

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Szóke Kornélia

Genealogia variabilis

**Tanulmány a genealógia műfajairól
a Thurzó-család példáján**

Témavezető: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor
A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor

Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Klasszikus Szövegtudomány Program

Miskolc
2017

Tartalom

Előszó.....	4
Bevezetés.....	5

Első fejezet

Thurzó-genealógia a humanizmus korában.....	9
1. Polgárból nemes Thurzó Elek döntéséről és politikai szerepvállalásáról.....	10
2. A mítosz születése Neptunus sarja Thursio.....	16
2.1. A humanista genealógus Valentinus Eckius.....	16
2.2. Dicsérő költemény a család eredetéről.....	18
2.3. A családi dicsőség megalapozása és e dicsőségnek elemei.....	22
3. Virtus és Voluptas találkozása.....	28
3.1. A példakép megformálása.....	30
3.2. A korszak előkelőjéhez címzett beszéd.....	34
3.3. A „Hercules in bivio” toposza a régi magyar irodalomban.....	35
4. A 16. századi genealógia.....	41
4.1. A genealógia módszere: az <i>argumentum a nominibus</i>	41
4.2. A samius senex útja és az erénynek vára.....	49
4.3. Virtus és nobilitas. A nemességről szóló diszkusszió és a genealógia kapcsolata.....	52

Második fejezet

A 17. századi halotti búcsúztatók genealógiai részei.....	56
5. Halotti beszédek és gyászversek: Genealógia a kegyelet műfajaiban.....	57
5.1. A prédikátor genealógusok.....	59
5.2. A genealógia forrásai.....	63
6. Teológia és genealógia.....	70
6.1. A halál utáni élet.....	70
6.2. A hasonmás-fiak.....	72
6.3. A nemzetség dicséretének szabályai.....	74
6.4. Az örökség megfogalmazója: Hegesippos philosophus.....	83
7. História és genealógia.....	87
7.1. Origo és antiquitas: az eredet és a régiség fogalma.....	87
7.2. A Nílus forrásának toposza az eredet leírásában.....	89
7.3. Az ősiség első történeti nyomai.....	91
7.4. A halotti beszédek Thurzói.....	92
7.5. A királyhűség történeti bizonyítékai.....	96
7.6. Virtus és nobilitas. A nemességről szóló diszkusszió és a genealógia kapcsolata.....	98

Harmadik fejezet

A tudományos genealógia kezdetei a 18. században.....	104
8. A 18. századi Thurzó-tanulmányok és a genealógia helye a történelemkutatásban.....	105
8.1. A genealógia helye a történettudományban.....	108
9. A jezsuita genealógus.....	110
9.1. Az Analecta módszertani elvei.....	111
9.2. A kihalt családok kutatása.....	113
9.2.1. Az oklevelek.....	113
9.3. Wagner forráskezelési elvei.....	116

9.3.1. A genealogia és a tabella genealogica.....	117
9.4. Wagner segítői.....	120
9.5. Az Analecta fogadtatása.....	121
9.5.1. A Thurzó-anekdoták.....	122
10. A Thurzó-vérség.....	126
11. Összefoglalás.....	129
12. Zusammenfassung.....	132
Rövidítésjegyzék.....	134
Függelék.....	152
Mellékletek.....	177

Előszó

A magyarországi genealógiairás történetének kutatásával, a genealógia irodalmi és történettudományi reprezentációjával sem az irodalomtörténetírás, sem a historiográfia nem foglalkozott behatóbban. A genealógiát érintő mai ismereteink elsősorban historiográfiai irányultságúak, és a genealógiát a történeti segédtudományok rendszerében mint a rokonsági kapcsolatokat vizsgáló tudományt emlegetjük. A genealógia történettudományi aspektusán kívül azonban számos jelentést és értelmezési lehetőséget nyújt. Az ezredforduló táján Németországban megsaporodott azoknak a kutatásoknak a száma, amelyek a genealógia műfajának kulturális karakterét hangsúlyozták, és a genealógiát mint gondolkodásmódot fogták fel. Az elképzelés szerint a genealógiai gondolkodás egy olyan komplex szemléletmód, amelynek gyökerei az antikvitásig nyúlnak vissza, és amelynek narrációs eszköztára egészen a 18. században kezdődő modernitásig folyamatosan változott, gazdagodott, illetve fogyatkozott. Ebbe a narrációs eszköztárba heterogén szövegek, toposzok, olykor írásban egyáltalán nem rögzített – de mégis valamiféle egyezményes megállapodás jelei mutató – hagyományelemek tartoztak. A tudományos ismeretek 18. századi differenciálódása a genealógia státuszát alapjaiban megváltoztatta. A fogalom univerzális jelentése háttérbe szorult, sőt felaprózódott: egyes elemei a kultúrtudományokhoz, más komponensei a természettudományokhoz kezdtek tartozni.

Jelen disszertáció érdeklődése a genealógia természetére irányul. A genealógia műfaji sokszínűségére, változékonyságára kíván rámutatni úgy, hogy egyetlen család, a Felvidéken élt Thurzók példáján keresztül a genealógiai gondolkodásmód különböző komponenseit, azok szövegbeli reprezentációit vizsgálja. Milyen hagyományelemek alkotják e gondolkodásmód narrációs eszköztárát? Mi az oka annak, hogy bizonyos korszakokban egyes elemek dominanciája, míg mások kihullása jellemzi a genealógiai diskurzusokat? A disszertáció különös figyelmet szentel a genealógia modernitás előtti történetének, amely a dolgozat terjedelmének több mint kétharmadát teszi ki.

A választott feladat nem kevés buktatót rejtett magában. Köszönettel tartozom azoknak, akik mégis e munka elvégzésére bátorítottak és abban segítettek. Azoknak az oktatóknak, hallgatóknak és barátaimnak, akik az értekezés műhelyvitáján részt vettek, vagy az írást véleményezték. Hasznos javításait és javaslataikat igyekeztem érvényesíteni a dolgozatban. Köszönöm Szilágyi Emőke Ritának a dolgozat részletes korrekcióját és Szekér Barnabásnak, hogy elvégezte a latin fordításaim javítását. A Miskolci Egyetemi Könyvtár munkatársa, Pappné Dudás Anita a külföldi tartózkodásom miatt elérhetetlen tanulmányok megszerzésében segített.

Mindenekelőtt Isten kegyelméért vagyok hálás, mert az elmélyült kutatásra kevés lehetőséget nyújtó élethelyzetemben erőt adott, hogy ezt a feladatot végül befejezhessem.

Bevezetés

A *genealógia* közkeletű meghatározása szerint a görög *logos* és *genos* szavak összetételéből keletkezett. A szó általános értelemben valaminek a leszármazását jelenti. Szűkebb értelemben a nemzetségek (*genera*) eredetének, leszármazásának és egymás közötti összefüggésének a tana, és egyike a legelső történeti segédtudományoknak. A genealógia tudományos körökben egyaránt alkalmazásra kerül a kultúrtudományok területén (antropológia, filozófia, történettudomány stb.), illetve a természettudományi (biológia, humángenetika stb.) diskurzusokban.

Az irodalom- és történettudományban a fogalom filozófiai értelmű megközelítése is megtalálható. Az elmélet Michel Foucaultól származik, aki *Nietzsche, a genealógia és a történelem* című tanulmányában¹ a genealógia fogalmát összekapcsolja egy általános tudománytörténeti kérdéssel, és Nietzsche következtetéseiből saját történeti módszerét dolgozza ki. A filozófiai értelemben vett genealógiának semmi köze a rokonsági és leszármazási kapcsolatokat vizsgáló történeti segédtudományhoz.

Nietzsche szerint a genealógia nem más, mint a múlthoz való olyan egyéni kritikai hozzáállás, amely a metafizikai illúziókkal telített történelemképzeteket leplezi le. A genealógia és a hagyományos értelemben vett történelem szembeállítását Nietzsche vonatkozó műveiben, de elsősorban a *Morál genealógiájában*, az eredet (*Ursprung*) és a származás (*Herkunft*) oppozícióján nyugszik, ahol az eredet kutatása hozná létre a modern európai ember történeti tudatát, míg a származás a genealógia sajátos tárgyát próbálja megragadni.

Nietzsche szembeállítja egymással a csodálatos eredetet (*Wunderursprung*), amelyet a metafizika kutat és a történetfilozófiai elemzést, amely a származást és a kezdetet vizsgálja (*Herkunft, Anfang*). Míg Nietzsche-nél a genealógia a metafizikai illúziókkal telített történelemképzeteket bíráló jelenti, addig Foucault Nietzsche-értelmezéséből saját történeti módszerét és vizsgálati horizontját fejlesztette ki.

Miért vádolja a genealógus Nietzsche, legalábbis bizonyos esetekben, az eredet (*Ursprung*) kutatását? Először is azért, mert ebben igyekszünk megragadni a dolog tiszta lényegét, legtisztább lehetőségét, önmagával tökéletesen egybevágható azonosságát, mozdulatlan formáját és elsődlegességét mindenhez képest, ami kívül van és időben utána következik. [...] És mit tapasztal a genealógus, ha gondosan figyeli a történelmet, ahelyett, hogy hinne a metafizikában? Azt, hogy a dolgok mögött „valami egészen más van”: távolról sem időtlen és lényegi titok, hanem az a titok, hogy semmiféle lényegük sincs, vagy lényegüket lépésről lépésre tőlük idegen erők ülepítik rájuk.²

¹ FOUCAULT 1991. A genealógia jelenségét már korábban Klaus Heinrich is filozófiai problémaként látja, amikor a genealógia mítoszbeli funkcióját vizsgálta. HEINRICH 1982.

² FOUCAULT 1991, 76–77.

Foucaultnál a genealógia azon értékek, irányulások felfejtése, amelyek egy meghatározott eredethez hozzájárultak: „felfedezzük az események sokaságát, amelyek útján az említett fogalom kialakult.” Interpretációjában a genealógia nem a hagyományos történeti kutatást jelenti, nem annak a leírása hogyan definiálja valami megjelenésének pillanatát, hanem ennek a megjelenésnek a titkos, rejtett és többnyire kaotikusan sokféle szubjektív forrását határozza meg: olyan forrásokat, amelyek felismerése a mai létünk, interpretátori hozzáállásunk összetevőiként is értelmezhetőek.³ Genealógia alatt tehát Foucault nemcsak a historizáló és értelmező hozzáállás relativizálását érti – erre már korábban Nietzsche rámutat –, hanem ennek a historizáló státusznak az elemeit (befolyásolóit, potenciáit) kívánja meghatározni, amelyek a szubjektív formák transzformációjában, a diskurzus megszületésében hatottak.

A Foucault által megfogalmazott kutatói módszert igyekezett alkalmazni a berlini Zentrum für Literatur- und Kulturforschung munkacsoportja is, amikor a *generáció* fogalmának eszmétörténeti vizsgálatát tűzte ki célul. A generáció elméleteinek meghatározására irányuló kutatások természetesen a genealógia fogalmának újszerű értelmezéséhez, jelentésspektrumának kiterjesztéséhez is hozzájárultak.

Elsőként Sigrid Weigel kutatásaiból született összefoglaló tanulmány, aki Mannheim generáció fogalmának újraértelmezése során megkülönböztetett jelentőséget tulajdonított a genealógia kulturális karakterének. A *Genea-Logik: Generation, Tradition und Evolution zwischen Kultur- und Naturwissenschaften* című könyvében⁴ a genealógia azon tulajdonságára összpontosított, amely a jelenséget a természettudományok és kultúrtudományok területén egyaránt elhelyezhetővé és interpretálhatóvá teszi. A genealógia karakterének vizsgálata azért volt fontos Weigel számára, mert abban a generációs elméletekre rejtetten és közvetetten ható aktort feltételezett, így a genealógia megismerésével a generációfogalomra vonatkozó elgondolásokat is megfeythetőbbnek vélte.

Weigel a generáció szó nyelvhasználatát vizsgálva megállapította, hogy a fogalmat érintő elméletek különbözősége a fogalom kettős nyelvi előéletéből ered. A régi nyelvhasználat szerint a generáció fogalma kettős értelemben volt használatban: egyrészt mint *nemzés* vagy *teremtés* (*generatio, genesis*) másrészt mint *nem, faj* (*genos*). A két jelentésmező közötti feszültség Weigel szerint a 18. századra a generációfogalom felbomlásához vezetett. Az addigi komplex jelentés a tudás (foucault-i) színpadáról visszahúzóódik egy nem látható háttérszínpadra („nicht-sichtbare Hinterbühne”).⁵ Az egyetemes tudás 18. században lezajlott differenciálódása, új rendszerének kialakulása tehát a generáció fogalmát is elmozdította. A szaktudományok elkülönülésekor a fogalom hagyományos genealógiai jelentése a háttérbe szorult, és felváltotta egyrészt egy biológiai vonatkozású elmélet (lásd korábban a *generatio 'nemzés'* értelemben használt jelentés), illetve egy kulturális-társadalmi érintettségű egységfogalom (a korábbi *genos 'nem'*). Weigel megállapítása szerint a generáció – de a genealógia fenoménja is – több tudományterületen mozog, így tanulmányozásuk a kultúr- és természettudományok szétválásának történeti rekonstrukciójában válik segítségünkre.

Weigel kezdeményezését két olyan kutatási program követte, amelyek a 18. századi modernitás kérdését oly módon kívánták megérteni, hogy olyan fogalmakat helyeztek a középpontba, amelyről feltételezték, hogy a természet- és kultúrtudományok határán helyezkednek el. A kutatások igen heterogén forrásokat és eltérő tudományterületek diskurzusaiból származó szövegeket vontak vizsgálat alá, és állapítottak meg metszéspontokat. Az egyik vállalkozás a *genealógia* narrációs, időbeli és biológiai konstrukcióit vizsgálta,⁶ a másik az *örökség* fogalmának

³ BÓKAY 1995, 60.

⁴ WEIGEL 2006.

⁵ WEIGEL 2006, 21.

⁶ 2001 és 2005 között: *Das Konzept der Generation: Zur narrativen, zeitlichen und biologischen Konstruktion von Genealogie*. A kutatás eredményeit összefoglaló kötet: PARNES-VEDDER 2008.

természet- és kultúrtudományok közötti átjárhatóságát elemezte.⁷ Bár Weigel következtetései- nek bizonyos homályosságára a kortárs recepció is felhívta a figyelmet,⁸ az általa elindított kutatások nyomán a genealógiát olyan episztemológiai terminusként kezdték érteni, amely átfedi, túllépi az egyes tudományterületek határait, és összekapcsolja a természet- és kultúrtudományokat.⁹ Ebből következett az állítás, hogy a genealógia mint alakzat, azoknak a szimbolikus, ikonográfiai és retorikai praktikáknak, kultúrtechnikáknak a története, amelyekben a nemzetségeknek, fajoknak és műfajoknak, illetve az életbeli eseményeknek az egymásra következéséről, sorrendjéről alkotott tudás az idők során megfogalmazódott.¹⁰ A genealógia ugyanis olyan rendszerező kompetenciával rendelkezik,¹¹ amely térbeli, időbeli, logikai viszonyokat képes leírni. Eszerint a genealógia a 18. századig egy olyan folytonosságot és levezethetőséget mutató „eljárás”, amely az egymástól távol lévő személyeket, dolgokat, fogalmakat és eszméket összekapcsolta, köztük kontinuitást teremtett.

Wolfgang Speyer a hasonlóan e gondolatokhoz a genealógia rendszerleíró sajátosságát emeli ki. A genealógiát a világértés ősi formájának nevezi, a legelső kísérletnek, amely – a szó akkori értelmének megfelelően – tudományos módon kívánta magyarázni a világrend(szer) keletkezését.¹² Ennek a gondolkodásmódnak a jellemzője, hogy egy olyan központi szabályozó funkciót feltételez, amely a társadalmi folyamatosságok, változások, jelenségek közötti működik.¹³

Claude Lévi-Strauss a rokonsági kapcsolatokat elsődleges kulturális formáknak tekintette. Bizonyos értelemben elsőként húzott határvonalat természet és kultúra között akkor, amikor a vérfertőzést és az azt tiltó házassági törvényt mint a rokonsági struktúra elementáris alapvetéseként vizsgálta.¹⁴

A genealógiai narráció az emberi leszármazás biológiailag rögzített adottságai révén bizonyos értelemben a problémamentesség látszatát kelti, és az emberi cselekvések gyakorlatában egyszerűnek és megkérdőjelezhetetlennek szeret tűnni, ezzel is alátámasztva természettudományos pozícióját. Azonnal kérdésessé válik azonban akkor, amikor érvelése – legyen az mitikus vagy logikai argumentáció – egy bizonyos helyzet leírásában vagy legitimációjában kerül alkalmazásra, és amely helyzetnek egyúttal saját keletkezését is köszönheti. A genealógia éppen ezért sokszor stratégiai okokból az evidencia látszatát kelti és a természet elvitathatatlan érveit használja fel. De mint gondolkodási forma mégis kulturális rendszer marad, kulturális karaktere kerekedik felül akkor, amikor a történelem során különböző kifejezési formákat nyújtott válaszul azokra a leginkább legitimációs kihívásokra, amelyeknek megfelelni igyekezett. Éppen ezért a genealógia kifejezési formáit, a genealógiai érvelés elemeit – mivel reflektálnak koruk kérdésfelvetéseire – egy kollektív genealógiai tudat, a genealógiai gondolkodásmód elemeinek tekinthetjük.

A dolgozat abból az elgondolásból indul ki, hogy a genealógiához annak kultúrélete teljes története alatt különböző hagyományelemek kapcsolódtak, s ezek közül a zömében rejtve maradt gondolati konstellációkból bizonyos korszakokban egy-egy hagyományelem vagy elgondolás dominanciája, előtérbe kerülése jellemzi a genealógiai diskurzusokat. Bár a genealógia egzakt módszereinek kidolgozására csak a történeti segédtudományok 18. századi megjelené-

⁷ 2004 és 2007 között: *Erbe – Erbschaft – Vererbung. Überlieferungskonzepte zwischen Natur und Kultur im historischen Wandel*. Lásd WILLER-WEIGEL 2013.

⁸ Lásd Petra Gehring recenzióját, aki általánosságban azt kifogásolja Weigel eszmefuttatásaiban, hogy nincs bennük a „genealógiai” kellőképpen definiálva. GEHRING 2007, 636.

⁹ WEIGEL 2002, 71.

¹⁰ WEIGEL 2002, 26.

¹¹ PARNES – VEDDER 2008, 41.

¹² SPEYER 1976, 1148.

¹³ HECK – JAHN 2000, 2, MAISURADZE 2012, 12.

¹⁴ LEVI-STRAUSS 1981, 77–106; MAISURADZE 2012, 14.

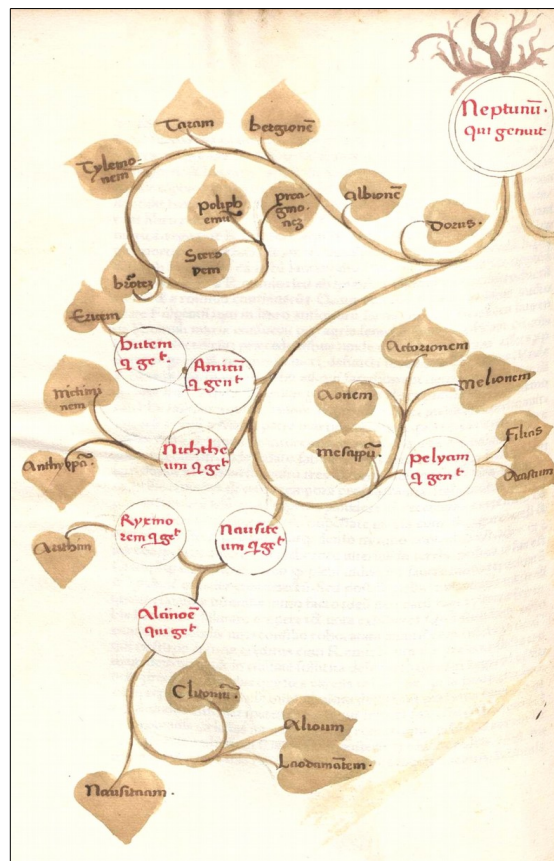
sével kerül sor,¹⁵ genealógia természetesen ezt megelőzően is létezett. A középkorban és a kora újkorban a genealógia maga a családfa, a „nemzetsegnec laystroma”, a genealógus pedig a „nemzetség historiáját tudó” személy.¹⁶ A humanizmus korában genealógia elválaszthatatlan a virtus fogalmától, míg a következő században keresztényi örökséget leíró teológiai argumentumok hatják át a családtörténeti szövegeket. A 18. századra a genealógia a történettudomány ágazatába kezd betagolódni, célja a múlt lehető legpontosabb, autentikus leírása.

A dolgozat felépítése a források sokfélesége ellenére is átgondolt struktúrát követ. Annak céljából, hogy a genealógia műfaji hosszmetszete a legérthetőbben kirajzolódjék, a dolgozatban visszatérő tematikus egységek találhatók. Ilyen egységek a szövegek szerzőivel foglalkozó alfejezetek (*A humanista genealógus, A prédikátor genealógusok, A jezsuita genealógus*), illetve a genealógiairás módszerét tárgyaló egységek (*A 16. századi genealógia, Teológia és genealógia, História és genealógia, Az Analecta módszertani elvei*). Hasonlóan két alfejezetben foglalkozom az erény és nemesség fogalmainak a genealógiai narrációban betöltött szerepével (*Virtus és nobilitas. A nemességről szóló diszkusszió és a genealógia kapcsolata*).

¹⁵ A magyarországi tudományos genealógiai kutatás történetére lásd: KÖBLÖS 1909, GÁRDONYI 1923, KUBINYI 1970, PANDULA 2003, W. KOVÁCS 2004.

¹⁶ EMSzT 1984, 564–565; PÁPAI PÁRIZ 1776, 290.

Első fejezet
Thurzó-genealógia a humanizmus korában

1. Polgárból nemes

Thurzó Elek döntéséről és politikai szerepvállalásáról

Thurzó Elek személyének, politikai szereplésének korabeli megítélése változatos. Kortársai törekvő, saját hasznát és érdekeit szem előtt tartó személyként ismerik. Minden bizonnyal nem volt sem jobb, sem rosszabb ember kortársainál, bár sokszor megelőzte őt rossz híre. Brodarics István írja róla, hogy bár dúsgazdag ember volt, mégis kincstartóként buzgón tevékenykedett ebben a hivatalában.¹⁷ Ez a megállapítása a mohácsi katasztrófát megelőző évek kontextusában jellemzi Thurzó Eleket, amikor valóban politikai pozíciójának és gazdasági befolyásának köszönhetően az udvari közeg fontos szereplője lett. Mégis a történészek inkább annak a ténynek tulajdonítanak kiemelt jelentőséget, hogy Thurzó Elek az első a családból, aki a politikai szereplés útját választja és ezen a pályán nemcsak helyt áll, hanem „kivételes”¹⁸ karriert ér el. Thurzó Elek teljesítménye olyan sikertörténet, amelyhez „hasznos a korban igen keveseknek sikerült, s mellyel utódai is alig tudtak versenyezni.”¹⁹ Hogy ez a politikai szereplés melletti választás²⁰ szabad döntésből vagy a körülmények nyomására, illetve a biztosabb boldogulás reményében történt, nem kell itt eldönteni. A családi genealógia magyarországi történetének szempontjából viszont fontos felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy ekkor, éppen az ambíciózus²¹ Thurzó Elekkel kezdődik a családról, annak eredetéről, identitásáról s általában reprezentációjáról való gondolkodás és írás. Éppen ezért indokolt a disszertáció elbeszélésének fonalát itt, Thurzó Eleknél felvenni.

Arisztokratává válni, nemesnek lenni külsőségeiben is életformát jelentett, hiszen genealógiát művelni polgárként nem divat. Ahogyan egy nemesnek sem válik tisztességére, ha kereskedéssel és üzleti spekuláció révén szerzi vagyonát. A polgárból nemessé vált Thurzó Elek politikai helykeresésének időszakában még büszke olyan tulajdonságaira amelyek kereskedőként, üzletemberként értékessé tették: a szorgalmára, az igyekezetére és a kitartására. E tulajdonságainak számbavételével pártfogoltja, Valentin Eck erényhőst csinál Elekből és költeményében a kortárs nemeseket is ez ideál követésére sarkallja. A későbbi korokban viszont e polgári büszkeség alábbhagy, a jellemnek más erősségei kerülnek a középpontba: a közért, az ország jólétéért vállalt felelősség, a királyhűség s nem utolsósorban a kivételes képességű férfiakat felmutatni tudó nemzetség az, amely az igazi értéket képviseli.

¹⁷ Thesaurarii magistratus erat penes Alexium Thurzonem hominem (ut opino multorum de eo erat) prae-divitem et eo magistratu aliquoties antea diligenter functum. BRODARICS 1985, 25.

¹⁸ ERDÉLYI 1998, 118.

¹⁹ PÁLFFY 2011, 71.

²⁰ KATONA 2011, 15.

²¹ A fogalmat szintén több helyen használja a történeti szakirodalom. ERDÉLYI 1998, 129. ERDÉLYI 2000, 341, PÁLFFY 2011, 74 (Elek leszármazottjára, Thurzó Györgyre).

A következőkben röviden összefoglalom a család történetét, majd Valentin Eck dicsőítő költeményének elemzésére vállalkozom. Megállapításom szerint akkor, amikor Thurzó Elek a gazdasági vállalkozás helyett a politikát választja, nemcsak jövedelmeinek forrását cseréli le, hanem külvilág számára közvetítendő egyéniségét, karakterét is.

Az első Thurzó nevet viselő szepességi családtag – Wagner Károly okleveles forrása szerint – egy bizonyos Thurzó György volt a 15. században, aki rézkereskedelemmel foglalkozott és pénzügyi üzletei révén a magyar királlyal is kapcsolatban állt.²² A Thurzók ekkor már használták a „de Bethlemfalva” vagy a „von Bethlemsdorf” nevet is, de hogy ez a kismanességhez való tartozásukat mutatná, az kérdéses.²³ A családi történet szempontjából György János nevű fia érdekes számunkra, aki 1437-ben született Lőcsén. Thurzó Jánost eredetileg tudós pályára szánták és Padovába küldik tanulni. Atyjának halálával azonban ez a terv megghiúsul, mert Jánosra hárul a családi üzlet vezetésének a feladata. A tudós műveltség iránti érdeklődése viszont megmarad, Katona Tünde megállapítása szerint ebbéli tudásszomját csillapíthatta gyermekei taníttatásával.²⁴ Krakóba, a kelet-európai kereskedelmi központba 1463-ban költözik, ahol szoros baráti viszonyt ápol az ott élő németekkel²⁵ és IV. Kázmér feleségének, Erzsébetnek a támogatását élvezi. 1466-ban városi tanácsosi tisztség elnyerésére pályázik. Úgy tűnik, hogy a krakkói városi polgári körökben elismertséget szerez. Az üzleti és hivatali törekvéseit a család házassági kapcsolatai is megerősítik: nővére, Martha az üzletember és tanácsos Johann Teschner felesége lesz.²⁶ János maga is krakkói polgárcsaládokból választ feleséget, elsőként Ursulát a Behm családból, a második feleségül Magdalénát a Beck famíliából. A két házasságából öt fia és öt leánya született. Míg fiait az egyházi és gazdasági pályán indítja el, addig lányai a krakkói polgárfamiliákba házasodtak be, ezzel is erősítve a családok közötti összefonódást.

Thurzó János néhány év alatt a krakkói polgárcsaládok legbefolyásosabb tagjai közé kerül. Az egykori városi krónikaíró Baltasar Behaim kódexe (*Kodeks Baltazara Behema*) megőrizte az egykori céhrendtartásokat, esküszövegeket és egy a „consules seniores” címszó alatt az 1477–1503 közötti időszak legbefolyásosabb polgárainak listáját. A 14 nevet megőrzött lajstromban első helyen – 1477-es évbejegyzéssel – Thurzó János áll, majd a lista utolsó szereplője a szintén krakkói konzuli tisztséget betöltő fia, Thurzó György 1503-ban.²⁷ Thurzó János sokoldalú – mérnöki és üzleti – kvalitásai Krakó környékén próbáltatnak ki:²⁸ kezdeti éveiben olvasztókemencékben kísérletezi ki az arany és az ezüst kiválasztásának technikáját, amit a legenda szerint velencei műhelyekben lesett el. Biztosan járt ott, hiszen olaszországi tanulmányútjáról többen tudnak, sőt egyes vélemények szerint Velence mellett Rómában is megfordult.²⁹ 1475-ben szepességi helyismeretét kamatoztatja: az alsó-magyarországi bányavárosok elvizesedett bányáinak víztelenítését és a nyersanyag-kitermelés megindítását vállalja a városszövetséggel szemben, s ezt a bányák tulajdonosa, Corvin János oklevéllel is hitelesíti. Ugyanebben az időben kiállít számára egy oltalomlevelet is, amely jogilag a magyarországi nemesek sorába emelte őt. Mérnöki tudományainak ekkor még nagyobb hasznát veszi, mint a nemesi oklevél-

²² Wagner Károly által közölt oklevélben „Georgius dicti Twrzo filius Johannis de Bethlenfalva”. A Bethlenfalvi nevet tehát már biztosan használta György atyja Thurzó János is. WAGNER 1778, IV, 62.

²³ KATONA 2011, 8. A kismanesi hovatarozás álláspontján van többek között Paulinyi Oszkár. PAULINYI 1931, 1.

²⁴ KATONA 2011, 15.

²⁵ BATHELT 1957, 61.

²⁶ RHEIN 1966, 160, LAMBRECHT 1998, 326.

²⁷ KAUDER 1957, 85.

²⁸ Thurzó János sógorával, Johann Teschnarral kezdi meg a bányászati üzletet még a Fuggerek feltűnése előtt, s a Szomolnokon alapított kohókban már alkalmazza a ércolvasztás modern eljárását. RATKOŠ 1971, 596.

²⁹ BATHELT 1957, 61. REIN 1966, 160.

nek: az elvizesedett bányák mentesítésére a korban is jelentős szerkezetet, a *Wasserkunst*ot fejleszt ki, amely – a vízikerekkel meghajtott merítőművet alkalmazó – eljárása miatt saját korában jelentős technikai újításnak számított.³⁰

Ezekben az években már megvan a kapcsolat a Fuggerekkel, valószínűleg Kilian Auer boroszlói összekötőtől kapott információ hatására fordult Jakob Fugger Thurzó János mérnök felé.³¹ Az ezekben az években kezdődő vállalkozás a jövőben mindkét fél számára haszonnal kecsegtetett: a Thurzók kiismerték magukat a magyarországi viszonyok között és Thurzó János Alsó- és Felső-Magyarországot érintő helyismerete, mérnöki szakértelme profitálhatott a Fuggerek befektetett tőkéje által. A Fuggerek számára is jó üzletnek bizonyult az *Ungrische Handel*, amely a korábban használhatatlan alsó-magyarországi bányák szabaddá tétele után egyre inkább a rézbányászatra koncentrált. Thurzó János 1490-től hitelek, bérlet és vétel útján megszerezte a városokban üzemben kívül álló bányákat és bérbe vette a besztercebányai rézbányákat,³² majd 1496-ban engedélyt kapott rézkohó és hámor létesítésére. A kohókat a Thurzók örök jogon bírhatták, sőt Ulászló okleveléből kiderül, hogy a rézolvasztásból nyert ezüstöt nem voltak kötelesek a királyi kamarának beszolgáltatni.³³ Jakob Fugger ambícióit a későbbi években is mutatják üzleti ajánlatai: a rézbányászat monopóliumának megszerzése érdekében az üzleti részesedésben 50%-ot kínált fel János fiának Thurzó Györgynek, aminek fejében annak vállalnia kellett a cég teljes vezetését.³⁴

A magyar réz kivitele szempontjából viszont Krakkó továbbra is fontos helyszín maradt. A lengyel főváros a környék technikai-innovációs bázisa volt, amelyet város fekvése is elősegített: hosszú évszázadok óta nyersanyag-lelőhely volt. A korona javakat nem az uralkodó, hanem az abba tőkejavaik révén befektetni képes csoportok használták, sőt a gyenge királyi hatalommal szemben a gazdaságilag erős csoportok egy-egy iparág kizárólagos urai lettek.³⁵ A felvidéken bányászott rezet először szekerek vitték Krakkóba, ott dereglyékre rakták és a Visztulán lehajóztak vele Danzigba. Egy másik „réz-út” Sopronon át Boroszlón és az Oderán át vitt Stettinbe. A balti-tengeri kikötőkből hanza-városi vagy németalföldi hajókon jutott el a fém Hamburgba vagy Antwerpenbe.³⁶ Krakkó nemcsak a lengyel–magyar kereskedelmi kapcsolatok miatt, hanem egyeteme révén is fontos szerephez jut a család történetében. Az egyetemhez kötődő értelmiségiek gyakran a Thurzó családhoz is kötődtek: vagy támogatásukat élvezve tanulhattak itt, vagy a családhoz fűződő kapcsolat megszületésében játszott szerepet az intézmény.

Thurzó János gyermekei közül az elsőszülött János (1464–1520) egyházi pályára készült, Padovában végezte stúdiumait és boroszlói püspök lett. 1498-ban az atya körmöci kamaragrófságot kapott, amely tisztséget további 20 évig (1524-ig) viselt a család. E hivatalt kezdetben a két János, apa és fia közösen látta el. A másodszülött Györgyöt (1467–1521) a családi üzlet kezelésével bízták meg, míg a harmadik – az első házasságból született – fiú, Szaniszló (1471–1540) 1497-től az olmützi püspökség tisztét viselte haláláig. A második házasság első fiú utódaként született Elek (1490–1543), aki először testvérével Györggyel megosztva, majd annak halála után teljes egészében vezette a magyarországi bányászati és kereskedelmi üzletet.

³⁰ WENCZEL 1882, 26.

³¹ OGGER 1999, 87.

³² Corvin János 1490-ben Gyulán kelt oklevele Thurzó János krakkói polgármesterre és György nevű fiára ruházza a bányák üzemeltetésének jogát. HORVÁTH 1859, 69.

³³ HORVÁTH 1859, 69.

³⁴ OGGER 1999, 89.

³⁵ LAMBRECHT 1998, 330.

³⁶ A vállalat felső-magyarországi központja Besztercebánya volt, ahonnan szerteágazó kereskedelmi utak indultak: 1. Rózahegy–Krakkó–Danzig, 2. Krakkótól Poroszországba és Oroszországba, 3. Besztercebánya–Zsolna, 4. Bécs felé, ahol a nürnbergi kereskedelmi útra csatlakozott, 5. Buda–Trieszt és Velence útvonalon. WENCZEL 1882, 25.

A Fugger-Thurzó üzlet érdekeit Krakkóban Thurzó János (halála után fia, György) képviselte, Budán pedig az említett Thurzó Elek. Ez utóbbinál úgy tűnt, hogy már ifjúként – a gazdasági hatalom nyújtotta előnyökön kívül – egyéb, politikai ambíciói is vannak. A magyarországi gazdasági és politikai gyakorlat összefonódását mutatja, hogy a Német-Római Birodalomban élő Fuggerek az uralkodóhoz fűződő jó viszony ellenére is nagyon lassan szereznek politikai és egyházi méltóságokat. A német kereskedő família az augsburgi vállalkozást 1494-ben alapította és először 1538-ban vétetnek fel a patríciusok közé. Ezt követően néhány magasabb hivatalt szereznek, de a nemesi címet csak a 16. század második felében kapják meg. Csak ekkor tapasztalható az, amely a Thurzóknál a kezdetektől jelen van, azaz a szociális státuszt az életforma megváltozása kíséri: a Fuggereknél ekkor, a 16. század végén mutatkozik meg a mecénási és gyűjtőtevékenység, amely különösen Jakab fia Raymund művészet- és kultúrátámogatásában teljesedett ki.³⁷

Erdélyi Gabriella vizsgálta Thurzó Elek Mohács előtti politikai törekvéseit és éles szemmel elemezte Ferdinánd és Elek levélváltását 1531-ben is, amikor Thurzó a helytartóság tisztének elnyerésére igyekezett. Mindkét munkájából az látszik, hogy „a magyar arisztokráciában gyökeret verni igyekvő ambiciózus főúr”³⁸ a Fuggerek gazdasági érdekét olykor figyelmen kívül hagyva külön útjait járta, s igyekezetei a királyi udvarban sokkal inkább egy magyar nemes törekvéseihez, mintsem egy kereskedő céljaihoz hasonlítottak. Minden bizonnyal ez az út volt az, amelyen akkoriban járni kellett annak, aki egyaránt vagyont és hatalmat szeretett volna szerezni a koraújkori Magyarországon. A politikai aspirációk viszont nem voltak üdvözlöve a Fuggerek vezette kereskedelmi üzletben és természetesen személyi konfliktusokhoz vezettek.³⁹

Magáról Thurzó Elek személyéről, korai éveiről, tanulmányairól nem tudunk biztos információkat; elképzelhető, hogy főúri pártfogás alatt egyházi személyek környezetében vagy királyi udvarokban tanult. Az biztosan tudható, hogy húszévesen már a Szatmári család közelében szerepelt. 1510 táján veszi feleségül Szatmári György pécsi püspök lányát, Annát és 1518-ban képviseli apósát Krakkóban Zsigmond lengyel király és Sforza Bona esküvőjén.⁴⁰ Valószínűleg rendszeresen megfordult a királyi udvar és a magyarországi elit köreiben. 27 évesen (1517-ben) a körmöci kamaragrófi hivatalt viselte, s úgy tűnik, hogy a Fugger-Thurzó vállalkozásban vállalt összekötő szerepe nélkülözhetetlenné tette a királyi udvar számára is.

A pénzsűkében lévő uralkodó hitelezőjeként áll – és a Fuggerek kölcsönnyújtását háta mögött tudó – Thurzó Elek kedvező helyzetét az a körülmény is segítette, hogy Mária királyné igyekezett a régi bárók hatalmának visszaszorítására, sőt egy másik veszélyessé váló, ekkor formálódó és a politikai életbe beleszólást követelő köznemesi réteg ellen is védeni akarta magát. Thurzó Elek pozíciója ennek ellenére a politikai viszonyok ingatagsága miatt nem mondható stabilnak a királyi udvarban, s bár Mária királyné kincstartói hivatalt ruházott rá, kinevezését követően rövid idő múlva felmentették tisztsége alól. Maga a körmöci hivatal is többször vándorol vissza királyi tulajdonba, 1520-ban például Ferdinánd rendelkezésére Mária királynőhöz, aki felmondta a bérleti díjat és saját embereit tette meg pénzverő mestereknek.

Thurzó Elek ha nem is kamaragrófként, de potenciális gazdasági hatalomként továbbra is jelen volt a gazdasági életben, és testvérének, Thurzó Györgynek a halála után (1521) egyedül irányította a magyarországi üzletet. Jakob Fugger kétségesnek találta a megbízhatóságát és fontolgatta a közös üzletből való kiválását.⁴¹ A helyzetet nehezítette az a tény is, hogy a Thurzó-Fugger vállalkozás ellenzékeként felemelte hangját a nemesség azon rétege, amely a

³⁷ LAMBRECHT 1998, 334.

³⁸ ERDÉLYI 1998, 129.

³⁹ KATONA 2011, 17.

⁴⁰ ERDÉLYI 1998, 122.

⁴¹ KATONA 2011, 19.

politikai hatalom mellett a gazdasági előnyökből is részesedni kívánt. Az ország eladósodása és a pénzromlás bekövetkezte miatt az idegenként kezelt Fuggereket tették felelőssé, és az 1524-es országgyűlés döntött a kiutasításukról. A királyi tanács ennek nyomán a Fuggerek üzletét vád alá vonta, a Pesten lévő készpénzüket elkoboztatta és igazgatásába helyezte a beszercebányai bányákat és műhelyeket.⁴² Szalkai kancellár törekvése, amely az idegen hatalmak visszaszorítására irányult, eredménnyel járt: 1526 januárjában Thurzó Elek és testvére, János előzetes megegyezés jegyében lemondott a Fuggerek vezette bányavállalatban való részvételről és ugyanezen év áprilisában II. Lajos és Fugger Antal 15 éves bányabérleti szerződést kötöttek, immár a Thurzók részvétele nélkül.⁴³ E váltás döntő erejű volt mindkét család számára, hiszen megfelelő közvetítő nélkül, illetve a politikai és hadi helyzet ingatagsága miatt a Fuggerek sem tudtak a későbbiekben a magyarországi üzletből profitálni, és a beszercebányai lelőhelyekre vonatkozó megállapodást 1546-ban végképp felmondták. Ezzel a német kereskedőcsalád magyarországi működése megszűnt, az utolsó Magyarországra házasodó Fugger sarj, Fugger Anna Pálffy Miklós feleségeként 1646-ban halt meg.⁴⁴

Thurzó Elek számára a gazdasági pozíciókról való lemondás átlépést jelentett egy olyan közegebe, amelyet a gazdasági és üzleti élettől eltérő játékszabályok irányítottak. El kellett határolódnia az idegennek tekintett Fuggerektől, sőt attól az életformától is, amit korábban az üzleti élet követelt tőle. Előkelővé, magyar nemessé kellett válnia, legalábbis külsőségeiben: Mária királyné 1525 szeptemberében „személyes védelmébe és speciális familiárisává” fogadja őt. Thurzó a királyné mellett van akkor is, amikor a mohácsi vészt követően Budáról Pozsonyba menekül az udvar,⁴⁵ s a későbbiekben is híve az új királynak.⁴⁶ Vagyona már elegendő ahhoz, hogy a török harcok miatt pénzsűkében lévő Ferdinánd hitelezője maradjon. Thurzó folyamatos kölcsönökkel segítette az uralkodót – amely kölcsönöket gyakran a Fuggerektől vett fel –, sőt ékszereit és másoktól kapott zálogösszegeit is a király rendelkezésére bocsátotta. Ezekért nem pénzt, hanem birtokadományokat, kamarai (bányabérlet, harmincadvám) és egyházi jövedelmek kezelésének jogát követelte vissza és nem utolsósorban tisztségeket, ami politikai befolyás révén anyagi előnyöket is jelentett számára.⁴⁷ Erdélyi Gabriella tanulmányaiból tudható, hogy Thurzó kárpótlása gyakran nehézkesen ment, a beígért javakért sokszor kilincselnie, harcolnia kellett, hiszen a királyi udvar nehezen nélkülözött egy-egy működő és profitot hajtó vámhelyet vagy bányát. Ezen túl Thurzónak nem kis erőfeszítésébe kerülhetett az arisztokrácia körében önmagának az elfogadtatása. Már az 1525-ös események bizonyosan ártottak népszerűségének,⁴⁸ amire viszont a további években is különös gonddal ügyelt.⁴⁹

⁴² WENCZEL 1882, 25.

⁴³ ERDÉLYI 1998, 130.

⁴⁴ WENCZEL 1882, 26.

⁴⁵ BARTA 1970, 5.

⁴⁶ A Habsburg Mária özvegy királyné irányításával szervezett úgynevezett pozsonyi kör része, amelynek tagjai Ferdinánd magyarországi terveinek megvalósulását segítették. BESSENYEI 2003, 93.

⁴⁷ ERDÉLYI 2000, 342.

⁴⁸ Brodarics *Igaz történetét* Thurzó Elek személyénél így kommentálja Kulcsár Péter: „Thurzó Elek kincstartó és tárnokmester rendkívül népszerűtlen ember volt, 1525-ben rövid időre börtönbe is vetették gyanús pénzügyi üzelmei miatt. BRODARICS 1987, 34, 8. sz. lábjegyzet.

⁴⁹ A helytartóságról folyó levélváltása során a magyar rendek előtti „beszennyezettségéről” panaszkodik akkor, amikor tudomására kerül, hogy Ferdinánd a rendek megkérdezése nélkül osztaná rá a helytartóság tisztségét. Erdélyi Gabriella tanulmányában felhívta arra a figyelmet, hogy ez az érv a helytartóság odaítélése szempontjából nem releváns: Thurzó olyan dologra hivatkozott ami nem fedti a valóságot. Mégis a politikai kommunikációban egy olyan argumentum volt, amit emlegetni lehetett. Erdélyi Gabriella fordításában a dialógus e része így hangzik: „Helyesebb lett volna, Legszenőbb Király, és Felséged érdekének is megfelelőbb, ezt az ügyet soha elő nem hozni, mint megkísérelten félbehagyni, és sajátjai között tüzet szítani. Én mindenképpen gyalázatot viszek vissza magammal Magyarországra, pedig hogy azzal beszennyeződjek, semmivel sem érdemteltem ki Felségedtől.” ERDÉLYI 2000, 344.

Hat évvel az 1525-ös országgyűlés hozta események előtt, 1519-ben – a következőkben tárgyalandó költemény megjelenésének évében – lépett először a központi kormányzat képviselői közé.⁵⁰ Azzal, hogy királyi titkár lett, szakított a rézkereskedelmi vállalkozás által ráruházott közvetítői szerepkörével és *secretarius*ként, a király bizalmi embereként teljesített szolgálatot. Ezt a címet csak rövid ideig viselhette, ugyanis legkésőbb 1521 nyár elején már királyi kamarásmesterként az „igazi bárók” közé került.⁵¹ Ekkor még nem tudni, hogy ez csak udvari karrierjének kezdete, s hogy hamarosan a kincstartóságot, majd évek múltán a legnagyobb világi méltóságot, a helytartóságot kapja.

A bőréből viszont nem tudott kibújni, atyja, Thurzó János polgár volt, aki mérnöki tudományának és a Fuggerekkel való gyümölcsöző üzletének köszönhetette a család jólétét. Dicsérendő tulajdonsága a munkaszeretete és szorgalma volt, amit nem őseitől kapott, hanem saját tettrekészsége és igyekezete révén alakított ki, s amelyet – a humanista dicsőítő versek tanúbizonysága szerint – gyermekei, de leginkább Thurzó Elek is örökölt tőle, sőt növelte az azt meghaladó magasabb szintre. Az igyekezet és törekvés tulajdonsága mint jellemprincípium a következőkben tárgyalandó humanista költeményben az etikai értelemben vett jóval kapcsolódott össze. Nemessé az igyekezetből származó erény tesz és nem a születés. Ezen túl a munka felmagasztalásának egyéb funkciója is van: része a kortárs előkelők ellen megfogalmazott polgári szellemű társadalomkritikának.

⁵⁰ ERDÉLYI 2008, 122.

⁵¹ KUBINYI 2006, 9.

2. A mítosz születése

Neptunus sarja Thursio

2.1. A humanista genealógus

Valentinus Eckius

Bár a genealógia egzakt módszereinek kidolgozására csak a történeti segédtudományok 18. századi megjelenésével kerül sor,⁵² genealógia természetesen ezt megelőzően is létezett. A középkorban és a kora újkorban a genealógia maga a családfa, a „nemzetsegnec laystroma”, a genealógus pedig a *nemzetseg historiáját tudó* személy.⁵³ A dolgozat fejezeteiben rövid egységeket szentelek a szövegek szerzőinek, a Thurzó család genealógusainak. A genealógus személyét – ahogyan a genealógia fogalmát is – tágabb összefüggésben értem, és genealógusnak nevezek minden olyan személyt, akik a tárgyalt családtörténeti témájú szövegek szerzői voltak. Hivatásukat tekintve azonban (kivéve a harmadik fejezetben tárgyalt Wagner Károlyt) egyikük sem volt a szó mai értelmében vett tudós genealógus.

A Lindau-i születésű Valentin Eck (1494–1547,⁵⁴ eredeti nevén Oswald Eck) életéről és működéséről több tanulmány született. Humanista tudósként és diplomataként ismert, aki különböző műfajokban alkotott: írt dicsőítő költeményt, iskolai tankönyvként használt verselméleti kézikönyvet, morálfilozófiai kérdéseket boncolgató dialógusokat, államelméleti művet. Személyének megközelítése gyakran patrónusának árnyékában történt. Ez abban az értelemben értenődő, hogy irodalmi teljesítményét karriertörténeti szempontból vizsgálták és személyét valamilyen értelemben a patronátus intézményéhez kapcsolták.⁵⁵ Bár ő maga nem volt orvos, mégis tevékeny személyisége és a természetkutatás iránti vonzódása miatt Weszprémi István felveszi a Magyarország és Erdély orvosairól írt életrajzi munkájába, ahol dicséri többek között filozófiai jártasságát is. „Ezt a megtisztelő helyet [a kötetben] nem azért tartottam fontosnak Eckiusunknak itt biztosítani, mintha valamikor is beletartozott volna az orvosi rendbe, hanem mert bár valamennyi magyar irodalomtörténetírótól elhanyagolva, nemcsak kitűnő szónok és költő, hanem éles és csiszolt elméjű filozófus és buzgó természetkutató is volt.”⁵⁶

Valentin Eck Lipcsében, Wittenbergben, Krakkóban folytatott tanulmányokat. Lipcsében együtt lakott barátjával és tanárával Rudolph Agricolával, de mint beszéltek, hamar felülmúlta mesterét a latin poétikában.⁵⁷ Krakkó felé utazva érintette Olmütz városát és talán ekkor került kapcsolatba először a Thurzókkal, hiszen későbbi pártfogójának, Thurzó Eleknek féltestvére,

⁵² A magyarországi tudományos genealógiai kutatás történetére lásd: KÖBLÖS 1909, GÁRDONYI 1923, KUBINYI 1970, PANDULA 2003, W. KOVÁCS 2004.

⁵³ EMSzT 1984, 564–565; PÁPAI PÁRIZ 1776, 290.

⁵⁴ GUITMAN 2011, 1245–1252.

⁵⁵ KLENNER 1939, GLOMSKI 2007, GLOMSKI 2009, ADB XLV, 709–710.

⁵⁶ WESZPRÉMI 1968, 197.

⁵⁷ BAUCH 1894, 42.

Thurzó Szaniszló ekkor már püspökként működött itt.⁵⁸ Krakkóban folytatja tanulmányait, Boroszlói Mihály diákjaként skolasztikus filozófiai stúdiumokat végez, de ahogyan a korábban idézett Weszprémi írja: „Boroszlói Mihály keze alatt szép haladást ér el a szentírás tudományában is.”⁵⁹ Krakkóban humanistákkal ismerkedik és Agricola magyarországi tartózkodása alatt (1514–1517) helyettesíti őt poétika és retorikai oktatóhelyén. Annak a humanista körnek a tagjaként emlegetik, amely a Jagelló-kori kulturális életet formálta Krakkóban, de hasonlóan az ott működő tudós társaihoz, Leonard Coxhoz és Rudolph Agricolához, több közép-európai királyi és nemesi udvarban megfordult.⁶⁰ Thurzó Elek és Valentin Eck kapcsolata akkor mélyült el, amikor Thurzó lányának, Ursulának a nevelésére kérte fel Ecket. Ekkor, 1517-ben került Eck Bártfára – talán itt találva menekülést a pestis elől⁶¹ –, s ahol patrónusának közbenjárásával a társadalmi ranglétrán is emelkedett; nevelőből iskolaigazgató, majd városi jegyző lett. Első időkből Bártfán főleg olyan műveket jelentetett meg, amelyek tanítási segédkönyvekként az iskolai oktatásban használtak. Költői énje valamiképp mindig felülkerekedik a pusztaság követelményén, hiszen egyszerre poétikai szövegek is ezek: mindegyike versformában – disztichonban – antik és bibliai képek bőséges alkalmazásával íródott. Az első,⁶² Thurzónak dedikált és a házasság kérdéséről írott költeményét (*Utrum prudenti viro sit ducenda uxor* 1518-ban) követi a *Suppellectilium fasciculus* 1519-ben, amely olyan iskolai jegyzet volt, amely a latinul tanuló diákok számára egyszerű fogalmazásban a háztartás eszközeinek nevét és használatát mutatta be.⁶³ Közben úgy, hogy egyszerre a Thurzó-házat, annak háztartását is népszerűsítette. Bártfán írja Eck a barátságról szóló dicsőítő költeményét Andreas Reuber bírónak és Peter Zipser lelkésznek címezve, és valószínűleg iskolai tanulmányi célokat szolgál az ebben az évben készült *De mundi contemptu et virtute amplectanda* (1519) című dialógusa is.

Fata Márta úgy értelmezi a bártfai évek termését, mint amely művekben a polgári élethez szükségszerűen közeledő⁶⁴ Eck alkalmazkodása tükröződik. Bártfai tartózkodása véleménye szerint kényszer volt, mivel két alkalommal is 1521-ben és 1523-ban sikertelen volt Krakkóba való visszatérése. A humanista tudományosság kérdései helyett a városi közösség nyújtotta témákat tehát a szükség szülte, s amikor Eck a polgári életről beszél, akkor is Erasmus hatását kell látnunk az ez időben készült művek mögött.⁶⁵ Ugyanígy hivatali állásának váltásával magyarázzák azt a változást, hogy Eck ebben a korszakban született művei közül több is politikai aktualitást nyer, hiszen a mohácsi csatavesztés után Ferdinánd híveként több verset ír Szapolyai ellen és lobbizik a törökkel szembeni segítségnyújtás érdekében. Magához a királyhoz is költői levelet címez, melyben szintén támogatást kér a Felvidék megsegítésére.⁶⁶ 1528-ban megjelenik az *Ad proceres Hungariae* című röpirata.⁶⁷ Ebben kortárs magyarországi előkelőket szólítja meg, de már nem dorgáló hanggal, hanem egyértelműen Ferdinánd melletti propaganda céljából. A vers buzdítás (*exhortatio*) a főurak számára, akiket abból a célból keres fel, hogy a mo-

⁵⁸ KLENNER 1939, 13. Thurzó Szaniszló humanista kapcsolatrendszerére: WÖRSTER 1994. A Thurzók műveltségére lásd: MONOK 2014, LUDÁNYI 1990, SZIKLAY 1971, LENGYEL 2005.

⁵⁹ WESZPRÉMI 1968, 189.

⁶⁰ Három humanista (Rudolph Agricola, Leonard Cox és Valentin Eck) krakkói működésére, patrónusi kapcsolatrendszerére és műveinek esztétikai-retorikai elemzésére: GLOMSKI 2007.

⁶¹ BAUCH 1894, 46.

⁶² JANOCKI 1776, I, 66.

⁶³ ŠKOVIERA 2012, 111.

⁶⁴ Az ő fogalmazásában: „aus der Notwendigkeit erfolgte Anpassung.”

⁶⁵ FATA 2004, 161. Erasmus a *Balgaság* dicséretével vagy Wimpfeling 1501-ben megjelent *Germániájával* hasonlítja össze Eck műveit és állít fel párhuzamot úgy, hogy Eck a két szerzőhöz hasonlóan az egyetértést, az igazságosságot és a takarékoskosságot – vagyis a polgári morál témáit – magyarázza műveiben.

⁶⁶ FATA 2004, 162.

⁶⁷ Eckius, Valentinus: *Ad proceres Hvngariae, qvo serenissimum principem & dominum, dominum Ferdinandum ... excipiant, Valentini Ecchij Lendani, Bartphensis. reipublicae praefacti exhortatio*, Krakkó, Vietor, 1528 (a továbbiakban: ECK 1528).

hácsi veszteség után sötétségbe borult országban az egyetlen fénysugárhoz, Ferdinánd királyhoz csatlakozzanak. Ő az, aki Szapolyaival szemben az újjászületést és reményt hozhatja a kétségbeesésbe süllyedt Pannóniának. Ferdinánd mellett a vers három főurat nevez meg, akiket a megoldás elkötelezett híveiként mutat be: Báthory Istvánt, Thurzó Eleket és Nádasdy Tamást.⁶⁸

2.2. Dicsérő költemény a család eredetéről

A *Dicsőítő költemény a Thurzók családjának és nevének legősibb eredetéről* című panegirisz⁶⁹ bár nem ismeretlen a hazai és nemzetközi Thurzó-kutatás előtt, Klenner Aladár és Jacqueline Glomski rövid ismertetésén kívül nem született a művet elemző tanulmány.⁷⁰

A vers 1519-ben jelent meg Krakkóban, az 1517-től itt működő *regiae cancellariae typographus*nak,⁷¹ Hieronymus Vietornak a nyomdájában. Valószínűleg kis példányszámban került kinyomtatásra, mert ma csupán két példánya ismeretes: az egyik a boroszlói, a másik a krakkói egyetemi könyvtárban található.⁷² Magyarország 1520 és 1550 közötti könyvkultúrájában kulcsszerepet⁷³ játszó Hieronymus Vietorral maga Thurzó Elek is jó kapcsolatot tartott fenn, amiről a számos – e nyomdában megjelent és neki dedikált – mű mellett Weszprémi István is beszámol az első magyar tárgyú humanista antológiaként számon tartott *Pannoniae luctus* 18. századi kiadásának bevezetőjében. Így ír Vietorról: „sok hasznos mindenféle jó könyveket nyomtatott, a’ mellyel mind a’ két Nemzetnek főfő Rendei előtt nagy Kedvességet szerzett magának, nevezetesen Thurzó Elek Magyar Ország Palatinussa különös betsben tartotta.”⁷⁴ Thurzók pártfogoltjainak Rudolf Agricolának, Ursinus Veliusnak,⁷⁵ és nem utolsósorban Valentin Ecknek csaknem minden ma ismert munkája ebben a nyomdában jelent meg.⁷⁶

A kiadvány mindösszesen nyolc levélből áll, mérete 17x23 cm (4° formátumú), annak címlapján a Bibliotheca Universitatis Jagellonicae címeres pecsétje található. A forrás ma is a Krakkói Egyetemi Könyvtár tulajdona. A nyomtatás idejére vonatkozóan az impressum szó-

⁶⁸ En adest Bathorea propago / Ante alios Stephanus Regni Palatinus, avito / Sanguine praeclarus, virtute-que nobilis Heros. / Iuxta illum Thurzo, vir dignus laude perhenni, / Quem virtus, quem religio, probitasque fidesque / Omnibus illustrem faciunt, quo sospite nunquam / Crediderim Huniacos succumbere posse penates. Hunc penes Antistes qui Vuesprimensia templa / Maximus integro moderatur pectore Thomas, / Consilio vir et eloquio, gravitateque mira eximius [...]. ECK 1528, 6.

⁶⁹ Valentinus ECK, *De antiquissima nominis et familiae Thurzonum origine et singulari praestantissimi domini Alexii Thurzonis, camerarii Cremnicensis et liberi domini Plesnensis eminentia panegyris* Valentino Eckio autore. Impressum Cracouiae per Hieronymum Vietore, 1519. RMK III, 7331 (a továbbiakban: ECK 1519).

⁷⁰ A vers – pusztán az ömlengő dicséreten túli – irodalmi értékét hangsúlyozza a Münchenben lévő *Thurzó-kódexet* bemutató Kurt Rein is. REIN, 1966, 168.

⁷¹ A tisztséget említi: LAKATOS 2008, 268.

⁷² Magam a disszertáció készítésekor először a krakkói példányról készült fotómásolatot használtam és arról készítettem el a függelékben közölt átirást. Az általam használt nyomtatvány jelzete: Biblioteka Jagiellońska, Thurzones / I. d. 5. 4228. Később a boroszlói példányról készült fotómásolat is rendelkezésemre állt. Eck, Valentin: *De antiquissima nominis et familiae Thurzonum origine...*, Impressum Cracoviae per Hieronymum Vietore, 1519. Uniwersytet Wrocławski Biblioteka Uniwersytecka 352.205.

⁷³ Ez időszakban megjelent magyar nyelvű nyomtatványoknak 75%-a, a magyarországiak által kiadott egész termésnek pedig mintegy 40%-a Krakkóban készült. VARJAS 1982, 69.

⁷⁴ *Pannoniae luctus* 1799, 18.

⁷⁵ Ursinus Velius 1493 körül született sziléziai származású humanista, aki pályája elején számos egyetemet (Lipce, Bologna, Róma) látogatott elsősorban Thurzó János boroszlói püspök jóvoltából. 1524-től a bécsi egyetem retorikatanára, 1526-tól Ferdinánd udvari történetírója és 1532-től főhercegi tanító. Bázelen személyesen találkozott rotterdami Erasmussal, akinek aztán a Thurzó Jánossal és Szaniszlóval való kapcsolataiban játszott közvetítő szerepet. LAKATOS 2008, 277.

⁷⁶ Eck műveiről listát közöl KLENNER 1939, 84–86.

vege mellett⁷⁷ Agricola⁷⁸ ajánlólevelének záró sora ad közelebbi meghatározást: *Cracouiae pridie nonas Octobris Anno salutis humanae 1519*, vagyis az ajánló szöveg 1519. október 6-ra van keltezve.

Ez a dátum természetesen az Eck-panegirisz keletkezésének idejével nem feltétlen egyezik. Valószínű ugyanis, hogy a dicsőítő vers és Agricola előszava nem egy időpontban készült, Klenner Aladár véleménye szerint a vers sokkal korábban, a bártfai állás elfoglalásakor „hála-versként” íródott, amit Eck Bártfára érkezésekor úgynevezett „beköszönő darabnak” szánt. Állítása mellett Klenner különösebb indoklás nélkül ki is tart, s úgy magyarázza meg a bártfai érkezés és az állás elfoglalása (1517), illetve a nyomtatvány megjelenése között (1519) eltelt két évet, hogy a kézirat ez idő alatt a nyomdában pihent és ott várta megjelentetését. Az ügyet Agricola vette szárnyai alá, ő volt az, aki a kéziratot nyomdába adta.⁷⁹ Az előszót október 18-ra keltezettnek mondja, tehát tizenegy nappal későbbinek, mint az általam használt példányban.

Klenner Aladár a boroszlói változatot használta, akkori ismeretei szerint ez volt az egyetlen fennmaradt darab. Sajnos a dátum (*pridie nonas Octobris*) feloldását illetően tévedett, hiszen az előszó keletkezésének idejéről október 18-át nevezte meg október 6-a helyett. Bár Klenner biztos benne, hogy a kéziratot Agricola adta a nyomdába, erre az előszóban nincs világos utalás. A krakkói változat különlegessége, hogy a szöveg egy későbbi olvasója javításokkal látta el a nyomtatványt. Az oldalankénti 2-3 korrekció elsősorban hibás grammatikát hivatott korrigálni. A bejegyzések egy része tárgyi tévedést javít,⁸⁰ más részük formai következetlenséget korrigál.⁸¹ Minden bizonnyal a nyomdába adott kézirat egyes helyei nem voltak egyértelműek vagy jól olvashatóak a szedő számára, hiszen a hibák nagyon hasonlóak, sokszor ugyanazon betűket érintenek. A szövegben többször felcserélődik az *a* betű az *o*-val, illetve a *T* az *N*-nel (*nam-tam*, *nunc-tunc*). Egyértelmű olvasási hibára utal az *n* betű *u*-val, illetve *ü*-vel történő felcserélése (*anguror-auguror*, *Nansithous-Naüsithous*). Sajnos ma már nem mindenhol lehet megállapítani, mit akart a bejegyző a szó felé írni, ezért sokszor sejtéseinkre kell hagyatkoznunk. Talán a sietős munka lehetett az oka annak a szövegben visszaérő formai hibának is, amely a ligatúrák fordított elhelyezéséből ered.⁸²

A költemény elkészülésének okára nem a bártfai állás elfoglalása, hanem – ahogyan ez a későbbiekben is hangsúlyozom – Eck politikai karrierjének alakulása adja az indítékot. Úgy látszik, hogy az addig kizárólag a bányaműveléssel foglalkozó, az udvari körök „outsider”⁸³ körmőci kamarása éppen ebben az évben lép az udvar belső körének politikai szereplői közé. Udvari titkár (*secretarius*) lesz és e hivatalra való rátermettségét igazolja a vers. Éppen ezért véleményem szerint a költemény is akkor íródott, amikor Agricola levele dátumozva van: 1519-ben.

⁷⁷ Impressum Graccouiae per Hieronymum Vietore anno Christi Millesimo quingentesimo decimo nono. ECK 1519, 3.

⁷⁸ Rudolph Agricola (1490–1521), a lipcsei egyetem után Krakkóban tanul. Sokat utazik Krakkó, Buda és Bécs között. Bécsben a *Sodalitas Collimitiana* tagja, Joachim von Watt és Caspar Ursinus Velius környezetében és üdvözlőversek írásából él. 1518-tól a krakkói egyetemem poétika tanára. Magyarországiak közül kezdetben Bakócz Tamás támogatja, később Thurzó Elek is patrónusa lesz.

⁷⁹ KLENNER 1939, 29.

⁸⁰ Erről példa lehet az, amikor Eck Mercurius anyját Junonak nevezi, és ezt a későbbi olvasó áthúzta, majd a név felé Maia nevet írta. Bár a tinta elmosódása miatt ez névforma „Aia”-ként betűzhető ki, minden bizonyosan Maia állt a szöveg felett.

⁸¹ Például ott is, ahol a javító az *in cunabula* különírt változatát egybe kapcsolta vagy a *copia*-t *copia*-ra javította.

⁸² A humanizmus korának szövegkiadási gyakorlatáról, szövegkritikusokról, korrektorokról, szedőkről: KECSKEMÉTI 2012, 13–19.

⁸³ GLOMSKI 2007, 109.

Az előljáró beszéd

Rudolph Agricola kétoldalas ajánlólevele Valentin Carbo⁸⁴ és Ludovicus Bovillus⁸⁵ epigrammái után következik. Az első versben a szerző, Valentin Carbo kassai írnok Eck tehetségét dicséri és egyúttal a természet nagyszerűségét is, hogy ilyen remek költőket nevelt ki, mint a bártfai poéta. Thurzót az előkelők ékességének, a tudományok kedvelőjének és új Maecenasnak nevezi. Ludovicus Bovillus Eck panegyricusának megszületésén örvendezik, amely a Thurzó család dicsőségét fogja öregbíteni. Míg a költeményt kiegészítő kortárs versek reflektálnak, mintegy bevezetik Eck költeményét, addig Agricola előszava mellőzi a vers tárgyára vonatkozó utalásokat. Annyira sablonos és egyszerű, hogy talán azt is gondolhatnánk, hogy a költemény ismerete nélkül íródott.

Agricola Thurzóhoz címzett bevezetőjének témája a patrónusi tevékenységek dicsérete. Valódi lobbierat ez, amelynek záró soraiban a szerző maga is Thurzó kegyeibe ajánlja magát. Eck szövegének – a családi eredetnek és dicsőségnek – a témáját nem érinti, elsősorban a költészet hasznosságáról szól, és ezekre antik példákat, közhelyeket idéz, illetve a híres családtagok, püspökök pártfogoltjainak felsorolásával a patrónusi intézménynek is tisztelettel adózik.

Agricola narrációjában először bizonyítani kívánja, hogy a dicsőség fenntartói és megörökítői mindig is a poéták voltak. Nagy Sándor trójai útja során irigységgel emlékezik Akhilleuszra, akinek dicső tetteit Homérosz örököltette meg. De ott volt a siracusai Dionysius is, aki tudós férfiakkal akarta magát körülvenni, hogy segítségükkel vívja ki a későbbi korok csodálatát.⁸⁶ Szerencsére a Thurzó család több tagja is követi ez ékes példát és a műveltség iránti szeretetükből támogatják a tudós férfiúkat. Az olmützi Thurzó Szaniszló (*benignissimus Mecaenas*) az igen nagy tudású férfiút Johannes Dubravust⁸⁷ támogatta, a boroszlói Thurzó János (*patronus meus faventissimus*) a kiemelkedő latinságú Caspar Ursinust⁸⁸ segítette. A nagyváradi Thurzó Zsigmond dicsőségét egy Aldus Romanus⁸⁹ nevű poéta hirdette, de a család más tagjai is, Thurzó György és Thurzó János is kimutatták szeretetüket a tudós férfiak iránt. További két családtagról: apjukról, Györgyről és nagyapjukról, Jánosról is elismerően szól és ahogy mondja: a család fénysugárként világított a be egész Európát. Ő maga, Agricola is Elek szolgálatába ajánlja magát és reméli, hogy neki is lesz alkalmja a család dicsőségét hirdetni.

A humanisták tollából származó költemények megjelentetésével a költő maga is megalapozta saját jó hírét és pozícióját az irodalom szférájában: nemcsak a magasztalt személy, hanem ő is ismertté vált a világ előtt, de ezt az ismertséget – a szerénykedés formulái mögé bújva – gyakran terhesnek, mellékes jelentőségűnek tüntette fel. Eck a vers végén amiatt sajnálkozik, hogy költői tehetsége nem képes kifejezni patrónusa dicsőségét és ameddig csak élni fog arra törekszik, hogy tökéletesítse verseit, amelyeket Elek érdemeiről és kiválóságáról ír majd. Személyét kisebbiteni kívánva, önmagát *tuus Eckiolusnak*, a *te kis Eckiusodnak*, művét pedig *opus modicumnak*, *csekély műnek* nevezi, melynek megírására viszont nem más, mint Apollón ösztönözte.

⁸⁴ Feltehetően ő is Krakkóban járt egyetemre. GLOMSKI 2009, 264.

⁸⁵ Oechslin, Ludwig (1500 k.–1569) 1519–1520-ban Krakkóban tanult, majd Wittenbergbe iratkozott be. A reformáció híve lesz, 1523-tól a schaffhauseni latin iskola rektora.

⁸⁶ Agricola más írásában a szintén Eck-művet bevezető *De mundi contemptu et virtute amplexenda dialogus* (1519, Krakkó) előszavában Thurzó Eleket és Nagy Sándort hasonlítja össze azok mecénási tevékenysége alapján. Erről bővebben a *Samius senex útja és az erénynek vára* című fejezetben írok.

⁸⁷ Jan Skála z Doubravy (1486–1553) olmützi püspök.

⁸⁸ Kaspar Ursinus Velius (1493 k.–1539) sziléziai származású humanista tudós, költő, Thurzó János boroszlói püspök titkára.

⁸⁹ Aldus Manutius Romanus (1449–1515) velencei könyvkiadó, Thurzó Zsigmond királyi titkár és székesfehérvári prépost, később váradi püspök barátja. 1502-ben kiadott Ciceróját Thurzónak ajánlotta. Az 1485-ben alapított nyomdája értékes kiadványait „aldiák”-nak nevezték.

Arra is van példa, hogy a humanisták egymás műveiről elmarasztalóan, illetve közömbösen szóltak. Az Eck költeményét bevezető epigramma szerzője, a kassai Valentin Carbo Thurzó Elek dicséretébe azt is beleilleszti, hogy ő – Thurzó Elek – második Maecenasként az egyetlen személy ebben az időben, aki ezt az elhibázott költeményt (*lapsam poesim*), Valentin Eck versét meg akarta jelentetni. Az ajánlászöveget író Rudolph Agricola bár a költemény elolvasására buzdítja Thurzót, de egyben arra kéri, hogy derűtséggel (*sereno vultu*) olvassa azt, és győződjön meg arról, hogy Eck ennél jobbat is fog írni a jövőben.⁹⁰ Vajon a költemény valóban ennyire félresikerült vagy mindez csak része annak a gesztusnak, amelyben a költő önmagát és egyben szellemi termését negligálni, patrónusát égisz emelni kívánta? Bizonyos az, hogy ha Thurzó Elek Eck e költeményével nem is volt elégedett, Eck jövőbeli teljesítményével igen. A vers egy termékeny, hosszú évtizedekig tartó tudósi-patrónusi kapcsolatnak a kezdetén született, amit számos, további nyomtatvány megjelenése követett.

Valentin Eck panegirisze

A dicsőítő vers megszokott kísérője volt a kliens-patrónus viszonyoknak. A világi értelmiségiek a patrónusaik pártfogásáért cserébe azok magasztalásával törlesztettek és a laudáció hagyományos formáit felhasználva, illetve az arisztokratikus virtust humanista ideálokba átültetve felidéztek a hallgatóság számára egy csodálatra méltó személyt, akit szerencsés esetben – tanító jelleggel – a társadalom erkölcsi megújításának szolgálatába is állítottak.⁹¹ Így a versben megénekelt személy, vagyis a patrónus, antik mintára a követendő erkölcsi normát testesítette meg, és közben hőssé változott, aki egyrészt a hazája szolgálatában tevékenykedő katona, illetve egyházi hivatalban szolgálatot teljesítő személy; másrészt mindig művelt, a költészet iránt érdeklődő és azt támogató mecénás. Míg más dicsőítő műfajokban szereplő dicsőítések – pl. az életrajzok laudációs részei – csak színezik, alakítják a valóságos tények elbeszélését, s míg az orációk nem nélkülözhetik a hitelesítő valóságelemeket, addig a dicsőítő költészetnek módja van teljesen elrugaszkodni a valóságtól, sőt éppen a dicsőítéssel pótolni a tényeket, leplezni az ünnepezt személy jelentéktelenségét avagy szépíteni gyűlöletes voltát.

Eck költeménye Saturnus, Iupiter és Vulcanus istenségek említésével kezdődik, azoknak gyermekkorát idézi fel. Az öreg istenek ifjúkori cselekedetei – írja a vers – az egész világon ismertek, csak a tudatlan gyermekek nem bírnak róla ismerettel. Iupiter atyjától, Saturnustól elválva a krétai házakban lakott. Az olimposzi csúcsról ledobott Vulcanus sistersgő ércet olvasztott a lemnoszi igából, az ifjú Mercurius pedig a trákok vidékén próbálja ki fegyvereinek erejét. Erre a mitológiai kitérőre a költemény megszületésének indoklása miatt van szüksége Ecknek: amíg az istenek fiatalok ismert, addig a vers címzettjének, Thurzó Eleknek és nemzetségének eredetéről nincs tudomásunk. Ma is sokan vannak olyanok, akik kételkednek e kérdést illetően, pedig csak arról van szó – írja Eck –, hogy a világ hosszú századai alatt a mulandó emberi dolgok elporladnak ahelyett, hogy az örökkévalóság számára szilárdan fennmaradnának.

Tudjuk, hogy még a régi istenek eredetét is alig van a világon gyerek, aki ne ismerné. De hogy a te nemes törzsed honnan ered, Thurzó, látom, sok vén előtt is kétséges. Nem csoda, mivel a hosszú századok alatt a földi dolgok megromlanak, semmi a világon nem tart örökké.⁹²

⁹⁰ Interim Valentini nostri, q[ue] tuae dominationi offeruntur monumenta, sereno vultu perlegas, et tibi persuade multo illum meliora editurum ubi aura tuae benignitatis, ut ia[m] pridem coepit, sibi adfulserit, et anni, otium[m]q[ue] supperent. Eck 1519, 3. (A függelékben: Agricola előszava 25–27 sor.)

⁹¹ KLANICZAY 1958, 53.

⁹² Scimus et haec veterum prima incunabula diuum / Vix est qui toto nesciat orbe puer. / Sed generose tuae Thurzo quae stirpis origo / Sit video multos addubitare senes. / Nec mirum quia longevis mortalia saeculis / Languet, aeternum durat in orbe nihil. Eck 1519, 4. A függelékben: 11–16 sorok.

A vers megszületését éppen ez a tény szükségeltette: azért íródott, hogy a homályt a kételkedő keblekről eloszlassa és egyúttal felidézze a család nemzetségének eredetét.⁹³ És ahogyan korábban az istenek gyermekkorát emlegette a szerző, úgy továbbra is igyekszik megmaradni a halhatatlanok szférájában: azt fogja felidézni, amit a hosszú idő régtől fogva a felejtéssel száműzött az emberi emlékezetből, és történetét a legfénylőbb (*nitidissima*) sötétségből, a feledés léthei vizéből kívánja kiemelni.

A családi eredet ismeretlenségét Eck a felejtés terhére írja: sok év telt el a régi hősi idők óta és az emlékezet ellensége, az idő elrejtette a szemlélődő tekintet elől a nemzetség gyökereit. E kezdő soraiban is erről elmélkedik: mulandóság törvényének semmi sem tud ellenállni, semmi sem olyan szilárd és tartós, amit a hosszú idő ne tenne enyészetté. Csupán a gyanútlan (*ignara*) erény az, amely a folytonosan porladó romokon is a nemesség nevét viselheti.⁹⁴

A mitikus idők felidézése és az istenségek emlegetése után Eck a Thurzókat is az égi nemzetséghez sorolja, mivel ősatyjukat Neptunus istenségben jelöli meg. Az isteni nemzetséghez (*divina stirpe*) való tartozást a vezetéknév hasonlóságából következteti ki, amikor a tengeristen környezetében élő Thursiót a családi név első viselőjeként jelöli meg.⁹⁵

Neptunus más ivadékaiból is többeket említ Eck, úgymint a dórok ősatyjaként tisztelt Dorust majd Amykost, aki Bithünia uralkodója lett. Szardínia királya Phorcus és Szicília küklpsz ura, Polyphemus szintén a Thurzók féltestvérei, ahogyan a Jupiter villámaint készítő Brontes, Steropesus és Pragmon is. Neptunus huszonkét gyermekét nevezi meg a margón a poéta, akik között az utolsó Thursio s akiről ismeretes, hogy hozzá hasonlóan senki sem szelte át az átlátszó tengert.⁹⁶

Az első valóságos személy, akit Eck az isteni felmenők után a család történetében említ Thurzó György (a vers címzettjének nagyapja), de őt is csak általános, közhelyszerű tulajdonságokkal ruházott fel: kegyes, mint Titus (*vir pietate Titus*), istenfélő, mint Numa (*religione Numa*), de harcias, mint Achilles (*sed armis Pelides*) és a csodálatra méltó ékesszólása Cicerohoz hasonló (*miro Tullio eloquio*). Mégis ez az általánosítás, a konkrétumok hiánya teremti meg azt a kontextust, hogy György bár létező személyként, de mégis idealizálva a család ősatyjaként szerepel. Mindhárom gyermeke⁹⁷ bár olyan hatalmas és befolyásos volt, mint Cressus vagy Metellus, mégis kiragyogott közülük kivételes ügyessége és erénye révén az elsőszülött János, a vers címzettjének atyja. Az ő dicséretét olvassuk a következő sorokban.

2.3. A családi dicsőség megalapozása és e dicsőségnek elemei

A patrónusi készség

A Thurzókhöz kapcsolódó „dicsőségelemek” alapjait – melyek még a későbbi korokban is használatban vannak – a humanisták fektették le. A büszkeségre számot tartó családi sikertörténet szerint Thurzó János szorgalmának és kemény munkájának eredményeképpen lefektette családi vagyon alapjait, sőt példaértékű segítőkészségétől vezérelve sokszor uralkodóknak is

⁹³ Hanc igitur dubio tollam de pectore nubem / Et referam generis quae sit origo tui. Eck 1519. A függelékben: 17–18 sorok.

⁹⁴ Nil est tam firmum, nil tam durable, quod non / In nihilum tandem tempora longa ferant. / Sola putrescentis virtus ignara ruinae / Perpetuae nomen nobilitatis habet. Eck 1519. A függelékben: 25–28 sorok.

⁹⁵ A genealógiai bizonyításra használt etimológiai következtetés módszeréről lásd később a *A genealógia módszere: az argumentum a nominibus: A nevekből történő etimológiai következtetés elve* című fejezetet.

⁹⁶ Thursio caerulei soboles clarissima regis / Qua melior liquidum per mare nulla natat. Eck 1519, 5. A függelékben: 57–58 sorok.

⁹⁷ Nevüket a margón közli Eck: *Iohannes, Teophilus, Georgius*.

támogatást nyújtott. Erényessége – amely elsősorban tevékeny igyekezetet jelent – gyermekeibe is átszállt, akik három országban (Hungaria, Moravia, Germania) is híresek a tudósokat támogató patrónusi tevékenységükről. Humanista találmány Thurzó János szorgalmának természet felettivé való nagyítása, amely azért fontos a genealógia szempontjából, mert ez egy olyan „örökölhető tulajdonság”, amire későbbiekben is hivatkoznak a család történetét megörökítő auktorok.

Humanistáktól származó találmány az erényességnek afféle említése, amely több ország is gyönyörködve szemlél (*non solum Moravia suspicit, sed et tota Germania admiratur*) s ugyanígy ebben a korban születik meg a Thurzók több tagjának dicsőítésekor említett példaértékű segítőkészség erénye, amely az arra rászoruló uralkodókat segítette – nem pénz, hanem tanács, illetve előrelátás és becsületesség révén. Ez utóbbiaknak az egyik első említését Beatus Rhenanus Tertullianus-kiadásának előszavában olvassuk. Rhenanusnál mindez azonban kevésbé bír jelentőséggel: ő a kiadás megszületésén örvendezik és azt a tulajdonságot dicséri Thurzó Szaniszló jellemében, amely készséget mutat a költők támogatására és a hasonló művek megjelentetésére. Ilyenképpen annak patrónusi és támogató énjét dicséri.

Később látható lesz, hogy a Rhenanus-előszó a 17. században elsősorban történeti dokumentumként kerül idézésre egy olyan utalása miatt, amely az előszóban csak egészen röviden van említve – illetve a szöveg egésze szempontjából jelentősége is eltölpül –, miszerint a család hűséggel és segítőkészséggel fordult az uralkodó felé.⁹⁸ A 17. században Rhenanus előszava már „történelem”, de az akkori kor elvárásai szerint felidézett történelem, amelyben a királyhűség és a hazáért tett szolgálat hangsúlyozása kapja a legnagyobb szerepet. Az uralkodóhoz fűződő lojalitás száz évvel később a értékeesebb erény lesz – legalábbis inkább beszélnek erről a történetírók, mint a humanistákat támogató patrónusi tevékenységről.

A Tertullianus-előszóban Rhenanus először a Thurzó név hírességéről ír. Kitér rá, hogy e híressé válásban a költők és históriaírók játszottak szerepet, hiszen e tehetséges férfiak műveiben az arra érdemes Thurzó családot dicsérték és ismertté tették.

Nem engedi azonban a hely szűkössége [ti. a levél rövid terjedelme], hogy erényeidről szóljak, amelyeket nemcsak Morávia tekint bámulattal, hanem egész Germánia is csodál, hiszen az erény nem tud elrejtőzni. Ezek terjedelmes kötetet óhajtanának. Jöllehet C[aspar] Ursinus Velius, a számodra erkölceinek szilárdsága, úgymint tudományának kiválósága miatt nem méltatlanul kedves férfiú, aki két nyelvben is jártas, versek komponálásában igen szerencsés és akinek beszédben tanúsított könnyedsége csodálnivaló, és Huttenus, a germán lovagi rend nagyszerű ékessége, és Joachimus Vadianus és az igen kiváló férfiú, Ianus Dubravius, aki most tanácsaival van hasznodra, ezeket [ti. erényeidet] már korábban örök érvényű művek legméltóbb dicséreteivel tették halhatatlanná. A tudós férfiak irányába mutatott kivételes bőkezűséged méltó arra, hogy mindenki véleménye leginkább neked jutassa a régi Maecenasnak járó dicséretet.⁹⁹

A tudósok irányába mutatott bőkezűség érdemessé teszi Thurzó Szaniszlót az egykori Maecenasnak kijáró dicséretre. De látható az is, hogy Rhenanus az erénynek a dicséret révén való terjedésében a költők praktikus szerepét emeli ki. A Thurzók első helyen említett erényessége abban a támogató szándékban áll, amelyet a költők és historikusok irányába mutatnak. Másodikként röviden szól Rhenanus Thurzó Szaniszló bölcs előrelátásáról (*prudencia*) és a becsüle-

⁹⁸ A későbbi szövegek vonatkozó helyei: XYLANDER 1614, 40v; ABRAHAMIDES 1617, 17.

tességéről (*probitas*), amelyet Lajos, Magyarország uralkodója vett igénybe. Minderre akkor került sor, amikor a király Thurzó tanácsadói segítségét kérte és igen sok királyi elfoglaltságai között az udvarába hívatta.¹⁰⁰

Az előrelátás és becsületesség tekintetében kerül szóba az atya, János, amikor Rhenanus megjegyzi: bizony nem könnyelműbb a fiú atyjánál, akinek kiváló thurzói hűsége és előrelátása (*egregiam Turzonum fidem ac prudentiam*) korábban próbára tétetett és aki hasonlóan jó cselekedeteit illetően kitüntette magát.¹⁰¹ Ennél jobban nem ragozza a dolgot Rhenanus, sőt témát is vált, arról tudakozódik, nem akarná-e inkább Thurzó azt tudni, hogy hogyan jutott el a Tertullianus szövegeinek kiadásáig. A továbbiakban a kéziratok megszerzésének és a kiadás körülményeinek ismertetésére tér át, a Thurzókról – azoknak családjáról, dicsőségéről – több említés nem esik.

Industria et sollertia

A kitartó szorgalom és a leleményesség azok a tulajdonságok, amelyek Thurzó János személyiségét tekintve dicséretre méltóak. Jellemében azok a tulajdonságok kerülnek kiemelésre, amelyek az üzleti sikerhez, a családi vagyon megszerzéséhez hozzájárultak. Ami Thurzó János származását illeti: Eck igyekszik a még teljes mértékben krakkói érdekeltségű Györggyel szemben Thurzó Jánost a Szepességben elhelyezni, így fenntartva azt a képet, hogy a Thurzók a magyar honfoglaló törzseknél ősbibb gepidák körébe tartoznak. Erre konkrét szövegbeli utalás is van: János a nemes gepidák egyetlen dicsőségének (*unica nobilium Gepidarum gloria*), a hunok legkiválóbb fényességének (*summus Hunnorum splendor*) és az egész világ ékességének (*totius orbis honor*) neveztetik a versben. Jánost kivételessé teszi az a támogatás, amit az emblematisz alakoktól kapott: az erény (*virtus*), a tisztessen ősz hűség (*cana fides*) és az elmés tenni vágyás (*industria solers*), amelyek korának kiválói felé emelték őt.¹⁰² Ahogyan Eck írja, hatalmasabb ő Marsnál és Bromius kovácsmesternél, aki az érc ereje által pusztította el a szicíliai házakat. Hiszen Thurzó János titkos mesterséggel (*sub artis coecis*) a nemes fémeket nyújtotta a Pannon vidék népének és kiásta kemény rejtekéből az ezüst rögöket és fényes gazdagságának sárga aranyát. János a fémeket kovácsoló Neptunus-fiakhoz válik hasonlóvá, aki megteremtette a tiszta fémeket (*purum metallum*), amely korábban durva nyers rög volt.

Ecknél is jelen van az az elem, amely több – humanizmus kori szövegnek adaléka – miszerint Thurzó János gazdasági előnyöket hozott a királyságnak és nagy hasznot Európának. Benépesítette a piacokat Hunniából származó férfiakkal, de germán, venét, gall és lengyel keres-

⁹⁹ Nec vero patitur epistolaris angustia, ut virtutes tuas hic depraedicem, quas non solum Moravia suspicit, sed et tota Germania admiratur, neque enim latere potest virtus. Volumen illae non exiguum desiderent. Quamquam has C. Ursinus Velius vir cum ob morum gravitatem, tum ob insignem literaturam non immerito tibi charus, quem utriusque linguae exornat peritia, felicissimum in pangendis carminibus, in oratione soluta admirabile, et Huttenus equestris ordinis apud Germanos ingens ornamentum, ac Joachimus Vadianus, et clarissimus vir Ianus Dubravius quo tu nunc a consilijs uteris, iam pridem dignissimis aeternorum monumentorum praeconijs immortalitati consecraverunt. Meretur id eximia liberalitas tua, quam sic in viros doctos exerceas, ut veteris illius Mecoenatis laudem omnium calculis proxime tibi vendicaris. RHENANUS 1521, Praefatio (Lásd a mellékletben a 18–28 sorok).

¹⁰⁰ Suffecerit aut vel hoc unum inco[m]parabilis prudentiae probitatis[ue], tuae evidentissimu[m] argumentu[m], quod inclutus Hungariae rex Ludovicus in maximis regni negocijs tuum plerumque exquirat consilium, et in aulam suam huius rei gratia saepe te evocat. RHENANUS 1521, Praefatio (Lásd a mellékletben a 28–32 sorok).

¹⁰¹ Quid ni aute[m] id faceter filius, cuius pater egregiam Turzonum fidem ac prudentiam iam olim exploratam habuit, et beneficjs non contemnendis liberaliter exornavit. RHENANUS 1521, Praefatio (A függelékben: 32–34 sorok).

¹⁰² Quem virtus, quem cana fides, industria solers, / Terrenis longe praeposuisse viris. ECK 1519, 6. A függelékben: 69–70 sorok.

kedőket is sikerült bevonnia üzleti körébe.¹⁰³ Míg a később szóba kerülő 17. századi szövegekben az ország jólétéért nyújtott és dicséretre méltó Thurzó-szolgálat sohasem anyagi természetű – hanem sokkal inkább olyasvalami, amely a nemesi arisztokráciának sajátjaként a tanácsadásban, a katonai szolgálatban nyilvánul meg – addig a haszon és az előny szerzése, az üzleti siker elérése érdekében végzett másokkal való szövetkezés itt, a humanizmus korában, egy olyan tulajdonság, amire a poéta szerint büszkének kell lenni. Sőt ez a jellemvonás szereppel bír a későbbi leszármazottak szempontjából is: a Thurzó János karakteréhez tartozó *industria virtust* öröklök utódai is, s ez teszi képessé, sőt gyakran éretté is őket egy-egy felelősséggel járó egyházi vagy politikai tisztség betöltésére. Emellett ez az a tulajdonság, amit külföldön is csodálattal szemlélnek, ahogy erről a lengyel történetíró Jodocus Ludovicus Decius¹⁰⁴ is beszámol. A *De Sigismundi regis temporibus liber* (1521) megemlékezik Thurzó János haláláról és egy rövid összefoglalást¹⁰⁵ készít annak életéről, leszármazottairól. A Thurzók és leginkább Eck vonatkozásában többször felmerül Decius neve, aki valószínűleg Eck támogatója lehetett, hiszen első verselméleti művét Eck a lengyel történetírónak ajánlja.¹⁰⁶ Deciusnál a sokféle tapasztalt János *natione Hungarus, genere nobilis* volt – és *nobilis* alatt nem társadalmi állást, hanem jellembeli tulajdonságot ért –, aki mind a lengyel, mind német a nyelvben, sőt nem kevésbé a latin tudományokban biztonsággal, azaz közönséges módon (*vulgariter*) kiismerte magát.

Decius Thurzó Jánost a köz számára hasznot hozó személyként mutatja be: lengyelországi életét kezdettől fogva a szerencse kísérte, arany és ezüst vállalkozásának következtében nagy előnyökhöz juttatta a két országot, Magyarországot és Lengyelországot. Neve külföldön kitartó szorgalmának segítségével (*adminiculo maximae industriae*) vált híressé, és arról, hogy Európa leghíresebb kereskedő családjával Augusburgban házasságok révén összekötötte a két fámiliát, a Fuggereket és a Thurzókat. Deciustól megtudjuk, hogy Thurzó János nagy *találékony*ságot és *tudós gyakorlat*ságot mutatott az arany-, ezüst- és rézbányák felkutatásában és szorgalma a sok érccel együtt utódaira szállt át (*transmisit*). Halála után Lőcsére szállították, ahol nagy pompával temették el. A mind Ecknél, mind Deciusnál kiemelt mesterségbeli ügyesség mellett Thurzó feltalálónak is megjelenik. A humanisták terjesztik azt a gondolatot, hogy a réz és ezüst elválasztásának technikáját Thurzó János honosította meg a Szepességen, aki az eljárást Velencében tanulta:

Thurzó a velenceiektől tanulta az összevegyült fémek szétválasztásának mesterségét, amellyel sok hasznat hozott a Magyar Királyságnak.¹⁰⁷

¹⁰³ Quae tulit haud paucis res maxima commoda regnis / Dum toto merces miscuit orbe novas. / Fecit enim Huniacis praeclara emporia regnis / Allophylis late concelebrata viris. Ad quae Germanus, Venetus, Gallus[ue], Polonus / Merce sua illustri saepe venire solet. ECK 1519, 6. A függelékben: 81–86 sorok.

¹⁰⁴ Jodocus Ludovicus Decius (Dietz/Ditz Jost/Jobst Ludwig) 1485–1545, weißenburgi polgárfamília gyermeke, bányaiüzleti összekötő, kincstárnok, majd királyi tanácsos és Zsigmond lengyel király udvari történetírója.

¹⁰⁵ Sub Octobre vero, die Decima Ioannes Thurzo de Bethlemvalva apud novam Civitatem Hungariae febris correptus supremum clausit diem. Vir cum honoris praefatione semper nominandus, natione Hungarus, genere nobilis, sed dudum varia fortuna vexatus, illud idem Polonicum atque Germanicum vulgare expedite sciens, litteris latinis haud vulgariter doctus, ab initio in Polonia fortuna adiutus, auro argentoque utrumque regnum magnis commodis ampliavit, nomen suum apud exterarum gentes adminiculo maximae industriae clarum atque perenni laude celebratum fecit et cum famatissimis Europae mercatoribus, Fuggaris, in Augusta Vindelicorum per connubia societatem iunxit, pleraque ingenia variasque item artes ad auri, argenti cuprique fodinas eius industria magno quaesitas aere ad posterum transmisit. Mortuus ad Leuczovium oppidum relatus, in maiorum tumulo adservatus est. DECIVS 1901, 26–27.

¹⁰⁶ *De versificandi arte opusculum* (Krakkó, 1515).

¹⁰⁷ A Venetis Thurzo didicit confusa metalla secernendi artem, qua Regno commoda multa attulit Hungariae. A Caspar Ursinus Veliustól származó részletet idézi WAGNER 1778 IV, 65.

Velence 17. századi szerepét az ércolvasztás fejlődésében a 17. századi *Simplicissimus*, Daniel Sperr is megerősíti, aki leírja, hogy Szomolnokról, de több helyről a Felvidékről is bányászok vándoroltak az olasz városba, hogy a fémek megmunkálásának nagy hagyományú városában tanulják ki az ezüst és réz, illetve arany elválasztásának eljárását.¹⁰⁸ A mesterség tudóit aranycsináló mestereknek nevezték.¹⁰⁹ A módszer elsajátításának történetéhez és Thurzó János velencei látogatásához a 18. századi hagyományban további regényes elemek társulnak: összemósodni látszik a rézolvastás és általában a fémmegmunkálás tudománya az aranycsinálás rejtélyeivel, sőt Velence mellett Anglia is szóba kerül mint a titkos mesterség szülőhazája.¹¹⁰

Fama subolis

A Thurzó Elek környezetében született szövegek az atya, János jelleme mellett egyéb családtagokat is büszkeséggel említene. Az első magyar tárgyú humanista antológiaként tartja számon az irodalomtudomány a Krakkóban 1544-ben megjelent *Pannoniae luctus* című versgyűjteményt,¹¹¹ amelynek megjelenésében Thurzó Elek már tevékenyen nem vett részt, viszont az ő pártfogoltjai, köztük Valentin Eck a nyomtatvány megjelenésében oroszlánrészt vállalt. Az antológiáról 1788-ban „korabeli reprint” készült, amelyet kiadója, Wespri István¹¹² terjedelmes előszóval látott el.¹¹³ A mohácsi csatában elhunyt példás férfiúknak emléket állító könyv ritkaságnak számított a 18. században. Wespri maga is fájjalja ismeretlenségét.¹¹⁴

Az antológia versei kevés elemből építkeznek, általában hasonló fordulatokat, dramatikai fogásokat és toposzokat alkalmaznak, amelyek például a *fama*, *gloria*, *virtus*, *decus* kulcsszavak mentén csoportosulnak.¹¹⁵ A kötetbe való bekerülés indoka mindig a példaadás, hiszen olyan figurákat látunk, akik Pannónia ügyéért vállalják az áldozatot, akár a halált is. Az antológiában hangsúlyos szerepet kap a lengyel vagy lengyel kapcsolatokkal rendelkező személyek szerepeltetése, mivel a kiadás hátterében egy lengyel–Habsburg törökellenes összefogás alapötlete áll: „az antológia a Mohács utáni 18 év önmagán túlmutató, sajátos politikai panteonjának tekinthető.”¹¹⁶

¹⁰⁸ SPERR 1854, 180.

¹⁰⁹ Wenn es jemals Adepten, das heißt: Goldmachern gelungen ist aus unedlen Metallen Gold zu machen, so waren es solche Erzstücke gewesen, die Gold beigemischt enthielten. SPERR 1854, 216.

¹¹⁰ Minderről bővebben a harmadik fejezetben írok.

¹¹¹ LAKATOS 2008, 259.

¹¹² Wespri István (1723–1799), orvos, történész. 1752-től Bécsben, Zürichben, Utrechtben, Oxfordban, Cambridgeben, Londonban tanult. 1757-től Debrecen város orvosa. Könyveivel a bécsi udvar népfővilágosító terveit támogatta. Életének utolsó három évtizedében a bécsi udvar támogatását nélkülözve a magyarországi múlttól, elsősorban orvosokról jelentetett meg műveket. A *Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*, 1–4, (Lipce, Bécs, 1774–87) máig használt segédkönyv. Wespri tevékenysége: SZELESTEI 1979.

¹¹³ Az újbóli kiadás indoklása: „Tanítanak ugyanis bennünket, hogy kik valának az Oszlop emberei a hazának [...] és azoknak személybeli virtusaik vagy minéműségek milyenek és mitsodások valának [...] Indítanak a városok panaszaikkal, és a hősök halálával [...] Gyönyörködtenek a sírás közben is annak meggon-dolása által, micsoda férfijakat állított vala ekkor elő a Magyar Nemzet köz hasznára az Isteni gondviselés a' példajokat a' maradék is méltán tükörül teheti maga eleibe, és csak reménylheti, hogy tsak az Egyességet, az Egyenességet, és a' köz Igazságot kövesse, ez utánra se hadgya el ötet ugyan azon Isteni gondviselés.” *Pannoniae luctus* 1799, 9.

¹¹⁴ „lehet méltán oly ítélet tétellel lennünk, hogy ha kivált Bél Mátyásnak kezébe akadhatott volna szerencsére, nyilván meg nem állhatta volna, hogy az általa öszveszedetet Magyar Országi apróbb írók be nem iktatta volna.” *Pannoniae luctus* 1799, 6. Wespri a kötetet végül Pray Györgytől szerzi meg és adja ki Pozsonyban. Ez volt a debreceni tudós orvos életének utolsó munkája.

¹¹⁵ LAKATOS 2008, 259.

¹¹⁶ Uo., 263.

Összesen tizenegy, a Thurzó család tagjaihoz íródott költemény szerepel a gyűjteményben, szerzőik Eck mellett Georgius Logus és Johannes Langus.¹¹⁷ Négy Thurzó családtagot szólítanak meg, Thurzó János boroszlói, Thurzó Szaniszló olmützi püspököket és Thurzó Elek országbíró és mindegyikük apját, Thurzó Jánost. Ugyanezeket a családtagokat dicső ősként látjuk viszont a következő évszázad halotti beszédeinek genealógiájában. A dolgozat szempontjából a gyűjtemény első darabja érdekes: a Thurzó Eleknek címzett versfüzér (*Alexio Thursoni, eiusque familiae*) Johannes Langus tollából. Az epigramma egy közös sír feliratául íródott.¹¹⁸ Elmondja, hogy a Thurzó egy ősi és híres nemzetség Pannóniában, akik között a gazdag János zólyomi ispán, a körmöci kamara élén állt és két dolog miatt is szerencsésnek mondhatta magát, hiszen királyainak kegyét bírhatta magánénak és öt fiúnak az atya volt. A tisztségeit utána György viselte, aki gyermekei révén biztosította a Thurzó-nemzetség fennmaradását. Az indoklás ez után következik, Jánost (György testvérét) a szomszédos Szilézia szólította el, ahol püspök lett, továbbá Szaniszló morvaországi püspöki hivatalát viselte negyven évig. Ezután Elek következik, aki Magyarország vidékére visel gondot a hazájában csodálatra méltó ügyességgel. Nemzetségének halhatatlan dicsőséget szerzett azzal, hogy legnagyobb királyi tisztelettel helytartóvá lett.¹¹⁹ A vers megemlékezik Elek lányáról, Orsolyáról, aki nem sokkal atya után halt meg, és szintén ebben a sírban nyugszik, majd feleségéről – a szintén ősi nemzetség sarjáról – Székely Magdolnáról és további két leányukról.¹²⁰ A következő epigrammák a korábban említett családtagokhoz szólnak, augsburgi György kivételével mindegyik testvér méltatását megtaláljuk az antológia lapjain. György nem Magyarországon hunyt el és sírhelye is Augsburgban van.¹²¹ Az atyához és a testvérekhez címzett sorokban a család tagjaihoz egy-egy tiszteletre méltó tulajdonságot párosítottak: az ősi dicsőség megbecsüléséhez méltóan a versek olyan személyeket állítottak a középpontba, akik a hallgatóság számára hősként tűnhettek fel. A nemzetség ősi és híres (*vetus et incluta*), az ő, János (*sobole et virtute beatus*) erénye az, hogy előre látó (*providus*), Eleknek ügyessége (*dexteritas*) hozza meg a jólétet. János boroszlói püspök kegyességével tünt ki (*pietate insignis*), Szaniszló püspöknek a tudósok felé mutatott jótéteményei kerülnek kiemelésre (*Nemo magis fovit doctos doctissimus ipse*).

¹¹⁷ Georg von Logau (1500k – 1553) udvari tanácsos, titkár, 1537-től *Hoffpfalzgraf* és főhercegi nevelő, pályája végén boroszlói prépost. Johann Lange (1503 – 1567) tudós grécista, 1536-tól boroszlói püspöki titkár, majd 1540-es években I. Ferdinánd lengyelországi követe.

¹¹⁸ Hoc tibi Tursonum posuit commune sepulchrum / Gens vetus et terris incluta Pannoniis / Hic comes est Janus Soliensi providus arci / Qui Cremnicensi praefuit et Camerae / Divitiis foelix regumque favore suorum / Natorum foelix sed mage quinque pater. / Munera post illum gestis quoque tanta Georgius / Et sobolem genti pignora multa dedit. / Janum praefecit vicina Silesia sacris, / Quae talem vellet nunc quoque Pontificem / Porro Stanislaus Moravus Episcopus aedes / Divorum rexit lustra novena sacras. *Pannoniae luctus* 1799, 23 (Lásd a függelékben).

¹¹⁹ Comes Hungaricam servavit Alexius oram / In Patriam, mira dexteritate suam / Atque suae genti decus immortalis paravit / quod tenuit summo regis honore locum. *Pannoniae luctus* 1799, 24. (Lásd a függelékben.)

¹²⁰ Ex Magdalena dilecta Coniuge Zekel / Filolas liquit post sua fata duas / Matri persimiles forma, virtute, pudore / Quae simul antiqua stirpe creata foret. / Vel pater hanc potuit satis illustrare Jacobus / Corvini qui Dux regis ad arma fuit. *Pannoniae luctus* 1799, 24. (Lásd a függelékben.)

¹²¹ Többek között ugyanez jellemző a Thurzó püspökökre is, Szaniszlóra és Jánosra, ám róluk mégis találunk megemlékező sorokat az antológiában.

3. Virtus és Voluptas találkozása

Valentin Eck versében a származás és az isteni mitikus eredet, illetve Thurzó János jellemének dicsőítésén túl a fő hangsúly Elek erényeinek laudációján van.¹²² Bár az atya magasztalása jelentős szereppel bír, mégis Thurzó Elek erényessége főképp olyan tulajdonságokból tevődik össze, amelyeket nem lehet örökölni, hanem az életút során kell kiművelni. Az a néhány karakterjegye, amit Elek gyermekkorában *isteni adományként* kapott, csupán versbéli díszítőelem és az életút értékelése szempontjából csupán szimbolikus jelentőséggel bír. Ilyen humanista klisé Calliope gesztusa, aki Daphne és a drüászok által font koronát a gyermek Elek fejére tette. Humanista díszítőelem az a versbéli kép, amely leírja, hogy az ifjút Pallas óvta, és Aganippe kútjából származó vízzel telt kelyhet nyújtott át neki, amit az mohón és szomjazva ivott ki. E tudás iránti mohóságát mutatja az is, hogy ifjúként Elek sokszor vigyázatlan újonc módjára (*incautus tyrunculus*) viselkedett, de effajta buzgósa csak segítette a dolgok megismerésének hosszú útján.¹²³

A felnőtté válás metaforikus útján kísérjük el Thurzó Eleket, akit vándorlása során két leány – a szövegben két nimfa – közelít meg: Voluptas és Virtus (a Gyönyör és az Erény). Mindketten egy-egy irányt kínálnak fel Thurzónak, amelynek végén a boldogságot ígérnek számára. Amíg Gyönyör egy könnyed, fáradságtól mentes életet, addig Erény egy fárasztó, munkától terhes és élvezetektől mentes utat kínál fel. Voluptas és Virtus kisebb monológokban kívánják pártjukra vonni a tanácstalan ifjút. A döntés e versbéli megformálásának nem csak az a szerepe, hogy bemutassa: Thurzó Elek képes a morális értelemben vett jó mellett dönteni. A versbéli képnek konkrét életbeli aktualitása van: az ekkor kincstartóvá lépett Thurzó Elek azzal, hogy életének ebben a szakaszában a Virtus által felkínált nehezebb utat (tehát a politikai és államférfiúi teendőket) választja, Voluptas könnyű útjáról, a családi bányavállalkozás nyújtotta kényelemről is lemond. A jellemének adottságai etikai döntéseiben is megnyilvánulnak és ezért különösen alkalmas az üzleti tevékenységtől eltérő politikai feladatok elvégzésére.¹²⁴

Elsőként Voluptas szólal meg és buzdítja az ifjút, hogy forduljon a könnyű út, a munkától és igyekezettől mentes, és a családi vagyon nyújtotta élvezetek felé. A következőképpen igyekezik pártjára vonni Eleket:

Ide ifjú, bolond, erre fordítsd vissza gyenge lépteidet, biztosabb út ez a sötétségben kanyargó ösvénynél. Amelyre lépsz, kemény és sok munkától

¹²² SZÖKE 2014.

¹²³ Később szólok arról, hogy a panegyricus több ponton hasonlóságot mutat Janus Pannonius Renatus-panegiriszével. Az ifjú mohóság, amely a tudományok elsajátításában és a világ megismerésében munkál régi antik elem. Janus Pannoniusnál például a következőképpen szerepel:

S bár kiseded volt még, úgy tetszett, isteni nektár / áradt ajkáról, s később, mikor érteni kezdte, / hogy mi a jó s mi a rossz, teljes szívvel nekilátott / mind tudományt, mind jámborságot szívni magába. JPÖ 1987, 430.

¹²⁴ Ez az alkalmasság a vers végén található a korszak előkelőihez címzett beszédben (*Ad hujus tempestatis proceres*) kerül kifejtésre, amikor Eleket a kortárs előkelőkkel hasonlítja össze a költő.

terhes út, amely szűkös lévén nélkülözi az élvezeteket. Ide gyere, itt a lélek gondjai nélkül élhet az ember, itt minden gyötrellem lerázva, a Styx vizében ernyed el. Ragadd meg a jelen élet csalogató ajándékait és lakj jól vonzó lánykád varázsával. Használd ki az időt, mert nem tudod, szerencsés napot hoz-e a holnap. Legyen elég, amennyi gazdagságot, vagyont atyád előrelátóan felhalmozott neked. Élj velük, mert nem lesznek hasznodra, ha nem tudod, hogyan használd őket, csak az a tiéd, amit megiszol és magadba tömsz, ne feledd sóvárgó lelkedet gyönyörökkel lekötöni. A gondoktól szabadítsd meg a bor, a kábulat és Venus. Próbáld ezekkel kedvezően leélni a neked kiszabott időt, mert a halál után már semmi örömben nem lesz részed.¹²⁵

Látható, hogy a Gyönyör formálta nőalak érvei igyekeznek a tanácstalan ifjú érzékeire, nem pedig az értelmére hatni: az utat biztonságosabbnak (*tutius*), könnyen járhatónak és élvezetekkel ellátottnak ígéri, aminek a végén gondoktól mentesen (*extra curas*) élhet. Voluptas hatásos érve a mulandóság, amire két helyen is visszatér: először abban az értelemben, hogy az igyekezetek és erőfeszítések nem maradandóak, azokat „elmossa a Styx vize”, továbbá akkor, amikor azt állítja, hogy a halál után semmilyen élvezet nem vár az ifjúra. Arra buzdítja Eleket, hogy éber (*vigil*) atyja által felhalmozott vagyonnal elégedjen meg, sőt élvezze azt: vágyódó értelmét (*avidam mentem*), borral, kábulattal, szerelemmel csillapítsa (*ocia sint curae vina, soporque Venus*). Virtus ezzel szemben arra figyelmezteti az ifjút, hogy éppen a Voluptas által felkínált út vezet a pusztulásba.

Ne bízz a veszendő javakban, jeles ifjú, mondja, ne fogadd el őket mint nem halandókat. Bizonytalan, rövid, elillanó és mulandó a gyönyör, és az út közepén elbukva omlik össze. Édességet hoz magával, de bánatot hagy hátra. Méz után nyúl, de csak a keserűség marad a pohárban. Te inkább mássz fel a csapásszerű ösvényen a szamoszi bölcs (*Samius senex*) hegye jobb felé emelkedik. Az erénynek ez az útja kemény és keserű lehet, de égi csúcsán édes méz vár rád.¹²⁶

Eck mellőzi a két nőalak külső megjelenésének leírását. Ez a két – későbbiekben említésre kerülő – szövegben: Petki János *Vetekedésében*, illetve a Báthory István dicsérő költeményében hangsúlyos szerepet kap, azért hogy a külsőségeikben különböző két személy lelki ellentétét is érzékeltesse. Gyönyör az irodalmi és művészeti hagyományban gyakran szépséges nőként van ábrázolva, haja és ruházata ápolt, csilingelő a hangja, járása táncra emlékeztet. Ezzel szemben

¹²⁵ Huc puer, huc gressus insane reflecte tenellos, / Tutius hac lato calle tenebris iter. / Quam calcas dura et multo subiecta labori / Est via, deliciis et caret arcta suis. / Huc ades, extra animi curas hic vivitur, omnis / Hic pulsus Stygio fudat in amne labor. / Arripe praesentis blandissima praemia vitae, / Te reple illecebris blande puella tuis. / Utere temporibus, nescis an crastina faustum / Adducat cursum forte volante dies. / Divitias tantas tibi tanta[ue] pondere rerum / Sufficiat vigilem concumulassem patrem. / Tu fruire hiis, quoniam nil, si non noveris uti / Prosunt, haec tua sunt quae bibis atq[ue] voras, / Delitiis avidam mentem faciare memento. / Ocia sint curae vina, soporq[ue] Venus. / Te quibus hoc vixisse probes frugaliter aevum, / Post mortem astabunt, gaudia nulla tibi. ECK 1519, 9. A függelékben: 163–180 sorok.

¹²⁶ Fidere clare puer, noli pereuntibus, inquit, / Ammittas haec ut non moritura, bonis. / Est incerta, brevis, fugitiva, caduca, voluptas, / Et medio cursu precipitata ruit. / Dulcia fert secum bona, tristia quaeq[ue] relinquit / Mel capit, ast aloes pocla abitura refert. / Tu potius conscende viam qua semita callem / Sub dextram Samii surgit acuta senis. / Hoc virtutis iter, durum licet et peramarum / Dulcia sublimi vertice mella gerit. ECK 1519, 10. A függelékben: 183–192 sorok.

Erényt a puritán egyszerűség, olykor csúfság jellemzi.¹²⁷ A két allegorikus alak külső megjelölését az unitárius erdélyi diplomata és költő, Petki János a következőképpen írja le 1610-ben. Elsőként Voluptas jellemzését közlöm:

Termetét szépíti Voluptas asszonynak
Édes nyájassága kiadott szavának,
Drága jó illattal felkent homlokának,
Tündöklök szép színe kötözve hajának.
Kegyes vidámsága, magas állapotja,
Mind földig tündöklő vont arany ruhája,
Csuda mesterséggel gyöngyözött fátyola,
Arannyal, kövekkel felfűzve pártája.
Ide s tova nézvén, szemei villognak,
Kiknek ő fényei belső tűzzel hatnak,
Édes szerelmemre forgással lángolnak,
Akárkit is törben, látom, hajtanának.

Virtus ezzel szemben nemcsak csökkent szépségében, hanem nagyobb egyszerűségében is különbözik, díszes és hamis kellékektől, csábító mozdulatoktól mentes.

De nem ilyen cifra másik állapotja,
Különbezik vala attól minden módja,
Rút, borzos homloka, együgyű orcája,
Sohul nem változott, helyben áll szép haja.
Igyenesen állván nem mozog dereka,
Szép víg szeméremmel tekinget azonban,
Nagy tökéletesség ő ábrázatjában,
Hasonlóbb férfihöz lába járásában.
Tiszta feje palást ő vállain fénlik,
Égszínű köntösben inkább gyönyörködik,
Azzal szilígyisége tisztán mutatódik,
Hogy mennyei volna, azon is ismerszik.¹²⁸

Már-már taszító is első pillantásra Virtus „együgyű orcája”, ápolatlan haja, férfihöz hasonló járása miatt. Külső jegyeiben csupán tekintete mutatja égi hovatartozását. Eck panegyricusában keveset tudunk meg a két szereplő külleméről: mindkét leány gyors léptekkel (*gressu prope-rante*) érkezik Elekhez és különbözőképpen szólítják meg (*verbaque disparibus proposuere modis*), de még a Gyönyör piszkos vágytól vezérelve (*sorde sua libido*), addig az arany Erény (*aurea virtus*) a legjobb pillanatban, a mindenképpen (*omni tempore*) bekövetkező bajt megelőzve (*praecipiens*) lép fel és kezdi beszédét. Jelentős különbség Petki szövegéhez képest, hogy a két alak megszólalása és monológjai nem veszik át a főszerepet, a beszédek között Eck az, aki a tanulságot levonja és az elhangzottakat kommentálja. Természetes is ez, hiszen itt – eltérően Petki szövegétől – nem a találkozás a költemény valódi témája, bár kétségtelenül fontos tematikai szerepe van.

3.1. A példakép megformálása

Thurzó Elek az Erény által felkínált utat választja, annak éber tanítványaként (*pervigil alumnus*) dönt és nem balra a tágasan feltáruló (*spaciosa sinistro*), hanem a jobbra húzódó (*sed*

¹²⁷ PANOFISKY 1997, 45.

¹²⁸ PETKI 1610, 311–312.

quae dextro prominet) útra tér. Az út bár lemondással jár, mégis úgy tűnik, itt tudja igazán kiteljesíteni jellemét:

Ahonnán [Virtus útja] távol lakik a szerelem, távol az ártalmas henyelés és a puha kéjalgés, nem kevésbé a dologtalanság és tétlen álmodozás. Itt lelkedet elsősorban a stúdiumoknak szenteled és buzgósággal felövezve szívod magadba az új tudományokat is. Most a költők majd a historikusok könyveit szemléled vagy a bölcseletnek súlyos tételeit. Őseidről szóló minden emléket, melyet a felejtés nem pusztított el, felkutatsz, és az időt üresen elmenni nem engeded.¹²⁹

Thurzó Elek természetének dicsérete kezdetben egyetlen tulajdonsága, szorgalma köré épül. E mentén azonban teljes jellemrajz formálódik ki, a szorgalom tulajdonsága ugyanis továbbvezet a tudományok, a história és bölcselet szeretetéhez, majd később a példaértékű vallásossághoz is. Az ősektől kapott erkölcsök (*mos ingenua*) és saját tehetsége (*ars*) mellett szorgalma (*strenuitas*) ékesíti jellemét és ez utóbbi megmutatkozik a tudományok művelésében mutatott buzgalmában is.

Az ősektől örökölt tisztességgel, a kiemelkedő ügyességgel és a serénységed révén ékesited értelmed. Nem másként, mint az édes méznek serény gyűjtője, mikor tavasszal a hallgatag ligetet járja, kifosztva a bíbor virág bimbóit, hol erre, hol arra az étekre repül. Míg üres szárnyait a híg nedűvel meg nem tölti, hogy gondoskodóan kedves házát is jóllakassa. Így te is a tudományok sokféle virágaival éjjel és nappal bővíted elmédet.¹³⁰

A méh metaforikus jelentéséhez sokféle értelmezés kapcsolódik a bölcsészeti és irodalmi hagyományban,¹³¹ az itt szereplő hasonlat a munkában mutatott szorgalmat kívánja árnyalni és a tudományok művelésében mutatott buzgalomra utal. De nem marad el Thurzó Elek vallásosságának dicsérete sem, bár jellemző, hogy nem lép túl a pusztá általánosításokon. Eck itt is természetbeli hasonlattal él: Thurzó vallásossága ahhoz a szántóvetőhöz hasonlít, aki az istentelenség magja helyett az erényesség magját vetette, így várhatóan annak termése is mentes lesz a szégyentől és gyalázattól:

Jámbor szívedben sosem hagyod, hogy istentelenség szülessen és nincs helye ott a gaztetteknek sem. Hanem a ragyogó erénynek híres magjait veted, ahonnan jobbod ma terméseit aratja. A földműves, aki helyesen nyáron beveti földjét, télidőben is van mit egyen, úgy az ifjú is, aki korai éveiben az erényt keresi és gyümölcseit leszedi, azokat bírni fogja későbbi életében is.¹³²

¹²⁹ Unde venus, toporq[ue] nocens, et asocia mollis, / Longe habitant, nec non ocia, somnus iners. / Hic primo studiis animum committis, et artes / Imbibis accinta sedulitate novas. / Nunc vatum libros, nunc libros historicorum / Lustras, nunc Sophiae dogma perhenne gravis. / Omnia perquiris veterum monumenta parentum, / Et nullum vacuum tempus abire finis. ECK 1519, 10. A függelékben: 247–254 sorok.

¹³⁰ Moribus ingenuis, et claris artibus omnem / Exornas mentem strennuitate tuam. / Non aliter sapidi quam mellis sedula nutrix, / Vere novo tacitum quum subit ipsa nemus. / Singula purpurei depraedans germina floris, / Nunc has nunc illas advolat ore dapes. / Dum liquido castas succo compleverit alas / Quo posset dulcem parca replere domum. / Sic tu diversis studiorum floribus omnem / Accumulas mentem nocte dieque tuam. ECK 1519, 12. A függelékben: 255–264 sorok.

¹³¹ PEIL 1983, STACKELBERG 1956, KOCSIS 2013.

¹³² Nec quicq[am] sancto pateris sub corde prophanum, / Crescere, flagitiis nec locus ullus adest. / Inclita sed clarae virtutis semina iactas / Unde suos fructus nunc tua dextra metit. / Arva tepescenti sua plantans vere colonus, / Quas brumali epulas tempore carpat, habet. / Sic puer in primis virtus cui quaeritur annis / Quos relegat fructus, vita futura, tenet. ECK 1519, 12. A függelékben: 265–271 sorok.

A természet és munkaszeretet ez archaikus képiségében éppen ezért kissé idegenül és elnagyoltként hat a vers végén található erénygyűjtemény. Ezek rövid magyarázatát Eck Thurzó megszólításával kezdi:

Ó boldog Thurzóm, háromszorosan és négyszeresen is szerencsés,¹³³ aki oly sokféle nemességgel tündökölsz. Mert csakugyan az erény (*virtus*), a találékonyság (*solertia*), a hírnév (*gloria*) és a dicsőség (*fama*) olyan kitűnő előkelőséggel párosulva rejtőznek benned, hogy kételkedem, hogy rendben le tudom írni őket, és nem tudom, elő tudom-e számlálni. Ha erős jellemedhez fordulok a tartózkodó jóízűség következik rögtön, majd a derű, mely a nyugodt szájról árad. De itt van szelídség (*mansuetudo*) is valóban aszkrai és adakozó édes kezed által táplált nagyság (*magnificentia*). Továbbá a szeretet, minden helyzetben megőrzött önmérséklet (*modestia*) és ami a nagylelkűség nevét viseli.¹³⁴

Margón olvashatjuk a Thurzóhoz párosított erényeket is: *fortitudo*, *temperantia*, *comitas*, *mansuetudo*, *magnificentia*, *veritas*, *iustitia*, *liberalitas*, *amicitia*, *modestia* és a *magnanimitas*. Az erények kifejtése több Eck műben – a később említésre kerülő – *De mundi contemptu*-ban (1519), illetve a *De reipublicae administratione*-ben (1520) központi szereppel bírnak.¹³⁵

A polgári erények: szorgalom és munka

Thurzó Elek az antik félistenhez, Herculeshez hasonlít, aki szintén megkísértetett a keresztúton (*bivio*) Virtus és Voluptas által. Herculeshez hasonlóan Thurzó Elek is Erény útját választotta, és a családi vagyon élvezete helyett a munkával terhes pegazusi útra tért. Hercules névalakja egyetlen helyen szerepel a költeményben, de margón említésre kerülnek *munkái* (*Herculis labores*) ott, ahol Virtus a munkával járó nehézségekről szól. A *labores* kontextusában tűnik fel a tirünszi hős (*heros Tyrinthus*), akit kitartása segített abban, hogy olyan nagy munkákat vigyen véghez mint Eryx, az erümanthoszi vadkan és a nemeai oroszlán, a bika, a sztümphaloszi örök (*custodes Stympthalides*) vagy a sárkány legyőzése. Virtus érvelése szerint a hős egyik magasatos tetteiből sem hiányzik a kitartás

Ugyanis a nagyszerű tettek nem nélkülözik a kemény munkát, a lusta kéz nem szerez jutalmat.¹³⁶

A Herculesi próbák közül többet is idéz példaként Eck, melyek – ahogyan mondja – Thurzó Elek tevékeny életének példái is lehetnének. Ezen túl egyszerűbb, természetbeli hasonlatokkal is él akkor, amikor Thurzó Elek már említett buzgóságát (*strenuitas*) a méhhez, szorgalmát (*sedulitas*) a hangyához hasonlítja. Ezekben a sorokban a munka mint fizikai és szellemi igyekezet az etikai értelemben vett jóval kapcsolódik össze és az emberi élet helyes döntését, ti. az erényes élet adta választást, a munka mellett való elköteleződésneként fogja fel.

¹³³ Verg. Aen. I, 94.

¹³⁴ O Thurzo foelix, o terq[ue] quaterq[ue] beate / Qui tam multiplici nobilitate micas. / Quippe in te virtus, solertia, gloria fama, / Tam precellenti iuncta nitore latent. / Ut dubitem quo nam possim describere versu / Ordine et ignorem quo recitare queam. / Si fortem aggredior mentem, subit illico parcus / Gustus, mox placido qui fluit ore lepor. / Hinc mansuetudo, post magnificentia, verum, / Ascrea, et largae dulcis alumna manus. / Deinde amor, et cunctis servata modestia rebus, / Et quae magnanimae nomina mentis habet. ECK 1519, 13. A függelékben: 273–284 sorok.

¹³⁵ Ezekről egy későbbi fejezetben (*A Samius senex útja és az erénynek vára*) röviden szólok még.

¹³⁶ Nulla carent duro sublimia facta labore. / Nulla ignava manus praemia sancta capit. ECK 1519, 10. A függelékben: 198–199 sorok.

Ez a döntés és a munka autentikus felfogása – amelyben a teljesítmény az érényhez, az élvezetek a gyönyörhöz tartoznak – Hésziodosz *Munkák és napok* című művéből származó kép: a világot irányító istenek az emberek lehetőségeit szűkre szabják, épp ezért mértékletesen, emberi szükségleteinket lecsökkentve kell élni. A munka ad értelmet az emberi létnek, annak szeretetére, sőt minden igyekezettel tökéletesítésére is, törekedni kell. Az ember egyetlen célja lehet megfelelni a természet és az istenek szabta törvényeknek. Hésziodosznál a tétlenség szégyen, az ember munka révén tesz szert gazdagságra, sőt a kitartó munkával szerzett vagyon jelenti az igazi dicsőséget.¹³⁷ Maga Eck is utal egyszer Hésziodosra (pontosabban annak működési helyére, a boióitai Aszkrára), amikor – arisztoteliánus felosztást követve – a költemény végén Thurzó Elek erényeit sorolja fel és azok között a szelídséget (*mansuetudo*) és nemeslelkűséget (*magnificentia*) „aszkrai növendéknek” (*Ascrea alumna*) nevezi. Az látható, hogy Eck a munka autentikus, Hésziodoszi – vagyis a munka becsületét, értékkeremtő és az emberi életnek értelmet adó – elgondolása mellé sztoikus vetületet is beemel a versbe. Hercules alakja ugyanis a nehézségek mellett elköteleződő, a gyönyörök nyújtotta élvezetekről lemondó hős példaképe formálódik ki.

Emellett Eck Thurzó Elek jellemének illusztrálásához természetbeli hasonlatokat is alkalmaz: a hangya nemcsak a szorgalom példája, hanem az előrelátásé is, hiszen még időben gondoskodik saját javainak a begyűjtéséről.¹³⁸

A nagy szorgalom példája a hangya, ki rejtett földi üregébe gyűjti a magot. Ő int, hogy az erényt fiatal korban kell keresni, hogy [később] teljes fegyverzetével felszerelve élhessünk.¹³⁹

Ahogy írja, Eleknek sem szabad zsenge ifjúságának termékeny napjait lustán horkolva (*stertendo*) elpazarolnia, hiszen nincs szomorúbb az olyan életnél, amely alkonyára számtalan kint hordoz és ezer veszteséggel terhes.

A szorgalom önmagában nem elég, a testet fokozatosan edzeni kell, hogy a kezdeti könnyűségek után a nehézségekre is maradjon ereje. A kemény munkában megedződnek a tagok, a férfi nem merev és durva fához (*nil grave nil durum robur*), hanem Milónhoz,¹⁴⁰ az erős atlétához lesz hasonló. Addig kell elkezdni a munkát, amíg a fiatal tagok el nem merevednek, azután viszont az ifjak erejük fokozatos gyarapításával felnövekedve egyetlen munkát sem talál-
nak majd nehéznek.¹⁴¹

Ifjúként a a borjút, de ha úgy akarta – s mert éveivel együtt a ereje is nőtt –, a bikát is felemelte Milón. Nyaka, melyet a szüntelen súlyhordás meggyötört, szívesen és gyakran hajol az átizzadt járom alá.¹⁴²

¹³⁷ Jó szándékkal szólok hozzád, ostoba Perszész. / Az, ki a hitványsághoz húz, célját el is éri / könnyűszerrel: sima az út hozzá s közel is van. / Ámde örökké élő isteneink az érényhez / izzadság árán visznek, hosszú meredélyen, / útja göröngyös kezdetben, de a csúcsra felérve / aztán már könnyűnek tetszik, bármi nehéz volt. HÉSZIODOSZ 1974, 29.

¹³⁸ Az ide vonatkozó bibliai helyek: „A hangyák erőtlén nép, mégis megkeresik nyárban a magok eledelet.” Péld 30,25; „Eredj a hangyához, te rest, nézd meg az ő útait, és légy bölcs!” Péld 6,6; „Oh te rest, meddig fekszel? mikor kelsz fel a te álmodból? / Még egy kis álom, még egy kis szunnyadás, még egy kis kézösszefonás, hogy pihenjek.” Péld 6,9–10.

¹³⁹ Pubescens vitulum, mox crescens robore et annis, / Quo voluit thaurum sustulit ipse Milo. / Cervix assiduo quae trita est pondere, notum / Sudoris gaudet saepe subire iugum. ECK 1519, 11. A függelékben: 230–234 sorok.

¹⁴⁰ A krotóni származású Milón (i. e. 6. sz.) minden idők leghíresebb olimpikonja, kortársa és követője a számoszsi filozófusnak, Püthagorasznak, azt politikai törekvéseiben is támogatta. A legenda szerint az általa nevelt borjút a fokozatos edzéseknek köszönhetően akkor is vállára tudta venni, amikor az már bikává nőtt.

¹⁴¹ Incipe [labores], dum tenero corpore membra rigent. / Sic crescent vires membris crescentibus ipsae / Difficilis[ue] tibi nec labor ullus erit. ECK 1519, 11. A függelékben: 227–228 sorok.

¹⁴² ECK 1519, 11. A függelékben: 230–233 sorok.

Ezek után olvasható az erény *definíciója* is. Az örökké fennmaradó, el nem múló erény ahogyan erről korábban is szó volt, csak a munka és az igyekezet által érhető el. Ahogyan ez Hésziódosznál is *izzasztó igyekezetként* olvasható, a versben is hasonlóan az el nem múló erőlködés segít hozzá az erény eléréséhez.

Az erény tartósabb a lídiai ércnél, örökké él, sosem hal meg. Örökké teremhet, szeplőtelenül virágzik és nem riasztja az öregség ideje. De sose keresd lusta álmodozással, mert semmilyen kitűnőségből nem hiányzik a nehéz igyekezet. Éppen ezért szükséges, hogy minden férfiú gyakorta megfeszített igyekezettel fáradozzék munkájának eredményességén.¹⁴³

Az erényességhez a megelégedés is hozzátartozik, sőt Virtus monológjában a nagyravágyás ellen is szót emel.¹⁴⁴ Az itt felsorolt és felmagasztalt tulajdonságok: a szorgalom, a tűrés, a test folyamatos edzése annak érdekében, hogy a jelentkező akadályokat viselni tudja nem egy a – társadalmi állását tekintve – nemes ember erényei. Sokkal inkább tartoznak ezek az érdemek a paraszti és polgári élet hétköznapijaihoz. A felmagasztalásuknak, piedesztálra emelésüknek a vers végén található, a korabeli nemességnek szóló intés ad igazi jelentőséget. A két életút kontrasztjából két eltérő életforma és társadalmi státusz (a nemesi és a polgári) olvasható ki, amelyek között Eck a munka dicséretével a polgári életforma mellett foglal állást.

3.2. A korszak előkelőihez címzett beszéd

Thurzó kortárs előkelőihez címzett (*ad huius tempestatis procures* kezdetű) rész a vers zárótémája. Célja az, hogy Thurzó Elek példájának követésére sarkallja a többi főurat.

Ó földkerekség előkelői, Thurzó álljon példaképül előttetek, kövessétek őt a helyes úton. Mert gyalázatos dolog az életet lomha lustasággal élni és vénuszi étkek között így henyélni. Az ilyenek nem igaz nemesek hanem szobrok, nem élő testek, hanem csak hústömeg, nem emberek hanem elfajult, oktalan vadállatok.¹⁴⁵

Az előkelők ellen felhozott első vád életformájukat illeti: a lustaság és a vénuszi lakmározás (*Cyprias dapes*), miatt az előkelők e csoportja arra is méltatlanná válik, hogy az emberi nem nevét viselje.¹⁴⁶ Korának előkelőiről festett negatív kép és azok ostromozása azt a célt szolgálja, hogy Eck elhatárolja Thurzót a nemesség e csoportjától. A kritika éle Magyarország 16. századi nemesi arisztokráciája ellen irányult, akik méltatlanul birtokolják kiváltságaikat, privilégiumaikkal visszaélnak és a köz javáért nem vállalnak felelősséget. Az előkelők csoportját szólítja

¹⁴³ Nam virtus lydo multo praestantior aere / Vivit perpetuo non moritura die. / Quae generet semper licet, impolluta virescit, / Atq[ue] senectutis tempora nulla timet. / Ipsa sed ignavo non est quaerenda sopore, / Nul-la gravi quoniam clara labore carent. / Viribus ast totis opus est, nisuq[ue] frequenti / Sudanti multum proderit ipse labor. ECK 1519, 11. A függelékben: 212–229 sorok.

¹⁴⁴ Ha ennek az életnek javait lebecsülnéd, szemlélj meg a nagyobb jutalmakat, amelyek halálod után következnek. Minél inkább elválsz lusta testedtől, annál közelebb jutsz lelkedhez és örök javaidhoz. / Praesentis vitae bona si contempseris, ampla / Praemia conspicies post tua fata sequi. / Languenti hoc quantum discedas corpore, tantu[m] / Accedas animo, perpetuisq[ue] bonis. ECK 1519, 12. A függelékben: 238–239 sorok.

¹⁴⁵ ECK 1519, 14. A függelékben: 290–295. sorok.

¹⁴⁶ A munkát kerülő henyélők Hésziódosznál is szerepelnek: „Mert inség az örök vendég annál, aki tétlen. / Arra az istenek is, meg az emberek is haragusznak, / kit soha nem látnak dolgozni, akár a heréket, / kik csak a dolgos méhek munkáján csemegézve /élősködnék. Végezd mindig kedvvel a munkád, / évről-évre hogy étellel teljék meg a csűröd. / Gazdaggá tesz a munka, a nyáját is az gyarapítja, / dolgozzál, s jobban kedvelnek az istenek akkor, / és a halandók is, de a lustáktól iszonyodnak.” HÉSZIÓDOSZ 1974, 29.

meg a vers, akiktől távol áll mind az isteni törvény (*fas*), mind az emberek által alkotott jog (*foedera iuris*).¹⁴⁷ Ezeket az előkelők e csoportja nem tiszteli, sőt telhetetlenségből eredő bűnös kegyetlenkedésük (*vis scelerata*) az ártatlanokat is nyomorba dönti:

Betegek, szegények, özvegyek, gyermekek, férfiak és nők szenvednek a méltatlanul kivetett iga alatt. Amit a szerencsétlen kéz éjjel és jobb nappal összegyűjt, azt elnyeli istentelen torkotok.¹⁴⁸

Az arisztokrácia erőszakoskodásának irodalmi ábrázolása, a zsarnok és önkényeskedő úr alakja gazdag antik gyökerekkel rendelkezik. Akár az antik dráma zsarnok kegyurát, akár az eddig többször idézett Hésziodoszt¹⁴⁹ olvassuk, mindig van az igazságtalanságot megtorló fordulat vagy istenség, aki fellép az önkényes kegyetlenkedők ellen. Ecknél a nemesek elítélendő életformáját Thurzó Elek hivatott ellensúlyozni, hiszen alakja és életútja mindenki számára követendő. Eck írja: senki nincs, aki nála nagyobb megfontoltsággal (*vitae moderamina*) vezetné életét, ki tündöklőbb lenne vallásosságát (*religione*) tekintve. A vers aktualitása az, hogy Thurzó Elek 1519-ben – a költemény megjelenésének időpontjában – lép először a központi kormányzat képviselői közé.¹⁵⁰ Azzal, hogy királyi titkár lesz, kilép a rézkereskedelmi vállalkozás által ráruházott közvetítői szerepkörből, s a király bizalmi embereként teljesít szolgálatot. Ekkor még nem tudni, hogy udvari karriere a kincstartóságon keresztül a legnagyobb világi méltóságok sorába, a helytartóságig vezet majd. A döntési helyzet versbéli megformálása arra kíván bizonyítékul szolgálni, hogy Thurzó Elek alkalmas a politikai feladatok ellátására.

3.3. A „Hercules in bivio” toposza a régi magyar irodalomban

Virtus és Voluptas közötti választás témája régi irodalmi toposz, amelynek filozófiai mondánivalóját a sztoikus bölcslethez szokás kötni. A cinikus iskola megalapítójaként Antisthenes¹⁵¹ terjesztette azt a tanítást, miszerint az emberi élet legfőbb célja az erénynek elérése és az élvezet legyőzése. Ez egy egyszerű, lemondással terhes, gyönyörök nélküli életet jelent, melyet az akarat- és cselekvőerő vezet, éppen ezért fáradtsággal és gyötrellemmel terhes. Ez a tanítás a sztoikusokhoz kerülve hosszú évszázadokon át kedvelt irodalmi és filozófiai téma lett.¹⁵²

A jó és rossz, a helyes és megvetett életút közötti döntési pillanatot az irodalmi hagyományban először Pródikos¹⁵³ kapcsolja össze egy konkrét mitológiai szereplővel, Hercules alakjával. A pródikosi fabula autentikus állapotában nem ismert, azt Xenophón őrizte meg Szókratészról

¹⁴⁷ A vobis habitant procul omnia foedera iuris, / A vobis pulsum fas procul omne iacet. ECK 1519, 14. A függelékben: 296–297 sorok.

¹⁴⁸ Aeger, inops, vidvae, pupilli, vir mulierque, / Lugent indigno colla repressa iugo. / Quod nocturna manus miseri, quod dextra diurna / Congerit, ingluvies vestra nephanda vorat. ECK 1519, 14. A függelékben: 300–304 sorok.

¹⁴⁹ Mert ki vagyont úgy gyűjt, hogy erőszak jár a kezére, / vagy nyelvével szerzi a zsákmányt, mint nem is egyszer / láthatjuk, mikor embert elcsábít nyereségvágy / és arcátlanság a szemérmességet elűzi: / istenek azt könnyen megalázzák, újra lerontva / házat, nem kíséri soká az ilyent a szerencse. / Ez vár arra, ki oltalmat keresőt, idegent bánt, / arra, ki megsértette rokon, testvér nyoszolyáját, / elcsábítva nejét titkon, gonoszat cselekedve, / arra, ki álnokságában megcsalja az árvát, / és aki ősz atyjára a vénség bús küszöbénél / rátámadni se szégyell s illeti durva szavakkal. HÉSZIODOSZ 1974, 29.

¹⁵⁰ ERDÉLYI 2008, 122.

¹⁵¹ Antisthenes (i. e. 444–365) görög filozófus, az általa gyakorolt filozófia a személyes példamutatáson alapult. A tanítványával együtt vezetett cinikus iskola a görög ὁ ἢ κύων, κύωνs 'kutya' szóból ered, egyesek szerint azért, mert maga Antisthenes is úgy élt, mint egy kóbor kutya. Úgy vélte, hogy az erényt a cselekedetekkel kell terjeszteni: szegénységet, önmegtartóztatást hirdetett, amely az erény elérésének egyetlen módja.

¹⁵² SCHMIDT 2008, 291–341.

szóló *Emlékezések* című művében.¹⁵⁴ Virtus és Voluptas Herculessel való találkozása termékeny és inspiratív téma lett, s a későbbiek során egy nagy hatású irodalmi és művészeti hagyomány kialakulásához vezetett: a válaszüton álló Hercules a reneszánsztól a barokkon át a klasszicizmusig számos festőt és zeneszerzőt ihletett. Az e témában született irodalmi és művészi alkotások száma több százra becsülhető.¹⁵⁵ Herculeshez sokszor és szívesen fordult az irodalom, mivel alakja bőséges és sokszínű jelentést hordoz. Az ősi, emberfeletti erő megtestesítője, aki a híres tizenkét próbát teljesítve az emberi kitartás és tűrőképesség jelképe lett. Már az antik korban kialakul az a repertoár, amelyből szükség szerint meríthettek a későbbi korok szerzői, ha az erényhős, a városalapító, az uralkodó, a pedagógiai mintakép ideális képét kívánták megrajzolni. Sőt mint a legnagyobb istenség gyermeke rendelkezik megváltói és üdvösséghezó tulajdonsággal is. Alakjának mint sztoikus hősnek az értelmezése szintén csak egy a sokféle Hercules-interpretáció között. Ez irányzat képviselői körében tapasztalt népszerűség oka, hogy Hercules értelmének és akaraterejének győzelme az indulatok felett a sztoikus tanítással egyező álláspont.

A gyönyört és az erényt megformáló két nőalak megjelenése irodalmi témaként az idők során olyannyira összeforrt ezzel a mitológiai figurával, hogy már akkor is „herculesi választat” emlegetnek az irodalmi elemzők, amikor Virtus és Voluptas környezetében fel sem tűnik Hercules, hanem a találkozás átélője valóságos személy, Thurzó Elek, Báthory István vagy a 17. századi dialógust író Petki János maga. De így van ez a szövegek esetében is: a két életutat megformáló karakter találkozásakor – a Herculessel való összekapcsolódás érdekében – az antik hős nevét közvetlenül említeni vagy leírni sem kellett, elegendő volt a költemény más helyén (akár példaként vagy díszítő elemként) idézni egy-egy pillanatot a hős mitikus életéből, emlékeztetni az olvasót a nemeai oroszlánra vagy minoszi bikára, s máris tudott volt, kihez kell hasonlítani a vesbéli jelenetben részt vevő, a korszakban élő és ismert személyiséget.

A magyarországi irodalmi hagyományban is megtalálható a („herculesi”) választat toposza, amely Tóth István szerint Silius Italicus¹⁵⁶ (26–101) *Punica* című hőskölteménye nyomán nyert polgárjogot a világirodalomban. A magyar irodalomban Tóth állítása szerint Janus Pannonius Renatus-panegirisze¹⁵⁷ által honosodott meg, de csak „csírájában”. A toposz első felhasználójában Hunyadi Ferencet,¹⁵⁸ a Báthoryak udvari orvosát látta, aki véleménye szerint a „legszámtetőbb latin- és első igazi manierista költő” volt Báthory István gyulafehérvári környezetében.¹⁵⁹ A Padovában orvosi diplomát szerzett Hunyadi elkíséri a fejedelmet Krakkóba is, majd

¹⁵³ Pródikos, lat. Prodicus (i. e. 5–4. század) szofista filozófus, Kea szigetéről származott. Művei nem maradtak fenn, Platón említi az *Órák* című munkáját, aminek valószínűleg része volt a *Hercules válaszüton* című epizód. Ez mára Xenophón hagyatékából ismert. Bár erről a történetről híresült el, Pródikos mégis mint nyelvfilozófus volt jelentős: az általa kidolgozott módszer – a *Synonímik* – egy szó egyetlen és kizárólagos jelentése mellett érvelt, így a logikai értekezések elméleti elődjeként szokás rá tekinteni.

¹⁵⁴ PANOFISKY 1997 42, MOMMSEN 1953, 181.

¹⁵⁵ PANOFISKY 1997; EFFE 1994, 15–25; VOLLKOMMER 1987, 3–29; HANS-K.–LÜCKE 2005, 418. WIND 1981, 99.

¹⁵⁶ Silius Italicus (26–101) római politikus. 17 könyvet kitevő hőskölteményét a *Punicát* a második pun háború történetének szenteli.

¹⁵⁷ Az ide vonatkozó versrészlet a következőképpen szól:

„Ennyi előny igazán boldoggá hogyne tehetted / volna Renatust – fényes törzs, rokonok, fiu, asszony – / hogyha a dolgaihoz kegyesebb lett volna a jó sors. / Ám így is boldog, szem előtt tartván az igazság / ösvényét sztoikus hittel: [kiem. tőlem Sz. K.] hogy nem nyomorult, ki / – bármi nehéz terhet rakjon vállára a végzet – / állandóan tettekkel gyakorolja erényét. / Ó maga már kora gyermekségétől eszerint élt, / mindenkor makulátlanul ellene mondva a bűnnek.” JPÖ, 431.

¹⁵⁸ Hunyadi Ferenc költő (1550k.–1600) Krakkóban Báthory István, később Báthory Zsigmond fejedelem orvosa. Hunyad megyéből származott, Belgiumban, Angliában, Franciaországban jár, orvosi diplomáját Padovában szerzi. Trója veszedelméről írt magyar nyelvű műve korának egyik legnépszerűbb Trója-históriája volt, amelyet többször kiadtak Kolozsvárott, Lőcsén, Debrecenben.

¹⁵⁹ TÓTH 2001, 17, 21.

halála után fiának, Zsigmondnak is udvari orvosa lesz.¹⁶⁰ *In laudes serenissimi atque potentissimi Stephani regis ac principis* című költeménye a *Viridarium poetarum*¹⁶¹ (1582, Velence) című antológiában jelent meg. A költemény legfontosabb részének a Thurzó-panegyricusból ismert jelenetet tekinti Tóth, az „úgynevezett Herculesi választat, amelyben a Virtus és Voluptas vív küzdelmet a még életútja előtt álló Báthori István lelkéért.”¹⁶² Tóth nem ismerte Eck költeményét, a téma műfaji előzményeként egyedül Janus Pannonius verssorait tekinti és mint írja, a választ csak Hunyadi Ferenc manierista dicsőítő hőskölteményében terjed ki először egy fejezetet kitevő művészi képmásra.¹⁶³ Hunyadi szerepét azért is hangsúlyozza Tóth, mert *hagyományteremtő* művét többen is felhasználták: Petki János¹⁶⁴ ismert műve, a *Virtusnak és Voluptásnak egymással való vetekedések* (1610) című munkája, illetve Pápai Borsáti Ferenc¹⁶⁵ *Rákóczi Zsigmond átváltozása* (1656) című költeménye egyaránt a választ-téma Hunyadinál megjelent folytatója lenne – Tóth István véleménye szerint. Később a mintakövetés e direkt feltételezése enyhülni látszik nála, ahogyan írja „a három munka [tehát Hunyadi Báthory-panegirisének, Petki *Virtus és Voluptas*ának és Pápai Borsáti Rákóczi metamorfózisának] folytonosságra, illetve egybevetésére vonatkozólag azonban még adósok irodalomtörténészeink. Egyelőre meg kell elégednünk azzal a megállapítással, hogy közös eszmei forrásuk az újsztoicizmusból ered, és hogy a herculesi motívumok elbeszélő módja miatt, vagyis műfajilag, feltehetőleg Hunyadihoz, vagy még inkább Silius Italicushoz vezethetők vissza.”¹⁶⁶

Kétségtelen, hogy visszavezethetők. Hozzá, vagy inkább: hozzá is. A téma egyik kitalálójaként valóban Silius Italicust szokták emlegetni, de ahogyan a korábbi rövid bevezetésből látható, ő is csak egy állomás a (herculesi) választ toposzának igen hosszú és változatos életében. Sőt valójában a két idézett mű – tehát Petki *Virtus és Voluptas*-a és Borsáti *Rákóczi Zsigmond átváltozása* – a választ hagyományának egy későbbi változata, hiszen a költemények a téma tartalmi és eszmei adalékainak bővített tárházát vonultatják fel már a Thurzó-féle választ-jelenethez képest is.¹⁶⁷

¹⁶⁰ PATAKI, 3.

¹⁶¹ Hippolytus ZUCCONELLUS, *Viridarium Poetarum tum Latino, tum Graeco, tum Vulgari eloquio scribentium. In laudes Serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani Regis Poloniae, Magni Ducis Lituaniae, Russiae, Prussiae, Semogitiae, Kioviae, Liboniaeq[ue]; Domini, ac Principis Transilvaniae, I–II*, ad Signum Hyppogripi, Velence, 1582. App. Hung. I, 500.

¹⁶² TÓTH 2001, 20.

¹⁶³ TÓTH 2001, 20.

¹⁶⁴ Petki János (1572–1615) székely nemesi családban születik, Sárospatakon tanul. A Báthori fejedelmek szolgálatában áll, politikai tisztségeket visel, melynek csúcsa a kancelláriai tisztség Báthori Zsigmond alatt.

¹⁶⁵ Pápai Borsáti Ferenc (1620?–1656) Nagyváradon a református iskola poétai osztályának a tanítója volt 1656-ban, és ebbéli minőségében írt búcsúztató verseket Rákóczi Zsigmond halálára. Versét (*Metamorphosis ... Sigismundi Rakoci*) eredetileg latin hexameterekben írta meg, majd a latinul nem vagy gyengén tudók számára fordította le magyarra. Műve Váradon jelent meg, egyetlen fennmaradt példánya csonka.

¹⁶⁶ TÓTH 2001, 21.

¹⁶⁷ Újabb példa a toposz variabilitására Fogarasi Mátyás marosvásárhelyi tanító (Apáczai-tanítvány és Pápa Páriz Ferenc tanára) 1662-ben született beköszönő beszéde. A *littera Pythagorae* pedagógiai alkalmazása történik akkor, amikor Fogarasi egy kis versikét idéz – ezt tévesen Petrarca nyomán Vergiliusnak tulajdonítja –, s amiben nemes születésű tanítványait arra buzdítja, hogy az örökölt javak nyújtotta kényelmes élet mellett is igyekezzenek önmaguk művelésére: „Amennyiben a tanulók nemes családból származnak, semmit sem nélkülöznek, a gazdagság bőségében élnek, elegendő mennyiségű családi és személyes kincssel rendelkeznek: törekedjenek felhagyni azzal a bevett szokással, hogy az atyai javakat és nemesi címüket zálogba adják. Ne hagyják, hogy a múltékony, pillanatnyi és hiábavaló vagyron a tanulmányok művelésétől annak lenézésére és megvetésére, továbbá az erkölcs tiszteletének ócsárlására vonja őket.” A beszédet annak fordításával közli DÓCZY 2008, 165.

Petki 1608-ban írott költeményének célzott közönsége Erdély nemes ifjainak csoportja, akiknek okulására született meg a költemény. Egyes vélemények szerint a „sztoikus erkölcs-prédikáció” a szerző politikai elégedetlenségének a kifejezése, hiszen Petkinek Báthory Gábor hatalomra kerülésekor le kellett mondania kancellári méltóságáról, így a költemény kritikai éle a közismerten kicsapongó életmódot folytató erdélyi fejedelem és környezete ellen irányult.¹⁶⁸

A vélemények többsége a művet manierista alkotásnak nevezi, amely több szempontból mutat e stílusirányzathoz köthető jegyeket. Műfajilag a középkori *certamen* vagy vetekedés körébe sorolják, ahol két allegorikus alak egymással vívott disputációja történik egy harmadik személy meggyőzése céljából.¹⁶⁹

Klaniczay Tibor műfaji oldalról vizsgálja a művet és manieristának tekinti azért, mert Petki az allegorizáló-moralizáló tartalmat mint célt egy régi, a korszak számára elavultnak tekinthető műfaj, a *certamen* felélesztésével valósítja meg. Ahogyan írja: a korszak – ti. a manierizmus – műfaji variabilitása az a tendencia, amely a „klasszikus műfaji keretek felbomlásával, másfelől pedig bizonyos esztétikailag igénytelenebb műfajok megerősödésével”¹⁷⁰ – tehát a *certamen* visszatérésével – járt. A műben található két, az Erénytől és Gyönyörtől származó, szónoklatban az „embléma-költészetre emlékeztető eszközök” jelenlétére hívja fel a figyelmet, bár sajátos példákat erre nem hoz.

Bán Imre is manierista jegyek kimutatására törekszik akkor, amikor Petki művéről ír – bár ő tematikus oldalról közelíti meg a szöveget – és állítja, hogy a vers több, a korszakban született, alkotáshoz (pl. Rimay Venus és Diana *certamen*jéhez) hasonlóan mellőzi a késő-renaisszansz erotikáját, azt „óvatos moralizálással, a látszólagos vagy valóságos erkölcsi felháborodással” váltja fel.¹⁷¹ Petki művét példaként említi az *elítélés hangjának* jelentkezésére, amely a szerelmi vágy, illetve a hedonista téma irodalmi megnyilatkozásait a korszakban jellemzi.

Tóth István véleményét idézem harmadikként, aki kiegészítésként még azt fűzi a fentebb idézett megállapításokhoz, hogy a válaszút kérdésének eszmei forrása az újsztoicizmusban gyökerezik, de a két munka (lásd Petki és Borsáti írása) a motívumok elbeszélő módja miatt, vagyis *műfajilag* kapcsolható Hunyadi Báthory-laudációjához. Valószínű, hogy ebben az esetben Tóth arra gondolt, hogy a másutt is kiemelt¹⁷² barokk megformáltság, az antik képiséggel rendkívül díszített mondatok, a mitologikus téma és szereplők gazdag felvonultatása – tehát *stilisztikai* értelemben – hasonlatos a mű Báthory panegyricusához.

Legyen bár Petki műve manierista alkotás azért, mert – Klaniczay álláspontja szerint – a renaisszanszban kevésbé használatos formát, a *certamen* alkalmazza vagy éppenséggel azért – ahogy Bán Imre írja – mert a hedonista témát moralizálásba fordítja át. A disszertáció szempontjából lényeges kérdés az, hogy ha nem is formáját, de eszmei, tartalmi mondanivalóját tekintve párosítható-e Petki műve Valentin Eck dicsőítő költeményével?

Petki és Eck művét a nemesi kritika – mint *téma* – szempontjából látom összekapcsolhatónak. Nem a kancellári tisztének elvesztéséből adódó sértettség beszélt Petkiből akkor, amikor saját korát vagy a Báthory Zsigmond környezetét alkotó előkelőit ostromozta. Egy régebbi hagyományhoz nyúl vissza: a születéssel járó nemesi cím és az azzal visszaélő előkelőkkel szemben megfogalmazott kritika argumentációjához. Petki művében, ahogyan Eck dicsőítő versé-

¹⁶⁸ KLANICZAY 1964, 34.

¹⁶⁹ A vetélkedés (másként: *altercatio, conflictus, disputatio*) műfajának irodalomtörténeti elemzését a dráma és színjátszás történeti kutatások is bővítették. A *certamen* szorosabb értelemben vett iskolás műfaj, hiszen a dialektika módszerének alapelemeit gyakorolhatták előadása folyamán a diákok. Az előadásokon közismert szereplők így az élet és halál, a test és lélek, az igazság és hamisság, az egyes italfajták, mint pl. a bor és a víz, stb. versengenek egymással az isteni személy (aki néző és bíró egy személyben) ítélőszéke előtt. JÁNOS 2001, 87.

¹⁷⁰ KLANICZAY 1964, 13.

¹⁷¹ BÁN 1970.

¹⁷² SZILÁGYI 1887, 93–99.

nek utolsó, intő részében is a lustán henyélő, a munkával járó nehézségeket vállalni nem akaró nemesség Virtus ösvénye helyett Voluptas útját járja, az élvezeteknek hódol, könnyű, dologtalan életében nem munkálkodik a haza és köz javára, ebben a tekintetben tehát elmarasztalható, bűnös.

Erdélyi ifiak, én ezt nektek írák,
Kikkel mind egy vízen hajókázik sajkám,
Legyen ebben bátor Istenem én bírám,
Jót kívánván nektek vettem erre pennám.

Paedaretus szívvel talám nem lehetnék,
De vele mind együtt én annak örülnék,
Hazánknak szolgálni híven ha kelletnék,
Jobbat háromszázat magamnál találnék.

Avagy közöttetek bárcsak számost láthatnék,
Ki Virtus házában lakni kívánkoznék,
Szoros ösvénire hágni igyekeznék,
Én romlott hazámmal többet vigadhatnék.¹⁷³

Hosszan következik a korabeli nemesek bírálata: azok lustasága, tunyasága miatt dől romba az ország és szenved a nép. Az örökölhető nemesség az *igaz nemességgel* áll szemben, amely művelhető és szerezhető, a *munka*, a *fáradtság* és *mértékletes élet* révén érhető el.¹⁷⁴ Petki költeményének elsődleges célja nem általános morális útmutatást adni és döntésre sarkallni az olvasót a jó és rossz élet közötti választásban. A költemény valódi célja elmarasztalni és elhatárolódni egy olyan társadalmi csoporttól, aki születése révén kapott nemessége, vagyona, pozíciója révén egyéni kényelmét tartja előbbre valónak és a köz és haza hasznára és javára való munkálkodás kötelezettségének nem tesz eleget. Sem tudományokban, sem hadviselésben nem tünteti ki magát, sőt irigyen szemléli mindazokat, akik nála szerencsésebbek.

Szép tudománytól fut, munkát fel nem veszen,
Nem tanul, azt mondja, mert pappá nem leszen,
Katonának sem jó, hogy hírt, nevet vegyen,
Szerencse-próbálni Kolozsvárra megyen.

Mikor penig látja jámboratyafiát,
Kiben az szép Virtus mutatja virágát,
Irgyili, hogy ő nem éri bódogságát,
Gyűlölségből rontja ezért állapotját.

Akármit kérkedjék ottan eleivel,
Nagy báróságának hírével, nevével,
Ha drága szép Virtus nincsen elméjével,
Elcsúsz urasága mind együtt pénzével.

Leszen nemzetének ő csak gyaláztatja,
Megismerszik, hogy volt csak Voluptas rabja,
Mit munka s vér által keresett jó atyja,
Azt buján költötte rossz, tékozló fia.

Genealógiai közhelyt fordít ki Petki akkor, amikor a jól ismert természeti hasonlatot helyezi az élcelődés középpontjába. A gondolat így, új formájában azt jelenti, hogy nem szabad kérkednie nemesi születésével annak, aki nem érdemelte ki azt, hiszen ez olyan lenne mintha a szamár az oroszlánt, a majom az elefántot mondaná atyjának.

Nemes születését bár ilyen ne hányja,
Mert csak annyit teszen, ha magát gondolja,

¹⁷³ PETKI 1610, 325.

¹⁷⁴ Az jó erkölcs nálunk az igaz nemesség, / Kiben az nem lakik, nincs ott az tisztesség, / Noha nemes névnek örül minden község, / De anyántól nem száll reánk ez ékesség. / [...] Nagy munka, fáradtság, mértékletes élet, / Drága szép tudomány mindent nemesíthet, / Mü penig csak tunyán heverünk ez mellett, / Úgy szerzünk világban mostan nemes nevet. PETKI 1610, 325.

Mint ha oroszlánnak számár lenne fia,
Vagy nagy elefántnak rút majom magzatja.¹⁷⁵

Egyetlen megoldás – ahogyan Ecknél látható – a Virtus által felkínált igaz út követése:

Azért ha ki akar jóra igyekezni,
Szép Virtus beszédét híven kell fogadni,
Munkával életet szükség jobbítani,
Bujaság-, restségtől magát el kell vonni.

Kicsin birodalmok így löttének naggyá,
Nyomorult nemzetből nagy sokan királlyá,
Porból emeltettek kuldusok urakká,
Virtus útján járván löttének boldoggá.¹⁷⁶

Eck versével a Tóth által idézet Báthory-panegirisz abban tekintetben mutat rokonságot, hogy a Virtus és Voluptas közötti etikai döntés egy bizonyos személy élettörténetének elmeséléséhez és a személy dicséretéhez tartozik, a döntés pillanata a biográfia része lesz. Míg Petki művében Virtus és Voluptas találkozása önálló témája a költeménynek, addig a Báthory-panegiriszben ez a jelenet az ifjúkori élettörténet – bár kétségtelenül igen terjedelmes – része. Hunyadi költeményében ugyanis három nagyobb egység található: *Genethlia* – *Paedia* – *Basilia*, amelyek mindegyike egy-egy fejezetét örökítik meg a fejedelem életének. Az Erény és a Gyönyör dialógusa a vers *Paedia* című egységében található. Hunyadi Petki Jánoshoz hasonlóan irodalmi példák alapján készíti el a találkozás jelenetét, maga is hivatkozik a Xenophónnál megtalálható Pródikos-történetre.¹⁷⁷ A versben – hasonlóan Eckhez és Petkihez – két alak egyenként megszólalva kívánja meggyőzni az ifjú fejedelmet, de monológjuk hosszú orációvá fejlődik, amelyekben érvelésük szálát mitológiai, történelmi alakok bevonásával, azok példájának ismertetésével – de a mondanivalót egyúttal a magyar törökellenes harcok eseményeire aktualizálva – vezetik.¹⁷⁸

¹⁷⁵ PETKI 1610, 310–311.

¹⁷⁶ PETKI 1610, 325.

¹⁷⁷ HUNYADI 1583, 107.

¹⁷⁸ HUNYADI 1583, 96–107.

4. A 16. századi genealógia

4.1. A genealógia módszere: az *argumentum a nominibus*

Eck költeményének célja, hogy a Thurzók családnévének ősi eredetéről szóljon. A család eredete a családnévből következik, Eck meglátása szerint a vezetéknév mutatja meg, hogy a familia isteni nemzetségből (*divina stirpe*) származik. A névalak hasonlósága adja a bizonyítás érvényességét: a *thursio* vagy *tursio* ugyanis delfint vagy delfin formájú halat jelent.¹⁷⁹

Éspedig a Thurzók fényes nevével koronázzák őket, melyet, isteni származású lévén, most te is viselsz. Ugyanis tengeri atya nemes sarja vagy, azé az atyáé, aki háromágú szigonyával zabolázza a háborgó vizeket. Aki az óceánoknak parancsol, és a tengerkéek felszínét mindenütt királyi uralma alatt tartja.¹⁸⁰

Amikor Eck a család eredetének kérdését a családnév eredetével és elemzésével kívánja megmagyarázni, akkor a középkori történetírás egyik kedvelt eljárását, a névetimológiát alkalmazza. Nyilván a költeményben nem valódi eredetkutatásról és etimológiai bizonyításról van szó – hiszen a vers célja elsősorban a dicsőítés – viszont az eredet leírásában Eck egy olyan módszert vagy eljárásmodot kölcsönzött, amely genealógiai kontextusban alapvetően a történetíráshoz tartozik. A genealógiai elemzéshez valóban hozzátartozott az etimológiai bizonyítás, és a középkorban született családtörténeti hamisításoknak nagy része etimológiai úton kívánja hihetővé tenni mondanivalóját.¹⁸¹ A nyelvi-filológiai alapokon nyugvó humanista történeti magyarázat és kritika azonban markánsan igyekszik ezt, a számára elavultnak tekintett narrációs eljárást, érvénytelenné tenni.

Maga az *etimológia* szó a régi – antik, középkori és barokk – hagyományban nem elsősorban 'szóeredettan' jelentésben, hanem általában 'szótan' értelemben volt használatos. Az *ἐτυμολογία* maga az igyekezet, az értelmi mély vizsgálat, amely az adott szót egy másik vagy több másik szóval világítja meg azért, hogy annak az igaz és örök tartalmát adja vissza.¹⁸² Sylvester János (1539) meghatározásában az *etimológia* az „Igik igaz tulajdonságáru való tudomány”¹⁸³ és Pápai Páriz Ferenc latin–magyar szótárában is az *etymologia* magyar megfelelője

¹⁷⁹ Plinius leírásában *thursio* külső tulajdonságaiban hasonlatos a delfinhez, attól leginkább játékoságában különbözik. „Delphinorum similitudinem habent qui vocantur thursiones. Distant et tristitia quidem aspectus – abest enim illa lascivia –, maxime tamen rostris canicularum maleficientiae adsimulati.” PLINIUS, 9, 34.

¹⁸⁰ Atq[ue] coronantur Thurzonum nomine claro, / Quod tu divina nunc quoq[ue] stirpe trahis. / Nanq[ue] es caerulei generosa propago parentis, / Qui triplici tumidas cuspide frenat aquas. / Qui tenet Oceani imperium, qui cerula passim / Aequora regali sub gravitate premit. ECK 1519, 5. A függelékben: 28–32 sorok.

¹⁸¹ ALTHOFF 1988, 420.

¹⁸² HWPh, II, 816–818.

¹⁸³ SYLVESTER 2006, 33.

„igazán szólás”; az *etymologus* pedig a „nyelvnek mivolta szerint szóló” (1767).¹⁸⁴ Ebben az értelemben tehát az etimológia az az eljárás, amely a jelentésre, a lényegi tartalomra összpontosít.

Ezzel szemben az újabb etimológia diakron személetű tudósi magatartás, amelynek formálódása a történetiséghez kapcsolódó tanítások fejlődésével függ össze. A 19. századtól kezdve nincs többé remény arra, hogy az etimológia stilisztikai, retorikai, filozófiai értelemben legyen használható, nem a lényegi jelentés érdekli, hiszen ez a tudósi viszonyulási mód *már nem hisz a szót jellemző örök tartalomban*.¹⁸⁵ Az efféle etimológia célja a *szófejtés* lesz és azon fáradozik, hogy a szavak lehető legkorábbi formáját, az *etimont* rekonstruálja lehetőleg úgy, hogy a szó eredeti és jelenbeli állapota között a jelentéshez és struktúrához tartozó „fordulópontokat” is vizsgálja.

A történettudomány is kedveli az etimológiát. Fekete Nagy Antal amikor a Thurzók szepességi eredetét kutatja – és azokat a térségben élt lándzsás nemes családok között elhelyezni kívánja – maga is az etimológiai következtetés módszeréhez nyúl, pontosabban a történeti etimológia következtetéseihez, hiszen a szó időbeli jelentésváltozására összpontosít érvelése alkalmával. Véleménye szerint a Thurzó családnév a *turzani* igéből származik, de ez a szó mára (1934-re, a tanulmány megszületésének idejére) már kikopott a köztudatból. Korábban, a család felemelkedésének idejében még használatban volt: a kortársak ragadványnévként adták a famíliának azok foglalkozása után, hiszen a *turzani* nem jelent mást, mint bányászni vagy bányaműveléssel foglalkozni.¹⁸⁶ A genealógia tekintetében az etimológiára mindig is lehetett számítani abban az értelemben, hogy egy múltbéli, ma már nem élő dolgot, valami jelenbeli, életeli dologgal kapcsolt össze, mintegy aktualizálva azt, ami már múltbelisége miatt nem élő, nem lehet releváns. Ehhez az etimológia a nyelvet veszi használatba, hiszen a szóalakok közötti bármilyen alaki hasonlóság kétségbevonhatatlan igazsággként mutatkozik. Hain Gáspár „elsősorban a humanista etimologizálás szellemében” a Szepesség nevét a *gepida* névből származtatja ilyenképpen: *Gepidia-Gepusia-Chepusia-Scepusia*.¹⁸⁷ Fontos hangsúlyozni, hogy az etimológiai érveket a genealógiai bizonyítás szempontjából a humanizmus korában már nem vették komolyan. Pontosabban úgy tűnt, hogy bizonyos helyeken – egyes tudóskörökben – nem veszik komolyan. A humanisták csiszolt nyelvérzéke – vagy az ezzel együtt kifejdött történeti kritikai érzék – kíméletlenül leplezte le az etimológiai alapon nyugvó genealógiai konstrukciókat.

A genealógiáírás tekintetében a Viterboból származó domonkos szerzetes Giovanni Nanni, latin nevén Johannes Annius Viterbensis (1432–1502) hatását szokták kiemelni. A német nyomdásznál, Eucharius Silber római nyomdájában megjelenő műve a az *Antiquitatum variorum libri* (a továbbiakban: *Antiquitates*)¹⁸⁸ szenzáció volt a könyvpiacra. Ebben Nanni arról tudósít, hogy a források felkutatására tett igyekezete eredményes volt és olyan régi és értékes szövegeket sikerült megtalálnia, mint Manethón¹⁸⁹ egyiptomi históriája, Megasthenes¹⁹⁰ uralko-

¹⁸⁴ PÁPAI PÁRIZ 1776, 219.

¹⁸⁵ HWPh, II, 817.

¹⁸⁶ FEKETE NAGY 1934, 1–15.

¹⁸⁷ KULCSÁR 2006, 75. Annyi kiegészítéssel élek, hogy a Szepesség nevének a gepida népnévből való eredeztetése nem Hain Gáspár találmánya, hiszen Fröhlich Dániel nevéhez fűződik. BÉL *Prodromus*ában (1723) hivatkozik Fröhlichre mint az elmélet megalkotójára. BÉL 1723, 70. Fröhlich művének megszületéséről, Hungarus-tudatáról: TARNAI 1961, 646.

BÉL maga is etimológiai érveket használ, amikor Leibnizcel 1726-ban vitát kezd. A német polihisztor a népek eredetét nyelvük segítségével kívánta eldönteni, és a Fennus (finn) népnevet a régi hun-szkíta irodalomról szóló értekezésében a „fényes” szóból eredeztette. BÉL a *Der Ungarische Sprachmeister* bevezetőjében reagált Leibniz elméletére. TARNAI 1984, 830.

¹⁸⁸ Eredeti címe: *Commentaria super opera diversorum auctorum de antiquitatibus loquentium* (1498)

dói listája vagy Berossos¹⁹¹ babiloni története. A későbbiekben bebizonyosodik, hogy a források egy része Nanni saját hamisításai, aki nem csak a szövegeket, hanem feliratokat is készített (ezek ma a viterbói múzeumban találhatók).¹⁹² A feliratos köveket a Viterbo környéki etruszk sírok feltárásánál „találta”, ezek csodálatos módon patrónusának, VI. Sándor pápának etruszk családi eredetét mutatják. Ettől viszont nagyobb hatású genealógiai elmélete, miszerint a pátriárka Noé az özönvíz után szétesztotta a világot gyermekei és unokái között, majd Itáliába ment, ahol az egyedülálló *Tetrapolis* megalapítása után Viterbo közelében töltötte utolsó nyugodt éveit.¹⁹³ Az elmélet szerint tehát az európai országok Noé leszármazottjainak örökségei, Germania Tuyscusé, Franciaország Samotesé, az Ibériai-félsziget (a későbbi Spanyolország) Iubalé.¹⁹⁴ Nanni teóriájából mindenki annyit használt fel, amennyit jónak látott az adott nép vagy népcsoport leszármazásának magyarázatához. A genealógiai elmélet mellett a szövegek kommentárjai, módszertani iránymutatásai is figyelmet érdemelnek, már csak azért is, mert a 17 könyvet kitevő korpuszból tizenkettőt ezek töltenek meg.¹⁹⁵ Mi a célja a kommentároknak és az útmutatásoknak? Hogyan kapcsolódik mindez Eckhez és a Thurzó-eredethez?

Nanni és Eck között nem a konkrét származások és a népi/családi genealógiai teóriák mentén húzódik a kapcsolat. Olyasféle törekvést nem találunk Ecknél, amely igyekezne arra, hogy a Thurzókat a bibliai ősatyáig vagy – az Esterházyakhoz hasonlóan – annak unokáig visszavezesse. Nem a személyekre és népekre vonatkozó *adatok*, hanem a *módszer* – a nevek révén történő etimológiai következtetés módszere – az, ami Ecket Nannihoz köti. Nanni mindvégig arra törekedett, hogy szövegeit, köztük a sokat emlegetett Ál-Berossost is, autentikussá tegye. Berossos esetében gyakran utal olyan szövegekre, amelyek a babilóniai történetíró nevét szóba hozták. A pusztá említés már elegendő, így Iosephus Flavius tekintetében is a *Zsidó háborúról* (*De bello Judaico*), illetve *Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról* (*Contra Apionem, de antiquitate Iudaeorum*) című műveknél. Flavius utal Berossos, de csak annyiban, hogy ő az, aki a káld régiségeket (*chaldaica*) összefoglalta. Nanni ebből ihletet merítve több Flavius-részt megismétel Berossosnál azt a látszatot keltve ezzel, hogy Flavius olvasta és használta Berossos művét.¹⁹⁶ Rómaiak közül többek között Cato szövegeire hivatkozik, ezeket elsősorban jellegzetes antihellén álláspontjuk miatt kedvelte.¹⁹⁷ A történeti hitelesség tekintetében Nanni először Plinius művét idézi, majd a pliniusi részletet felhasználva bontja ki saját álláspontját:

Itt azok a szabályok kerülnek bemutatásra, amelyek segítségével a történeti igazság kideríthető. Az első szabály Pliniusé, aki a *Naturalis historiae* második könyvének elején mondja: „Nem egyetlen [szerzőt] követek, hanem megvizsgálom ki az, aki mindig az igazabbat írja. Ostobaság azért, mert valaki valami igazat írt, őt tévedéseiben is követni. Szedjük le tehát mindenhol a rózsát, de kerüljük el a töviseket.” A második szabály, amelyet Mysilus ezen a helyen kifejt. S a harmadik is mintegy ezzel azonos: az, hogy a birodalmak időszámításai és évkönyvei ellentmondást nem tűrve elsőbbséget élveznek minden egyébben szemben, hiszen ezek

¹⁸⁹ Manethón i. e. 4. században élt egyiptomi pap, történetíró. Személyét más szerzők – pl. Iosephus Flavius, Eusebius – utalásaiból, idézeteiből ismerjük.

¹⁹⁰ Megasthenes (i. e. 350–290k.) görög diplomata, történetíró, földrajztudós, az India történetéről szóló, négy könyvből álló *Indica* szerzője.

¹⁹¹ Berossos Babilóniában született, i. e. 330–323 körül. Fő műve a *Babilónia Történelme* egy teljes, befejezett mű, de még az ókorban elveszett. A maradványok ókori klasszikus írók forrásaiból ismertek.

¹⁹² GOEZ 1974, 36.

¹⁹³ *Uo.*, 40.

¹⁹⁴ BENE 2003, 21.

¹⁹⁵ LEHR 2012, 62.

¹⁹⁶ *Uo.*, 124.

¹⁹⁷ Erről bővebben: BENE 2003, 21; LEHR 2012, 126; GOEZ 1974, 38.

biztosnak tekinthetőek. Ez a szabály szerepel Philón művének végén és Metasthenes szövegének elején. A negyedik szabály: a két ugyanazon országból, azonos korból származó szerzőnél a valószínűbbnek tűnőt kell választani. Az ötödik szabály Szent Jeromostól való: az olyan dolgot, amelyet megbízható szerző vagy megfontolás nélkül állítanak, hasonló könnyedséggel el is lehet vetni, mint ahogy felhasználható.¹⁹⁸

Forráskritikai elvei közül az *argumentum a nominibus* a nevek általi bizonyítás elvét fontos kiemelni. Nanni kommentárjában azt a régi krónikákból ismert eljárást ismétli meg, hogy az egyes helynevek, városok, folyók, hegységek azoknak a fejedelmeknek vagy vezéreknek a nevét őrzik, akik azt korábban uralták. A nevek tévedhetetlen bizonyítékok akkor, amikor egy topográfiai-történeti kérdést kell megoldania.

Ezért a nemzetségek és helyeknek a régi nevével való bizonyítás erősebb, mint akármelyik auctor általi bizonyítás, mivel a szerzők tévednek, vagy ilyen-olyan módon megtévesztik őket, de nem az adományozott nevek.¹⁹⁹

Az *argumentum a nominibus* elve Nanninál eszköz arra, hogy a történelmi homályokat és históriai problémákat tisztázza. Művének érvelését tekintve a nevek etimológiai elemzéséből való következtetés kulcsmetódusnak tekinthető. Nézetei szerint a nevek igazi jelentését nem mindig egyszerű felismerni és az igaz jelentés feltárásához minél régebbi nyelvet kell segítségül hívni, az etruszkot, a káldot vagy a hébert. Ez nemcsak azért fontos, mert ezzel tudható, hogy melyik hős adományozta a városnak a nevét, hanem az isteni ősnnyelven sok dolgot nem önkényesen, hanem lényegi szubsztanciális jelentése szerint neveztek el.²⁰⁰ Erre egy példát említek itt, azt amikor Nanni saját városának, Viterbonak a nevét magyarázza, és egyben a nevek lényegi jelentéséről is elméleti összefoglalást ad. Elbeszélésében Viterbo neve „nem túl régi”, azt a longobárd király, Desiderius adományozta a városnak.

Az utolsó jótette az új név adományozása, hogy amint egy új fallal övezik a várost, úgy egy új névvel illessék: Viterbum. Ezen a helyen kérdezhetik, honnan kapta Viterbum város a nevét és mit jelent az. Megjegyzendő, amit Szent Tamás állít: egy dolog az, hogy ki adományozta a nevet és más dolog az, hogy milyen jelentéssel adták azt. Mert – ahogyan ezt az igen jártas Donatus példája is tanúsítja – egy név a létező dolgot és sajátosságos, vagy általános minőséget/tulajdonságot jelent, hiszen a neveket a dolog sajátosságának megfelelően adják, amely annak sajátosságos vagy közös minősége és mégis létező dolgot is jelöl, vagyis egy másik lényeg is jelent, mint például a kő esetében, amit általános tulajdonsága alapján neveznek kőnek (*lapis*), mivel megsérti (*ledens*) a lábat, és mégis testtel rendelkező létezőt jelöl. Ezért volt az, hogy az igen művelt Desiderius a

¹⁹⁸ Canones pro habenda veritate historiae hic traduntur. Primus est Plinii in principio secundi naturalis historiae dicentis. Neminem unum sequor, sed quencumque veriorum perspexero. Stultum est enim propterea quia quis quedam vera scribit, etiam in erratis eum sequi. Legamus ergo ex omnibus rosas, spinas vitamus. Secundus canon est, quae Mysilus hoc loco exponit. Tertius est quasi huic similis. Tempora et annales monarchiarum in temporibus, absque repugnantia praevalent omnibus, quia magis certis. Et hic canon ponitur in fine Phylonis et in principio Metasthenis. Quarta regula. Si duo sint pares patria et antiquitate afferenti probatiora creditur. Quinta regula est beati Hieronymi. Quod absque certo auctore vel ratione dicitur, eadem facilitate contemnitur qua profertur. Lábjegyzetben idézi LEHR 2012, 129.

¹⁹⁹ Et ideo argumentum a nominibus vetustis gentium et locorum, est validius quocumque auctore, quia auctores quandoque falluntur et fallunt, non autem nomen impositum. Idézi lábjegyzetben LEHR 2012, 133.

²⁰⁰ LEHR 2012, 134–135.

régi várost annak sajátságos és általános jellemvonásai után egy új névvel, Viterbumnak nevezte el, ami ezeken túl még mást is jelent.²⁰¹

Ezután Nanni különböző korábbi elméleteket hoz a város nevének eredetére, amiket sorra cáfol meg: úgymint a város első alapítóinak, a tiburoknak a hatását (*vi tybur* 'kis Tíbur') vagy Hercules szerepét, aki után a város kis Thébának (*vi thebe*) neveztetett volna el. Végül két szó *vetus verbum* kapcsolatából származónak tartja a városnevet, melyben különösen a *verbum* szónak az elemzésével töltött időt, amelynek komplex jelentésébe többféle dolgot is belefoglal: a *verbum* egyaránt jelenti az *isteni szót*, a *tant*, a *parancsot* stb.²⁰²

Nanni etimológiai módszerének egyik kritikusa a német humanista Beatus Rhenanus (1485–1547) volt. Míg mások – Nanni korai recepciójához tartozó humanisták, mint például Heinrich Bebel²⁰³ – érzékelik Nanni elméletének bizonytalanságát, tiszteletből vagy óvatosságból inkább igyekeznek az elmélet hiányosságait egyéni interpretációs megoldásokkal kiegészíteni,²⁰⁴ addig Rhenanus a *Rerum Germanicarum libri tres* (1531) című művében kíméletlenül állást foglal Nanni szövegkommentáiraival szemben. Bár az nem volt számára biztos, hogy maga Nanni az egyedüli hamisító, de *álmodozó szerzetesnek*, egy mesekedvelő szerző annál is örültebb *fabulator*ának nevezi őt, s az általa használt etimológiai módszert kétségbe vonva, és azt lépésről lépésre megcáfolva, a teljes mű instabilitását bizonyítja be. Erre egy ismert példát említek itt.

A vita Lyon város nevének eredetéhez kapcsolódik. A hamis Berossos szövegben az áll, hogy *Lugdunum-Lyon* városát Noé unokája Lugdus alapította. Rhenanus ezzel szemben német népnyelvi ismereteire hivatkozik és a szóalakot kettébontva azt állítja, hogy *-dunum* kelta származékszó, amely német *-berg*, illetve *-burg* jelentésnek felel meg. Ugyanígy *Lugdunum* lakóit nem a *Lugdovici*-nak hívják, amely a Pszeudo Berossos szerint *Ludovicus*ból eredne, hanem – Rhenanus állásfoglalása szerint – a *Ludovicus-Ludwig* germán származék.²⁰⁵ Ehhez hasonló példák sokaságát lehet hozni és idézni (ahogyan teszi is ezt a németországi Annius-recepcióval foglalkozó szakirodalom), s olyan példákat említeni amikor Rhenanusnak a Nanni-féle etimológiai következtetésekkel szemben igaza van. De azt is meg kell jegyezni, hogy Rhenanusnak mindig a germánság javára van igaza.

Egyszerű – mai szemmel túlságosan is leegyszerűsített – taktikával bontja le Rhenanus Nanni érvelését, sőt ellene fordítja saját fegyverét az *argumentum a nominibus* is. Hiszen ő maga sem tesz mást, mint etimologizál és a szótörténeti vizsgálódásait mindketten a klasszikus kultúrára és a nyelvi ismeretekre építik. Nanni a kortárs hely- és népnevek magyarázatát az etruszk, babilóni és a héber nyelv által véli megvalósíthatónak, de ez irányú nyelvi ismeretei inkább elvárhatóak mintsem realitásként jelentkeznének, s nyelvi vizsgálódásai inkább a fantázia játéka, mintsem a száraz filológiai következtetés eredményei.

²⁰¹ Postremum beneficium est adiectio nova nominis, ut sicut unis novis menibus cingebatur urbs, ita uno novello nomine diceretur Viterbum. Hoc loco quaeritur, unde dicatur Viterbum et quid significet. Pro quo notandum, quod in prima parte docet beatus Thomas dicens, aliud esse a quo nomen imponitur et aliud ad quod significandum imponitur. Nam teste peritissimo Donato, nomen significat substantiam et qualitatem propriam vel communem, quia nomina imponuntur a proprietate rei, quae est eius qualitas propria vel communis et tamen significat substantiam, idest aliam essentiam, sicut lapis imponitur a proprietate communi, unde dicitur lapis, quasi ledens pedem et tamen significat aliam essentiam corpoream. Itaque cum Desiderius litteratissimus adiecit urbi antiquissimae novellum nomen, ab eius utique qualitatibus propriis vel communibus Viterbum nomen imposuit et tamen aliud significavit. Idézi LEHR 2012, 136.

²⁰² LEHR 2012, 138.

²⁰³ Heinrich Bebel (1472/1473–1518) német költő, humanista, Erasmus barátja. Krakókban, Bázelen tanult majd Tübingenben megkapja a *poeta laureatus* címet. Adomagyűjteménye (*Libri facetiarum iucundissimi*, 1508–1512) és közmondásgyűjteménye (*Proverbia Germanica*, 1508) korának népszerű kiadványai voltak.

²⁰⁴ LEHR 2012, 215.

²⁰⁵ GOEZ 1974, 44; LEHR 2012, 311.

Rhenanus ezzel szemben leginkább a germán–német történelem iránt érdeklődik és az ehhez megfelelő nyelvi ismereteit használja ahhoz, hogy a helynevek eredetét és jelentését megfejtse. A kelta és germán nyelvi ismereteivel tromfolja le Nannit a legfájóbb pontján: szülővárosának, Viterbonak az eredetével és nevének jelentésével (*de etymo Viterbi*) kapcsolatban is.

Ha belegondolunk abba, hogy a longobárdok germánok voltak, és mindig is germán nyelven beszéltek a régi frankok, a Merovingok és Karoling idejében is; akkor ha Desiderius király dekrétumát olvassuk, amelyben ő megparancsolta, hogy a három város Longhola, Vetulonia és Vulturna – ez utóbbit Etruriának is nevezik – városfallal vegye körül magát, s ezt ő a saját gyarapítása révén létrejött várost együttesen nevezzék Viterbumnak, akkor az is sejthető, hogy a Viterbum germán szó, amely nem jelent mást, mint 'weiten Bau' (ez németül 'Witerbu'). Így akkor nem vagyunk messze az igazságtól, sőt igencsak közelebb hozzá, mint azok, akiknek véleményéről korábban beszámoltunk.²⁰⁶

De van valami, ami még inkább elválasztja Rhenanust Nannitól, hiszen Nannit nem elsősorban módszerei, hanem sokkal inkább *hite* miatt tartják ódivatúnak. A szavak általános jelentésén kívüli szubsztanciális jelentés keresése, a szavakat jellemző örök tartalomba vetett hit annak a mitikus gondolkodásnak a jellemzője, amely a dolgok lényegét genezisükkel azonosítja. Egy dolog magyarázata így nem más, mint keletkezésének elbeszélése. Ez a mitikus szemlélet a genealógiairás tekintetében azt az ősi, genealogikus történeti gondolkodást²⁰⁷ jelenti amely a viterboi Anniussal még elevenen működik és hat, s amelyet kíméletlenül von kritikája alá egy olyan – a kritikai filológiát mesterszintre emelő – humanista nemzedék, aki *már nem hisz a szót jellemző örök tartalomban*.

Ennek ellenére Rhenanus germán története csekély fogadtatásra számíthatott, míg Nanni műve a humanista kritika ellenére is a 16. század végéig szolgáltatott anyagot a német történetírásnak. De nem csak annak, hiszen a teológia oldaláról is felhasználták Nanni elméleteit. Az 1500-ban született kelet-württembergi Andreas Althamer²⁰⁸ az első, aki a Tacitusnál és Berossosnál említett Tuyscus (Tuisto) germán ősatyát a bibliai Noé-unokával Askenázzal azonosítja. Elméletét többen – köztük Melanchthon – is követik.²⁰⁹ Nyelvi, legfőképpen etimológiai érveléssel bizonyítja ezt a teológus Cyriacus Spangenberg,²¹⁰ aki Johannes Naucleruson²¹¹ keresztül ismerte meg a viterbói domonkos műveit. Elmélete szerint az Askenáz névben a német *Asche* ('hamu') szó található, ami arra utal, hogy Askenáz pap volt, aki az Isten számára égő áldozatot mutatott be.²¹² Askenáz és Tuyscon identifikálása egy „humanista” és egy „teológiai” genealógiát kötött össze, amely a trójai származáselméleteken túl vezetett.

²⁰⁶ Rhenanus érvelését idézi: LEHR 2012, 314.

²⁰⁷ BENE 2003, 25.

²⁰⁸ Andreas Althamer (1500–1539) német teológus, a reformáció híve. Teológiai munkásságában jelentős az 1528-ban megjelent *Catechismus*. 1529-ben megjelenteti Tacitus kommentárját, 1530-ban a bibliai nevek magyarázatáról szóló művét (*Silva biblicorum nominum...*).

²⁰⁹ LEHR 2012, 289.

²¹⁰ Cyriacus Spangenberg (1528–1604) evangélikus teológus, egyházi énekszerző, historikus. Matthias Flacius híveként Melanchtonnal szembekerül. Teológiai nézetei miatt manicheizmusmal is megvádolták, ami miatt mansfeldi lelkészi helyét is elhagyni kényszerült. Történeti tárgyú munkái (Mansfeldi krónika, Querfurti krónika stb.) mellett jelentős genealógiai tárgyú műve az *Adelsspiegel* (Schmalkalden, 1591, 1594), melyben a nemesek jogaival, kiváltságaival foglalkozik.

²¹¹ Johannes Nauclerus (1425–1510) német teológus, jogtudós és historikus. Az újonnan alapított tübingeni egyetem jogi fakultásán egyházi jogot oktat, később az egyetem rektora. Jó kapcsolatot ápol más külföldi egyetemekkel, Párizssal, Sorbonne-nal. Az utókor számára leginkább az 1516-ban megjelent világkrónikájáról híres, és arról, hogy elsőként foglalja össze a német történetírás módszertani alapelveit.

²¹² JAHN 2000, 73–74.

A „mitikus” és „teológiai” genealógia összehangolására tett nagyszabású vállalkozás Gerhard Johann Vossius²¹³ *De theologia gentili* (1641) című műve. A teljes cím²¹⁴ jól mutatja a mű globális célját: a keresztényi teológia és pogány hagyomány összehangolását, a „keresztény fiziológia” (*physiologia Christiana*) megalkotását, illetve a bálványimádás eredetének és fejlődésének történetét, amellyel megmutatható, hogy hogyan ért el az ember az Istenhez (*quibus homo adducitur ad Deum*). A *Theologia gentilis* ennek ellenére nem üdvtörténeti összefoglaló, hanem egy olyan munka, amely a mitológia jelentésrétegeit megsokszorozva a keresztény és antik kultúra különbözőségeinek kibékítésére tesz kísérletet. Vossius az antik kultúra és keresztény vallás szereplőinek mentén hangolja össze a két hagyománykincset: különböző istenek, hősök és pátriárkák közötti hasonlóságokat feltételez, így az egész antik és keresztény kultúrát egy egymással szorosan összekapcsolódó, egymásból következő és minden részletében összefonódó rendszerként képzei el. Műve amellet, hogy az első nagyszabású mitológiai összegzések egyike a 17. században, úgy módszertani szempontból is érdekes, hiszen a különböző kultúrák szereplőinek összehangolása, egymásnak való megfeleltetése sokszor a névetimológiai következtetések mentén valósul meg.

Egyetlen példát említek itt ennek az összehangolásnak az illusztrálására, amit a szakirodalom Vossius,²¹⁵ illetve Berossos találmányaként²¹⁶ szokott idézni. Vossiusnál olvasható, hogy bizonyos vélemények szerint a római isten Janus nem más, mint Noé unokája Javan, akitől a kis-ázsiai jónok (Ionier-Jaonier) származtak. Vossius maga viszont amellet az álláspont mellett érvel, miszerint Janus nem Javan, hanem maga a pátriárka Noé személyével azonos. Erre a névalak formája utal, amely a héber *jain* szót tükrözi, s amely a latin *vinum* jelentésének feleltethető meg. Ez nem jelentene mást szerinte, mintsem hogy Noé találta fel a bor készítését. Emellet a két személy további hasonlóságára is rámutat: akik Janus *bifrons* természetéről beszélnek, azoknak Noé esetében is igazuk van, hiszen őt is kétarcúság jellemzi életében, ha az özönvíz előtti és az utáni éveit tekintjük. Ezen túl pedig: ahogyan Noé más nemzetségeknek is őse (kezdet), úgy nevezzük el Janusról a dolgok kezdetét is. A ház bejáratát róla kapunak (*janua*) nevezik, míg az első hónapot az évben januárnak (*Januario*). Azt a véleményt sem szabad figyelmen kívül hagyni – írja Vossius – hogy a Janustól származik Javan, aki közelebből Japhetnek – az európaiak ősatyjának – fia volt. Horatius révén innen neveztetünk mi *Japhet nemzetségének*. S ahogyan Japhet az európai népek atyja volt, úgy erednek a görögök is Javantól.²¹⁷

Az etimológiai következtetés, ahogyan ez a fenti kitérőből látszik, az eredetet leíró sajátos szerzői argumentációnak adott teret.²¹⁸ Eck maga is a névetimológiai eljárást alkalmaz amikor azt írja, hogy a Thurzók nevéből látszik, hogy azok isteni nemzetségből származnak. Az ősatyától történő hosszú genealógiai levezetésre nincs szüksége. Ecknél ugyanis Neptunus ivadé-

²¹³ Gerhard Johann Vossius (1577–1649) német filológus és teológus. Leideni egyetem tanára és 1614–1619 között a teológiai fakultás rektora itt. Tanít Cambridge-ben, 1632-től a történelem professzora Amszterdamban.

²¹⁴ *De theologia gentili et physiologia Christiana, sive de origine ac progressu idolatriae, ad veterum gesta ac rerum naturam, reductae, deque naturae mirandis, quibus homo adducitur ad Deum*, 1641, Amszterdam.

²¹⁵ PARNES–WEDDER 2008, 56.

²¹⁶ LEHR 2012, 329.

²¹⁷ De Iano multorum ea opinio est, hunc Noë esse. Et favet vocabulum, quod vicinum est voci, יָאֵן *jain* id est *vinum*. Imo et ab יָאֵן graeci dixerunt οἰωὺς *Aeoles*, unde Latini extrito *o*, *vinum*. Noë vinum reperisse, jam antea diximus. Pro eadem opinione est, quod Janus fingitur bifrons, quia et priorem viderit mundum et illum diluvium. Item quod Latium (ubi Ianum esse cultum constat, unde et parti veteris Romaenomen erat *Ianiculi*) Oenotria tellus vocabatur: οἰωτρία enim ab οἶνος. Etiam quia Noë initium erat alterum generis humani, eo illi sub Iani nomina rerum initia dicarint. Itaque initio aedium nomen datum *januae*: initio mensium, Ianuario. [...] Etsi vero opinionem hanc nolim improbare: potius tamen Ianus vitur esse יָאֵן *Iavan*, filius Iapethi, Europaeorum parentis: Unde Horatio dicimur *Iapethi genus*. Atque uti Iapetus Europaeorum, ita Iavan Graecorum origo erat. VOSSIUS (Lib. I, Cap. XVIII), I, 137.

kainak említése nem az a genealógia, amelyre a 17. századi Thurzó-stemmákban példát láthatunk, hanem listaszerű felsorolása a leghíresebbnek vagy fontosnak ítélt családtagoknak. Ebben a felsorolásban az sem mindig egyértelmű, hogy ki az idősebb, ki az elsőszülött gyermek, de ehhez hasonlóan a rokonsági viszonyok is homályosak. Nem lehet tudni, ki az, aki közvetlenül az ősatyától származik s ki az, aki már egy későbbi generáció leszármazottja. Az isteni genealógia szereplői között gigászok, óriások, titánok, küklopszok vannak és több olyat is találunk, aki az antik mitológiában a vasműveléshez vagy a kovácmesterséghez kötődik.²¹⁹

A dórok ősatyjaként tisztelt Dorust említi először Eck mint a leghíresebb Neptunus-fiat, majd Amykosról szól, aki Boiótia uralkodója lett. Szardínia királya Phorcus és Szicília völgyében nyáját legeltető,²²⁰ a homéroszi eposzból²²¹ is ismert hatalmas küklopsz, Polyphemos is a Thurzók féltestvére. A neki Odysseusról jóslatot mondó „széptermetű nagy javas-ember”²²² Telemos úgyszintén, akiről hírlík, hogy sohasem tévedett a madárjósításban és sok *terra machinát* épített.²²³ Albion és Borgion testvérpár is kivirít a nemzetségből, akiket a Hercules által kibocsátott égből hulló kőeső terített le.²²⁴ Naüszithousz (Nauszikaa nagyapja), Aon és Mesappus következik a sorban, ez utóbbit Eck a „sebből és tűzből született gyermek”-nek (*vulnere et igne liber*)²²⁵ nevezi, és akitől a költő Ennius is származik. A sor tovább folytatódik a Jupiter villámainak kovácsoló Brontésszal, Steropesusszal és Pragmonnal. Neptunus huszonhárom gyermekét nevezi meg a margón a poéta,²²⁶ akik az istenek származását megörökítő genealógiai munka, Boccaccio *Genealogia deorum gentilium*²²⁷ szerint „valóban léteztek”. Feltételezhető, hogy Eck ezt a munkát használta a Neptunus-genealógia elkészítésekor. Ugyanis a különböző antik auktoroknál (Homérosz, Vergilius, Ovidius, Plinius stb.) szétszórva található és a Neptunus-utódok életét megörökítő történeteket Boccacciónál összegyűjtve találjuk, amelyből azok könnyen átemelhetők szabadon felhasználhatóak voltak Eck genealógiája számára. Lehetséges, hogy Ecknek nem volt szüksége genealógiai kézikönyvre, ehhez viszont betéve kellett ismernie Homérosz eposzait, Ovidius, Vergilius szövegeit, hogy azokból idézni tudja a Neptunus-sarjakról szóló egyes verssorokat.

²¹⁸ Az etimológia módszere nemcsak teológiai, hanem egyéb – lásd történeti és szóbeli – hagyományt kapcsol össze. A középkori krónikáink esetében az etimológia arra szolgált, hogy hidat képezzen a Bibliából, a történeti irodalomból és a szóbeli tradícióból származó elemeket között. A *Gesta Hungarorum* (1200 k) anonim készítője nemcsak megszámlálhatatlan hősi nevet származtat helynevekből, hanem mesterien egyggyé fűzi a különböző szöveghelyeken említett elemeket. Györffy György példája jól szemlélteti azt, hogy hogyan találkozik a bibliai, a történeti és a szóbeli hagyomány a krónikában: *primus rex Scythie fuit Magog filius Japhet et gens illa a Magog rege vocata est Moger, a cuius...progenie ... descendit rex Attila*. GYÖRFFY 1988, 448.

²¹⁹ Utalás a Thurzók bányászati és kohászati tevékenységére.

²²⁰ Qui tot Trinacria ualle tenebat oues. ECK 1519, 5. A függelékben: 39. sor.

²²¹ HOMÉROSZ, 9. ének, 112–126.

²²² Uo., 125.

²²³ Telemus hinc uates, quem nulla fefellerat unq[ue] / (E tot terrae machina claudit) auis.

Telemus látnoki tévedhetetlenségéről szól még Ovidius az *Átváltozásokban* is: „Telemus Eurymides, kit meg nem csalt soha szárnyas, / ment iszonyú Polyphemos elé.” OVIDIUS, 13. könyv, 397.

²²⁴ Albion cum fatre simul, quibus aethere ab alto / Venit in Herculeam saxea turba manum. A történet Boccacciónál is szerepel. Mindketten Pompeius Mela *Cosmographiájára* hivatkoznak mint a történet forrására.

²²⁵ Ám Messápus, a ló-betörő, Neptunus e sarja, / Kardra kap ő is, akit sem a tűz nem fog, se vas éle. VERGILIUS, 7. ének, 145.

²²⁶ Albion Borgion, Naüszithous, Aon, Mesappus, Busyris, Nictus, Pegasus, Cygnus, Pelias, Neleus, Otho, Nauplius, Aegeus, Siculus, Sicanus, Thara, Brontes, Steropes, Pyragmon, Cethe, Delphinus és Thursio.

²²⁷ BOCCACCIO 1998, 970–1580 (Neptunus leszármazottainak genealógiája).

A költeményben Neptunus *caeterae proles* leszármazottaihoz sorolt Delphinust, Cethet és Thursiot nem találjuk Neptunus gyermekei között.²²⁸ A három szereplőt Eck sorolja Neptunus leszármazottjaihoz. A költemény szerint Thursio az, aki a nemzetség nevét adta, hiszen ő viselte azt elsőként. Egyébiránt ismeretes róla, hogy hozzá hasonlóan senki sem szelte a tengeri habokat.²²⁹ Róla az öreg ősökön keresztül (*per annosos tritavos*) Györgyre, Elek nagyapjára szállt a *Thurzo* név. Biztosan feltűnt ez az akkori olvasónak is, hogy Thursio közvetlen testvérei nem is emberek, de még nem is küklopszok vagy olyan félig állatemberek, mint amilyen a szintén Neptunus-leszármazott Pegazus volt. Delphinus és Cethe tengeri teremtmények, Thursionak egyetlen kiemelésre érdemes tulajdonsága az, hogy jól tudott úszni.

A mitológiai alakok és kis történetek összekapcsolódnak az életbeli szereplőkkel, amelynek az a szerepe, hogy a mitikus terep ellenére is *hitelessé* vagy legalábbis irodalmi értelemben *hihetővé* teszi a nemzetséget. A Thurzó-ősök bár az istenek, küklopszok és óriások mitológiai világában, de mégis a az írott hagyományban visszakereshető szereplők. A hitelesség természetesen nem valóságot jelent vagy ha valóságot is, egy másik: *irodalmi* vagy *mitikus* valóságot. A hitelesség kérdése tehát más megvilágításban értelmezhető: hiteles az, amely a tradicionális irodalmi és mitológiai hagyományban megtalálható, onnan bármikor előhívható és ellenőrizhető. E gondolat tartandó szem előtt, amikor az objektivitásra törekvő történészi szándék elítélni vágyik a humanizmus-kori genealógiák mesebeli regényességét.

4.2. A *samius senex* útja és az erénynek vára

Ebben a kis fejezetben röviden visszatérek Virtus és Voluptas találkozásának témájához. A két allegorikus személy találkozását nemcsak Hercules alakjával, hanem a humanizmus korában (pontosabban Petrarca-recepció folytán) egy antik szimbólummal, a pythagorasi betűvel is kiegészítette az irodalmi hagyomány. A Pythagoras nevéhez fűződő betű (Y) szerepe a költeményben a betűkarakter vizuális megjelenésére épül, hiszen annak felfelé törő két szára a Thurzó (eredetileg Hercules) előtt megnyíló két eltérő utat szimbolizálja.

A gyakran *Samius senex*ként vagy a *számoszi bölcs betűjeként* emlegetett Y-t az emberi életet szimbolizáló jelképnek tekintették, amelynek vastag alsó, felfelé törő törzse jelképezi az etikus döntésektől mentes boldog gyermekkort, bal oldali vastagabb szára a (gyönyör nyújtotta) könnyű utat – amely viszont a mélybe, a pusztulásba vezet – jobb oldali keskeny, felfelé elvékonyodó szára pedig az erény nyújtotta fáradtságos, de az égi dicsőségbe vezető utat mutatja.²³⁰ A reneszánsz tipográfiában az Y nyomdai képe is mutatja a két út végpontját, hiszen még bal oldali vastag szára a a felső pont elérése után lefelé kanyarodik, addig a jobb oldali szára felfelé elvékonyodik, annak végső pontját nem lehet megállapítani.²³¹ A számoszi Pythagorastól származó betű történetét Janus Pannonius is versbe szedte, amikor a darvak repülésének ék alakját figyelte.²³² Téved viszont akkor, amikor a számoszi bölcs leleményét dicséri, hiszen az Y-t nem Püthagorasz, hanem Palamedes alkotta meg a janusi kétsorosban leírt módon – azaz a

²²⁸ HEDERICH 1770, 1713–1714.

²²⁹ Thursio caerulei soboles clarissima regis / Qua melior liquidum per mare nulla natat. ECK 1519, 5. A függelékben: 54–55 sorok.

²³⁰ Lásd ehhez Izidor megfogalmazását: Y litteram Pythagoras Samius ad exemplum vitae humanae primus formavit; cuius virgula subterior primam aetatem significat, incertam quippe et quae adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit. Bivium autem, quod superest, ab adolescentia incipit: cuius dextra pars ardua est, sed ad beatam vitam tendens: sinistra facilior, sed ad labem interitumque deducens. ISIDORUS, *Etymologiae*, 1,3,7.

²³¹ Lásd a dolgozat Mellékletében található ábrát.

²³² *De litera Pythagorae* című versét Kurcz Ágnes fordította: Ék formájában szállnak csapatostul a darvak / innen vette az új rajzot a számoszi bölcs. Janus és a pythagoreus bölcselet kapcsolatáról: JÁNOS 1980, 1–14.

darvak repülése alapján.²³³ A téma képi kifejtése is fennmaradt. Szenci Molnár Albert *De litera Pythagorae* címmel képverset készített, amely Lepsényi István kéziratos gyűjteményében maradt fenn,²³⁴ mint utóbb kiderült másolási hibával.²³⁵

Az antik rétorok kedvelték választás történetét, gyakran használták a férfikor kezdetén mutatkozó döntési helyzet ábrázolására akkor, amikor az erény mellett, illetve az élvezetek ellen kívántak érvelni.²³⁶ A Herculesi szerepbe állított hallgatóságot egy olyan ponthoz vezetik, ahonnan mindkét nőalak Virtus és Voluptas lakhelye is jól látható. A két domb egy közös sziklatömbből emelkedik ki, s csalóka módon első látásra mindkettő egyforma magasnak tűnik, de Voluptas lakhelye alacsonyabban van, ennél fogva könnyebben, kevesebb fáradsággal érhető el. Bár az oda vezető út csábító virágokkal teli, az út végére ezek elporladnak, a csörgedező tiszta forrás vize pedig csak kezdetben édes, később görcsöt és szédülést okoz. A retorikai érvelésben a gyönyör kényelmes és tágas útja egy szakadékban végződik, aminek az alján emberi maradványok és mérges kígyók vannak. A magasabb dombra vezető út ezzel szemben sziklás és nehezen járható, de csúcsa a felhők fölé emelkedik, amin örökzöld fák nőnek és ízletes, üdítő forrás csörgedez.

Habár két út leírását az Eck-panegiriszben nem találjuk ilyen részletességgel,²³⁷ a Thurzó előtt felkínált utak viszont mindig – az Y betű két szárához hasonlóan – elnevezésükben is *bal* (*sinistra*) és *jobb* (*dextra*) útként szerepelnek. A bal oldali út, Voluptas útja az *iter* és *via* szavakkal (*acuta via*) kerül kifejezésre. Az *acuta via* a *csúcsra mutató* vagy a *csúcsban végződő*²³⁸ utat jelenti, ezzel is érzékeltetve azt, hogy ennek az útnak belátható vége van, amíg a másik, Virtus útja a hegygerincen húzódik, annak végpontja homályba, bizonytalanságba vezet. Thurzó Elek döntését a két út megjelenésének különbözőségével kommentálja Eck:

Nem arra az útra tértél, amely szélesen balra vezet, hanem, amely jobbra,
a hegygerincen szűken húzódik.²³⁹

A jobb oldali irány több helyen a *callis* (ösvény) szóval van jelölve, s előfordul, hogy Virtus az általa javasolt utat Samius senex jobb oldali útjaként kínálja fel:

Te inkább mássz fel a csapásszerű úton, ösvényen, a szamoszi bölcs hegye
jobb felé emelkedik.²⁴⁰

A versben található *jobb* és *bal* oldali út, illetve a *szamoszi bölcs* szavain való töprengések révén a Virtus és Voluptas közötti döntés irodalmi, művészeti és filozófiai reprezentációjának egy újabb elemére lehet rámutatni az ókori eredetű szimbólum, a pythagorasi betű (*littera Pythagorae*) humanizmus kori recepciójának történetében.²⁴¹ A korszak tudósai közül Petrarca az, aki a pródikosi történet sztoikus vonásait felfedezi és a *De vita solitaria* (1346–1356) című művébe továbbírja azt.²⁴² A Pródikostól származó történetet nem eredeti görög nyelven olvasta, mivel Xenophón művének első latin fordítása 1516-ban jelenik meg Firenzében, hanem a fabulát – benne a keresztúton vívódó Hercules alakjával – Cicerónál, a *De officiis* című műben fe-

²³³ TÖRÖK 1990, 500.

²³⁴ Kilián István *Régi magyar képvers* című könyvében a 78-as vers.

²³⁵ SÓFI 2013, 219.

²³⁶ PANOFISKY 1997, 42.

²³⁷ Jelen van viszont a később tárgyalandó Eck-dialógusban, a *De mundi contemptu*ban.

²³⁸ *acutus* 3, 'hegyes éles'; *acutalis*, e, 'csúcsban végződő'

²³⁹ *Ingredierisq[ue] viam non quae spaciola sinistro / Sed quae sub dextro prominet arcta iugo.* ECK 1519, 12 (a függelékben a 242–243 sorok).

²⁴⁰ *Tu potius conscende viam qua semita callem / Sub dextram Samii surgit acuta senis.* ECK 1519, 12 (a függelékben: 186–187).

²⁴¹ HARMS 1970. A döntés morális aspektusáról, illetve mint választásról a *vita activa* és *vita contemplativa* között a 180–200 oldalakon.

²⁴² MOMMSEN 1953, 182.

dezi fel.²⁴³ Cicerónál már használatban van a keresztút vagy válaszút (*bivium*) fogalma, Petrarca az első, aki a témát és benne Hercules személyét még tovább bővíti és kiegészíti egy ókori szimbólummal, a fentebb említett pythagorasi betűvel.

A Gyönyör és az Erény találkozásának kérdését Eck részletesen a *De mundi contemptu et virtute amplectenda dialogus*²⁴⁴ (1519, Krakó) című művében is felhasználja. Mivel úgy tűnik, hogy az erényes élet elérésének filozófiai kérdése központi irodalmi téma volt Ecknél, ezért a következőkben néhány sorban kitérek erre a filozófiai témájú dialógusra.

A humanizmus korának népszerű témáját (az erényes élet elérésének módját) antik auktorok olvasmányélményeire építve fejtette ki Eck, attól függően, hogy azt morális, politikai vagy teológiai oldalról kívánta megközelíteni.²⁴⁵ A szintén Thurzó Eleknek ajánlott és az első magyarországi politikaelméleti műként emlegetett²⁴⁶ dialógusában a *De reipublicae administratione* (1520) címűben például az ideális uralkodó képének megrajzolásakor ez ideálképhez szükséges erények számbavétele történik Cicero, Plutarchos és Valerius Maximus jogi munkáinak felhasználásával. A *De mundi contemptu*ban Eck ettől eltérően a középkori műfaj, a *contemptus mundi* (a világ megvetése) tematikáját követve a romlott világ és az erények nyújtotta tiszta élet ellentmondását fejtegeti. Újszerűsége formájában, a párbeszédben áll, hiszen ez a latin humanista írásbeliség első dialógusa Felső-Magyarországon.²⁴⁷ A szöveget, ahogyan a másik panegirisz esetében is, megelőzi egy-egy epigramma, ezúttal Leonard Cox, illetve Rudolph Agricola tollából. A kis versek után álló ajánlólevelet e mű esetében is Rudolph Agricola írta. Mindkét kis epigramma üdvözli Eck művét, Cox a két út (Virtus és Voluptas útjának) különbségét verseli meg, Agricola pedig az erényes élet kizárólagosságáról elmélkedik. Az ezeket követő előljáró beszéd szorosan kapcsolódik a dialógusban kifejtett témához: Agricola azt a kérdést boncolgatja, hogy ki az, aki erkölcsi értelemben nemesnek tekinthető.

Aristoclesnek – akit kiváló testi adottságai miatt később Platónnak neveztek – négy gráduson mérettetett meg nemesi volta. Az első előkelő őstől való jeles származása. A második uralkodó őseinek hatalma. A harmadik az őstől örökölt erényeknek az a nem mindennapi dicsősége, amely kiváló és igyekvő cselekedetekből származik. Az utolsó pedig saját erényességének kiválósága.²⁴⁸

Agricola kérdésében benne van a válasz is: a kiadvány címettese – Thurzó Elek – mindegyik nemességnek a birtokában van, de az utolsó (saját erényessége) a legfontosabb mind közül, hiszen ebben felülmúlja valamennyi előző kiválóságát.²⁴⁹

Maga a dialógus is igaz nemesség elérésének módját fejtegeti. Két személy – a helyes élet gyakorlására buzdító és a bölcs tanítói szerepben feltűnő – Patharetus és – a világi élvezeteknek hódoló fiatal és meggondolatlan – Cosmophilus vitázik arról, hogy miért fontos a küzdés-

²⁴³ SCHMIDT 2008, 301. CICERO, *De officiis*, I, 32, 118; III, 5, 25. A cicerói helyet idézi: MOMMSEN 1953, 179.

²⁴⁴ Magam a Bayerische Staatsbibliothek által digitalizált változatot használtam, amely Eck egy másik művével a *Supellectilium Fasciculussal* együtt jelent meg 1519-ben. *De mundi contemptu et virtute amplectenda, dialogus; Supellectilium Fasciculus carmine elegiaco*, Krakó, Vietor, 1519. (A továbbiakban: ECK *De mundi* 1519.)

²⁴⁵ ŠKOVIERA 2012, 117.

²⁴⁶ KISS 2010.

²⁴⁷ ŠKOVIERA 2012, 112.

²⁴⁸ Aristocles ille qui postea ob egregium corporis habitum Plato dictus est, quadruplicem nobilitatis metatus est gradum. Primum insignem illustrium maiorum prosapiam. Secundum parentum dominatium potentatum. Tertium non vulgarem avitae virtutis famam egregio aliquo facinore strennue adeptam. Ultimum autem proprie virtutis praecellentiam. ECK *De mundi* 1519, 3.

²⁴⁹ Etsi nobilissime domine Alexi tribus primis gradibus et celebris et praestans depraehendaris. Postremo tamen quum reliquos tum quoque teipsum superare contendis. ECK *De mundi* 1519, 3.

sel teli gyötrelmes élet és egyáltalában hogyan érhető el boldogság. Patharetus okos beszédeiben az anyagi javak élvezetét elutasító élet célja, hogy a nehéz herculesi úton járjon. Mindez képiségében is igen érzékletesen van ábrázolva: a meredek és gyötrelmes hegyi ösvényen felkapaszkodva kell járnia annak, aki az erénynek égben magasodó várát, vagyis az emberi jellem tökéletességét el kívánja érni.

Az út nehézségét nemcsak meredeksége és hosszúsága jelenti, hanem az élvezetekre és a kényelmes életre minduntalan csábító Voluptas is, aki különösen veszélyes, hiszen az ítélőképességben tanúsított józanságától fosztja meg az embert. Aki neki enged, az el is veszett, mert döntéseiben az értelem helyett az állatias ösztönök uralkodnak el.²⁵⁰ Az úton felkapaszkodva egyes állomásokat (*domuncula* vagy *domicilium*) kell elérni és ott röviden megpihenni, hiszen e pontok elérése egy-egy erénynek – fortitudo, temperantia stb. – az elsajátítását jelenti.²⁵¹ A felhők felett magasban emelkedő vár²⁵² – az erénynek vára – csak a korábban ismertetett nehézségek árán érhető el, viszont bárki számára nyitott az út, az erény nem tesz különbséget az őt elérni igyekvő emberek között, ahogyan ezt a vár kapujában olvasható felirat is mutatja: „Nobilitas sine mente ruit, sapientia viles elevat, haud virtus refugit quicunque sequatur.” Ez a gondolat egyúttal választ is ad Agricola az előszóban feltett kérdésére: a nemesség a virtus elérését jelenti, erényessé csak egyéni igyekezet révén, azért munkálkodva lehet válni.

4.3. Virtus és nobilitas.

A nemességről szóló diszkusszió és a genealógia kapcsolata

Visszatérő tematikus egységekként a disszertáció egyes fejezeteiben foglalkozom a *virtus* és *nobilitas* fogalmakkal, illetve az ezekről folyó diszkusszió történetével. Ez a fogalomtörténeti kitérő azért releváns a genealógia szempontjából, mert a családtörténeti írások sokszor érintik az erény fogalmát. Beszéd folyik arról, hogy vajon a *virtus* összefüggésben állhat a jó ősökkel és a dicsőséges felmenőkkel – netán természetes úton azoktól örökölhető – vagy saját igyekezettel és munkával fejleszthető ki. Ahogyan a korábbiakban bemutattam Eck szövegeiben visszatükröződik a korszak humanista felfogása. E szerint az erény az egyéni igyekezet és a fáradtság jutalma, és kizárólag az ősöktől, öröklés révén, nem kapható meg. Az erényről, illetve a nemességről szóló diskurzus történetében azonban egyaránt szerepelnek a saját adottságokat hangsúlyozó, illetve az ősöktől kapott, örökölt kvalitásokat előnyben részesítő vélemények.

A nemességhez és erényhez kapcsolódó viták az antikvitásig vezethetők vissza. Az ősök példaképe egy fontos toposz volt már a görög beszédkultúrában is. Ez a téma a 4. században érte el kiteljesedését és igazi jelentőségét, úgy, hogy e kiteljesedésének a feltételei nem a retorika tökéletesedésében, hanem a görög gondolkodásmódban és mentalitásban gyökereztek. A tiszteletben tartott családi ősök fokozatosan egy közösség atyái is lettek, egy olyan közösségé, akivel egy városban éltek és dolgoztak: hiszen az ősatyák egyes konkrét személyekre, bizonyos nemzetségek elhunyt tagjaira voltak visszavezethetők. Az ősök tiszteletében végbement ilyen irányú eltolódások a családi temetkezések hagyományának megváltozásában is állt, hiszen a

²⁵⁰ Nullam pestem nec esse, nec fuisse unquam, quae hominis mentem adeo subvertat ac ipsa voluptas, illa enim est quae ex homine asinum facit, et mulum, quum ipse abiecto omni recte rationis iudicio per voluptatum abrupta beluino fertur impetu atque insania. ECK *De mundi* 1519, 11.

²⁵¹ A jellembeli tökéletesség elérésének útján a következő erényeket kell elsajátítani: *fortitudo*, *temperantia*, *liberalitas*, *magnificentia*, *magnanimitas*, *mansuetudo*, *veritas*, *comitas*, *iustitia* és *amicitia*.

²⁵² Si quidem virtus ignavos odit omnes, ipsa enim tamque omnium rerum dominatrix in sublimi collocata est arce, ad quam non fatioso auditu, sed magnis laboribus est perveniendum. [...] Est enim, ut dixi, virtus in excelsa arce locata, et via quae ad ipsam ducit aspera, dura et senticosa, habet tamen in progressu diverticula non inamena, ad quae si minus declinaveris et attritis via duricia plantas refocillaveris, arcis fastigium delassatus nunquam pertingere valebis. ECK *De mundi* 1519, 20.

családi ceremóniák közösségi szertartássá váltak. Ezzel egy időben a dicsőségről való elképzelés megváltozásáról is beszélni szoktak, s ezt konkrét történelmi eseményhez, a perzsa háborúhoz kötik. E gondolat szerint ekkor jelentkezik először az elképzelés, amely szerint a hadi dicsőség nemcsak híressé tesz, hanem kötelezettséget is ró az egyes személyekre és polgárookra.²⁵³ Arisztotelész *Politika* című művéből ismert tézis szerint, ennek a kötelezettségnek a terhe, hogy az állam részeként, „jó polgárként” a helyes életet valósítsuk meg. A helyes élet az erényes cselekedetekben áll, polgárként ez a közösség jólétén, az alkotmány biztosításán való fázadást jelenti. Arisztotelész polgára az állam irányításában részt vevő személy. „A teljes polgár nem határozható meg jobban, mint azzal, hogy részt vesz a bíraskodásban és a vezetésben”²⁵⁴ eszerint tehát a lakosságnak csak egy bizonyos csoportja érintett.²⁵⁵

Az államban tökéletes (*teleios*) erény léleknek az érzelmek és vágyaknak jólrendezettségét, valamint az értelmi képességek kiváló működtetését jelenti. Ennek az előkelő származás elvileg nem szükséges feltétele, de Arisztotelész hangsúlyozza, hogy az efféle erényt a megfelelő közeg, az etikus nevelés fejleszti és táplálja, így ténylegesen egyedül a származás folytonossága tarthatja fenn azt az arisztokratikus réteget, amely a politikát az erényes élet gyakorlásának terepeként tekinti. Ezek a személyek így államférfiúi tevékenységükben az erénnyel összekapcsoltan egy örökölhető lelki gazdagság birtokosai. Ebben kontextusban érthető tehát Arisztotelésznek az a kijelentése, hogy a jobb elődöktől származó utódok természetüknél fogva jobbak mint azok, akik nem rendelkeznek ilyen felmenőkkel. Ezt a kvalitást Arisztotelész a *nemzetség erényének* nevezi.²⁵⁶

Ez a vélemény a születéssel járó és átörökíthető nemességről szól, és amely a szerző autoritásánál fogva nagy súllyal bírt, és gyakran szerepelt – Dantén keresztül az olasz humanistákig Poggio Bracciolini és Christoforo Landino művein át – a nemességről szóló vitákban. E definíció a diszkussziók során egy fontos aspektussal is kiegészült, miszerint nemcsak a becsületes és gazdag családból való származás tesz nemessé, hanem egy tekintélyes ős és elismert nemzetség is hozzájárulhat az egyén értékéhez. Ez esetben tehát a nemesség nem a mindenkori szülőkön múlik, hanem a nemzetség ősen, aki az alapmotívumokat „belevészté” a leszármazottakba, azok mindegyike hordozza annak ékes tulajdonságait. A dicsőségen ebben az esetben viszont osztozni is illett, egy-egy kiváló cselekedet kevésbé az egyes személyeknek, mintsem az elődök jó adottságainak tudható be.

Arisztotelész ellenében Platón és egyes későbbi elmélkedők – úgymint Petrarca, Piccolomini, vagy az *Il Galateo* készítője Giovanni della Casa – a nemességet illető vitában az egyéni tekintélyt védelmezők pozíciójában szerepelnek. A legnagyobb hatást náluk is Platón *Theaitétosz* című dialógusból vett részlete érte el, aki minden manírozott nemesi büszkeség ellen azt az érvet hozza, hogy minden egyes ember számtalan sok előddel rendelkezik, és még a legkiválóbb családok ősei között is felfedezhetőek szolgák koldusok, barbárok, jó és rossz emberek egyaránt. Éppen ezért a nemességhez igen sok *res instabilis* kapcsolódik, hiszen egy azonos családnak egyaránt lehet kiváló és morálisan elítélhető leszármazottja. A római gondolkodók közül két auktor idézése a legmagasabb: a sztoikus Seneca levelének citálásával (44, 5. *animus*

²⁵³ JOST 1935, 249.

²⁵⁴ ARISZTOTELESZ *Politika*, III,1.

²⁵⁵ Ez az állítás nem azt jelenti, hogy a város többi lakosa ne rendelkezne erényekkel. Arisztotelész az ismert hajó hasonlatával világítja meg a *polgár* és a *derék ember* különbségét. Ahogyan egy hajón szükség van evezőkre, fedélmesterre és kormányosra – akiknek közös céljuk a hajózás biztonsága – ugyanúgy szükség van egy állam biztonságos működésében a derék emberre (például a kézművesre) és a politikai irányítást végző polgárra. A kettőjük különbsége a különböző erények birtoklásában áll: „Viszont dicsérik, ha valaki egyaránt tud parancsolni és engedelmeskedni, és polgári erénynek azt tartják, ha valaki éppúgy képes jól vezetni, mint engedelmeskedni. Ha a derék férfiú erényének a vezetést tartjuk, a polgárénak pedig mind a kettőt, nem dicsérhetjük mind a kettőt egyformán.” *Politika*, III,4.

²⁵⁶ JORDE 1995, 25.

facit nobilem) és a szatirikus Iuvenalis (VIII. 20.) emlegetésével gyakran találkozni későbbi korszakokban. Ez utóbbitól származik a sokszor idézett mondat *nobilitas sola est atque unica virtus*,²⁵⁷ amelyet a Thurzók halotti beszédeiben is olvashatunk.

A középkorban örökölhető nemesség szószólói gyakran a vérség hatalmára hivatkoztak. A közös vér magyarázatának természetesen csak akkor van értelme, ha az általa fennálló közösség értéket képvisel.²⁵⁸ A vérséghez kapcsolódó elméletek biztosították egy nemzetség kontinuitását, s a vérség által meghatározott nemes *dominus naturalis* is volt, akinek alattvalói tisztelettel tartoztak.²⁵⁹ Gyakran természetből vett hasonlatok, szállóigék kaptak irodalmi formát: a termés hordozza a gyökérnek természetét (*fructus tenet naturam radicis*), illetve *ex arbore bona bonus fructus*²⁶⁰ vagy a *saepe solet similibus filius esse patri*. Ez utóbbi „életbölcsségnek” kiterjesztését és bibliai mintájának prédikációbeli alkalmazását láthatjuk a következő fejezet Thurzó-szövegeiben. Az átörökíthető tulajdonságok bizonyítására az állatvilágból vett evidenciákat is felhasználnak s a származás dicséretére gyakran idézik Horatius sorait:²⁶¹

Hős nemzedék csak hős ivadékot ad;
 ős virtus éled újra a jófajú
 ménben, tinóban; bérci sas nem
 költ soha gyáva galambfiókát. (Grigássy Éva fordítása)

A humanizmus korában a természetből vett hasonlatok versbéli dicséret formájában is testet öltenek. Janus Pannonius Renatust dicsőítve a következőket mondja annak születéséről:

Mert a szülők természete átszáll gyermekeikre,
 s fájától nem esik soha, tudjuk, messze az alma.
 Erdő még nem látta, hogy őzet szőke oroszlán
 szüljön, tigris kisnyulakat, s elefánt-anyá szarvast;
 és ha tojást rak a mennydörgő nyilait cipelő sas,
 nem kelhet ki belőle Dione gyöngö galambja;
 tölgy törzséből nem sarjad hajlós mogyorógally,
 s nem bújnak delfin-kölykök ki a bálna hasából.
 Nincs hát rajta csodálnivaló, ha e nagy fejedelmet
 éppoly nagyszerű ifju nevezheti apjaurának:
 mert a nemes magnak csak jó hajtása fakadhat.²⁶²

Ugyanennek a gondolatnak a visszatértését látjuk a Thurzó Elekhez írott panegiriszben is. Minden bizonnyal dicsőítésnek megszokott eleme volt ez, Eck is idézi, bár csak egyetlen helyen – Elek atyjának Jánosnak dicséreténél – említi ezt a természet törvényeit idéző toposzt:

A gyermeknek semmi sem kedvezőbb, mint a kitűnő családfa, semmi sem
 ékesíti lelkét jobban az atyai hírnévnél. Az utód, aki fényes szülők kiváló
 törzséből származik, vére által mutatja meg, hol van eredete. A hattyú
 nem szül hollót és a dámszarvas sem oroszlánt, ahogyan a nyúl sem lom-

²⁵⁷ CURTIUS 1993, 188.

²⁵⁸ SCHMID 1961, 215.

²⁵⁹ SCHREINER 1997, 394.

²⁶⁰ Ennek Máté evangéliumában található meg eredete: Ekképpen minden jó fa jó gyümölcsöt terem; a romlott fa pedig rossz gyümölcsöt terem. / Nem teremhet jó fa rossz gyümölcsöt; romlott fa sem teremhet jó gyümölcsöt. Mt, 7,17–18.

²⁶¹ Fortes creantur fortibus et bonis / Est in Iuvencis, est in equis patrum / Virtus, nec inbellem feroces / Progenerant aquilae columbam. A verssor 17. századi magyar arisztokrácia körében is használatban volt. Lásd a későbbiekben.

²⁶² JPÖ 1987, 431, SZENTMÁRTONI SZABÓ 2010, 43.

ha csigát. A fiú legtöbbször atyja természetét követi, és hibáik sem hullanak el törzsükről.²⁶³

A született vagy vérségi nemesség ellen Dante korában Itáliában fogalmazódik meg az *igaz nemesség* elmélete, Tarnai Andor megfogalmazásában akkor „amikor a polgárság tagadhatatlanul materiális érdekeivel kapcsolatban, a születési nemességgel szemben megalkotta a lélek, a kultúra javainak birtoklásában álló »igaz nemesség« ideológiáját, melynek közhelyszerűen ismétlődő irodalmi kifejezései aztán a középkor végétől a XIX. századig állandóan forgalomban voltak.”²⁶⁴ A *nobilità* dantei fogalma függetlenül annak jogi vonatkozásától a norma minden olyan fajtájához tartozik, amelyek mint *consuetudines* (szokások) egyedi érvényességüket a praktikus életben keresik. A *nobilitas* elméleti meghatározásakor mindig felmerül annak szociális vonatkozása is.²⁶⁵ Dante *Il convivio* című művében Aquinói Tamás *Contra Gentiles*-ben megfogalmazott állítását cáfolja meg: az erényesség nála nemcsak etikai erényként, hanem társadalmilag elfogadott teljesítményként is értődik („*propria fatica*”, „*virtù e industria*”).²⁶⁶

Az örökölhető és kiművelt nemesség összehangolása történik meg ott, ahol Eck a *nobilitas duplex* fogalmát használja Thurzó Elek erényességének leírásakor. Elek nemessége ugyanis Valentin Eck szerint két dologból is táplálkozik, az egyik az erényessége, amely leginkább kötelességtudatában nyilvánul meg, a másik rendkívüli és dicsőséges vére, amely származásából adódik.²⁶⁷

A magyarázatot így folytatja Eck: „Ha nemzetségedet tekintjük, isteni ágból sarjadó vagy és a tengeri Neptunustól vezet nemesi családfád” (*Si genus aspicimus, divino es germine cretus. Neptunno aequoreo nobile stemma trahens.*) „Ha lelkedet vizsgáljuk, kiárasztod csodálatos fényedet, hiszen erényességed az értelmekben rejlik.” (*Sin mentem excutimus, miro splendore redundas / Quippe tua virtus mente repostata iacet.*) Elek tehát a nemesség két összetevőjével is rendelkezik, mégis úgy tűnik, hogy az egyéni erényesség viseli a nagyobb hangsúlyt, ugyanis az utódok kötelessége, hogy öregbítsék a család jó hírét, hiszen minél inkább felülmúlják dicsőségben az atyai nevet, annál inkább megőrzik őseik becsületét. A kiváló származás nem elegendő, az ezzel kapott adományokkal is belátóan kell sáfárkodni, ugyanis származhat valaki fényes törzsből, ha híján van annak adományaiban és keblét oktalanság tölti be. Thurzó Elek esetében ez nem áll fenn, hiszen eddigi életét is az erények gyakorlásával élte. Dicséretre méltó életét a következő módon összegzi Eck:

E kiváló erényekből azt jósolom, hogy öregségednek jövőendő életét is kitöltik majd. Hiszen nemességeddel őseidet már virágzó ifjúkorodban túlhaladtad. Késszülj rá, hogy míg a megkezdett ösvényen továbbhaladsz, bizony meg fogod előzni, Thurzó, balzsamos őseidet is.²⁶⁸

²⁶³ Nil prodest quemque praeclaro stemmate natum / Ni decoret mentem fama paterna suam. / Clarorum celsa genus ortum stirpe parentum / Sanguinis ostendat quae sit origo sui. / Nec cygnus coruum gignit, nec dama leonem / Auritus concham nec lepus ipse pigram. / Naturam sequitur natus plerumque paternam / Nec proprio longe stipite mala cadunt. ECK 1519, 8. A függelékben: 116–123 sorok.

²⁶⁴ TARNAI 1969, 87.

²⁶⁵ BRINKMANN 2001, 21.

²⁶⁶ SCHREINER 1997, 392. BRINKMANN 2001, 37.

²⁶⁷ Nobilitas duplici completur munere vera, / Virtute eximia, sanguine et egregio. / Pro voto postquam quisquam fortitur utrumque / Tum meritaie titulum nobilitatis habet. / Thurzo utrumque tuum est, fauste decoraris utroque / Ast dubium quo nam clarior eniteas. ECK 1519, 8. A függelékben: 157–162 sorok.

²⁶⁸ Ipse tuos primo tritavos iam flore iuventae / Es praetergressus nobilitate tua. / Qua[n]ta parabis adhuc dum perges tramite coepto / Murranos certe Thurzo praeibis avos. ECK 1519, 13. A függelékben: 282–287 sorok.

Második fejezet

A 17. századi halotti búcsúztatók genealógiai részei

A teológia és a genealógia összekapcsolódik

5. Halotti beszédek és gyászversek: Genealógia a kegyelet műfajaiban

Az ebben a fejezetben vizsgált szövegek jól körülhatárolható csoportot alkotnak. Valamennyi itt bemutatásra kerülő szöveg a Thurzó-családtagok temetése alkalmából íródott. Bár egyik sem abból a célból született, hogy a család történetét, eredetét vagy őseit örökítse meg, mégis szerencsés módon ezek a források kidolgozott és terjedelmes genealógiai fejezeteket tartalmaznak. Sajnos stemmákat, a leszármazások ágrajzban való képi ábrázolását ebből a századból sem találtam, de szinte bizonyos, hogy *arbor Thurzoniae* létezett,²⁶⁹ és ez családfa a biccsei kastélyban volt kiállítva.²⁷⁰

A korábbi genealógiától eltérően a halotti beszédekben jelenik meg az eljárás, hogy a humanizmus korából ismert családtagok dicséretén túl a famíliát Thurzó Györgytől levezetve annak testvérei mentén három ágra osztják. A felosztásokat követően a genealógusok *származási sorokat* alkottak meg. Ebben a korban vannak nyomai a tudatos genealógiai adatgyűjtésnek. Látható, hogy a családi emlékezetben bizonyos személyekről összegyűjtött adatok álltak rendelkezésre, a szónoklatokban az elhunyt személyén túl korábbi századok Thurzóinak születési és halálzási dátumai, életbeli helyszínei is szerepelnek. Az eddigi gyakorlattól sokban eltérő genealógia, a történeti értelemben vett tudományos genealógia kezdetei érhetők nyomon a halotti prédikációkban. Míg a korábbi e tárgyban született szövegekben a dicsérendő személy tisztségei, hivatali karrierje állt a középpontban, addig ebben a században család eredetének valóságos kérdése is felmerül. Az eredet (*origo*) mellett a régiség (*antiquitas*) fogalma is felmerül, amely bizonyítására a genealógiai érvelésben történeti források (históriák és régi sírkövek feliratai) szolgálnak. A családot ékesítő személyek sora kibővül, árnyalttá válik, a leírások információtartalma a többszörösére nő.

Továbbá nemcsak a múlt, hanem a jelen is hangsúlyossá válik: a humanizmus korában tapasztaltakhoz képest még inkább jelen van a kortársak szerepeltetése, tetteinek méltatása a halotti szónoklatokban, azok genealógiai tárgyú tematikus részeiben. Az ekkorra már jelentős politikai pozíciókat elért család a kor szokásának és elvárásának is meg kívánt felelni, és a genealógiai tárgyú szövegeiben is átvette a korszak politikai diskurzusában jelen lévő frázisokat és közhelyeket. A család identitásának nyilvános kifejezését úgy alkotta meg, hogy annak genealógiai szövegrészei formailag a kor divatjához, tartalmi vagy ideológiai tekintetben a kor politikai és reprezentációs viszonyaihoz alkalmazkodjanak.

²⁶⁹ Erre a Thurzó Szaniszló halotti búcsúztatóját tartó Elias Ursinus utal, amikor a családi genealógiát ismerteti. *Ab unius enim lateris ramo (ut arbor Thurzoniae testatur) ortum traxit suum Martinus Thurzo... etc. URSINUS 1626, 15.*

²⁷⁰ Wagner Károly a Thurzó György felett prédikáló horhádi Abrahamidés közlését idézi: *Atque huic sententiae, quod videlicet Thurzonum natale solum Austria sit, favere videtur eorum Tabella Genealogica, quae olim in Castello Bitseni reposita erat, [kiem. tőlem Sz. K.] cujusque Isaacus Abrahamides Hrohotius in haec verba meminit: praeter historicos annales est prae manibus domui isti Thurzoniae, incredibili latitudine deducens ramos etc.* WAGNER 1778 IV, 47.

A genealógia ekkoriban mindig másokkal együtt érdekes. A tárgyalt szövegrészekben már nemcsak a Thurzókról, hanem más családokról is olvasunk. Érdekes újítás e tekintetben Abrahamides orációja, ahol a Thurzó-ősökről értekező részt megelőzi egy olyan leírás, amely a kora újkori Magyarország fontos politikai szereplők panteonjáról készült. E közösségben Homeros *Iliász*ából vett elhunyt hősök szerepelnek, és mindegyikük egy-egy tisztségéhez és hivatalához illő attribútummal van felruházva. Mint a helytartó (*locumtenens*) tisztségét viselő nádorok (Thurzó György és Thurzó Szaniszló) orációiban a földet tartó Atlasként kerülnek említésre mint támaszai az országnak és az uralkodónak.²⁷¹ Ezen túl a genealógiának a humanizmus korától eltérően ebben a korszakban már nem az a célja, hogy az egyén vagy ős kiválóságát bizonyítsa úgy, hogy a kortársaitól való különbözőségét hangsúlyozza. Nem a különbözőség az erény, hanem ennek ellenkezőjéről van szó: a korszak szövegei meg akarják mutatni, hogy a Thurzóknak helyük van az előkelők nemesi köztársaságában, sőt ennek a közösségnek oszlopos, nélkülözhetetlen tagjai.

Releváns a temetési beszédekhez a reprezentáció felől közelíteni, hiszen a szertartás a tiszteltetésnek és a gyásznak az a formája, amely itt nyilvános cselekedetté válik, így legalább annyira a köznek, mint a családtagoknak szól. Thurzó György márványszobra és a halotti emlékművek, illetve a halotti portrék mutatják a Thurzó temetések gazdagságát, sőt ennek további illusztrálására szerencsés módon fennmaradt a két nádori temetési rendtartás²⁷² is. Kivételes hasonlóságukra már Szabó Péter is felhívta a figyelmet, véleménye szerint az egyezés oka, hogy „a 15. század végén két ágra szakadt család szokásaiban az együvé tartozást tüntette fel.”²⁷³ A temetési szertartások közötti hasonlóság véleménye szerint tehát a családi összetartás kifejezője. Ezen túl a gyászoló család elhunyt tagja dicséretével együtt saját hatalmának, tekintélyének, régiségének, kiválóságának magasztalását is hallani kívánja.²⁷⁴

Ebben a fejezetben két szempontot (a teológiai, illetve a történelmi) a genealógiához kapcsolva arra kívánok rámutatni, hogyan tolódik át a genealógiai elbeszélés fókuszpontja az egyénről a családra. A humanizmus korának individuum-központú szemléletében az egyén állt a középpontban és rátermettségének hangsúlyozása túlsúlyban van a nemzetség egészét érintő *családi karakterek* előszámlálásával szemben. A 17. századi genealógiákban bár fontos az egyén – hiszen róla szól, emlékének adózik a kegyeleti szöveg –, mégis a fő hangsúly nem az egyes személyeket (ős, az atya stb.), hanem a nemzetség egészét jellemző sajátos jellemvonásokon van. Nemcsak az ősök, hanem az utódok is fontossá válnak. A genealógiai szövegegységekben gyakran megemlékeznek a családi folytonosságot hordozókról, a gyerekekről és jellemzően elősorolják a család fiú gyermekeit mint a nemzetség új és eleven hajtásait. A család tölti be azt a fontos szerepet, hogy hordozza a kiválóságot biztosító erényesség csíráját. E szövegek tanulsága szerint a virtus örökölheto és generációról generációra átadható. A virtus birtoklására képessé tevő, örökölheto hajlam teológiai bizonyítékait egyházatyáktól (pl. Hegesippos), illetve antik auktoroktól (pl. Démocritos) kölcsönzik a „prédikátor genealógusok”. Ezt, az alapvetően filozófiai tárgyú, témát a nemzetség dicsérő beszédének formai szempontú elvei között fogalmazták meg.²⁷⁵

²⁷¹ Zabeler Péter halotti prédikációjában a szepesi közösség oszlopaként, falaként emlegeti az elhunyt Thurzó Szaniszló nádort.

²⁷² Thurzó György temetési rendtartását még a 19. században adta ki Szerémi álnéven a Thurzó rokon Odescalchi Arthur. SZERÉMI 1867, 425–428. Thurzó Szaniszló rendtartását Horn Ildikó közölte más rendtartásokkal együtt. HORN 1998.

²⁷³ SZABÓ 1998, 758.

²⁷⁴ KECSKEMÉTI 1992, 390.

²⁷⁵ Erről szólok részletesebben *A külső és belső ékességek. A nemzetség dicséretének elveiről* című fejezetben.

Genealógiai szempontból ebben a korszakban is érdekes a család régisége (*antiquitas*) és ragyogása (*splendor*). A dicső múlt említésére kerül a szónoklatokban,²⁷⁶ ez siker a nemzetség valamennyi tagját megilleti. A *História és genealógia* című alfejezetben a történeti források szerepét vizsgálom a Thurzó-genealógiákban. Itt a genealógiai narráció két fogalmának, az *eredet*-nek és a *régiség*nek, a viszonyáról írok, majd elemzem azokat a szöveghelyeket, amelyek történelmi bizonyítékkul szolgáltak a család ősiségére.

5.1. A prédikátor genealógusok

Ebben a fejezetben is foglalkozom a genealógiát írók személyével, a családdhoz fűződő kapcsolatával. A következőkben tárgyalt genealógiai tárgyú szövegek szerzői egyházi hivatalokat töltöttek be, lelkészként, illetve szuperintendensként működtek. Stephanus Xylander²⁷⁷ és Petrus Zablerus²⁷⁸ lőcsei származásúak voltak, akik a Thurzók támogatásával látogattak külföldi egyetemeket. Isaacus Abrahamides²⁷⁹ és Elias Ursinus²⁸⁰ szintén a Szepességhez kötődő prédikátorok voltak, míg Jeremias Spiegel²⁸¹ a wittenbergi egyetem felkérésére Thurzó Imre nevelője volt annak németalföldi tanulmányai alatt. A Szepességi lelkészek magasabb hivatalukat, a szuperintendensi pozíciót a Thurzók elnökletével vezetett zsinatokon kapták meg. Mindannyian segítői és egyúttal szervezői Thurzó György és Szaniszló nádorok, Thurzó Kristóf vagy Czobor Erzsébet evangélikus vallási életet érintő tevékenységének. Az 1611-ben Zsolnán tartott zsinaton a három evangélikus egyházmegye közül a bajmóciban²⁸² Isaacus Abrahamidest választják meg szuperintendensnek.²⁸³ Az 1614-ben Thurzó Kristóf elnökletével tartott szepesváraljai zsinaton Zabeler Pétert az öt szabad királyi város egyházmegyének, majd Stephanus Xylandert a szepes-sárosi egyházmegyének a vezetésével bízzák meg.²⁸⁴ Thurzó Kristóf részvételét a zsinat összehívásában és annak lebonyolításában Xylander hatásának tulajdonítják, hiszen előtte 1613-ban megtéríti a „kilenc évig a pápistaság borzalmas sötétségében” élő főurat. A korabeli krónikás szerint az ő hatására Thurzó „újra felismerte az igaz Istent”²⁸⁵ és az evangélikusok tá-

²⁷⁶ A halotti prédikációban is szóba kerül a család háromszáz éves múltja: „Der Wolgedachte Stanislaus Thurzo können mit warheit rühmen / dass sein *Familia* mehr als für 300. Jahren in grosser *flor* vnd blüegestanden.” ZABELER 1626, 18.

²⁷⁷ Stephanus Xylander, eredeti nevén Stephan Holtzmann, 1572-ben Lőcsén született. Hazai tanulmányai után a lőcsei Thurzó-alapítvány stipendiánsaként külföldön az Odera menti Frankfurtban, Wittenbergben és Königsbergben tanult (peregrinusi éveire lásd KATONA 2001, illetve a lőcsei tanácsnak írt leveleit: *Lőcsei stipendiánsok*), 1599-ben hazatért. Négy évig Lőcsén diakónus, 1603-tól Korompán, Kisszebenben és Szepesváralján lelkész volt. 1611–1615-ig a szepesi 24 királyi város esperese.

²⁷⁸ Zabler/Zabeler Péter (1578k–1645) evangélikus egyházi író. Wittenbergi tanulmányok után jött Magyarországra. Támogatója és szervezője volt az észak-magyarországi evangélikus egyházi irodalomnak, latin vallásos költészetnek. Az 1614-es szepesváraljai zsinat az öt szabad királyi város evangélikus egyházkerület szuperintendensévé választotta, amely hivatalát haláláig, 1645-ig viselte.

²⁷⁹ Isaacus Abrahamides (Abrahám Izsák) Zólyom megyei Hrochótról származott. A prágai egyetemen és Lipcsében tanult. 1610-ben a zsolnai zsinaton Pozsony, Nyitra és Bars vármegye szlovák ajkú evangélikusainak élére szuperintendensnek választották. Közreműködött Martin Luther katekizmusának a szlovákok számára készített kiadásában is. HAVRAN 1913b, 264.

²⁸⁰ A szászországi születésű Elias (Bär) Ursinus 1608-ban került Magyarországra. Tanult szülővárosában és a hallei, freiburgi és wittenbergi egyetemeken. Később átmenetileg 1614-ben Prágában volt, de 1616-ban már Lőcsén rektor, majd a következő évben ott evangélikus prédikátor. 1621-től Iglón lelkész 1627-ben bekövetkezett haláláig.

²⁸¹ Jeremias Spiegel (1589–1637) lutheránus teológus, a wittenbergi egyetem rektora. Thurzó Imre tanára és kísérfője annak wittenbergi tanulmányai alatt. ZEDLER 1743, 38, 1592.

²⁸² Pozsony, Nyitra, Bars vármegyék.

²⁸³ HAVRAN 1913a, 552; HAVRAN 1913b, 289–298.

²⁸⁴ BRUCKNER 1914; BRUCKNER 1922, 216.

²⁸⁵ HAIN 1988, 146. Az áttérés történetéről továbbá KRUPPA 2012.

mogatójává, a vallási törekvések előmozdítójává vált.²⁸⁶ Az áttérésben valószínűleg nagy szerepe volt Thurzó György nádornak is, hiszen Xylander rendszeresen jelentéseket küld levélben a nádornak az ügy állásáról. A megtérés eseményét vármegye szinten is kihirdették. A sárosi és szepesi egyházakban *cantica gratulatoria* üdvözölte a megtérést, a szepesi várban pedig ágyúdörgéssel ünnepelték meg azt.²⁸⁷

A prédikátorok nemcsak a Thurzó-nádorokkal és -ispánokkal voltak rendszeres kapcsolatban,²⁸⁸ hanem egymást is jól ismerték, sokszor együtt töltik peregrinációjukat, közösen fordítanak és adnak ki vallási tárgyú műveket, írásaikat gyakran hivatali társuknak ajánlják, sőt azok életbeli eseményeit is követik: keresztlőre, házasságra üdvözlő verset, temetési szertartásukra halotti prédikációt készítenek. Xylander István és Zabeler Péter a lőcsei Thurzó-alapítvány²⁸⁹ stipendiánsaiként utaznak Wittenbergbe, s rövid ideig hazatérésük után is Lőcséhez kötődnek. Mindketten püspökök lesznek, de míg Zabeler haláláig (1645), Xylander – a lengyel király nyomása miatt – kevesebb mint egy évig viselhette ebbéli hivatalát. Zabeler nemcsak Thurzó Szaniszlót, hanem Xylandert is halotti prédikációval búcsúztatta el annak 1620-ban bekövetkezett halálakor.²⁹⁰ A prédikációk és halotti szónoklatok mellett a prédikátorok dicsérő költeményeket is írtak a Thurzóknak. Abrahamides Izsák kis versikében emlékezett meg a Thurzó-nemzetségre nagyságáról egy, a Thurzó György nádornak írott, levelében.²⁹¹

Dicsérő verset költeményt írt a Thurzó-nemzetségről Ponikénusz János csejtei prédikátor is, amelyet az 1613-as országgyűlés alkalmával olvastak fel. Ponikénusz Thurzó nádort és II. Mátyás királyt egy költeményben együtt verseli meg, és méltatja a két személyt (rex et prorex).²⁹² A prédikátorok a vallási ügyet pártoló nádort gyakran egyéb, politikai célok elérésében is segítették. Ponikénusz Báthory Erzsébet perében való részvételéről több tanulmány született, egyes írások Ponikénusz és a környékbeli prédikátorok kooperációját hangsúlyozzák a történetben.²⁹³ A Thurzók szolgálatában levő erdélyi és felvidéki lelkészek között is információcseré folyt, hiszen az ügy állásáról, Báthory fogságba kerüléséről és börtönben töltött időszakáról Ponikénusz nemcsak a nádort, hanem prédikátortársát, a biccsei Éliás Lánit is tájékoztatta levélben (Csejte, 1611. január 1.).²⁹⁴

A genealógiai adatgyűjtés

A prédikátorok genealógusi tevékenységéhez igyekszem közelebb kerülni akkor, amikor néhány naplóadat felhasználásával kiegészítem a Thurzó György temetéséről és gyászszertartásának megszervezéséről rendelkezésre álló eddigi információinkat.

²⁸⁶ A korábban a katolikus egyházat támogató főúr most az evangélikus vallási ügy előmozdítója. Thurzó Györgynek rendszeresen beszámol eredményeiről és biztosítja hűségéről: „*Nekem szolgáljanak atyjafianak paranchollion Nagod, szolgálni minden időben kesz vagiok Nagk.*” ILA 1934, 160.

²⁸⁷ ILA 1934, 144; BRUCKNER 1914, 16.

²⁸⁸ A prédikátorok több, a Thurzókhöz intézett vallási témájú levelét Ila Bálint (ILA 1934) adta ki, illetve megtalálhatóak a biccsei levéltár Thurzó-irataiban *Thurzovska korespondencia* cím alatt.

²⁸⁹ Az alapítvány működésére lásd Katona Tünde tanulmányait a dolgozat bibliográfiai jegyzékében.

²⁹⁰ Zabeler Péter: *Eine christliche Leichpredig bey der volckreichen Leichbegängnüß... M. Stephani Xylandri, gewesenenen Pfarherrn vnd Seelsorgers zu Kirchdrauff, gehalten den 23. Aprill anno 1619 durch M. Petrvn Zabelervm*, RMNy 1366.

²⁹¹ A verset a disszertáció függelékében közlöm.

²⁹² A verset a disszertáció függelékében közlöm.

²⁹³ KONDAI 2006, 23–28.

²⁹⁴ Elmondása szerint Báthory Erzsébet mindvégig ártatlannak vallotta magát és fogságának okaiként őt, Ponikénuszt és Gasparides Zakariás prédikátorokat nevezte meg. ILA 1934. 110.

Thurzó György nádor 1616. december 24-én Biccscén bekövetkezett halála²⁹⁵ után a temetésének megszervezése szűk két hónapot vehetett igénybe. A temetés előkészületeinek részleteiről és a szertartást követő napok eseményeiről²⁹⁶ olvashatunk fiának, Thurzó Imrének naplójában. A diáriumból igen sok adat nyerhető a család kapcsolatrendszerére vonatkozóan, hiszen a napló igyekszik pontosan dokumentálni, hogy kik és mikor érkeztek Biccscére, illetve kik voltak azok, akik elsőként keresték fel a gyászolókat és vállaltak részt a temetés megszervezésében. A naplót elsősorban azzal a céllal olvastam, hogy a prédikációk tartalmára – azok genealógiai témájú részeire – vonatkozóan adatot találjak benne. Olyan információk sorsa érdekelt, amelyekről a családhoz rokoni szállal nem tartozó személyek (a prédikátorok, a temetést szervező gondnokok, familiárisok) nem tudhattak.

Hogyan és kitől gyűjthetett anyagot Horhádi Ábrahames prédikátor vagy a legteljesebb genealógiát megörökítő Elias Ursinus? Milyen genealógiai adatokat kapott a Wittenbergen élő Spiegel Jeremiás ahhoz, hogy elkészítse a Thurzó Imrének címzett és annak atyját dicsérő *oratio parentatoriat*?

A négy temetésre készített beszéd és Xylander halotti versének genealógiai része sok egyezést mutat, mégsem lehet azt feltételezni, hogy ezek a szövegbeli egyezések pusztán másolásból erednek. Spiegel Jeremiás Wittenbergben elhangzott beszédének genealógiai része tartalmazza a családi eredetnél használt Nílus forrásának hasonlatát, amit viszont ugyanebből az alkalomból készült Ábrahames-beszéd nem közöl. Ez az elem csak kilenc évvel később, Thurzó Szaniszló nádor temetési búcsúztatójában tűnik fel ismét. Ugyanígy nem idézi Spiegel Jeremiás Beatus Rhenanus Tertullianus-előszavát, amit viszont Ábrahames felhasznál, illetve Xylander is megörökít a versgyűjteményt bevezető előszavában. Valószínű tehát, hogy a beszédekben található genealógiai fejezeteknek a forrásai nem a kész, nyomtatásban elkészült szövegek lehettek, hanem rendelkezésre állt egy „standard” családtörténet, amely az ősről és a híres családtagokról (püspökökről, tisztségviselőkről, illetve a család ősiségét bizonyító sírkő elhunytjáról, Thurzó Ottóról) közölt adatokat.

Természetesen a prédikátorok ismerték egymás műveit, sőt olykor elmarasztalóan nyilatkoztak azokról. Ábrahames például kifogásolja a Thurzó Kristóf szepesi ispán és Thurzó Miklós temetésére megjelent művekben, hogy azok túlságosan siránkozóak, ő sokkal inkább ettől vidámabb dolgokkal kedveskedne annak a családnak, akinek csaknem tíz éve az oltalmában van.²⁹⁷ Sajnos Thurzó Miklós – Kristóf 1609-ben elhunyt bátyja – halotti költeményére ez idáig nem sikerült rátalálnom, sőt még említéssel sem találkoztam, ahol esetleg Ursinuson kívül a nyomtatvány vagy kézirat hollétéről tudnának. Wagner Károly csak azt közli, hogy Miklósnak is nagy pompával megrendezett temetése volt, a ceremóniát a galgóci templomban tartották, a testet pedig a várban helyezték el.²⁹⁸

²⁹⁵ Anno Millesimo Sexcentesimo decimo sexto die vigesima quarta Decembr̃y. Az segheni udviuzult ur eö Na[gysá]gha mult ki az arnyek vilagbol Nagi Karaczson estin fertäl̃y h̃yan tiz orakor. *Thurzó Imre naplója 1616–1617*, 3.

²⁹⁶ A nádor végrendeletéből kiderül, hogy eredetileg a biccsei templomban akart nyugodni. Akarata az volt, hogy arany és ezüst tárgyakat ne temessenek el vele, de mindamellet legyen tisztességes a temetése: Nitottak meg prima vice az testamentumoth hod̃y az Szegini Istenben ell niugot Testator Uram Attiamnak akaratiat érthessék, de circumstantys sepultura locus destinatus in testamento templum parochiale Bittczhen-se, canit autem sectio in testamento testator ne quid auri augentique, una cum ipso humetur, spectetum mandavit. Az testamentumnak fel nitoja Beniczki Marton Uram volt, eliediglén valo vice palatinus. *Thurzó Imre naplója 1616–1617*, 12.

²⁹⁷ Paucis ab hinc duobus ex Illustri ista familia coronae Filiis Domino Nicolao et Domino Christophoro Thurzonibus, Comitibus terrae Scepusiensis, cum funebria persolverem, constitui familiae, sub cujus umbra post Deum totum exigo decennium gratificari non hujusmodi lugubribus, sed laetioribus, si quibus possem. ABRAHAMIDES 1617, 8.

²⁹⁸ WAGNER IV 1778, 127.

A genealógiai adatok esetében az is előfordult, hogy a prédikátorok magától az elhunytól kapták a megörökítésre méltó információkat. Thurzó Kristóf halotti versét készítő Xylander elmondása szerint például mindazt, amit versbe foglalt maga az elhunyt mondta el neki. De az ősökre vonatkozó adatokat illetően Spiegel Jeremiás is egy – egykor Thurzó György nádorral töltött – közös reggelire hivatkozik, ahol a főúr az egykori rokonairól beszélt neki. Ugyanitt Spiegel azt is megjegyzi, hogy az elhangzottakból semmit nem homályosított el, illetve érdemtelenül semmit nem nagyított fel.²⁹⁹

Az is előfordult, hogy a helyi prédikátorok állították össze a genealógiai adatokat. Thurzó Imre naplóbejegyzéséből következtetek arra, hogy atyjának, Thurzó György nádornak a prédikációjához szükséges anyagot a biccsei prédikátor, Láni Illés foglalta össze. Bizonyára ő is valamely családtagtól tudhatta meg az egyéb – többek között az ősökre vonatkozó – információkat. Az ő levelét a halotti orációt tartó Abrahamidesnek továbbították az elhalálozás utáni hetekben.³⁰⁰ Elképzelhető az is, hogy bizonyos részletekről maga Thurzó György rendelkezett még az életében személyesen. Halálára maga is számított, hiszen többen is meglátogatták azért, hogy végső búcsút vegyenek tőle.³⁰¹

Hogy az elhunyt fia, Thurzó Imre egyezkedett volna a prédikátorral a genealógia felől, nem tartom valószínűnek. Nálánál tapasztaltabb és idősebb, az egyes ősökre még emlékező és a családi történeteket felidézni tudó személyek vették őt körül ez időben. Naplójában csak az első alkalommal – a nádor halálát közvetlen követő napokban – írja le a „tanaczkostunk” szót, ezzel is saját részvétét dokumentálva, de a temetés megszervezése a kastélyba érkező vendégekkel teljes családi tanácsra, annak „egienlő akarat”-ára tartozott. Maga Thurzó Imre is jelen volt, de a két prédikátor nevét például felcseréli a temetés napjához készített naplóbejegyzésnél, a laudációt tartó prédikátorként először „Laný”-t nevezi meg, amit később Abrahamidesre javít ki.³⁰² Igaz Láni is szerepelt a ceremóniában, szlovák nyelvű halotti búcsúztató elmondása volt a feladata.

A napló szerint az elhunyt nádor „ki niutoztatua, s fel eöltoztetue” december 28-áig a „magha hazaban” maradt, majd onnan ideiglenesen egy sírboltba vitték, a „felső taar haz elöt valo boltba”. Itt február 7-ig maradt, ugyanis ekkor érkezett meg Olmützből az ön koporsó.³⁰³ Az első, akik december 30-án a családhoz érkeznek: Thurzó Szaniszló, Dóczi István³⁰⁴ és Sándor János. Ez a szűkkörű tanácskozás a legfontosabb előkészületeket fogalmazhatta meg,³⁰⁵ majd

²⁹⁹ Atque utinam hic liceret vel Thurziniae prolis indolem auf spem vobis asperire, vel *Conjugum* saltem Illustrissimorum amorem explicare et concordiam, nulla unquam (quod Dominum Palatinum ipsum in prandio aliquando praedicare memini) in tanta fortunae vicissitudine, vel nubecula tristioris vultus obscuratam, nedum liticula turbatam. SPIEGEL 1618, 19.

³⁰⁰ Reggel kültem ell Bainochzi fiae (fiát?) superintendens[!] uramhoz irot itt valo predicator uram levelét, az perdealas es parentatio felül. *Thurzó Imre naplója 1616–1617*, 18.

³⁰¹ ZÁVODSZKY 2011, 39.

³⁰² Sepultus est in templo parochiali Bittczha Ill[ustrissimu]s Comes Regni Hung[ariae] Palatinus Dominus Georgius Thurzo Genitor meus dulcissimus. [...] Pompa funebris duravit a hora 7 matutina ad hora 1 pomeridiana orationem publicam habente Rev[erendissimo] Domino Isaco Abrahamide superintendente comitatu[m] Nitriensis Bazsiensis et Zoliensis. *Thurzó Imre naplója 1616–1617*, 29–30.

³⁰³ Jüt megh Holomuczbul az koporso czhinalo szhozta [!] megg magaval az on koporsot. Hoztuk ki az szegini üdvözült urat eő Nag[ysag]at az varbulý és helyhezettük az on koporsoban palota alatt valo hazban. Ugian azon napon vonattuk be az egez palota alljat feketé poztoval. *Thurzó Imre naplója 1616–1617*, 23.

³⁰⁴ Dóczi István a Thurzók szolgálatában állt. Diplomáciai feladatokat is betölt: Rimayval együtt járt a portai követségben.

³⁰⁵ Tanaczkostunk az üduizült ur attjammak eő nag[sagá]nak el temetési felől és egyeb szükséges dolgok felöllis. *Thurzó Imre naplója 1616–1617*, 4.

január 4-én Csúti Gáspár³⁰⁶, Beniczky Márton³⁰⁷ alnádor, Jakusits András³⁰⁸ és Révay Péter követe, Beniczki Imre jött meg Biccsére, s ekkor történt a szertartás részletes megszervezése. Ekkor döntöttek a temetés időpontjáról és ekkor készítették el a ceremónia forгатókönyvét is: „rendet is irtanak de pompa funebri.”³⁰⁹ Valószínűleg ez az a rendtartás, amit 19. században Szerémi álnéven Odescalchi Arthur³¹⁰ adott ki. Néhányan Rimay kulcsszerepét hangsúlyozzák a temetés megszervezésében, de őt – mint a tanácskozáásra érkező vendéget – naplójában nem említi Thurzó Imre, ami persze azért is lehet, mert ekkor már Biccsén tartózkodott, de azért is, mert ekkor még egyáltalán nem volt ott. A rendtartási tervezetben az „kik a Processiot rendölik” között van a neve, tehát a felvonulás lebonyolításában kapott szerepet.

Az adatok összegyűjtésénél a prédikátorok igyekeztek írott forrásokra támaszkodni, legalábbis elméletben. Az eredetet tanúsító forrásként a halotti beszédek évkönyveket, *Annales*-ket emlegetnek, amelyek régiek (*vetusti*). Spiegel Jeremiás lőcsei és biccsei társaitól eltérően nem nevez meg konkrét historikusokat, de arra hogy abban a Thurzóknak nyoma lehet a megjegyzése utal: „caeteros historia loquitur.”

A halotti beszédek ősökre vonatkozó évszámokat és helyneveket is tartalmaznak. Elterjedt dátum az első Thurzó-ős, György feltűnése,³¹¹ illetve az egyéb családtagok és tisztviselők említése. Dátumként általában az elhalálozás éve szerepel.³¹² Spiegel Jeremiás beszédére talán a többiekétől is nagyobb tárgyilagosság jellemző. Egyáltalán nem használja a többi beszédre jellemző képi elemeket: nem ír *sarjakról*, *magról*, *hajtásról*, amely genealógiai képi szókincset viszont a felső-magyarországi prédikátorok előszeretettel alkalmaznak. Spiegel ezen belül törekszik rá, hogy minden híres rokont megemlítsen, s a szepesi ispáni tisztség viselőit is listába gyűjti. Narrációjába néha apró tévedések csúsznak, például az első Thurzót, Györgyöt, *in ecclesiastico ordine* tárgyalja.

5.2. A genealógia forrásai

A halotti orációk életrajzi (*personales*) fejezeteinek genealógiai részei a leggazdagabb forrásai a Thurzó-genealógiáknak. Négy Thurzó beszédet vizsgálok ebben a fejezetben és az ötödik forrásom egy halotti versgyűjtemény Stephanus Xylander tollából. Bár a négy beszédből csak három tartalmaz tematikus genealógiai részeket, a negyediket – Zabeler Péter halotti prédikációját – sem hagytam ki az elemzésből. Bár Zabeler prédikációja nem tartalmaz *Personales* fejezetet, a szöveg gazdag családtörténeti jellegű utalásokban. A genealógiák hiánya a halotti beszédek műfaji különbözőségéből ered: míg a három latin nyelvű beszéd műfaja *laudatio funebri*, *oratio exequialis*, illetve *oratio parentatoria* a Zabler Péter német nyelvű beszéde egy *Leichpredigt* (halotti prédikáció). Míg a halotti prédikáció a gyülekezet valamennyi tagját megillette, halotti orációt – azaz világi szónoklatot – csak az előkelők temetésén tartottak.³¹³ A *laudatio funebri* antik mintákra támaszkodó tematikája visszanyúl az ősök bemutatását szolgáló

³⁰⁶ A kismemesi családból származó Csúti Gáspár a Thurzók familiárisa Thurzó Imre haláláig. Diplomáciai feladatokat kap, jár követségben a budai pasánál és Báthory Gábor fejedelemnél. Thurzó Imre halála után Bethlen familiárisa lesz.

³⁰⁷ Alnádorként (*officii palatinalis vicesgerens*) a nádori kancelláriához tartozott, aki kizárólag a nádori aktusoknál, ítéleteknél képviselte Thurzó Györgyöt. ILA 1932, 22.

³⁰⁸ Jakusith András Thurzó Judit férje, Thurzó Imre sógora.

³⁰⁹ Volt az consultatio bővsegesen az eltemetés felül az egienlő akarattal 19 Februarÿt rendeltek meg, rendet is irtanak de Pompa funebri. *Thurzó Imre naplója 1616–1617*, 11.

³¹⁰ SZERÉMI 1876, 425–428.

³¹¹ Georgius Thurzo circa Annum Christi 1446. claruit.

³¹² Martinus Thurzo Leutschoviae natus et sepultus, margón olvasható: Anno Christi 1504. Johannes Episcopus Vratislaviensis Anno 1520, Stanislaus Episcopus Olomucensis 1540.

³¹³ KECSKEMÉTI 1988, 21.

dicséret tradíciójához, de az is előfordul,³¹⁴ hogy bővíti a pusztán retorikus hagyományt (s esetlegesen a tudományos genealógia csíráit felmutatva) stemmákat közöl, amelyben a leszármazási kapcsolatokat örökíti meg.

A halotti beszédek tematikus része a laudáció, amely a halott dicséretét jelenti. A kiválasztott szövegekben e tematikus keretben jelennek meg az ősök, hiszen a halott dicsérete összekapcsolódik nemes származásának és az erkölcsi örökségének dicséretével.³¹⁵ A genealógia – legalábbis formailag – a dicséret keretei között nyeri el funkcióját. De jellemző, hogy itt – a dicséret határain belül – megmutatkozik a később hitelesnek tekintett genealógia, hiszen olyan módszertani, filológiai megjegyzéseket tartalmaznak ezek a szöveghelyek, amelyek előremutatnak a történeti genealógia tudományos módszereire.

A temetések során a prédikátor mindig a valóságnál kedvezőbb színben tünteti fel az elhunytat és nem csak személy szerint őt, hanem egész családját is. Az ősök galériája megtelik feddhetetlen múltú, különböző erényekkel büszkélkedő családtagokkal. A *genealogia* mellett a *laudatio* fontos része a *lamentatio* is (halál fölötti panasz) melyeknek a reprezentáción túl fontos szerepe volt, hogy a gyászolóknak a veszteség, a fájdalom érzését kiteljesítse, elmélyítse.³¹⁶

Szerkezetiileg a három világi szónoklat nagyon hasonló. Nagyjából három nagyobb egységre osztják az emberi életet és e felosztás mentén építik fel a beszédet is (*de vitae ingressu*, *de vitae progressu* és *de vitae egressu*). Az első nagyobb egységben kap helyet a születés a származás, az ősök és családtagok bemutatása. A második nagyobb egységben a neveltetés és tanulmányok katonáskodás, illetve a politikai, diplomáciai szereplések. Végül a tudományok és valóság szolgálatában tett törekvések állnak.³¹⁷ A bemutatott személyek fiatalon a tudományok műzsáit követik, azoknak szolgálnak, majd az életút csúcsán, fiatakként a hazáért a harcban mutatják meg hűségüket, amely az életük végére az isteni szolgálatban teljesedik ki. Mindig fontos hangsúlyozni a katonai és hadi szerepléseket, hiszen minden efféle életbeli mozzanat említése a hazáért vállalt szolgálatban nyer értelmet. Emellett dísz és éke az emberi életnek, s még akkor is megemlékeznek ilyesmire a prédikátorok és szerzők, ha az elhunytak élete során egészen kevés katonai megmérettetésben volt része.³¹⁸

Thurzó Kristóf halotti versei

Thurzó Kristóf (1583–1614) szepesi és sárosi főispán 1614. április 7-én halt meg Szepesváran.³¹⁹ Temetése „in magna frequentia magnatum baronum et nobilium” történt Lőcsén 1614. május 26-án. Az ispán igen fiatalon „sorvadásban való hosszas betegeskedés” után távozott az élők sorából.³²⁰ A temetésére kiadott versgyűjteményt³²¹ Stephanus Xylander (1572–1620) szepesváraljai lelkész készítette, a nyomtatás költségeit az elhunyt bátyja, a később nádorrá választott Thurzó Szaniszló (1576–1625) viselte.

³¹⁴ Lásd később Ursinus beszéde.

³¹⁵ KECSKEMÉTI 1998, 21.

³¹⁶ Uo., 23.

³¹⁷ Jól összefoglalja az életút hármas egységét Jakob Martin wittenbergi filozófiaprofesszor Thurzó György halálára írt kis epigrammája: „Thurzo Comes, Regni pater Hungariae / optimus Heros, En cadit Hungariae consilium, / auxilium. Qui juvenis coluit Musas et adultior arma, / Et senior pura religione Deum.” SPIEGEL 1618, 38. A halotti búcsúztatók további tematikus és strukturális felépítésére: FÜRSTENWALD 1972.

³¹⁸ Ez történik Thurzó Kristóf esetében is, akinek Bocskaival szembeni hősi helytállásáról – bár közhelyszerűnek tűnő sorokkal – megemlékezik az őt búcsúztató Stephanus Xylander: „Hostibus haud tergo, sed forti pectore notus / Agminaque educens agminis instar eras.” XYLANDER 1614, 42v. A függelékben 198–199 sorok.

³¹⁹ BAL 1914, 64.

³²⁰ ZÁVODSZKY 2011, 36, 66.

A mű eredeti nyomtatványpéldánya nem maradt fenn, egyetlen kéziratos másolatát említi Harsányi István a Sárospataki Református Könyvtár *Collectio Csengeriana* iratai között,³²² amely kézirat a szakirodalom jelenlegi állása szerint szintén elveszett.³²³

A szöveget ismerték és használták a 18. században: Samuel Klein (1748–1820) az evangélikus lelkészek életrajzait összefoglaló művében idézi a versgyűjtemény bevezetőjének azt a részét, ahol Xylander a Szepességen 1614 áprilisában zajló földrengésről beszámol.³²⁴ Újabb 18. századi említéssel találkozunk Wagner Károly (1732–1790) *Analectájában*, ahol ő Thurzó Kristóf biográfiájának kiegészítésül a *Carmina Sepulchralia* teljes *Res gestae et sepultura* egységét idézi.³²⁵ Thurzó Kristóf megtérésével kapcsolatban néhány sort citál a versből Andreas Schmal (1706–1766),³²⁶ és megemlékezik a versgyűjtemény kiadásáról Daniel Klesch is a slavniki templom újraszentelésének alkalmából írt művében.³²⁷

Tudunk a kiadvány 17. századi említéséről is. Minden bizonnyal erre a halotti versgyűjteményre gondolt Abrahamides Izsák (1557–1621), amikor Thurzó György (1567–1616) temetésén tartott orációjában³²⁸ megemlíti a Thurzó-testvérek (Kristóf és Miklós) temetési költeményeit. Véleménye szerint ezek a szövegek túlságosan siránkozóak (*lugubres*), ő sokkal inkább ettől vidámabb dolgokkal kedveskedne annak a családnak, akinek csaknem tíz éve az oltalmában van.³²⁹ Az általa említett Thurzó Miklós (?–1609) temetésére készült szöveg mára nem maradt fenn és Abrahamides beszédén kívül a mű egyéb említésével sem találkoztam.³³⁰

Szerencsés módon a Thurzó Kristóf temetésére készült versgyűjtemény eredetijének két teljes 18. századi másolata fellelhető: az egyik az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, a másik a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának kéziratgyűjteményében. Az Országos Széchényi Könyvtár példánya a Wagner Károly másolataiból, illetve vegyes genealógiai feljegyzéseiből összeállított kötetes kéziratok között található,³³¹ a sárospataki változat a 2006-ban Oroszországból hazaérkezett Csengeri Gyűjtemény egyik kötetében.³³² A két kézirat szövege egymással megegyezik, a Csengeri Gyűjtemény darabja csak annyiban tér el a Wagner-féle másolattól, hogy az eredeti margináliákat is feltünteti a lapszéleken. Wagnernél ezek hiányoznak.

³²¹ *Carmina sepulchralia super funus... Christophori Thurzo de Bethlenfalva, comitatus Scepusiensis perpetui eiusdemque et Sarosiensis comitatum supremi comitis... anno a Christo nato 1614. die 7 Aprilis, aetatis 31. Scepusii demortui et die 26 Maji Leutschowiae... sepulti. Conscripta et consecrata eiusdem memoriae et virtutibus per M[agistrum] Stephanum Xylandrum Leutschoviensem, ecclesiae Varaliensis pastorem et 24 regalium seniores. Leutschoviae [1614], Typis Jacob Klöz, RMNy II 1076. A továbbiakban: XYLANDER 1614. A szövegközlés megjelent: SZŐKE 2015.*

³²² HARSÁNYI 1913, 243.

³²³ RMNy II 1076 számú rekord szerkesztői bejegyzésének alapján.

³²⁴ KLEIN 1789, 497–498.

³²⁵ WAGNER 1778 IV, 128–130.

³²⁶ SCHMAL, 1863, 138.

³²⁷ KLESCH 1670, 16.

³²⁸ Isaacus ABRAHAMIDES HROCHOTIUS, *Oratio Exequialis Illustrimo Comiti ac Domino D. Georgio Thurzoni de Bethlenfalwa Comiti de Arwa ejusdemque Comitatus Arwensis perpetuo Comiti Regni Hungario Palatino [...]*, Lőcse, Daniel Schultz, 1617 RMNy II 1141. (A továbbiakban: ABRAHAMIDES 1617)

³²⁹ *Paucis ab hinc duobus ex illustri ista familia coronae filiis Domino Nicolao et Domino Christophoro Thurzonibus comitibus terrae Scepusiensis, cum funebria persolverem, constitui familiae, sub cuius umbra post Deum totum exigo decennium gratificari non hujusmodi lugubribus, sed laetioribus, si quibus possem.* ABRAHAMIDES 1617, 8. (RMNy II 1141)

³³⁰ Wagner Károlytól annyi azonban tudható, hogy Miklósnak is nagy pompával megrendezett temetése volt. A ceremóniát a galgóci templomban tartották, a testet pedig a várbán helyezték el. WAGNER 1778 IV, 127.

³³¹ Az először Wagner Károly, majd Jankovich Miklós tulajdonát képező vegyes genealógiai feljegyzések között. A kötet jelzete: Fol. Lat. 217.

³³² *Collectio Csengeriana (Historia Iuridica)*, 402/7, 99r–105r a Sárospataki Református Nagykönyvtárban.

A szöveg négy tematikus egységből áll: Xylander előszavát a halál elkerülhetetlenségéről és Krisztus könyörületességéről szóló vigasztaló vers, a *Mors beata* követi. Harmadik egységként Thurzó Kristóf fontosabb életbeli eseményeit – tanulmányait, házasságát, katonáskodását, válásért tett szolgálatait – megörökítő *Res gestae et sepultura* áll, amit egy-egy latin epigramma és annak német nyelvű fordítása zár.³³³

A latin nyelvű epigramma valószínűleg a halotti zászlón szerepelt, ahogyan ezt a másolat „Epigramma ex altera parte vexilli ubi domini comitis imago Christum crucifixum adorantis conspicitur” felirata tanúsítja. Gyakori – bár ebben az esetben erre vonatkozóan nincs említés – hogy a családi címer is az epigrammával egy zászlóoldalon szerepelt. Thurzó Kristóf halotti zászlóján látható megfeszített Krisztus és a hozzá könyörgők képe Thurzó Elek halotti domborművén is megtalálható, ami a krisztusi feszületnél térdelő főurat ábrázolja felesége és leányai társaságában.³³⁴ A kereszt tövéénél szereplő meghalt Krisztus alak és az őt sirató Mária a vezekényi csatában elhunyt Esterházy László temetési zászlóján is látható. A keresztre feszített Krisztus és a Mater Dolorosa ábrázolása katolikus főurak vallásának és gyászszertartásának szimbólumai voltak.³³⁵ Különleges tehát a Thurzó Kristóf halotti zászlaja, aki halála előtt már az evangélikus hitet gyakorolta, sőt annak terjesztésében vállalt szerepet Thurzó György nádor útmutatásait követve.³³⁶

Thurzó György halotti beszédei

A lőcsei beszéd

Az Országos Széchényi Könyvtárban találhatóak Thurzó György temetési szertartására készült beszédek. A temetésen és az azt megelőző felvonuláson több prédikáció is elhangzott latin, magyar és szlovák nyelven,³³⁷ de horhádi Abrahamides Isaacus orációja³³⁸ az egyetlen, ami mára a lőcsei beszédekből nyomtatásban fennmaradt.³³⁹ Ez 1617. február 19-én hangzott el a biccsei templomban. Szlovák nyelvű prédikáció a templomban és a háznál is elhangzott, a magyar nyelvűt „az schola ablakjárúl” mondták el.³⁴⁰ A beszédet a prédikátor a nádor fiának, Thurzó Imrének ajánlja 1617. június 27-i dátummal. A beszéd kinyomtatása tehát csak e dátum után történt, de még 1617-es évben. A címlevél hátoldalán egy epigramma található a halott Thurzó Györgyről M. E. V. M. aláírással.³⁴¹ A szónoklatot megelőzi a Thurzó Imrének írt ajánlás, illet-

³³³ Vers a Filippibeliékhöz írt levél egyik sorára épül („Mert nekem az élet Krisztus és a meghalás nyereség” Phil, 1,21), de a szöveg több ponton egyezést mutat az evangélikus énekeskönyv 345-ös számú darabjával („Auf meinen lieben Gott”). Az ének szövegének szerzője ismeretlen, eredetét a lübecki énekes hagyományhoz („Lübeck vor 1603”) kötik.

³³⁴ LUDIKOVA 2006, 327–410.

³³⁵ GYULAI 1997, 210.

³³⁶ Thurzó Kristóf 1613. február 19-én tért át az evangélikus hitre (BRUCKNER 1914, 16), erről az ő „áttérítője” Stephanus Xylander március 9-én Szepesváralján kelt levelében tájékoztatta Thurzó Györgyöt. ILA 1934, 144.

³³⁷ Lásd erre a nádor temetési rendtartását: SZERÉMI 1876.

³³⁸ Isaacus ABRAHAMIDES HROCHOTIUS, *Oratio Exequialis Illustrimo 1617 Comiti ac Domino D. Georgio Thurzoni de Bethlenfalwa Comiti de Arwa ejusdem[ue] Comitatus Arwensis perpetuo Comiti Regni Hungario Palatino...*, Lőcse, Daniel Schultz, 1617. (RMK II 375.) A továbbiakban: ABRAHAMIDES 1617.

³³⁹ Ez viszont viszonylag nagy számban, hiszen tizenkét példány található nyolc könyvtárban, s a nyomtatványok mellett beszédnek több kézíratos másolata létezik például az Evangélikus Országos Levéltárban (V. 43, 274–297).

³⁴⁰ SZERÉMI 1876, 427.

³⁴¹ A rövidítést feloldását az OSzK-ban található példány tartalmazza: *Magister Elias Ursinus Misnicus*.

ve egy ima. A *lamentatio* a beszéd *propositio*ja előtt áll, végül az elhunyt életéről szóló szónoklat következik.³⁴²

A wittenbergi beszéd

Az elhunyt Thurzó György nádor tiszteletére Wittenbergben is tartottak orációt.³⁴³ Fiának egykori nevelője, Spiegel Jeremiás mondta el az *oratio parentatori*át 1618 február 19-én a Wittenbergi Akadémián. A 20 főlíóból álló beszéd a Spiegeltől származó – és a Thurzó Imrének címzett – előszóval kezdődik. Ezt 1618. szeptember 2-re keltezte szerzője. A beszédet Spiegel egy kis történet felidézésével kezdi, amelyben a nádor egy négy évvel ezelőtti bölcsességére emlékezik. A történet arra szolgál, hogy a beszéd elkészülésének okát adja, illetve kifejezze Spiegel személyes köszönetét és háláját.³⁴⁴ Az előszóból tudjuk azt is, hogy Spiegel ezzel a beszédével egyúttal a wittenbergi rektori katedrától is búcsút mond. Egyetemi elbocsátását még 1617 nyarán kérte Drezdában a választófejedelemtől. Később felajánlják neki, hogy Krembergben szuperintendens legyen, s e felkérés elfogadásáról 1617 szeptemberében tájékoztatta Thurzó Imrét.³⁴⁵ A nyomtatvány tartalmazza még az új rektor, Daniel Sennert³⁴⁶ előszavát. Egy Claudius Claudianus idézettel³⁴⁷ kezdve Sennert arról beszél bevezetőjében, hogy bár a hőst dőlceg alakja, harcban nyújtott kitartása, szilárdsága és jámborsága nemesíti, de mindezeknek kellő mérték szerint kell szerepelniük jellemében, vagyis az erényeknek helyes – mérték és egyensúly szerinti – összhangjában.³⁴⁸ Ahogyan írja Thurzó náddal egy olyan hős távozott az élők sorából, aki az erények helyes mértékét magáénak tudta. Spiegel Jeremiás beszéde után a nyomtatványt egy nyolc darabból álló epigrammagyűjtemény³⁴⁹ zárja, amit a wittenbergi professzorok készítettek a temetés alkalmából.

³⁴² A szónoklat tematikus egységei: I. Ortus, II. Educatio, III. Vitae institutum, IV. Res praeclarae gestae, V. Vitae exitus. A genealógiai fejezet az *Ortus*ban található.

³⁴³ SPIEGEL Jeremias, *Iusta illustrissimo comiti ac domino Georgio Thurzoni de Bethlemfalva comiti de Arvva... regni Hungariae palatino etc.*, Wittenberg, Johan. Richter, 1618. (A továbbiakban: SPIEGEL 1618.)

³⁴⁴ Emlékezz meg, kiváló ispán, jóságos uram, a te szülődnék nagyszerűségéről, aki négy évvel ezelőtt jó egészségének megőrzése miatt egy fürdőhelyre utazott és ott egy barátságtalan ember említése okán a következőket mondta: aki sokaknak pénzzel tartozik, az szegény ember, de az, aki kedvességgel adós – úgy, hogy azt sem magáénak tudni, sem visszaadni nem tudja – mindenkinél szerencsétlenebb. Bölcs valóban és tudós herceghez méltó szentencia ez, mely mindannyiszor megérinti a lelkem, ahányszor csak eszembe jut. Sohasem tudok ugyanis e hatalmasság irántam tanúsított jó szándékáról megemlékezni (még akkor sem ha napon-ta meg is teszem ezt) anélkül, hogy ne aggódnék nyomban szegénységem és és ama szerencsétlenség miatt. Tudom, hogy mennyiből és mennyit kaptam. De azt is tudom, mekkorácska, sőt milyen semmiség vagyok a visszaadandó kedvességhez képest. „Memini comes Illustrissime Domine Benignissime Illustrissimae vestrae Magnificentiae Dominem Parentem cum ante quadriennium in Thermis tuendae valetudinis causa ageret, ad mentionem ingrati cujusdam hominis, in hanc vocem erumpere: *Qui multorum aeris debet, pauper es, qui vero gratias ita debet, ut nec habeat nec reddat, est omnino miserrimus*. Sapiens pol et erudito Principe digna sententia. Sed quae profecto toties animum excruciauit meum, quoties in mentem rediit. Nunquam enim ingentium Illius Celsitudinis in me beneficiorum recordari potui (soleo autem cottidie) quin simul meae paupertati metuerem etiam illam miseriam. Scio quanta acceperim, et a quanto. Sed et hoc scio, quantillus ego, imo (ut ingenue meam tenuitatem profitear) quam nullus reddendae gratiae.” SPIEGEL 1618, 2.

³⁴⁵ Thurzó család 1989, 237.

³⁴⁶ Daniel Sennert (1572–1537) német orvos, aki több alkalommal (1611, 1617, 1623, 1629, 1635) viselte a wittenbergi rektori címet. Különböző természettudományos elméleteket igyekezett összehangolni, mely törekvésében híressé atomisztikus felfogásáról vált.

³⁴⁷ Panegyricus de consultate Stilichonis, Liber I, 30–34.

³⁴⁸ SPIEGEL 1618, 8.

³⁴⁹ Epicedia in tristem et Germaniae pariter atque Hungariae luctuosum obitum Thurzonis illustrissimi etc.

Thurzó Szaniszló halotti beszédei

A halotti oráció

Thurzó Szaniszló latin nyelvű halotti beszéde³⁵⁰ 1626. január 12-én hangzott el. A nádor 1625. május 1-jén hunyt el, s a külzet felirata szerint az elhunyt testét a lőcsei evangélikus templomban (*in templo Germanico*) helyezték örök nyugalomra. A laudáción kívül még három helyen tartottak többnyelvű prédikációkat.³⁵¹ A címlevél hátoldalán idézetek találhatók a Bibliából és az egyházatyák műveiből. A beszédet Elias Ursinus evangélikus lelkész mondta. Mindhárom idézet a királysághoz, a helyes uralkodás módjához kapcsolódik. A Zsoltárok Könyvéből származó citátum³⁵² mellett Augustinus *Contra Cresconium grammaticum donatistam* című művéből³⁵³ olvashatunk sorokat. A harmadik hivatkozás³⁵⁴ a király nevének (és ezen túl a királyság intézményének) Izidor-féle meghatározását közli:

A királyokat (*reges*) helyesen (*recte*) cselekvésről nevezik el: e szerint helyesen cselekedve a király nevet megtartják, bűnt elkövetve elveszítik. Így helyesen/joggal azokat nevezhetik királyoknak, akik mind önmaguk, mind alattvalóik felett megtanulták a mértékletes uralkodás helyes módját.³⁵⁵

A beszédet megelőzi egy 1626. május 8-ra keltezett előszó, ahol a prédikátor a Sirák fia könyvéből származó idézettel a halhatatlanság elérésének három módját fejtegeti, majd az előszó *Applicatio* részében az elhunyt nádor életére aktualizálja azt.

A bevezető szerint a szónoklat célja vigasztalni a gyászolókat és elbeszélni a nádor életét „*lugendum enim est, ut dicamus, dicendum ut lugeamus.*” Ezen belül a következő témákat jelöli meg: *Lugendo enim et amorem, quem erga vivum habuimus et dolorem, quem ex obitu sentimus; dicendo vero honorem, quem defuncto debemus, declaramus.* Az életút bemutatásának három nagyobb részt szentel: *vitae ingressus* (qui spectabilis), *vitae progressus* (qui laudabilis) és *vitae egressus* (qui placidus et memorabilis). A kötet végén a beszéd vázlata található (*synopsis dispositionem orationis hujus exhibens generalem*), illetve a kassai iskola rektorának, Daniel Geigernek verse (*Epigramma m. Danielis Geigeri, scholae Cassovianae rectoris*), majd az *Errata typothetica notabiliora* zárja a művet.

³⁵⁰ Stanislai Thurzonis de Bethlemlalva, regni Hungariae palatini... tristissimo Hungariae fato die 1. Maij anni 1625. pie beateque defuncti, in publico luctu, quo corpus ejus exanime magna cum solennitate in templo Germanico Leutschoviensi cum aliis terre mandaretur, die 12. Januar. anni 1626. conscripta et dicta a m. Elia Ursino Delit[terato] Misn[ico] ecclesiae Neocomiensis in Scepusio pastore. RMNy 1364 (A továbbiakban: URSINUS 1626.)

³⁵¹ Először az Templomban az Oratior Deakol mongja Ursinus Uram. Ez utan Praedicalljon Nemetöl Löcs-hej fő Praedikator Uram. Ez utan Brunczwick Uram magjarol Praedikalljon. Ez alat penigh kivöl az Czimiteri-umban praedicalljon Totul. HORN 1998, 771.

³⁵² Azért, királyok, legyetek eszesek, és okuljatok földnek bírái! / Szolgáljátok az Urat félelemmel, és örüljeteek reszketéssel. / Csókoljátok a Fiút, hogy meg ne haragudjék és el ne vesszetek az úton, / mert hamar felgerjed az ő haragja. Boldogok mindazok, akik ő benne bíznak! Zsolt, 2,10.

³⁵³ Lib. III. cap. 51.

³⁵⁴ Abban szolgálnak a királyok Istennek, ha az ő királyságában a jót parancsolják és a rosszat tiltják, nemcsak azokban az ügyekben, amelyek az emberi közösségre tartoznak, hanem [azokban is] amelyek az isteni vallásra is. / In hoc serviunt reges DEO, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant; non solum quae pertinent ad societatem humanam, sed quae ad religionem DIVINAM.

³⁵⁵ Reges a recte agendo vocati sunt: ideoque recte faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Recte ergo illi reges vocantur, qui tam in semetipsos, quam in subditos bene regendo modificare noverunt.

A halotti prédikáció

A halotti prédikációt³⁵⁶ Zabeler Péter mondta el a temetés napján 1626. január 12-én. Beszédét két nagyobb részre osztotta: a főleg teológiai tartalmú *Exordiumra*, illetve az elhunyt személyét bemutató *Encomiumra*. A keresztényi prédikáció (*Christliche Leichtpredigt*) az ószövetségi Ézsaiás könyvének harmadik fejezetére, a Júdea országbeli bűnös férfiak és asszonyok történetére épül. A szöveg formájában és tartalmában az európai mintát követi, Izrael és Hungaria közötti analógia használatát tekintve pedig a magyarországi gyakorlathoz alkalmazkodik.³⁵⁷ A néhány oldalas panasz után a prédikátor – saját bevallása szerint a tanításra kihasználva a fejedelmi temetés alkalmát – három kérdés megválaszolása mentén magyarázza meg a *prófétai ígét*.³⁵⁸

Az első kérdés említett tíz pontjának kifejtése után található a *Locus doctrinae* ami összefoglalja, hogy mi az, amit e tanításból tanulhatunk.³⁵⁹ A második kérdés kifejtése jóval rövidebb. Négy pontban foglalja össze az ifjak uralkodásának (*Iuniorum regimina*) csapásait, ami akkor következik be, ha Júdeából és Jeruzsálemből kihálnak a jó szolgálatú és szakértő férfiak.³⁶⁰ Végül a harmadik kérdést Zabeler három pontban válaszolja meg.³⁶¹ Ezt követi a lényegesen rövidebb, az életutat összefoglaló *Encomium*, majd a kötetet egy latin kétsoros, egy német vers és egy rövid ima zárja.

³⁵⁶ Eine christliche Leichpredigt auß dem 3. Cap. Esaiae bey der fürstlichen Leichbegengnuß des... Stanislai Thursonis, Palatini vnd Fürsten des Königreichs Hungern..., welcher den 1. Maij des 1625. Jahrs inn Christo seeliglich verschieden, sein Leichnam aber benebens seinem Herrn Brueder, zweyen Jungen Herrlin vnd einem Fräwlin, wie dann auch seinem vielgeliebten Enckelin den 12. Jan. folgendes 1626. Jahrs zur Leutsch in der deutschen Kirchen christlich beygelegt vnnd zur Erden bestattet worden. Gehalten durch M. Petrum Zabelerum, Pfarrherrn vnd Superintendenten. Caschaw 1626 Schultz. RMNy 1366. (A továbbiakban: ZABELER 1626.)

³⁵⁷ BIBZA 2010, 111.

³⁵⁸ Az első, hogy miféle csapás ez, amely bennünket ért és hogyan gondolkodik akkor a Jóisten, amikor azt hagyja, hogy ilyen kiváló férfiak elváljanak tőlünk? (*Was da sey die Plage / was hiermit unser Herr Gott meine / wenn er solche fürneme / vnd fürtreffliche Leuthe lasse von vns wandern vnd scheiden.*) A második kérdés a veszteségről, azaz arról, hogy miféle baj az, ami bennünket elért. (*Der Schade / was böses sich hie-rauff ereignet.*) Majd a harmadik annak okáról, amiért az Úr ilyen keményen cselekedett ellenünk. (*Die vrsach / warum sich Gott gegen uns so hart erzeiget.*)

³⁵⁹ A prédikátor szerint úgy kell élnünk, hogy helyes és erkölcsös életünk révén nem vagyunk okozói annak, hogy az Úr büntetésül okos és rátermett férfiakat elvegyen tőlünk, illetve ehhez hasonló változással (*Venderung*) büntessen bennünket, minden jó dolgot semmissé téve ezzel. A főemberek halála ugyanis egy ország halálához és pusztulásához vezet. Három példát említ Zabeler: József példáját Egyiptomban, Iosiasét Jeruzsálemben és Szent Ágostonét Hippóban: Amíg e férfiak hatalmon lehettek, béke volt az országban, halálukkal azonban a zűrzavar és pusztulás köszöntött be. ZABELER 1626, 13.

³⁶⁰ A hivatkozott igevers: És adok nékik gyerkőcöket fejedelmekül, és gyermekek uralkodnak rajtok. Ésa, 3,5. A felelőtlen ifjak uralkodása csak rosszat hoz egy országnak, kivéve az olyan gyermekek esetében, akiket Arisztotelész is említ *Etikájában*. A görög filozófus állásfoglalását foglalja össze Zabeler, majd bibliai szereplők példáit hozza: egy férfi nem *aetate* hanem *virtute* válik időssé, hiszen ott volt Reobam, aki negyven évesként is úgy viselkedett, mint egy fiatal bolond (*junge Narr*), amikor az ország kormányzásában a tapasztalt öregek tanácsait elvetette és a vele együtt nevelkedő és neki hízalgó társai szavát követte. ZABELER 1626, 14.

Az erényesség – és nem az életkor – szabta érettséget Xyländer is idézi, amikor a harmincegy évesen elhunyt Thurzó Kristóf verseihez készít bevezetőt. Si numerus annos, juvenis discessit, at aetas / Non numerosa facit, sed benefacta senem. XYLANDER 1614, 41r. (A függelékben 51–52 sorok.)

³⁶¹ Tehát mi az az ok, amiért az Isten az embereket bünteti? A válasza: „impia contranitentia, segura in peccatis perseverantia, és impudens scelerum jactantia.”

6. Teológia és genealógia

6.1. A halál utáni élet

A halhatatlanság elérésének három módja

Ebben a fejezetben genealógia és a teológia kapcsolatáról szóló megállapításaimat ismertetem. A prédikátorok a genealógiai állítások bizonyítására olyan bibliai szöveghelyeket használtak, amelyek a nemzetség továbbélésének és annak természetéből adódó kvalitásoknak gondolatát tartalmazták. Kérdésként merül fel, hogy vajon milyen szerepet hordoznak az efféle teológiai érvek a genealógiai narráció során.

A halotti költemények és prédikációk, illetve a dicsérő beszédek amellett, hogy emléket állítanak az elhunytak az elmúlással szemben a halál utáni élet lehetőségével vigaszt és biztatást nyújtanak a hozzátartozóknak. Az örök életben való feltámadás keresztyeni elve mellett úgy tűnik még kettő olyan lehetőséget említenek a szövegek, ahol az elhunyt az elmúlás után továbbélhet. Az utódokban való reprodukció (vagyis az atyák továbbélése a fiaikban), továbbá az emlékezet általi hírnév az, amely az örök élet mellett a továbbélés esélyét hordozza.

Stephanus Xylander halotti verseinek bevezető részében a halál utáni továbbélés hármasságát a fügefához hasonlítja, amely évente háromszor hal el, de háromszor éled újjá és hoz gyümölcsöt.³⁶² A fügefának hat évre van szüksége mire gyümölcsöző lesz, azután azonban évente háromszor hoz termést. E három szüreti idő között elveszíti leveleit, úgy, hogy a szürke ágakkal mint száraz, halott váz néz ki.³⁶³ A Bibliában számos helyen fordul elő a fügefa az Ószövetségben és az Újszövetségben egyaránt. A jó és rossz gyümölcs párhuzam először Jeremiásnál³⁶⁴ tűnik fel és írnak róla az evangélisták is.³⁶⁵

A fa két látszólagos halálát a zsidó nép történelmével kacsolták össze, a kétszeri száműzéssel majd az azt követő újraéledéssel.³⁶⁶ A Thurzó Szaniszló temetésre készült laudációban az egész bevezetőt a halhatatlanság e hármasságának kifejtésére, majd ennek a nádor életére törté-

³⁶² Pro fragili enim, et ficulnea hac vita vitam sibi triplicem comparavit: aeviternam unam, ubi cum Deo, Angelis, caeterisq[ue] Caelitibus nunc laetatur, im[m]unis laborum, curarum, morborum, ubi extra teli jactum omnia tutus videt, nec universum terrarum Orbem, cum vitae illius aetastis punctulo minimo permutare desiderat. XYLANDER 1614, 41r. A függelékben: 60–65 sorok.

³⁶³ SURÁNYI 2006.

³⁶⁴ Jer 24,1–8.

³⁶⁵ Máténál olvasható Jézus átka a fügefáról. Mt, 21.18–22.

³⁶⁶ Karl Layer a fügefai elhalás állapotát új megvilágításban értelmezte. Bibliai helyek bemutatásával érvel amellett, hogy az olyan történetekben ahol a fa kipusztulásáról szólnak nem a teljes halálra, hanem egy jól körülhatárolt passzív létmódra kell gondolni. Jézus átkában („Gyümölcs te rajtad ezután soha örökké ne teremjen.” Mt, 21:19) szereplő *örökké* fogalmat ugyan örökkévalóságnak fordították, de ez nem a „valódi” örökkévalóságot, hanem egy meghatározott kiterjedésű, jól körülhatárolható időintervallumot jelent. Ha Jézus átkát – és annak következményeként a fa elhalását – a zsidó népre vonatkoztatnánk, tudni kell, hogy az nem az örökkévalóságig, hanem egy meghatározott időintervallumig tart. Tehát a fügefa tetszhalott állapotból való kiemelkedéséig, újbóli kivirágzásáig. LAYER 1996.

nő applikációjára építi Ursinus. De ugyanígy egy másik forrásban is visszatérnek e gondolatok: Abrahamides beszédét – amelyet Thurzó György temetésére írt – egy epigramma kíséri, melynek szerzője csak monogramban nevezte meg önmagát *E. U. M.*, azaz *Elias Ursinus Misnicus*.

Heu! vixit HEROS THURZO GEORGIUS!
 Quid? vivit HEROS THURZO GEORGIUS:
 Corpus sepultum condit urna,
 vivit at ingenii brabeium.
 Mortalis orbi mortuus est homo;
 Sed vivit Astris Spiritus entheus:
 Vivuntque laudes, quas facundum
 Praedicat os benedicti Isaaci.
 Virtus PALATINI memorabitur
 In sempiternum: quid? Comes inclyte,
 In TE, decus, nomen, Paternum,
 THURZO EMERICE, perenne vivet:
 Vivat, precantur, quotquot amant DEUM,
 Vivat, precantur queis pietas, fides
 Sincera cordi est: cuncta Summus
 Et tua caepta DEUS secundet.³⁶⁷

Így összesen három olyan textus van, ahol a halál utáni élet hármasság felmerül: Stephanus Xylander, Abrahamides Izsák és Elias Ursinus szövegeiben. Ezek mindegyike három különböző személy temetésére készült: Thurzó Kristóféra, Györgyére és Szaniszlóéra. A genealógia szempontjából e három, halhatatlanságba vezető út közül a másodikkal foglalkozom azzal, ahol a halott továbbélése „procreationes sobolis et longequa posteritatis propagatione,” lehetséges, vagyis az utódok nemzésével és leszármazottak sokszoros megsaporításával.

Egészen röviden szólok a halhatatlanság másik két módjáról is. A halál után elsőként az elhunyt lelke él tovább a csillagokban³⁶⁸ vagy az örökkévalóságban,³⁶⁹ illetve Ábrahám kebelén.³⁷⁰ A lélek ekkor az angyalokkal és Istennel közösen egy ideális helyen tartózkodik mentesülve a földi gondoktól, haláltól és küzdelemtől.³⁷¹ Az itt tartózkodó lélek örvendve és vigasztalások között várja feltámadását, s olyan boldogságot él át, hogy égi életének egyetlen kicsiny pontját sem cserélné el az egész földi világgal. Ursinus beszédében az elhunyt Thurzó Szaniszló nádor lelke először Isten kezébe kerül, akit ő szemtől-szembe (*de facie ad faciem*) lát és lelke megszabadítva (*salva facta est*) várja testének az örök életben való feltámadását.³⁷² A halhatatlanság elérésének e módja áhítatos élet és boldog halál (*vitae pietate et mortis beatitate*) által érhető el, amely minden hívő kereszténynek kijár.

Az elhunyt továbbélhet úgy is, ha annak virtusára emlékeznek, dicsőségét megörökítik. *A virtute et rerum praeclare gestarum fama et gloria* révén erényessége nem merül feledésbe, hiszen arra az utókor örökké emlékezni fog. Ursinus prédikátor ekkor Ciceróra hivatkozik, aki szerint az erénynek sem nagyobb és kitűnőbb jutalma nincs, mint az utókor emlékezete, amely vigasztalást ad az élet rövidegére, s így a távollevők velünk vannak, a holtak élnek. Az emlékezet kötelesség, amelynek elmulasztása véték. Mégis előfordul az, hogy egy-egy nemzet nem

³⁶⁷ ABRAHAMIDES 1617, 2.

³⁶⁸ „Sed vivit astris spiritus entheus.” ABRAHAMIDES 1617, 2. Az idézet Ursinus epigrammájából való.

³⁶⁹ XYLANDER 1614, 41r (a függelékben: 60–65 sorok).

³⁷⁰ „Beati enim mortui, qui in Domino moriuntur, amodo: si quidem horum animae ab angelis portantur in sinum Abrahae ubi solatio et gaudium fruuntur sempiterno et exspectant corporis sui resurrectionem ad vitam aeternam.” URSINUS 1617, 4.

³⁷¹ A lélekaluvás témájához lásd: ÁCS 2004, ARIES 1982 és PAPP 2012.

³⁷² URSINUS 1617, 4.

illően gondoskodik a dicséretre méltó férfiak emlékének ápolásáról. Az emlékezetnek a szövegek alapján három fő akadályozója van: az *irigység*, a *hálátlanság* és az *elmaradottság*. Ursinus írja: „nem lehet egy nép (*gens*) sem oly barbár (*barbarus*), hálátlan (*ingratus*) és irigy (*invidus*), hogy az ő népének (*natio*) nagyjait és kiválóságait a hozzájuk méltó dicsérettől megfossza vagy őket az utókor elől elrejtse.”³⁷³ Az irigységről Xylander is beszél, amikor Thurzó Kristóf hármasköréről (*vita triplex*) mondja, hogy bizony az égiekre szólva semmiképp sem irigyli azt, sőt mindennél jobban kívánja ennek beteljesülését.³⁷⁴

6.2. A hasonmás-fiak

A halhatatlanság harmadrészt elérhető az utódok nemzésével és leszármazottak sokszoros megsaporításával („procreationes sobolis et longequa posteritatis propagatione”). Mert fiaikban a szülők, az utókorban az ősök örökké továbbélnek, kiváltképpen ha fiaik, akiket maguk után hagynak, arra törekednek, hogy a közügyekben érdemeket szerezzenek és a haza számára hasznossá váljanak.³⁷⁵

Az atyák fiakban való továbbélésére a szövegek Sirák fia Könyvéből idéznek. „Si pater bene institutorum filiorum moritur, perinde est ac si non esset mortuus, quia sui similes relinquit.” Ebben a szövegrészben a *pater* olyan személy, aki atyja a gyermekeinek és gyakorlója a helyes szabályoknak, elveknek (*instituti*). Ursinus halotti beszédében szereplő idézet az eredeti szöveghelyhez képest³⁷⁶ annyiban tér el, hogy tartalmazza a *bene* szót (*bene moritur*), amit *méltóképpen meghalként* fordítottam, illetve a beszédben megtörténik a „fiú” (*filius*) kicserélése „fiak”-ra (*fili*), ugyanígy az értelem megőrzése végett a „hasonmás” (*similis*) kicserélése „hasonmások”-ra (*similes*).

Ursinus a későbbiekben többször is idéz Sirák fia könyvéből és mindig pontosan. A cserének (tehát a *fiú* kicserélését *fiúk*ra) ez esetben az a szerepe, hogy a bibliai idézet az életbeli szituációra, a Thurzó-fiakra alkalmazható legyen. De megerősíti ezt a prédikáció *applicatio* fejezete is: a prédikátor a nádor továbbélésének lehetőségét a gyermekek megszólításával nyomatékosítja: „vivit in vobis, liberis suis relictis praestantissimis et generosissimis”.³⁷⁷ Ursinus a legidősebb fiúnak Thurzó Szaniszlónak ajánlja a beszédet, aki atyja halálával megkapja az örö-

³⁷³ URSINUS 1617, 5.

³⁷⁴ Vitam hanc triplicem inquam vivit, ab omnibus me herente exoptandam, ipsi neutiquam invidendam. XYLANDER 1614, 41r. A függelékben: 80 sor.

³⁷⁵ In filiis enim parentes, in posteris majores superstites semper vivunt, preasertim si liberos post se relinquunt probos, qui de Repub[licae] praeclare mereri, patriae[que] utiles esse contendunt. URSINUS 1617, 4.

³⁷⁶ Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se. Sir, 30,4.

Látszik, hogy a vonatkozó névmás itt a korábban többször említett „filius” helyett áll, ahogyan az említett verssort megelőzően is csak *filius* és nem *fili* alak szerepel. 1 Qui diligit filium suum assiduatur illi flagella, ut laetetur in novissimo suo, et non palpet proximorum ostia. 2 Qui docet filium suum laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur. 3 Qui docet filium suum in zelum mittit inimicum, et in medio amicorum gloriabitur in illo. 4 Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se. VULGATA, Sir, 30,4. Magyar fordításban: „1 Aki szereti a fiát, annak kéznél van pálcája, hogy végső napjai örömben teljenek. 2 Aki megfenyíti fiát, örömet leli benne, ismerősei közt dicsérik majd érte. 3 Aki tanítja fiát, azt irigyli ellenfele, barátai előtt meg üjjonghat miatta. 4 Ha egy apa meghal, mintha nem halna meg, mert hisz hátrahagyja saját hasonmását.”

³⁷⁷ Látható, hogy itt nem *filiis*, hanem *liberis* áll, valószínűleg a prédikátor minden gyermekére értette az átöröklést, hiszen Thurzó Szaniszlónak három fia Szaniszló, Ádám és Mihály mellett egy leánya is volt: Éva. Thurzó Szaniszló Éva nevű leányának sem szabott a sors hosszú életet. Wagner megemlékezik arról, hogy Pogrányi István felesége lett. Házasságuk boldog, de rövid volt: Éva 1627-ben meghal Vigles/Végles várában. Besztercebányán van eltemetve. WAGNER 1778 IV, 152–153.

kös ispán és szabad báró címet.³⁷⁸ Nem tudni, pontosan hány éves volt ekkor az ifjú Szaniszló, az ekkor 16 éves öccsénél (Thurzó Ádámnál) nem lehetett sokkal idősebb.³⁷⁹

Egy másik szövegben, Zabeler Péter a német nyelvű prédikációjában szintén a nádor életére vonatkozóan nyer értelmet a Sirák fia könyvéből származó idézet.³⁸⁰

Ursinus szónoklatában Sirák fia könyvét mint bibliai szöveget idézi abból a célból, hogy a dicsőséges férfiak utódaikban való továbbélését nyomatékosítsa.

Jó szándékú férfiak, akiknek kegyelmessége nem tűnik el utódjaikban és unokáikban továbbél jóságuk, megszentelt örökségük az Isten szövetségében áll, amely utódjaiké és őaltaluk azok fiaié is. Utódaik örökké élnek, dicsőségük nem merül feledésbe. Testüket békében eltemették, nevük nemzedékről nemzedékre szállva továbbél. Bölcsességükről mesélnek az emberek és dicséretüket hirdetik a gyűlésen.³⁸¹

Az idézet bibliai hely fogalmai – az utód (*semen*) és örökség (*hereditas*) – Ursinus korára többrétegű jelentésváltozáson mentek át. Az efféle jelentésváltozásra kitérőként egy olyan példát említek, amelyet a genealógiai gondolkodás megértése szempontjából tanulságosnak tartok.

A középkori eszmetörténeti kutatások kedvelt forrása, Szent Ágoston (354–430) *De civitate Dei* című műve, a genealógia szempontjából jelentőséggel bír. Szent Ágoston az örökség antikvitásban gyökerező, és a középkorban új jelentésekkel kibővülő, fogalmát magyarázta. Az örökség meghatározásába (*hereditas* vagy *heres*) egyéb fogalmakat, mint *possessio*, *libertas*, *promissio* és *semen*, von be a magyarázatába, amivel Ágoston a korábban jogi értelemben használt fogalomak jelentésspektrumát bővítette ki. Korábban a *hereditas* mint *possessio hereditaria* állt, amely a római öröklési jogban egy elhunyt személy javaira vonatkozott.³⁸² A római háziúrnak, a *paterfamilias*nak javait leíró *heres* szót az antikvitásban a *filiusfamilias*sal (az ő örökébe lépő első élő fiú leszármazottal) is felcserélve használták. Míg e megállapítás az ótestamentumi szöveghelyekre is igaz, addig az Újtestamentumban a családi kapcsolatok átértelmeződése jellemző: minden hívő keresztény a hitében Isten gyermekeinek közösségéhez tartozik. A keresztény vallásban a vallási minőség, a hit válik elsőrendűvé. A vallási minőség pedig nem a természetes rokonság, hanem a hit és keresztség által mérettetik meg. Jézus tanításai³⁸³ és Pál levele³⁸⁴ egyaránt ezt a gondolatot közvetítik. A különböző bibliai szövegváltozatokban az tapasztalható, hogy a korábban a jogalkotásba tartozó, egymással azonos jelentésben használt *hereditas* és *possessio* fogalma determinálódik: a *hereditas* a metafizika területére kerül és

³⁷⁸ Domino Adamo et Domino Michaeli Thurzonibus de Bethlenfalva, Fratribus tribus Germanis S[ine] P[role] F[emina]

³⁷⁹ A Thurzó-fiak egymásnak adták tovább a szepesi ispán címét, Szaniszló 1627. karácsonyán hunyt el, testvére Ádám 1635-ben, majd Mihály, az utolsó Thurzó-sarj 1636. augusztus 11-én távozott az élők sorából.

³⁸⁰ A szepesi ispán tisztének sorsáról szólva használja a citátumot a prédikátor. Az ifjú Szaniszló a nádor halála után – a császár beleegyezését bírva – atyjának értelmével és erkölcsével felfegyverkezve az ispáni és bárói tisztségbe íratott, ahol az eljövendő években hazájának szolgálatára válhat. „Wo ein Vater frommer Kinder stirbet, so ist es alß were er nicht gestorben sintemal er seimes gleichen hinter sich gelassen. [kiem. tőlem Sz.K.] Es ist der Junge Wolgeborene Herr Stanislaus also mit Vernunft vñnd Verstandt armiret vñnd geschickt, daß ihn verlängst die Adeliche Spanschafft im Scipß mit Consens Ihr Käyserlichen Mayestet gantz willig vñnd frewdig zu ihren Obersten Ispan vñd Graffen haben eligiret vñd angenommen. Gott gebe daß er viel Jahr lang dem Vaterland möge nutzen und frommen.” ZABELER 1626, 20.

³⁸¹ Viri misericordie sunt, quorum pietates non defuerunt cum semina eorum, permanent bona, hereditas sancta, nepotes eorum, et in testamentis stetit semen eorum et filii eorum propter illos usque in eternum manent: semen eorum et filii eorum et gloria eorum non derelinquetur. Corpora eorum in pace sepulta sunt, et nomen eorum vivit in generationem et generationem. Sapientiam eorum narrant populi et laudem eorum nunciat Ecclesia. Sir, 44. 1.

³⁸² KRESSIN 2013, 66.

³⁸³ Ha valaki én hozzám jó, és meg nem gyűlöli az ő atyját és anyját, feleségét és gyermekeit, fitestvéreit és nőtestvéreit, sőt még a maga lelkét is, nem lehet az én tanítványom. Luk, 14,26.

az „isteni örökség” értelmében lesz használatos, amit az Úr Ábrahámnak ígért, amit viszont megtestesülve és ténylegesen annak leszármazottai mint *possessio*t birtokolják. A *hereditas* továbbá jelkép is Ágostonnál, az isteni ígéret megtestesülése Jézus Krisztuson keresztül az örök és mennyei életben.³⁸⁵

Ursinus világi szónoklatában egy olyan bibliai szöveghelyet idéz, amely a megszentelt örökségről, az isteni kegyelemről szól. A szónoklatban a prédikátor a keresztényi tanítást annak a bizonyítására alkalmazza, hogy az atyák kegyelmessége haláluk révén nem pusztul el, hanem megszentelt örökségként gyermekeikbe, utódjaikba száll át.

6.3. A nemzetség dicséretének szabályai

A genealógiákhoz hozzátartozott a genealógiairás mikéntjéről való diskurzus is. Mivel a genealógiairás elméletére ebben a korban nincsenek világos szabályok, így előfordult, hogy az elvi megállapításokat, kérdésfelvetéseket más, nem családtörténeti jellegű, szövegekben találjuk. Ez a kérdés ekkor még a retorika tárgykörébe tartozott, így a kor szokása szerint azokban az fejtegetésekben kapott helyet, amelyek a családot érintő dicséret mikéntjéről elmélkednek.³⁸⁶ Ezek a dicséretre vonatkozó elvárások azonban a genealógia szempontjából is érdekesek, hiszen témájukban a nemzetségről szólnak, egy gondolkodásmód, a korszak genealógiai gondolkodásmódjának termékei.

A dicséret hasznáról

A dicséretnek Ursinus beszédében négyes haszna van, a hála, a kérés, a köszönet és a példamutatás.³⁸⁷ Egy régi toposz említésével erősíti meg Ursinus azt az állítást, hogy a dicséret példaadássá válik abban az esetben, ha elhunyt személyek a dicséret tárgyai. A prédikátor Pescennius Niger császárt említi példaként, aki elutasította az őt méltatni kívánókat, hiszen a dicséret csak elhunyt személyeket illethet meg.

Ugyanis Perscennius(!) Niger is ez okból [a kiváló emberek utánzásának hasznossága miatt] akarta az elhunyt hősöket dicsérni, hiszen azt mondják róla, hogy amikor dicséretére írt panegyricust akartak előadni, haragosan így felelt; „írd meg Mariusnak és Hannibálnak vagy más halott vezérnek a dicséretét, hogy őket utánozni tudjuk. Az élők dicsérete gúny vagy hízelkedés, különösen olyan királyok és fejedelmek esetén, akiktől tartunk vagy akiktől valamit remélünk. Én életemben tetszeni akarok

³⁸⁴ Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban. Ha pedig Krisztuséi vagytok, tehát az Ábrahám magva vagytok, és ígéret szerint örökösök. Gal, 3,29.

³⁸⁵ KRESSIN 2013, 73–77.

³⁸⁶ Az ilyen jellegű fejtegetések bevezetik, kommentálják a genealógiai tárgyú szövegrészeket. Spiegel Jeremiás beszédében (1618, Wittenberg) a család eredetéről, jeles tagjairól szóló rész után áll a nemzetség dicséretét érintő kritériumok sora. Másrészt, lásd Abrahamides beszédét (1617, Biccse), a *propositio* után közvetlenül, az *Ortus* tematikai egységben szerepelnek a nemzetség dicséretének elveit összegző gondolatok. Ursinus a *de vitae ingressu* fejezetbe illesztette e tárgyú megállapításait.

³⁸⁷ (1) Hálánkat kifejezzük az Istennek azokért a javakért és adományokért, amelyeket ez ékes és buzgó férfiak – tehát az elhunyt Thurzók – által az egyháznak és az országnak juttatott, hogy (2) kérjük őt, hogy buzdítson és tartson meg több ehhez hasonló férfiút, akik a hazájuk iránt elkötelezve annak üdvös segítségét hoznak, hogy (3) a jó cselekedetekre való emlékezéssel köszönetünket fejezzük ki és (4) hogy az erényeinket és kiváló tetteinek utánzását javasoljuk.

(ugyanis az Istennek és az igaz embereknek), s csak holtamban megdicső-
ülni.”³⁸⁸

Az élők dicséretének veszélye kiegészül: nemcsak féltő, hogy azt gúnyolódásnak (*irrisio*) érezhetik, hanem egyszersmind hízelkedésnek (*adulatio*) is gondolhatják. A hízelkedés lehetséges vádja Pescennius császárról szóló *Historia Augusta* történetében nem szerepelt. A 16. századi szimbólumgyűjteményben Senecának tulajdonítják ezt a kiegészítést. Nicolaus Reusner, *Symbolorum imperatoriorum: Qua symbola continentur imperatorum* gyűjteményében foglalkozik Pescennius császár anekdotájával akkor, amikor az oráció funkciójáról szól.³⁸⁹

A dicséret ártó hatása mellett nagyobb súllyal annak igaz volta kerül mérlegre a megállapítások során. A jó és rossz dicséret kifejtésében Ursinus azt tanácsolja, hogy a felszínes vagy külsőségekre összpontosító rossz dicséretnek bizonyos részeit teljesen el kell hagyni (*removetur*) míg más abból hiányzó elemeket hozzá kell illeszteni, bele kell venni (*adstruuntur*) a szónoklatokba. Az afféle szövegek ellen emel szót, amelyek méltatlanul egyes nemzetség, illetve család kiválóságát magasztalják és főképp a dicsérő énekek (*elogiumok*) és laudációk azok a műfajok, amelyeket kritikusan vizsgál. A korábban emlegetett idegenség és felszínesség kritériuma mentén fogalmazza meg érveit a következő módon: Idegenné és felszínessé három dolog tesz egy dicséretet, ha az a (1) *generis et familiae splendor*, (2) *majorum rebus praeclare gestis* és a (3) *parentum meritis* emlegetésén alapul. Ekkor ugyanis az egyén saját erői, személyes teljesítménye egyáltalán nem kerül említésre, holott ez lenne a beszéd célja.

Jól tudom, hogy idegenszerűek (*aliena*) és felszínesek (*externa*) a dicséretnek azon ékítményei, amelyek a nemzetség, a család tündöklésén, az ősök híres tettein és a szülők érdemein alapulnak.³⁹⁰

A következőkben e három dolog illusztrálására idéz egy-egy irodalmi helyet s olyan példákat, amelyek a *removetur* területébe tartozva az érdemtelenül birtokolt büszkeséget illusztrálják. Elsőként a családtörténetekben népszerű Ovidius idézetet, az Akhilleusz fegyvereiért versenyző Aiasz és Odüsszeusz közötti párbeszéd darabját citálja, ahol a származására büszke Aiasz ellen hasonló önteltséggel Odüsszeusz is saját ősei tekintélyére hivatkozik: „Et genus et proavos, et quae non fecimus ipsi vix ea nostra puto.”³⁹¹ Az idézet érdekessége, hogy a genealógiai irodalmi hagyomány egyaránt felhasználta akkor, amikor a nemzetséget méltatni kellett, illetve akkor is, amikor büszke felfuvalkodottságra példát kellett szolgáltatni.

Zrínyi Miklós *Mátyás király életéről való elmélkedésekben* (1656–1657) például a halotti beszédek kontextusától eltérő használatba került a fent említett sor, és a szülők dicsőségének hasznosságára példa. Pontosabban arra, hogy hogyan segíti hozzá őseik fényes dicsősége az utódokat ahhoz, hogy ők maguk is ismertté váljanak.

³⁸⁸ Hac enim de causa Perscennius Niger heroas vita functos laudari volebat, dum cuidam panegyricum in ejus laudem scriptum recitare volenti, indignabundus respondisse fertur: Scribe Marii laudes vel Hannibalis aut alterius egregii Ducis vita functi, ut illum nos imitemur. Nam vivos laudare irrisio est vel adulatio praesertim Reges et Principes, qui timentur, aut a quibus aliquid speratur: Ego vivus placere (puta Deo et hominibus diviniis) volo, mortuus laudari. URSINUS 1626, 7.

³⁸⁹ „Bizony nagyon igaz az, hogy nehéz úgy dicsérőnek lenni, hogy ugyanakkor ne tűnjék az ember hízelkedőnek és legkevésbé sem hamis bájolgónak (*arrisor*) és élősködőnek (*arrosor*). Leginkább igaz ez azoknál a fejedelmeknél és császároknál, akiktől valamit remélünk vagy akiktől tartunk, s akiknél az oráció nem csak a hangulat (*sensus*) és kedvtelés (*voluptas*), hanem a szemlélet (*vultus*) és döntés (*nutus*) megváltoztatására is szolgál.” REUSNER 1761, 60.

³⁹⁰ Non ignoro, aliena et externa esse laudis ornamenta illa, quae generis et familiae splendore, majorum rebus praeclare gestis et parentum meritis constant. URSINUS 1626, 8.

³⁹¹ „Ősöket és törzset és ami amúgyse műve magamnak, én magaménak alig tartok.” (Devecseri Gábor fordítása, alapján Ovid, Met. XIII, 140-141.) Hasonlóan a származással méltatlanul büszkélkedők ellen említi e helyet Thurzó György halotti laudációját tartó Abrahamides is. ABRAHAMIDES 1617, 10.

Az ki azért rossz és henyélő, s elfajzott régi jó eleitől, jobb volna neki, nem volna nevezetes az ő eleinek neve, mert annak világossága miatt el nem bujhatik úgy, mintha csak közrendű ember volna. Egyébiránt igazán mondhatni, mint Ulysses mondott Aiaxnak: Et genus et proavus et quae non fecimus ipsi, vix ea nostra puto. Azért Hunyadi János Mátyásnak tartott világosságot, annál a szép karbunkulusnál látták meg Mátyást a magyarok, kit talán meg nem találtak volna oly könnyen, ha az a világosság nem lett volna. Az atyja érdeméért lőn király, akit még királyságra valónak nem ismertek volna.³⁹²

Gyöngyösi István a *Kemény János emlékezete* (1693) elé írt, Apor Jánosnak címzett ajánlásában már abban az értelmi összefüggésben idézi az Ovidius-sort, amelyben korábban is láttuk: a származásukkal igaztalanul büszkélkedők ellen. A régmúlt tettekkel és ősi dicsőséggel való kérkedés ugyanis hamis büszkeség, hiszen „akarminémő Méltóságokban lötenek Öseink, és akar mit cselekettenek azok, de nincs azokhoz magunk érdeme kívül semmi közünk.”³⁹³

Valószínű létezett egy minimális megegyezés arról az apparátusról, amely a genealógiai szabályokat legitimálta, különben a származásról folyó kommunikáció nehéz, csaknem lehetetlen lett volna. Ezt – a konvenciókon alapuló – apparátust nem lehet megfeleltetni a modern történetírás módszertani arzenáljának s nem lehet olyasvalamiként sem elképzelni, amely a logikai ellentmondásoktól mentes volna. Szintén nem szabad úgy tekintenünk erre a készletre mint olyan szabályrendszerre, amelyet minden „genealógus” elfogadott. A genealógiai szabályok és közhelyek laza halmaza ugyanis folytonosan alá volt vetve különböző formai és tartalmi változtatásnak, de amely szükségszerűen magának tudta a nemesek bizonyos csoportját, aki annak játékszabályaival egyetértett.³⁹⁴

A saját erények dicsérete

A következőkben a halotti beszédek alapján tekintsük át a helyes dicséret (tehát a helyes genealógia) elveit. Ursinus szerint ennek az adott személy erényein kell alapulnia:

Jól tudom, hogy az egyéni dicséret az erényen alapszik: ezért a bölcsek igen csodálják a belső ékességeket, és inkább akarják azokat a kitűnő tetteket hirdetni és dicsérni, amelyek méltóképpen híressé tesznek, mint az ősök füstös képmásaiból ragyogást vagy mintegy idegen nevekkal dicsőséget hajhászni. Máskülönben ahogyan az manapság lenni szokott azokkal, akik pusztán attól elégedettek, hogy előkelő helyre születtek, de soha nincsen ajkukon – festett címerükön túl – őseik bölcs mondásai, bátor tettei, amelyek nyomait nem olvassák és nem követik.³⁹⁵

³⁹² ZRÍNYI 1990, 10. Odüsszeusz és Ajax vetélkedését külön históriaként magyarra is lefordította Csáktornyai Mátyás (1540 k.–1602): *Jeles szép história két görög hercegről erős Aiaxról és bölcs Ulissesről: Miképpen vetoedtec, és perlettec az Táborban, Agamemnon Császár, és mind az toeb Goeroeg Királyoc eloet, az eroes vitéz Achilles fegyvere és hadi szerszáma felet* címmel, amelyet 1592-ben írt s még abban az évben Kolozsvárott megjelentetett. (RMK I. 257.) A cím ellenére (*szép história*) a fordítást szerzője valószínűleg olvasásra vagy retorikus előadásra szánta.

³⁹³ GYÖNGYÖSI, 9.

³⁹⁴ A Thurzó-szónoklatok közül három szöveg is megemlékezik származásról és a hozzá kapcsolódó hamis büszkeségről. Kettő ebből szó szerinti egyezéseket mutat. Thurzó Szaniszló 1626-os lőcsei beszédének e része sok tekintetben hasonlít Spiegel Jeremiás 1618-as wittenbergi beszédére, ami viszont egy másik Thurzó, Thurzó György nádor tiszteletére íródott. Az egyszerű átvétel mellett inkább az feltételezhető, hogy a hamis büszkeségről való fejtegetés a nem az időben korábbi Spiegel-szöveg találmánya, hanem a genealógiáíráshoz tartozó közhelytár eleme, a genealógiáról folytatott diskurzus egyik frázisa.

Két dolgot tehát nem tehet meg a dicséret: nem éleszthet fel régen elmúlt dicső tetteket, illetve egy-egy személy egyéni dicséretében annak elődjét nem méltathatja. Ez utóbbi esetében nem *propria*, hanem *aliena* volna a dicsőség. Arról, hogy ez mennyire érvényesül a gyakorlatban – tehát mennyire látható a származás szerepének emlegetése az egyéni dicséret esetében – a későbbiekben kiderül. Most viszont érdemes elidőzni az idézet második felének értelmezésénél. Ez a kis részlet azokról az emberekről szól, akik pusztán származásukra büszkék, de ezt semmilyen módon igazolni nem tudják. Ursinus a dicséret elveit magyarázva mond kritikát ezekről az emberekről.

A Thurzó György nádor temetési beszédét készítő Abrahamides a dicséret elvi fejtegetése nélkül, a születésük miatt elbizakodott, annak tekintélyével visszaélő csoportról és annak társadalmi haszontalanságáról beszél. Ahogyan mondja, sokan vannak olyanok, akik felfuvalkodottságból (*praetumide*) vagy ami a közönséges pelyvához tartozó (*apud hujus furfuris homines*) emberekkel történni szokott, hogy igen nagy együgyűségből (*stolidissime*) eredően őseiknek hosszú sorából eredeztetett származásukkal, nemzetségükkel, jellemükkel kérkedve csupán attól elégedettek, hogy előkelő helyre születtek. Az ő bűnük is az, hogy az igaz nemességnek (*vera nobilitas*) és az ősök régi erényeinek (*avita maiorum virtus*) nyomát nem követik. Abrahamides azt is kiemeli, hogy az efféle elfajzottaknál (*degeneres*) még az egyszerű falusi emberek is nagyobb hasznára válnak az országnak.³⁹⁶ Itt találkozunk először az Eckhez hasonló kritikai hanggal, hiszen nem csupán arról van szó, hogy a hamisan büszkélkedők semmiféle megbízható bizonyítékot nem tudnak felmutatni előkelő származásuk igazolására, hanem arról is, hogy a dicső ősökkel való igaztalan kérkedés a közre, az országra is káros.

Az elbizakodottság felismerése és a gáncsolás

Azok akik saját felmenőinek dicsőségével kérkednek, azért teszik, mert önmaguk híjával vannak mindazzal, amire büszkék lehetnének: „Alienam nimirum mutuari debent, qui propria non possident.”³⁹⁷ Azok a személyiségek, következnek negatív példaként, akik származásukat illetően túlságosan is elbizakodottak voltak. Antigonos³⁹⁸ makedón király például Bión filozófus gúnyolódásának tárgyává vált, hiszen az akkor már híres filozófust elsősorban származásáról s nem tudományos eredményeiről faggatta.

Ezzel a tulajdonsággal [az elbizakodottsággal] jellemzik Antigonost, a makedón királyt, aki túlságosan sokat adott a külsőségekre és olyannyira ezek megszállottjává vált, hogy jogosan lett Bion filozófus feddésének tárgya, aki felismerve ezt bizony helyesen állította, hogy inkább gáncsolásra,

³⁹⁵ Non ignoro, propriam laudem sua inniti virtute: ideo sapientes propria maxime suscipiunt ornamenta et malunt rerum a se praeclare gestarum meritis inlarescere et laudari, quam e fumosis majorum imaginibus splendorem aut nominibus quasi alienis gloriam aucupari, secus quam multi hodie solent, quibus eo solo, quod illustri loco sint nati, contentis, nihil fere in ore, praeter picta majorum insignia, sapienter dicta, fortiter facta, quorum tamen vestigia legunt vel exprimunt nulla. URSINUS 1626, 8.

Ugyanez az értelmű szövegrész Spiegel Jeremiásnál: Quamquam Is minime omnium hac laudecenderi unquam voluerit: qui maluit sua virtute niti, quam e fumosis Majorum imaginibus splendorem, aut nominibus quasi alienis gloriam aucupari. Contra quam multi hodie solent, quibus nihil fere in ore praeter picta Majorum insignia, sapienter dicta, fortiter facta atque illa tamen ut plurimum nec visa ulli neque audita, neque etiam unquam nisi ex posthuma modo ambitione nata. Coguntur nimirum aliena mutuari, qui propria non possident. SPIEGEL 1618, 9.

³⁹⁶ Habet haec communis vita multos, qui suos natales, gentilitiosque characteres, inde a longa serie majorum praetumide, utque apud hujus furfuris homines usu venire solet, etiam stolidissime ebuccinare solent, eo solo contenti, si honesto illustrique loco sint nati, tametsi verae nobilitatis et avitae majorum virtutis vestigia persequi et exprimere nunquam in animum induxerint. ABRAHAMIDES 1617, 9.

³⁹⁷ URSINUS 1626, 8; SPIEGEL 1618, 19.

³⁹⁸ II. Antigonos Gonatas (i. e. 319 k.–i. e. 239), az ókori hellenisztikus Makedónia királya.

mintsem dicséretre méltóak azok, akik bár kitűnő famíliából származnak, semmilyen kiváló tettet nem visznek véghez, őseiknek régi erényeit nem követik, sem azok egykori dicsőségét nem szaporítják, hanem gondtalanul élik napjaikat.³⁹⁹

Bion és Antigonos találkozását és a filozófus származását kutató párbeszédet Diogenes Laertios⁴⁰⁰ örökítette meg Bion-életrajzában.⁴⁰¹ Biontól származó szállóige („Tanulj meg engem általam megismerni!”) a származás felértékelése elleni kritika Szókratészről kiinduló hagyományának része volt. Maga a történet több irodalmi és filozófiai tárgyú írásban megjelenik.⁴⁰² Szókratész és tanítványai, köztük Antisthenes és Diogenes is alacsony származásúak voltak, mindketten a cinikus iskola tanításait terjesztették. Ennek az élvezetektől tartózkodó, a világi külsőségeket elutasító tanítását a sztoikusok is felhasználták. Antigonos és Bion történetéből vezeti le Ursinus azt – a dicséret módját érintő – következtetést, hogy az előkelő származás inkább gáncsolásra méltó az olyanoknál, akik az ősöktől kapott kiváltságokkal hanyagul sáfárkodnak.

A következő szempont, amit a prédikátor kifejt a dicséretetek tartalmára vonatkozóan. Itt szintén az elogiumok közhelyei ellen hoz érveket.

Nem ismeretlenek az olyan idegen[szerű] és felszínes elogiumok, amelyek bármennyire is tündöklőek önmagukban, ha nem összetartóak, nem gyűjtenek össze és nem ékeskednek az erényekből és a cselekedetekből vett saját és benső dolgokkal. Dicséretre méltóbbak az érdemes cselekedetnél az olyan kis történetek elmesélése, amelyek kölcsönösen egymásba kapcsolódnak és átfonva a dicséret és hírnév többségét összetartják a művet.⁴⁰³

Ursinus az elogiumok esetében azok idegenségét (*alienus*) és felszínességét (*externus*) kárhóztatja. Ezek az általános érvényű dicsérethez tartoznak, amely bár tündöklést (*splendor*) kölcsönöznek a költeménynek, de igazán nem ékesítik azt. Ezzel szemben nem szabad mellőzni a

³⁹⁹ Alienam nimirum mutuari debent, qui propria non possident: cuius genii et ingenii fuisse perhibetur Antigonos Rex Macedoniae, quem externa ista pluris justo facientem, solisque iis inhaerentem, haud iniquo exposuit ludibrio Bion Philosophus, quippe qui probe intellexit et recte statuit, vituperio potius, quam laude dignos esse, qui ex praeclara nati familia, nihil praeclare gerunt ipsi, nec avita Majorum virtutis vestigia persequi, vel decus aliquod illis addere cogitant, unquam, secure in diem viventes. URSINUS 1626, 9.

⁴⁰⁰ Diogenes Laertios az i. u. 3. században élt görög történetíró. Fő műve a filozófiában kitűnő tekintélyek életéről és gondolatairól szóló tízrészes munka, amely magyar fordításban a *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei* címmel több kiadásban megjelent.

⁴⁰¹ Bion származására nézve a Borysthenes környékére való volt. A sztoikus elveket valló Antigonos a legenda szerint a következő válasza miatt fogadta udvarába. „Ez [Antigonos] ugyanis efféle kérdésekkel illette: »Ki és mely népből származó vagy és merrefelé születél?« Amikor az észrevette, hogy a kérdések rágal-mazó szándékkal születtek, így válaszolt: »Az apám egy felszabadított rabszolga volt, aki az orrát az ingujjába törölte – ezzel arra célzott, hogy, hogy az halkereskedő volt – származására nézve a Borysthenes környéki, kinek saját arcát nem lehetett felismerni, mert azon urának kegyetlenkedéseit tanúsító kéznyom volt. Az anyám abból a fajtából való volt, ahol a nők egy ilyen férfival házasodni képesek: a bordélyból. Mivel az apámat a vámfizetésben sikkasztáson érték, az egész családot eladták rabszolgának. Engem, a fiatal és vonzó fiút egy szónok vásárolt meg, aki halálakor minden vagyonát rám hagyta. Én elégettem és szétéptem minden irományát, Athénba mentem és a filozófiának szenteltem magam. Látod, ilyen nemzetséggel és vérrel büszkélkedhetem. Rólam ez az igazság. Tehát jobb, ha Persaios és Philonides letesznek arról, hogy rólam kutatást végezzenek. Tanulj meg engem, általam megismerni!«” DIOGENES 2008, 148 (4. könyv, 46–47).

⁴⁰² SPEYER 1976, 1180.

⁴⁰³ Non me denique latet istud, quod aliena et externa elogia, quantumvis in se splendida, si non continu-entur, cumulentur ac onerantur propriis et internis virtutum rerumque; laudabiliter gestarum meritis, parum omnino si vero utraque mutuo se jugunt nexu, et foveant amplexu, plurimum laudis et gloriae obtineant. URSINUS 1626, 10.

kis személyes történetek elmesélését – hiszen az erényesség ezekben látható igazán –, amelyeknek más céljuk is van, a hírnévhez és dicsérethez tartozó dolgokat összetartják. Ursinus magyarázatában az *externus* és *alienus* fogalma a *splendor*hoz tartozik, az *internus* és *proprius* a *virtus* attribútuma lesz. Úgy tűnik ez a kíváncsi egy valóban ható – és az üdvözlő költemények műfaji változását visszatükröző – jelenséghez kapcsolódik, hiszen míg a korábbi üdvözlő és dicsőítő versek kevés életrajzi adatot tartalmaztak, addig a 17–18. századi búcsúztató költeményekben és szónoklatoknak egyre inkább elterjednek az életrajzi elemek, természetesen úgy, hogy a laudáció marad a szíve a beszédnek.⁴⁰⁴

A dicséret elveinek fejtegetése közben tér ki Abrahamides az igaz nemesség fogalmának a tárgyalására. A *vera nobilitas* értelmét egy Démokritosz idézettel kívánja megmagyarázni: *Pecundum nobilitas est bona et firma corporis habitudo: hominum autem est, morum bonitas.*⁴⁰⁵ A továbbiakban folytatódik az érvelés: ezért van az – írja Abrahamides – hogy semmit nem ér az olyan becstelen ember nemessége, aki a vétkei által híresült el, mert bűnei miatt az utókor megtagadja az egész nemzetség dicséretét.⁴⁰⁶ Az egyéni vétkek és erények az egész nemzetség megítélését befolyásolják. Bárki, aki felmenőire szégyent hoz, annak famíliája (a jó és erényes tagjait is beleértve) nem részesülhet a dicséretben. Úgy tűnik, a szégyen tekintetében még szigorúbbak a szövegek: míg elviekben a az ősök kiválóságát az egyén természetében nem szabad dicsérni, addig az egyes személyek gyalázatát a nemzetség és a család is viselni fogja. Ezeket a gondolatokat a másik prédikátor, Ursinus a kora újkori szövegeinkben jól ismert⁴⁰⁷ panegyricus-idézettel nyomatékosítja:

Bizony kinek használ egy olyan palota, melynek boltozata az ősök képmásaival és győzelmeivel és konzulok népes névjegyzékével van alátámasztva? Kinek használ ez, ha közben saját élete inogva áll? Minden nemesség elpusztul abban, akinek csak egyedül a származását illetik dicsérettel.⁴⁰⁸

A versrészletet a kora újkorban, de még a későbbi századokban is Ovidiusnak tulajdonították, ahogyan Gyöngyösi István is az említett Kemény-bevezetőjében. A halotti beszédek *Satyriscus*ként emlegetett szerzője alatt is Ovidiust értettek. A névtelenül fennmaradt panegirisz Caius Calpurnius Piso⁴⁰⁹ konzul dicséretére íródott. Az, hogy a hagyomány sokáig Ovidius névvel kapcsolata össze valószínűleg annak a ténynek tudható be, hogy az első Ovidius szövegkiadást Johannes Sichardus rendezte sajtó alá 1527-ben, ahol Ovidius szövegeivel együtt a *Laus Pisonis*-t is kiadta. A későbbi szakirodalom egyértelműen elvetette Ovidius szerzőségét, hiszen ő korábban élt, mint ahogyan a mű keletkezett.⁴¹⁰

Az ókori idézet a dicséret kontextusában azt jelenti: hogy nem szabad pusztán csak a származást dicsérni, mert ez azzal járna, hogy a nemzetség elveszti tiszteletét, megbecsültségét. A halotti beszédekben a *nobilitas* a *vera nobilitas* jelentésével azonos, tehát 'az igaz nemesség elpusztul ott, ahol egyedül a származást illetik dicsérettel.' A következőkben arra látunk majd példát, hogy a *vera nobilitas* jelentése módosulni látszik, illetve kibővül: a beszéd ugyanis –

⁴⁰⁴ FÜRSTENWALD 1972, 8.

⁴⁰⁵ ABRAHAMIDES 1617, 9.

⁴⁰⁶ Quo fit, ut nulla sit nobilitas hominis improbi, qui vitiis duntaxat suis nobilitatus est et improba posteritas laudes abneget sui generis. ABRAHAMIDES 1617, 9.

⁴⁰⁷ Az idézet Gyöngyösinél is megtalálható. GYÖNGYÖSI, 9.

⁴⁰⁸ Nam quid imaginibus et avitis fula triumphis Atria? quid pleni numero consule fasti Profuerint: si vita labat; Perit omnis in illo *Nobilitas*, cujus laus est in origine sola. URSINUS 1626, 10; ABRAHAMIDES 1617, 9. A két kiemelt szót illetően az eredeti latin szöveghez képest eltérés mutatkozik a *si* helyén az eredeti szövegben *cui* áll, a *nobilitas* helyén az eredetiben *gentis honos*.

⁴⁰⁹ Caius Calpurnius Piso (Kr. e. 1. század) római politikus a plebejus Calpurniusok nemzetségéből.

⁴¹⁰ SEEL 1969, 139.

bár kiemeli egyéni teljesítmények, a virtus szerepét – egyúttal hangsúlyozza, hogy az egyéni teljesítményekre képessé tevő hajlam bizony öröklődhet. Ez a hajlam az, ami dicsérhető a be-szédekben. A gondolatmenetet összefoglalva: arról van szó, hogy nem szép dolog érdemtelenül büszkélkedni az ősök hírnevével, az igazi kiválóság viszont jó családból jön. Az erénynek maga a vér által terjed tovább az utódokba, s ezt követően a kiválóság azon múlik, hogy ki hogyan bánik az ősöktől kapott örökséggel.

A hősi erények ősi magja és a kétféle természet

Ezidáig arról olvastunk mit nem kell tartalmaznia a dicséretnek. A következőkben arról lesz szó, mi az, aminek szerepelnie kell a laudációban. Ursinus egy *Graecus Poetát* idéz, aki a fiak legnagyobb dicsőségéről akképpen verselt, hogy azok jellemében a szülők dicséretre méltó erényeinek visszatérését üdvözölte. A görögül idézett szövegrész után annak azzal megegyező latin fordítás áll: „Si quis bono patre natus est, et moribus referat parentes similibus.”⁴¹¹ A *prae-fatioban* szereplő bibliai citátum értelmével megegyező gondolatot itt a *Graecus poetától* származtatva látjuk viszont, de itt már az igaz nemesség és az erény természetére vonatkozik, nem pedig a halhatatlanság elérésének lehetőségére. Az az állítás kerül kifejtésre, hogy a dicséretre méltó tulajdonság – tehát igaz nemességre vezető erény, illetve az arra való hajlam – magként vagy csíráként átöröközhető és az atyáktól megszerezhető ékesség. Először azt kell nyomatékosítani, hogy ez egy olyan tulajdonság, aminek helye van a dicséretben. Erre vonatkozóan Ursinus a görög példa mellé egy ókori egyházi író, Hegesippos⁴¹² véleményét idézi:

Ez az, amiatt a legjelesebb férfiaknak nemcsak egy-, hanem kétszeresen is dicsértetik a természete, hiszen egyrészt az ἐφ’ ἑμὶν vagyis a sajátosságai, s másrészt a μὴ ἐφ’ ἑμὶν vagyis olyan tulajdonságok, amelyek nem a sajátunkként, hanem a sors hatalmánál fogva a mieink és: külsőségek, amelyeket a nemzetség ismertsége révén születtek. Nem tagadja [Hegesippos], hogy a fejedelmi férfiak dicséretkor ez mindkettő érinthető.⁴¹³

Itt tehát arról van szó, hogy az előkelő férfiak esetében kettős természetről beszélhetünk (*genus duplex*). A kétféle természetben az egyik összetevő az, ami a sajátunk (*propria*), a másik az a tulajdonság, ami nem a miénk, hanem afféle külsőségek (*externa*), amelyek a nemzetség hírességében nyilvánulnak meg. A gondolat – miszerint a fejedelmi emberek esetén mégiscsak engedélyezett a dicsérő beszéd – csak a korábbi idézettel együtt állja meg a helyét (Si quis bono patre natus est et moribus referat parentes similibus), dicsérni tehát egy bizonyos módon lehet: azt a tulajdonságot kell méltatni amely ugyan egyéni erényes cselekedetekben nyilvánul meg, viszont ugyanígy nem szabad tagadni azt sem, hogy a helyes egyéni cselekedetek hajlama az atyától, illetve az ősöktől jön, hiszen az erények magjai a vér útján származnak át az utódokba.

⁴¹¹ Aki jó atyától született, az hasonló erkölcsiben is megismétli szüleit. URSINUS 1626, 10.

⁴¹² Hegesippos (Hegesippos) egyházi író az időszámításunk utáni 2. században élt. Származását tekintve palesztinai, akit a gnoszticizmus térnyerése ösztönzött arra, hogy több egyházban az „igaz tanítás” elterjesztésén fáradozzék. Európa szerte utazásokat tett, megfordul Rómában, majd Korinthosban is. A gnózis cáfolatához Hegesippos az első – az apostolokig visszavezető és megszakítatlan – püspöki listát állítja össze, amely a hit áthagyományozásának és az apostoli egyházi tanítás folyamatosságának bizonyítására szolgált. Műve a *Hypomnemata* öt könyvből állt. Önállóan nem maradt fenn, töredékeket belőle Eusebios közöl *Historia Ecclesiastica* című művében. BBKL 1990, II, 649.

⁴¹³ Ea ob quae principes viri laudantur, non esse unius sed duplicis generis, quaedam ἐφ’ ἑμὶν, quae propria sunt, quaedam μὴ ἐφ’ ἑμὶν, quae non nostra sed fortunae potius sunt et externa, in prosapiae scilicet celebritate posita: utraque tamen ad laudationem principis viri pertinere non negat. URSINUS 1626, 10.

Emiatt azt sem akarom eltitkolni, hogy többnyire nagy ereje van az eredetnek és a vérnek, mert egyrészt látjuk azt, hogy a gyermekekben – de gyakran az unokákban és utódokban is – az ősök hősi erényének magja kicsírázik ismét kivirágzik a kiváló családokban, másrészt biztosan tudjuk azt, hogy az erény a szülőkből vér által mintegy átfolyik a gyermekekbe és harmadrészt hogy azok, akiket e kötelék érint, azok – ahogy Plutarkhosz mondja – nem *υώχαλκου* hanem *ἀχίβδηλου* – amely azt jelenti, hogy nem csalárdul, hanem tiszteletre méltóan, mondhatni jogosan – mind a test, mind a lélek, mind az anyagi javak igen nagy támaszát is maguknak tudhatják, amellyel könnyebben járhatnak az erényesség útján és léphetnek a dicsőség templomába. És [negyedszer], hogy a család fényessége valami szépséget és kivételes erénye méltóságot hoz magával.⁴¹⁴

A prédikátor itt Plutarkhoszt idézi, aki a görögök között az egyik legkifejezőbben tolmácsolta azt a gondolatot, hogy a nemzetség minden tagjában csírájában benne vannak azok a tulajdonságok, amelyek az ősatyát jellemzik, és ez, az őstől eredeztethető erő és közös jegy, határozza meg a nemzetség karakterét. Az ősatyától származók nem olyanok, mint egy mester által készített, attól különválasztható műalkotások, hiszen nem általa, hanem belőle lettek teremtvé, belőle hordoznak egy-egy részt, amely dicsérendő esetleg elmarasztalható. A görögök hittek abban, hogy a jó cselekedetek öröklődhetnek, de a mitikus ősatyába vetett tisztelettel saját tekintélyüket, önmaguk tiszteletét és elismertségét is biztosítani akarták.⁴¹⁵

Ebben a magyarázatban már az egyéni teljesítmények mögött a hősi erényeknek a régi magját látjuk, amelynek kivirágzása és termékenysége attól függ, hogy milyen talajba, azaz családba hull. Az öröklés menete világos: a vér által adható tovább e mag és e vérség az, amely a sérthetlenséget és tiszteletet is garantálja birtokosának. Az utolsó állítás után már csak egy lépés az, hogy az erény vagy erényesség hangsúlyozása is az kiváló ősök megítélésétől függjön:

Ugyanis amint mondják: szebb a szép testnél a szétáradó erény. Tehát méltán mondhatod: Ragyogóbb a ragyogó családfánál a szétáradó erény.⁴¹⁶

E szerint tehát minél kiválóbb ősei vannak valakinek, annál inkább bírja azok erényességét, annál inkább eredményesebben tudja saját teljesítményét növelni. A prédikátor ez eljárásával bizonyítottá vált, hogy a legfontosabb a dicséretben az egyéni teljesítmény, de ez összeköttetésben áll a személy őseivel és származásával. Hiába történik hosszú fejtegetés azok ellen, akik a származásukra méltatlanul büszkék, itt mégis annak az elismerése történik meg, hogy az egyéni teljesítményekből nem zárható ki a nemzetség, az ősök szerepe. A ragyogó felmenőket pedig azért kell említeni és dicséretben méltatni, hogy ezzel az utókor, leginkább a leszármazottak ösztönzést kapjanak arra, hogy őseik útját kövessék, a bennük lakó örökölt erőt a nehéz dolgok leküzdésére sarkallják.

⁴¹⁴ Idcirco *nec hoc latere velim quenquam*, quod magna plerunque vis esse soleat *originis* et *sanguinis*: quippe *vel* quod in filiis saepe aut nepotibus aut posteris virtutum heroicarum semina avitarum progerminare et reflorescere videamus, in illustribus familiis: *vel* quod ipsam virtutem cum sanguine a parentibus in filios quasi transfundi copertum habeamus: *vel* quod illi, quibus genus contigit, non *υώχαλκου* sed *ἀχίβδηλου*, ut *Plutarchus* loquitur, (*hoc est*: non impurum, sed honestum et intaminatum) plurima habeant tum corporis et animi, tum fortunarum adminicula, quibus ad virtutum et gloriae templum grassari et adscendere possunt facilius: *vel* tandem quod a familiae claritate pulchritudo quaedam et dignitas eximia virtuti adferri censeatur. URSINUS 1626, 10–11.

⁴¹⁵ SPEYER 1976, 1149.

⁴¹⁶ Nam quemadmodum dicitur: Pulchrior est virtus pulchro de corpore manans. Ita haud inepte dixeris: Clarior est virtus claro de stemmate manans. URSINUS 1626, 11.

Vagy talán nem esik-e meg gyakran, hogy csupán a fényes származás emléke a nemes lelkű embereknek ösztönzést ad, vagy a vele született természetes erőt arra sarkallja, hogy nehéz és fárasztó dolgokba fogjanak úgy, hogy ősük erejétől és dicsőségétől el nem fajulva – amivel ugyanis önmagukra szégyent és becstelenséget hoznának – hanem sajátjukként kezelve, sőt meghaladva azt, ennek jogán dicsekedhetnek?⁴¹⁷

Ebben az interpretációban arról van szó, hogy az atyai és az egyéni erények szerencsés módon találkoznak, egybeesnek (*conspirant*) tehát nem volna helyes, ha a szónok – a felszínesnek ítélt encomiumok és elogiumokhoz hasonlóan – udvariatlan hallgatással vagy egyszerűen irigysége folytán a család hírnevéből és fényességéből elvonná az egyébként előnyt hozó szépséget.⁴¹⁸ Az ősök által örökölt erény megléte teszi a leszármazottakat is méltóvá arra, hogy az ősökhöz tartozó dicsőségben is osztozzanak, hiszen „qui enim majorum de virtute participant, quid prohibet, quo minus et gloriae avitae participes eos reddamus?” Az ősi dicsőségben is részesek tehát azok, kik dicsőséges elődökkel büszkélkednek és ez „fentről lefelé is működik:” kiváló gyermekek, a szüleik virtusát öröklő utódok születnek majd. Az érvelést a kedvelt Horatius sorok zárják.

Hős nemzedék csak hős ivadékot ad;
 ős virtus éled újra a jófajú
 ménben, tinóban; bérci sas nem
 költ soha gyáva galambfiókat.⁴¹⁹ (Grigássy Éva fordítása)

A Horatiustól származó idézetet az előkelő származás ékességéül sok helyütt használták a magyarországi kora újkori szöveghagyományban, de nem csak hazánkban, külföldön is népszerű volt a citátum.⁴²⁰ A Thurzó halotti szövegekben is megtalálható sorok ezek,⁴²¹ de használja azt az idézett Kemény-bevezetőben Gyöngyösi István⁴²² s elhangzik Esterházy László temetésén is, aki a Horatius-sorokat a prédikátor elmondása szerint saját szimbólumaként választotta, mivel a versben található sas saját címerállatával egyezik meg.⁴²³

A szónoknak természetesen el kell ítélnie a származásukkal méltatlanul büszkélkedőket, de az efféle emberekre és szövegekre való panaszkodás legalább annyira közhely volt, mint amennyire valós indok. Ki kellett jelenteni azt, hogy „bár sokan vannak olyanok akik a családi dicsőséget érdemtelenül maguknak tulajdonítják, de jelen esetben – ennek a bizonyos halottnak a laudációjánál – nem erről van szó.” Ha mégis bárki kételkedne abban, hogy az elhunyt felett mondott szónoklat pusztán dicséret lenne, a korábban említett „Placere vivus, laudari mortuus

⁴¹⁷ Annon contingit saepe, ut vel sola memoria nativitatis splendidioris generosis animis stimulum addat, vel vim insitam et indolem excitet ad capessendas res arduas et difficiles, tantum ut a paterna et avita virtute et gloria se non degenerasse (quod dedecori et infamiae sibi fore putent ipsi) sed proprius eam attigisse vel etiam superasse jure gloriari queant? URSINUS 1626, 11.

⁴¹⁸ Ubi itaque et *paternae et propriae virtutes* conspirant amice, non est ut vel ingrato praetereamus silentio ea, quae videntur externa majorum encomia et elogia, vel gratam virtuti sive invideamus sive subtrahamus pulchritudinem a splendore et gloria familiae profectam. URSINUS 1626, 11.

⁴¹⁹ Fortes creantur fortibus et bonis / Est in Iuvencis, est in equis patrum / Virtus, nec inbellem feroces / Progenerant aquilae columbam. (Horatius, Carm. IV, 4,29)

⁴²⁰ SCHREINER 1997, 395.

⁴²¹ ABRAHAMIDES 1617, 11; ZABELER 1626, 18.

⁴²² GYÖNGYÖSI, 9.

⁴²³ A' tekintetes és Nagyságos Vitéz Groff ESZTERHÁZI LÁSZLÓ, a' ki mint-hogy a' czimerében az Oroszlányt, és a' Sast, az az, a Gryphet viselte, ugy chelekedetivel-is öszve kapcholta az Oroszlánynak ereiét a' Sas ereiével, és a' mely erős vólt testében külső ellenséghi ellen, oly erős vólt lelkében belső ellenséghi-ellen-is. Es hogy ha „fortes crenatur a fortibus”, az erős szüléktől származnak az erős fiak (a' mely mondását Horatius-nak kivált-képpen-való bélyegül, jelül, Symbolum-ul választotta vólt magának ez a' Vitéz Groff Ur), ki-tetczik ereie az ő Uri szüléiből-is. KECSKEMÉTI 1988, 139–140.

voló” Pescenniustól származó szállóige került használatba. A szónoklatnak egyúttal a család elvárásának is meg kellett felelnie, így azt is el kellett ismernie, hogy a kiválóság feltétele mindig a jó ősök vagy a dicső nemzetség. Ennek az az ára, hogy ki kellett mondani: a nemzetség adománya – az ősökben és tagokban rejtve lévő képesség – az, amely hozzásegít a nehéz feladatok legyőzéséhez, mert egy-egy kiváló személyiség élettörténete sohasem független őseinek természetes adományától. Ők ugyanis nem önmagukban vagy önmagukért értékesek, hanem úgy, mint az örökség hordozói.

6.4. Az örökség megfogalmazója: Hegesippos philosophus

Ursinus egy kevésbé ismert egyházatya, Hegesippos véleményét idézi akkor, amikor az előkelők dicséretre méltó kettős természetéről szól. Gondolatai a praefatióban említett bibliai hely, Sirák fia könyvének helyével cseng össze: a fiúk atyában való továbbélésének gondolatával. Ursinus Eusebius *Historia ecclesiastica* című művében olvashatta Hegesipposzt, mert ez volt az a gyűjtemény, amely közölte a palesztinai egyházatya töredékeit.⁴²⁴ Azokat a szöveghelyeket, amelyeket Ursinus a kettős természetet illetően Hegesipposztól kölcsönözhetett, az Eusebius által megőrzött szövegkiadásban nem találtam meg.⁴²⁵ Állítom azonban, hogy Ursinus számára az egyházatya emlegetése az átörökítható tulajdonság teológiai magyarázata szempontjából releváns.

Bár a caesarea-i Eusebius művét mint egyháztörténetet emlegetik, mégsem lehet ezt az írást a mai értelemben vett egyháztörténetnek nevezni. Mint ahogyan szövegét és annak német fordítását közlő kötet bevezetőjében áll, ezzel a megnevezéssel Eusebius maga sem akarta a művét ellátni. A fogalom, mellyel az egész egyháztörténeti tartalom összefoglalható a διαδοχή, az apostoli örökség fogalma.⁴²⁶ Eusebius elsősorban olyan történeteket vesz át Hegesipposztól, ahol az utódlás és leszármazás kérdése kerül előtérbe. A két történet (1. Jakab, az Úr testvérének története 2. Júdás leszármazottainak a története) tehát témájában köthetők az örökléshez,⁴²⁷ de hogy ezek bármelyikének köze lenne Ursinus Hegesippos beidézéséhez, csak feltételezhető, hiszen az Eusebius által megőrzött Hegesippos töredékek nem szólnak a dicsérendő férfiak kettős természetéről. Minden esetben közük van viszont Jézus leszármazottainak történetéhez. De más miatt is, nemcsak történeteinek témái – a Jézus-leszármazások, örökléstörténetek – szempontjából érdekes ez az egyházatya.

Hegesippos fontos megállapításokat tett a karizmatikus püspöki hivatalról és annak átadásáról, átadhatóságáról is. Az *apostolica successio* értelmében a hivatali kegy úgy nyerhető el, hogy a papi szentelés alkalmával egy karizmatikus személyiség kézzelátadással biztosítja a hivatal átszállását az utódba. A hivatallal a Szentlélek száll át az utódba, amely képessé teszi az egyént

⁴²⁴ A „historicus” Hegesipposról Jeromos is írt a *De viris illustribus* című művében: Hegesippus vicinus Apostolicorum temporum, et omnes a passione Domini usque ad suam aetatem Ecclesiasticorum actuum tenens historias, multaque ad utilitatem legentium pertinentia hinc inde congregans, quinque libros composuit, sermone simplici, ut quorum vitam sectabatur, dicendi quoque exprimeret characterem. Asserit se venisse sub Aniceto Romam, qui decimus post Petrum episcopus fuit, et perseverasse usque ad Eleutherum ejusdem urbis episcopum, qui Aniceti quondam diaconus fuerat. Praeterea adversum idola disputans, ex quo primum errore crevisset, subtexit historiam, ex qua ostendit, qua floruerit aetate.

⁴²⁵ Sancti HEGESIPPI, *Fragmenta ex quinque libris. Commentariorum actuum ecclesiasticorum*, MPG, V, 1305–1328.

⁴²⁶ EUSEBIUS 1981, 33. Ez az ótestamentumi elképzelés a karizmatikus hivatalról és annak átadásáról szól.

⁴²⁷ Jakab Jézus testvéreként való szerepeltetése Hegesippos találmánya, rá hivatkozik Hieronymus is, amikor Jakab személyéről ír a *De viris illustribus* című művében. „Jacobus frater Domini, qui jam inde a Christi temporibus ad nostram aetatem Justus cognominatus est.” (Caput II. 1–3.)

az egyházi feladatok ellátására. A szellemmel ugyanis bizonyos hivatali tudás van összekapcsolva, és ezt a tudást korábban áthagyományozhatónak képzelték el. Az első Kelemen-levél az apostoli hivataalkövetésről azt írja, hogy az apostolok a megbízatásukat Krisztustól kapták,⁴²⁸ az apostoli hivataalkövetésnek ez a princípiuma más mint a filozófiai iskolaalapítók tulajdona, de mindkettőt a *διαδοχή* szóval fejezik ki. Tehát ez a szó nemcsak a konkrét értelemben vett tisztviselők sorát jelenti, hanem a tisztséggel együtt hagyományozható szellemet is.

Ez az aktuális igény miatt történt így: az egyháztól eltávolodók elleni harcban az igazhitűséget az apostoloktól eredően mutatták fel és az ahhoz tartozó folyamatos és megszakítatlan hivataalkövetésben. Hegesippos volt az első, aki ezt a princípiumot – tehát a kapcsolatot az igazhitűség és az apostoli hivatal között – megfogalmazta és Rómában összeállította az apostoli hivatalviselők első sorát, a püspöki listát.⁴²⁹ Módszerét Ireneus is felhasználta akkor, amikor a Rómával folytatott vitájában a kis-ázsiai közösségek autonómiáját bizonyítani kívánta.⁴³⁰ Az apostoli folytonosság az apostoli eredetet jelenti, más szóval, a püspökök és papok apostoli utódlását. A világ minden katolikusa része annak a „családfának”, amelyik visszavezethető az apostolokig, de ugyanez a levezetés lehetetlen a református vallás híveinél, hiszen ott nincsenek püspökök.

Az *apostolica successio* kérdése az egyháztani fejtegetések körébe tartozik. Az „igaz egyház”, az *ecclesia* fogalmának értelmezése a reformáció korának legfontosabb vitakérdései között szerepelt Magyarországon is. Mivel ez a vita csak egyetlen aspektusból érdekes a disszertáció számára, ezért a következőkben röviden és csupán példaként két szerző disputáját említem meg: Pázmány Péterét és Magyar Istvánét. Pázmány Péter elsőként a *Diatriba Theologica* (1605) című művében foglalkozik az apostoli utódlás kérdésével.⁴³¹ A téma visszatér Pázmány magyar nyelvű műveiben is, a Magyar Istvánnak címzett *Feleletben* (1603), majd a kérdés teljes kidolgozottságában az 1626-ban kiadott *Az Szentírásról és Anyaszentegyházról írt két rövid könyvecskékben*.⁴³² Hargittay Emil teológiai és hitvédelmi szempontból Pázmány legjelentősebb művének tartja a *Két rövid könyvecskét*, amelyben az egyház által képviselt élő hagyomány kérdéseit (apostoli hagyomány, kánonképződés, egyetemes zsinatok, egyházatyák tanítása, egyházi tanítóhivatal tanítása) a Szentírás magyarázatától elválaszthatatlan módon tárgyal Pázmány.⁴³³ Érvelése során a protestáns felekezeteket és az „új vallás” legitimitását kétségbe vonva arra szólítja fel vitapartnereit, hogy azok mutassák fel papjaik és hittérítőik között az apostoli folytonosságot. Érvelése során több helyen is előfordul, hogy e kérdés nyomatékosságára világi példát használ és a nemzetségek vagy családok genealógiáját emlegeti.

Azt akarjuk tunni, ha az ti vallástok mindenkor megmaradt-é? És mivel-hogy azt mondgyátok, hogy megmaradt: azt kívánnjuk, hogy 1517. esztendeig csak egy embert mutassatok az Apostolok után, az ki veletek egyget vallott volna. Ha valami Nemzetnek régi genealogiáját meg akar-

⁴²⁸ *Levél a Korintusiaknak*, Kelemen-levél, 41,1. Az apostolokat Jézus Krisztus rendelte számunkra, hogy hirdessék az evangéliumot, Jézus Krisztust pedig az Isten küldte el. 2. Krisztus az Istentől, az apostolok Jézus Krisztustól, de mindkettő annak rendje szerint az Isten akaratából volt. 3. Átvették a parancsolatokat, és Urunk Jézus Krisztus feltámadása által megbizonyosodva, és Isten ígéjében megerősödve, a Szent Szellem teljes birtoklásával elmentek, hogy hirdessék az evangéliumot, az Isten országát, mely el fog érkezni. 4. Miu-tán a különböző vidékeken és a városokban hirdették az ígét, előljárókat állítottak mindenütt, kiket próbára tettek a Szellemben, a püspököket és a diakónusokat, azok számára, akik hinni fognak.

⁴²⁹ WILLIAMS 2005, 98.

⁴³⁰ EUSEBIUS 1981, 31.

⁴³¹ „An non fatentur manifeste: Novos se esse discipulos sine magistris, ex se natos, nemini succedentes, sine patre, sine matre, sine genealogia?” A szövegrészt idézi: BITSKEY 2000, 297.

⁴³² *Az Sz. Irasrvl, es az Anyaszentegyházról, két rövid könyvecskék. Mellyeket irt Pazmany Peter Esztergami Ersek*, Bécs, 1626. RMNy II, 1351. (a továbbiakban: PÁZMÁNY 1626)

⁴³³ HARGITTAY 2005, 79.

nád mutatni, és noha az ősi-közzül nem tudnál senkit nevezni ... nemde bolond Genealogistának ítélnél-e az egész emberektől?⁴³⁴

Bitskey István retorikai szempontból elemzi ezt a pázmányi művet, és a szövegrész idézésével azt szemlélteti, hogy az apostoli folytonosság témájában itt nemcsak az érvelés (*argumentatio*), hanem az érzelmi megindítás (*commotio*) is fontos szerepet kap, a nemesi társadalomban pedig a genealógia emlegetése különösen is érzékelhetővé tette a kérdést.⁴³⁵ Ezt a gondolatot továbbvezetve azt hangsúlyozom, hogy az *apostolica successio* magyarázatakor a nemzetek genealógiáját példaként hozó Pázmány a közérthetőség kedvéért kapcsolja össze a két dolgot, tehát az apostoli folytonosság kérdését és a nemzetek genealógiáját. Innen indulva a *successio* összefüggésében egy következő példát hozok Pázmány *Két rövid könyvecské*ből, ahol Pázmány – Bitskey István szavaival élve – „a Duna képével jellegzetesen magyarrá transzformálta” az apostoli folytonosság fogalmát:

Mi-képpen azért csak azt mondhattuk Duna vizének, mely a Duna forrásából az ő ágyában vagy fészkeben és völgyében szakadás-nélkül alá-folydogál: azonképpen csak azt nevezhetjük apostoli Ecclesiának, mely az Apostolok idejétől fogva egymás-után következő személyeknek tanítása által szintén mi-reánk érkezett. Miképpen csak azt mondhattuk Sz. István király nemzetségéből valónak, a kinek származását felvihetjük Sz. István királyra: azonképpen csak azt nevezhetjük apostoli gyülekezetnek, mely az apostolok idejétől fogva, Istentől küldetett igaz Pásztoroknak egy-más-után szünetlen következésével terjedt.⁴³⁶

Egyetértek Bitskey Istvánnal abban, hogy a genealógia és a származás emlegetése, a történelmi példák idézése a nemesi társadalomban sokkal inkább érzékelhetővé tette az *apostolica successio* fogalmát, mintha azt a prédikátor teológiai argumentáció során világítaná meg. Egy olyan mű esetén mint a *Két rövid könyvecské* valóban legfőbb igény a szélesebb befogadói réteghez szólni, a teológiai tudással egyáltalán nem (vagy csak kevésbé) rendelkező olvasók-hallgatók igényeit kielégíteni.⁴³⁷ De az is igaz, hogy e felfogásnak nemcsak a nemesi társadalom számára volt mondanivalója, s bár *róluk* szól, egyáltalán nem *nekik*.

A disszertáció gondolatmenetéhez igazodva két dolgot hangsúlyozok itt. Az egyik az, ami az Ursinus-idézetből is látható, hogy a folytonosság, a leszármazás, a kontinuitás kérdése olyan téma volt, amelynek illusztrálására, magyarázására a prédikátor-genealógusok olyan egyházi írókat is idéztek, akik az apostoli folytonosság elméletének hagyományában alkotói szerephez jutottak. De fordítva is igaz volt ez: a teológiai tárgyú szövegek az *apostolica successio* magyarázatára történelmi, genealógiai frázisokat emlegettek, hiszen a *successio* elsősorban a római időkből örökölt jogi fogalom volt.⁴³⁸ A terminus jogi értelmére többek között Pázmány Péter is utal, amikor az apostoli folytonosság bizonyítását a világi törvénykezés gyakorlatával kapcsolja össze.⁴³⁹ Nála az apostoli folytonosság megléte és bizonyítása ugyanúgy az igaz egyház feltetele, mint az örökös jogosultság genealógiai igazolása a hagyatéki eljárás során az *ez világi Törvényben*.

⁴³⁴ Pázmány Feleletéből e részt idézi: BITSKEY 2000, 297.

⁴³⁵ BITSKEY 2000, 297.

⁴³⁶ BITSKEY 2000, 302. Az eredetiben ez a hely: PÁZMÁNY 1626, 88.

⁴³⁷ BITSKEY 2000, 302.

⁴³⁸ Az örökhagyó hátrahagyott vagyonának összessége; a meghaltak vagyona mint jogi egész (*hereditas, patrimonium*, illetve *bona universum jus defuncti*), amely öröklés (*successio*) révén átszáll az utódokra. Az örökölt javak, a hagyatéka mindig valamely természeti személynek halálát tételezi fel, mert *viventis nulla successio*. (A Pallas Lexikonából idézve)

Ebben a fejezetben a teológiai elemek jelenlétét mutattam fel a halotti orációk genealógiai tárgyú egységeiben. Azt állapítottam meg, hogy a családtagok egymásra következése az apostolica successio modelljéhez igazodik. Az erény, illetve a jeles cselekedeteket vezérlő hajlam – a *vera nobilitas* humanizmus kori felfogását módosítva – örökölhetővé és generációról generációra átadhatóvá válik. Így, az eredetileg egyháztani kérdés a genealógiai diskurzus alkotóelemévé válik.

⁴³⁹ „Mikor némelyek magokat Aaron maradékinak neveznék, azt kíváná Esdrás tőlök, hogy vigyék fel Genealogiájokat, nemzetségek rendit Aaronra. És valakik fel nem viheték, ki-vettetének a' Papok-közzül: Hi quaesierunt scripturam Genealogiae suae et non invenerunt et ejecti sunt de Sacerdotio. E' világi Törvényben is, ha ki örökös akar lenni valamely Uraságban, meg kel bizonyítani Genealogiáját. Mi-is azért, azt kívánjuk akár-mely Ujítóktul, hogy félbe-szakadás-nélkül vigyék fel az Apostolokra Genealogiájukat, egy-másután következéseket, származásokat, a mint fel-viszi a' Római Ecclesia. De oda veszett, hogy ők ezt végbe vigyék: Mert nem hogy sok Tanítót, † de csak akár-kit sem nevezhet Luther, a' ki ő-előtte ilyen vallást követett volna mint ő. Innen vagyon, hogy ezt a' Kérdést, úgy kerülük az Ellenkezők, mint valami nyak-szakaszto árkot.” PÁZMÁNY 1626, 111.

7. História és genealógia

7.1. Origo és antiquitas: az eredet és a régiség fogalma

A következő fejezetben a történetiség és genealógia kapcsolatára keresek metszéspontokat. A genealógiai bizonyítás során felmerül a hitelesség kérdése. Vajon a a reprezentáció vagy a filológiai igény munkál a történeti bizonyítékok felmutatásában?

Két fogalom, az *origo* (eredet, kezdet) és az *antiquitas* (régiség, ősiség) magyarázata szükséges a kérdés megválaszolásához. Mindkét terminus a genealógiáírás elvszerű feltételeihez tartozott már a humanizmus korában is, de a halotti beszédek tanúsága szerint a nemzetség régiségének hangsúlyozása gyakoribb, mint eredetének fejtegetése. Az eredet bizonytalanságát, egy-egy forrás hiányát is gyakran az elődök gondatlanságára fogták. Abrahamides Izsák szerint a kiváló családok nevének fáklyafénye éppen emiatt a gondatlanság miatt tűnhet olykor homályosabbnak az utókor szemében.

Mi, magyarok méltán csodáljuk a külföldi népek azon gondosságát és kivételes alaposságát amelyet abban mutatnak, hogy saját koruk dolgait az utókor számára históriába gyűjtve megörökítik: s mi magunk kevésbé szorgoskodunk azon, hogy utódaink megismerjék, mi történik velünk, úgy, ahogyan idegen emberek régóta többet és jobbat írtak a mi őseink jól viselt dolgainak emlékezetéről, mint a népünkben valók. Nem kétséges, hogy ez az oka annak is, hogy néhány kitűnő nevű família fáklyája [csak] homályosabb fényt áraszt ránk.⁴⁴⁰

Bár az írásbeliség hiányáról panaszskodik Abrahamides, valószínűleg a régi családi történeteket és anekdotákat a históriától függetlenül szóban terjesztették. A családok már kortárs famíliák eredetéről, felmenőikről is tájékozottak voltak, annak ellenére is, hogy az efféle történeteket nyomtatásban nem olvasták. A családi eredetről és származásról a magán írásbeliség színterein – például a személyes levelezés alkalmával – beszéltek. Talán egy beszélgetés vagy egy korábbi levél volt az előzménye annak a szóváltásnak, amelynek során két magyar főúr, Eszterházy Miklós és Thurzó Imre értekezett a Thurzók származásáról és magyar vérségi eredetéről. A következő levelet Eszterházy Miklós írta Thurzó Imrének 1621 szeptemberében:

Az én szegény atyám, édes Thurzó uram, az mi hazánkban nagy főember vala, s legközelebb való sógora az ő ideje után igen hamar lött palatinusnak, ez mellett édes hazájának hasznos szolgálja s fia, kinek nemzetsége

⁴⁴⁰ Nos *Hungari* admiramur, nec immerito, exoticarum Nationum accuratam illam et exquisitam solertiam in texenda posteritatieque consecranda suorum temporum historia: Ipsi interim parum sumus diligentes, ut scient successores, quid nobiscum fiat, ut longe plura et meliora exteri homines de rebus bene gestis Majorum nostrorum memoriae tradiderint, quam populares nostri, neque dubium est, hanc sub esse causam, cur aliquot praecipui nominis familiarum lampas obscurius lumen ad nos spargat. ABRAHAMIDES 1617, 14.

ezelőtt negyedfélszáz esztendővel is szép nemességben fénylett, kit még akkor vérekkkel és hazájoknak szolgálván nyertek s nem pénzen vettek, mint sokan ... s nem is valami idegen és jövevény nemzetből, hanem hazájában igaz magyar vérből való volt.

Sajnos az eredeti iratot nem sikerült megtalálnom a biccsei levéltárban, ezért csak erre, az eredetileg Kubinyi Miklós által idézett levélrészletre támaszkodhatom. Többen idézték már ezeket a sorokat, azok is, akik Thurzó-családtörténetet és azok is akik Eszterházy-családtörténetet írtak,⁴⁴¹ de sajnos ma sem tudható, mi lehetett a két főúr közötti konfliktus oka. A levélrészletet idéző Kubinyi szerint a származására mindig is túlságosan büszke Thurzó Imre megsértette Eszterházy Miklóst, ki az idézett levéllel válaszolt az őt ért bántalmakra.⁴⁴² A felindult Eszterházy először atyját említi Eszterházy Ferencet, majd a vele rokonságban álló Illésházyt. Az atyáról megtudjuk, hogy „nagy főember vala”, akinek „legközelebb való sógora” Illésházy István nádor volt. Furcsa, hogy a továbbiakban már nem az atya érdekes, hanem a kiváló rokon: Eszterházy ezután csak Illésházyról beszél. Elmondja róla, hogy igen hamar nádorrá választották – ez talán azért fontos kijelenteni, mert Illésházy a Thurzók előtt viselte a nádorságot – ezen túl pedig hazájában igen hasznos cselekedeteket vitt végbe. A legfontosabb az utolsó mondat, amiből ironia is kovácsolódik: Illésházy nemzetsége igaz magyar vérből származott, s a negyedfélszázados (háromszázötven éves) nemességet katonáskodással szerezte. Illésházyt mint hazájának „hasznos szolgáját és fiát” említi, akinek nemzetsége nemességben tündökölt.

Eszterházy két dolgot határozottan Thurzó, illetve annak famíliája és felmenői ellen céloz. Az egyik az, hogy az Eszterházyak a nemességüket hazájukért nyert szolgálattal kapták („nem pénzen vettek, mint sokan”), illetve hogy a nemzetség „igaz magyar vérből” származik, nem idegen vagy jövevény nemzetből.⁴⁴³ Korábbi levélváltás alatt talán a nádorság is szóba kerülhetett, mert ez az első kérdés, amit Eszterházy felhoz, valószínűleg azzal a céllal, hogy hangsúlyozza: az ő rokona, Illésházy István hamarabb volt nádor, mint Thurzó Imre atyja.

A teljes levél ismerete nélkül nehéz Eszterházy szavainak valódi jelentőségét felmérni. A pillanatnyi felindulás és sértettség mondatják vele ezeket a szavakat, de úgy tűnik, hogy a Thurzók a magas hivatali pozíciók ellenére is sebezhetőek voltak a származásuk és a nemességük pontján. Ha tisztségüket tekintve nem is emelhető kifogás ellenük – hiszen Elek óta viselnek bárói címet, Thurzó György pedig 1599-től a valódi bárók közé került, majd grófi címe által a Szepesség legnagyobb ura lett. Egyetlen helyen azonban a kritika célpontjaivá váltak. A rendi társadalom évszázadok óta saját attribútumának tekintette a hazáért való szolgálatot és az azzal szerzett nemesség kiváltságát. Eszterházy Thurzó ellen megfogalmazott érve az, hogy nem harccal szolgálták meg a nemességüket, hanem olyan módon – pénz által – tettek arra szert, ami a nemesektől idegen és teljes mértékben elítélendő cselekedet.

Amikor Eszterházy Illésházyról beszél, egyúttal önmagáról is beszél, amit Illésházyról mond, magára is érvényesnek tart, hiszen az Illésházyak és az Eszterházyak eredetét közösnek képzelték a 17. században.⁴⁴⁴ Hogy az előző fejezetben elhangzottakra röviden ismét utaljak: rokonságban lenni valakivel azt jelentette, hogy annak dicsőségében osztoztak. Jakusits András családfáját az tette ékeesebbé, hogy előkelő felesége Thurzó Judit nádori atyától született.⁴⁴⁵ De

⁴⁴¹ KUBINYI 1888, 158. MERÉNYI 1895, 5, BERÉNYI 1995, 21.

⁴⁴² KUBINYI 1888, 158.

⁴⁴³ A „jövevény” alatt német és lengyel népet is érthetett, hiszen ismertek voltak a Thurzók német és lengyel rokonsági kapcsolatai.

⁴⁴⁴ BERÉNYI 1995, 20–21.

⁴⁴⁵ *Eximia quodam clarus virtute fideque / Andreas Jakusith, mole sub bacce iacet. / Nobile stemma suum illustraverat inclita coniux. / Nata Palatino, Juditha Thurzo Patre.* Jakusits sírfeliratát idézi: ZÁVODSZKY 2011, 74.

ahogyan a dicsőséget a szégyent is közös tulajdonnak tekintették a nemzetségben: Thurzó Imrének így valódi sértésként vethette oda Eszterházy, a fent említett vádat. Többek között azt, hogy egykori ősei nem Magyarországról, hanem más, „jövevény” nemzetből származtak.

7.2. A Nílus forrásának toposza az eredet leírásában

A *De Familia Thurzoniana* című rész közvetlenül a dicséret elveit megfogalmazó fejezet után következik. Ursinus költői kérdéssel azokat szólítja meg, akik a családi eredet megismerésére törekednek. *Originem affectas?* teszi fel a kérdést, majd azonnal meg is válaszolja azt: a családi eredet első nyomait sehol sem lehet megtalálni, mert nincs egyetlen olyan régi évkönyv (*Annales*), ami megőrizte volna azokat.⁴⁴⁶

Ursinus szerint a családnak nincs szüksége efféle tanúsítványokra, mert makulátlan a dicsősége,⁴⁴⁷ sőt a családi eredet elfeledettségét és rejtett voltát erénnyé fordítja át a híres Ovidius-citátum segítségével: *bene qui latuit, bene vixit*,⁴⁴⁸ tehát jól élt, aki jól rejtkezett. Véleményében az a gondolat nyer teret, hogy a Thurzók bizonyára korábban is jól, azaz helyesen éltek, hiszen mára a *familia Thurzoniana* cselekedeteinek dicsősége elárasztotta világot. Ebből tehát bárki számára világos lehet, hogy az eredetük kiváló. A prédikátor a Nílus folyójának egyedülálló tevékenységét idézi fel ekkor: tudniillik Egyiptomnak ez az igen híres folyója üdvös és termést hozó áradását az egész ország naponként tapasztalja, mégsem sikerült hosszú századokon át a folyó forrását felkutatni, sőt eredetéről csak sejtések vannak. A Nílus forrásának rejtettsége és a Thurzó-eredet bizonytalansága nem Ursinus véleménye, hanem a korábban készült – de egy másik Thurzó búcsúztatására íródott – szövegben is előfordul. Spiegel Jeremiás is felidézi ugyanezt a párhuzamot az 1618-ban Wittenbergben elhangzott búcsúztatójában.

„Nimirum ut Nili salutarem exundationem universa Aegyptus certis diebus experitur: fontem vero post tot annorum secula invenire nisi conjectur a nemo hominum potuit:
Ita haec Thurzoniana familia, prius terrarum orbem rerum gestarum gloria replevit, sui[ue] admiratione inundavit, quam prima unde descenderet origo cuiquam pateret. Qui enim annales tam vetusti sunt, ut hanc afferant? Qui tam invidi, ut illa dissimulent reticeantve?”

(Spiegel Jeremiás beszéde, 1618. Wittenberg)

„Nam bene qui latuit, bene vixit: vel fieri poterit, quod Thurzoniana familia prius terrarum orbem rerum gestarum gloria replevit, sui[ue] admiratione inundavit, quam prima, unde descenderet, origo cuidam pateret, id quod Nilo fulvio Aegypti celeberrimo contigisse perhibetur, quippe cujus salutarem et foecundam exundationem quod universa Aegyptus certis experitur diebus, norunt omnes, fontem vel scaturiginem post tot annorum secula invenire, nisi conjectura, nemo hominum potuit.”

(Elias Ursinus beszéde, 1626. Lőcse)

Az, hogy a Nílus forrását a családi eredettel összekapcsoltan Spiegel Jeremiás találta volna ki és írta bele *parentatio*jába, majd tőle Ursinus a hét évvel később készült beszédébe másolta, természetesen elképzelhető. De ugyanígy az is lehetséges – és véleményem szerint inkább ez történhetett –, hogy ez az univerzális toposz az egyezményes Thurzó-családtörténet része volt

⁴⁴⁶ Nem hagyva kétséget a hallgatóságban ennek több – de közhelyszerű – okát is megnevezi: vagy az egykori historikusok gondatlanságából és hiányosságából (*olim historicorum incuria vel inopia*) vagy az idő igazságtalanságából kifolyólag (*injuria temporis*) nem ismerünk az eredetet megőrkítő munkát.

⁴⁴⁷ *Originem affectas?* prima ejus vestigia reperiri nullibi, equidem haud invitus largior, cum nulli annales sint tam vetusti, qui eam afferant asserantve: aut quod olim historicorum incuria vel inopia segnius, quam par erat, Majorum res gestas memoriae consignarit, aut quod injuria temporis consignatas perdiderit: nulla tamen inde laudis macula. URSINUS 1617, 12–13.

⁴⁴⁸ *Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et intra / Fortunam debet quisque manere suam. Ovidius Tristia* című elégikus episztolái között: Liber tertius, IV. 25–26.

és függetlenül használták fel azt a prédikátorok egymás beszédének olvasása és ismerete nélkül. Ugyanúgy alkalmazták a többi elemet is, így a később említendő bécsi rokont, Thurzó Otót, a magyar történelmi szöveghelyeket vagy a háromszáz éves családi gyökerek gondolatát is.

Az *origo* a genealógiai narratívák és genealógiai levezetések egyik legfontosabb eleme, alapvető szerepe van a narrációk során a kezdetnek, illetve az első ős megnevezésének. Itt azt látjuk, hogy a kezdet, a családi eredet elmosódott és a homályba vész. Sőt az erről szólók azt hangsúlyozzák, hogy nem is fontos ez, mert sokkal fontosabb, hogy milyen haszonnal járt a család megjelenése. A Thurzók működése üdvös és jótékony, akár a Nílusé, és lám folyó áldásait évszázadok óta élvezzi az emberiség mégsem sikerült egyetlen embernek sem annak forrását megtalálni és a sejtésen (*coniectura*) kívül semmiféle eredmény nem született.

A *caput Nili quaerere* (a Nílus forrását keresni) egy olyan – a rómaiaktól származó – szállóige volt, amit lehetetlen vállalkozások, reménytelen feladatok leírására használtak. Már az antik időktől foglalkoztatta az embereket az áldásos áradás titka, és az ezt találgató, megfejteni kívánó hipotézisekből már az ókorban sincs hiány. Egyesek az áradás különleges módjára – annak termékeny iszaphozamára, ciklikus ismétlődésére stb. – mások a folyó forrásának helyére kerestek válaszokat és gyártottak elméleteket. Nagy Sándorról azt mesélték, hogy Jupiterhez fordulva csak egyetlen kérdése volt, az hogy honnan ered a Nílus.⁴⁴⁹

A történetírókat is foglalkoztatta a világ leghosszabb folyójának eredete, míg Hérodotosz és Idősebb Plinius a folyó nyugati eredetét tartják valószínűnek, addig az arab források a folyó keleti eredetének magyarázata mellett foglalnak állást.⁴⁵⁰ Az ókorban az a vélemény van érvényben, hogy a Nílus forrását soha sem lehet majd megtalálni. Az is előfordul, hogy egyes hősök isteni segítséggel próbálják megoldani a rejtélyt mint Dionysos és Hercules is, ez utóbbinak az a feladata, hogy a mai Etiópiában kutassa fel a folyó eredetét.⁴⁵¹ A költészetben megfogalmazódik az a nézet, hogy maga a Nílus döntött úgy, hogy nem fedi fel kilétét és ő maga „rejtette el a fejét.” Ennek pillanatát Ovidius örökítette meg *Átváltozások* című művében. Tőle ismert a történet a fiatal és meggondolatlan Phaethonról, aki egyetlen, de túlságosan mohó vágyaként atyjától, Héliosztól annak tüzes szekerét kérte, amit végül uralni nem tudott s nagy pusztítást végezve a földet és az eget égette fel.⁴⁵²

Az első tudományos igényű magyarázatokat a humanisták adták a folyó eredetére.⁴⁵³ A *caput Nili quaerere* szállóige használata a humanizmus korában a történetírással, azon belül is az eredetre vonatkozó kutatások haszontalan voltának leírásával is összekapcsolódott. Tho-

⁴⁴⁹ POSTL 1970, 11. A rómaiak közül Caesar, Lucanus és Curtius is tájékoztat arról, hogy Nagy Sándor egyiptomi tartózkodása alatt egyik legfőbb elfoglaltsága a *caput Nili* felkutatása volt. Horatius több ódájában megemlékezik az eltitkolt Nílus-forrásról. Ilyen az Augustushoz címzett 14. óda a negyedik könyvben, ahol a költő a külpolitikai sikerekről és Itália virágzásáról szólva említi a Nílust: *Miratur, o tutela praesens / Italiae dominaeque Romae: / Te, fontium qui celat origines / Nilusque, et Ister, te rapidus Tigris / Te belluosus qui remotis / Obstrepit Oceanus Britannis.* (Horatius, Carm. IV, 14,45) HORATIUS, 97.

⁴⁵⁰ PLINIUS, lib. V. cap. 9. 1863-ig Ptolemaiosz térképe volt érvényben, ami híven igyekszik rekonstruálni az S alakú vízfolyást Núbiában, s a Kék-Nílus forrását már a mai tudományos álláspontnak megfelelően a Tana-tó környékére teszi. A többi ág eredetére viszont Ptolemaiosznak nincs biztos magyarázata. MEYER 1928, VIII, 1338.

⁴⁵¹ Carm. III 19,17. HORATIUS, 72.

⁴⁵² S még tágaspartú folyamoknak sem maradt meg/ biztonsága: de gőzölgött Tanais folyamárja [...] / Ég Babylon-beli Euphrates, ég véle Orontes, / gyorsvizü Thermodon s Ganges, meg a Phasis, a Hister. / Alpheos vize forr, Sperchios partjai égnek, / és az arany, mit hord a Tagus, folyik-ömlik a tüztől, / s maeon part peremét akik egykor dallal övezték, / szárnyas vízilakók Caystros közepén tüzön égnek. / Nílus megriadott s a világ végére iramlott, / elrejtette fejét, s rejtett az máig is: / akkor torkolatát por lepte be, hét völgy, víztelen állott. Devecseri Gábor fordítása. (Ovidius, Met. II. 254.)

⁴⁵³ Például a korábban említett Gerhard Johannes Vossius ötödik fia Isaac, aki a *De Nili et aliorum fluminum origine* (Den Haag, 1666) című művében elveti a korábban uralkodó egyforrás-elméletet és a Nílus áldásos vízhozamát egyedül a csapadékok megoszlásával és előfordulásainak sajátos szabályával magyarázza. ZEDLER 1740, XXIV, 903.

mas Lehr a korábban többször hivatkozott könyvében a népek névadási szokásainak összefüggésében idézi a humanista Johannes Nauclerust,⁴⁵⁴ aki azt mondja, hogy a győztes népek nevei gyakran annak legyőzöttől származnak, ahogyan a galloktól származik a germán elnevezés is. Mindazok pedig – írja Nauclerus – akik e név eredetének értelmetlen kutatásával az időt töltik, olyan mintha a Nílus forrását keresnék.⁴⁵⁵

E szerint tehát a *caput Nili quaerere* szállóigét nemcsak általános értelemben vett hiábavaló és lehetetlen vállalkozások leírására használták, hanem alkalmazása összekapcsolódott az eredetre vonatkozó vizsgálódásokkal is: a lehetetlen, megmagyarázhatatlan vagy egyáltalában a történetileg hiábavaló kutatások leírására volt használatban. Kérdés, hogy a frázist a bizonytalan családi eredet leírására mint genealógiai közhelyet alkalmazták – ebben az esetben több családtörténeti műben fellelhetjük nyomát –, vagy egyedi alkalmazásáról van szó, tehát tudatosan a Thurzó-szituációra vették használatba. E kérdés eldöntéséig Spiegel Jeremiás wittenbergi beszéde és annak 1618-as nyomtatási dátuma regisztrálható toposz első felbukkanásaként.

7.3. Az ősiség első történeti nyomai

Míg az eredetre nincsenek pontos adatok, addig a család ősiségére Bécsből hoznak bizonyítékokat a prédikátorok: egy háromszáz éves sírkő feliratát emlegetik, amely egy ősi rokon, Thurzó Ottó testét fedi a minoriták templomában.

A háromszáz, illetve háromszázötven év választópont az ősiség megítélésében, hiszen Esterházy és Pázmány is ennyi idősnak tartja saját famíliáját és ekkori gyökereikből eredve, magukat az ősi magyar vérből származónak mondják. A szám minden bizonnyal nem véletlen, arra az időre – az Árpád-házi uralkodók idejére – vezet vissza, amelyre hőskorként emlékeztek a későbbi századok szülöttei.

Antiquitatis vestigia cupis? invenies ea passim, maxime autem in illo Otthonis THURZONIS monumento, quod Viennae Austriae in Minoritarum aede ante trecentos annos positum, hanc inscriptionem habet: OTTHO THURZO HIC JACET SEPULTUS.⁴⁵⁶

A sírkőre egyéb halotti beszédek szerzői – Jeremias Spiegel és Abrahamides – is hivatkoznak, és azt is közlik, hogy a több száz éves emlékművet márványból emelték.⁴⁵⁷ Míg az eredetnél elegendőnek tűnik egy hasonlat alkalmazása, addig az ősiségnek létező nyoma (*vestigium*) vagy bizonyítéka (*απόδειξις*) van, amelyek még ma is láthatóak. Míg az *origo* kérdését elintézték annyival, hogy bár nem lehet tudni, hol van pontosan a család eredete, de a Nílushoz hasonlóan a família csak jót hoz a világnak, addig az *antiquitas* kérdését már másképp kellett tisztázni: fellelhető nyomokat, bizonyítékokat kellett felvonultatni. Ez a filológiai igény elveti a szóbeliségben terjedő családi történeteket – ezekből vagy túl sok volt, vagy egyre kevesebben hisznek bennük – és ellenőrizhető, hiteles érveket követel. A nemzetség dicséretének ma-

⁴⁵⁴ Lásd a 199. sz. lábjegyzetet.

⁴⁵⁵ Germani ab exteris appellati sunt maiores nostri devictis Gallis et si ludere videam scriptores in huius nominis origine perquirenda, vaniore profecto operam quam si Nili caput quaerent. Nauclerus művéből (*Memorabilium omnis aetatis et omnium gentium chronici commentarii* a Ioanne Nauclero I. U. Doctore Tübing. Tübingen, 1515) idézi LEHR 2012, 247.

⁴⁵⁶ URSINUS 1626, 13.

⁴⁵⁷ Hujus rei *απόδειξις* hodieque extat Viennae Austriae, in Basilica Minoritarum, marmor seu monumentum ante annos trecentos positum, cum tali inscriptione: Ottho Thurzo hic iacet sepultus. ABRAHAMIDES 1617, 14.

A hely Spiegel Jeremiásnál: „THURZONUM igitur FAMILIA tum claritate illustrissima est, tum antiquissima vetustate. Adeo certe, ut ultra trecentos annos, ante quos nobile illud OTTHONIS Thurzonis monumentum Viennae Austriae in Minoritarum aede positum, si inquiras vestigia quidem reperias passim, originem nusquam. SPIEGEL 1618, 14.

gyarázatakor Ursinus a szóban terjedő anekdoták ellen foglal állást: „nihil fere in ore praeter picta majorum insignia, sapienter dicta, fortiter facta, quorum tamen vestigia legunt vel experimunt nulla.”⁴⁵⁸

Az *origo* és *antiquitas* genealógiai narrációban tematikus egységekként felmerülő fogalmak. Ursinus maga is két kérdést fogalmaz meg ezek tisztázására („Originem affectas?”, „Antiquitatis vestigia cupis?”) melyeknek megválaszolását fontosnak tekinti. A két kérdés önálló tárgyalásából következik, hogy két genealógiai kategóriáról van szó. Ezeket a terminusokat a genealógiai elbeszélés során a humanista történetírás is használja, többek között a korábban tárgyalt viterboi Nanni.⁴⁵⁹

7.4. A halotti beszédek Thurzói

Hiába találtak a korszak „genealógusai” régi bécsi Thurzó-elődöt, mégis a humanizmus korának gyakorlatát követve, a halotti beszédek az első ősként Thurzó Györgyöt, krakkói János atyját nevezik meg.

Míg Valentinus Eck panegyricusában igen kevés információt közölt erről a Györgyről – s azt is az általános dicsőítés keretein belül tette – addig e korszak szövegeiben az általános dicséret helyett konkrét információkkal találkozunk a jellemzések során: Thurzó György az első, aki a családban a *bethlenfalvi* nevet viselte, illetve 1446 körül tűnt fel („qui circa annum Christi 1446 claruit”). Sokkal tárgyilagosabb adatok ezek mint a korábbi Eck-féle leírásban, habár mind a két helyen ugyanaz Thurzó György szerepe. Thursio vagy a bécsi Thurzó Ottó után tehát ő a családi név első viselője.⁴⁶⁰ Ebből is látszik, hogy bár igen régi rokont fedeztek fel a bécsi Thurzó Ottó személyében, a nemzetség szempontjából mégsem őt, hanem Thurzó Györgyöt tekintik a család alapítójának. Az nincs kifejtve, milyen leszármazáson át, de Thurzó György Ottótól, e régi bécsi rokontól származik („ab Otthone illo descendens”) és ő az, aki utána leginkább dicséretre méltó („maxime laudantur”). György jelentőségét a családi történetben az mutatja, hogy ő a család gyökere (*radix*) s egyúttal új sarjadéka (*semen*) is, aki termékenyen hajtott úgy, hogy magját messze földre szétszórva vagy önmagából teremve három nagy ágat növesztett, amelynek mindegyike kiterjeszkedve kiváló hősöket hozott.⁴⁶¹

A Thurzó családtagok kétféle módon szerepelnek a szövegekben. Abrahamides halotti beszéde, Jeremias Spiegel parentatiója és Xylander versgyűjteményének bevezetője a család leghíresebb tagjait emelik ki. A két szónok (Abrahamides és Spiegel) ezen túl két csoportba – *ecclesiastici* és *politici* – osztják az egyházi és politikai tisztségviselőket. A viselt tisztségeket is közlik a szövegek, továbbá a születési és a halálozási dátumokat is. Az efféle genealógiák azt is megemlítik, hogy melyik uralkodó kegyéből jutott a megnevezett családtag a tiszteletre méltó tisztséghez. Az *ecclesiastici* rendben a püspökök szerepelnek, Thurzó János boroszlói és Thurzó Szaniszló ol-

⁴⁵⁸ URSINUS 1626, 9.

⁴⁵⁹ Az egyes népek történetének kutatásánál alkalmazza a két fogalmat ott, ahol a forráskritikai elveit összefoglalja. Ebben a kontextusban az a cél, hogy minél hűbb képet kapjunk az *origóról* és *antiquitasról*: „Nam de gentis antiquitate et origine magis creditur ipsi genti atque vicinis quam remotis et externis. Magis igitur creditus ipsis Lydis et Turrenis atque his vicinis Romanis et qui consentiunt in eorum patria historia et origine quam quibusvis aliis quamvis alias eruditissimis.” Idézi LEHN 2012, 128.

⁴⁶⁰ Unde per annos tritavos Georgius ipse / Thurzo tulit generis nomina clara sui. ECK 1519, 6. A függelékben: 56. sor. Továbbá a halotti beszédekben: „GEORGIUS THURZO de *Bethlemfalva* hujus nominis *primus caput et princeps familiae* THURZONIAE.” URSINUS 1626, 14. „GEORGIUS THURZO de *Bethlemfalva* ejus nominis *primus caput et princeps familiae*.” ABRAHAMIDES 1617, 15.

⁴⁶¹ Georgius Thurzo de *Bethlemfalva* [...] velut nova quaedam sementis vel radix arboris Thurzoniae extitit fertilis, de se progenerantis et late longaque spargentis ac diducantis ramos magnos *triplices* quorum quilibet in alios ramos disseminatus praestantissimos protulit *Heroas*. URSINUS 1626, 14–15.

müti püspök, illetve Thurzó Zsigmond (1465–1512) nyitrai püspök. A *politici* csoportban csaknem mindig Thurzó Elek mint *judex curiae amplificissimus et locum tenens* szerepel elsőként, majd Thurzó Ferenc (1549–1563) mint *baro et camerae Posoniensis praefectus et curiae magister*. A halotti beszédek továbbá igyekeznek összegyűjteni azokat a családtagokat, akik a szepesi örökös ispánság tisztét viselték, de semmiféle sorrendet ebben nem tartanak, s sokszor tévesen is olyanokat idesorolnak, akik sohasem viseltek efféle hivatalt.⁴⁶²

Az arbor Thurzonía

Ursinus halotti beszéde a családtagok felsorolását tekintve sokban eltér a másik kettő szónoklattól. Először ez a beszéd tartalmaz családfát. A fejezetnek az *Arboris Thurzonía delineatio* címet adta írója. Ursinus genealógiája már valóban családfa, s bár nem teljes, a pusztasors helyett rokonsági kapcsolatokat és leszármazásokat közöl. Hiányosságait Ursinus is belátja és – ahogyan írja – nem akarja kisebbiteni egyik személy dicsőségét sem, de az idő szűkössége (*temporis angustia*), illetve a megszokás módja (*instituti ratio*) nem enged meg mást, minthogy a család történetének legrangosabbjairól szóljon. Elsőként ő is Thurzó Ottót említi, majd utána Györgyöt, és a közöttük lévő hézagot nem érzi feltétlenül betöltendőnek, ahogyan a többiek eljártak, úgy ő is az Ottó után leginkább dicsérendő személyről Györgyről írt.

Ursinus a Thurzók családfájáról elmondja, hogy a három nagy oldalág közül az elsőből („ab unius lateris ramo”) Thurzó Márton származik, aki Lőcsén született és ott is van eltemetve. Tőle ered Thurzó Zsigmond nyitrai és váradi püspök, illetve György apát. A másik oldalágból a Budán elhunyt krakkói Tessner Márk után a richnói Teofil (*Theophilus Richnensis*) ered, akinek utódjai között volt sánta János (*Johannes Claudus*), annak a Ferencnek szülője, aki az igen dicsőséges Thurzó György Magyarország nádorának atyja volt. A középső ágból krakkói János származik (*Johannes Cracoviensis*), aki két másik ágból szélesen s hosszan kiterjeszkedett. Az első ágából többek mellett származik Elek, aki elsőként viselte ezt a keresztnévet, a másik ágból származik János boroszlói püspök, akit Luther és Philipp Melanchthon is ismert, továbbá Thurzó Szaniszló olmüti püspök. Később ezt az ágat megnövelve híressé vált augsburgi György (*Georgius Augustinus*) és a másik György (*alter Georgius*), akitől a Thurzók fája ismét két másik termékeny ágra ágazott, s az egyikből grafenecki Bernhard (*Bernhardus in Groffeneck*) származott, s aki bár nagy családot nemzett, mégis minden fiúgyermeke elhalt. A Györgytől eredő másik ágból (*ex altero ramo Georgiano*) híressé vált Kristóf, akitől Szaniszló és II. Elek származott, az itt elhunyt nádornak atyja.⁴⁶³

A genealógia olyan családtagokra is kitér, akik nem közvetlenül az elhunyt Thurzó Szaniszló nádor elődei. A célja egy olyan *tabella* összeállítása, amely Györgytől a nádorig összefoglalja a családi leszármazásokat. Látszik az a törekvés is, hogy a híresebb szereplők mellett azok-

⁴⁶² Lásd a *Genealógiai adatokról* című alfejezetet.

⁴⁶³ Post Otthonem itaque antiquissimum Wiennae sepultum, maxime laudatur GEORGIUS THURZO de Bethlemfalva hujus nominis primus caput et princeps familiae THURZONIAE, quippe qui ab OTTHONE illo descendens, circa Annum Christi 1446. claruit, et velut nova quaedam sementis vel radix arboris THURZONIAE extitit fertilis, de se progenerantis et late longaque spargentis ac diducuntis ramos magnos triplices quorum quilibet in alios disseminatus praestantissimos protulit Heroas.

Ab unius enim lateris ramo (ut arbor Thurzonía testatur) ortum traxit suum Martinus Thurzo Leutschoviae natus et sepultus: inde Sigismundus Nitriensis et Varadiensis Episcopus et Georgius Abbas.

Ab alterius lateris ramo prodiit post Teßner Mac. Cracoviensem Budae mortuum, THEOPHILIUS Richnensis ex cujus familia praestanti praeter relinquos originem hausit IOHANNES claudus, inde FRANCISCUS ille, parens GEORGII illius THURZONIS Palatini Hungariae laudatissimi.

nak a felsorolását is fontosnak tartja a szöveg, akik – bár maguk nem voltak kiemelkedő hírességek – de ékes személyek atyjai, nagyapjai voltak. Ilyen Thurzó Ferenc⁴⁶⁴ atyja, Sánta János vagy egy egész korai rokon György apát is.

Az *arbor Thurzonía* leírása a növényi világ elemeivel történik, ezzel is érzékeltetve annak élő és organikus jellegét:⁴⁶⁵ az új családtagok magjai (*semen*) és gyökerei (*radix*) is az új nemzedéknek. A családi fának (*arbor*) törzse (*stirps*) és ágai (*ramus*) vannak, amelyek *late longeque*, azaz szélteben és hosszában terjedtek szét. Az ágak termékenyek (*fertilis*) és virágzóak (*florentes*), sőt magjait szétszórva (*disseminare, se sparsit, se progenerantis*) azokból hősök hajtanak ki.⁴⁶⁶

Alter Georgius: Egy soha nem létezett Thurzó-rokon

Krakkói Thurzó János másodszülött fiáról, az Augsburgba távozott Gyögyről (1467–1521) eddig kevés szó esett a dolgozatban. Gyögynek az atyai tervek szerint fontos feladat jutott volna a családi vállalkozásban. Amellett, hogy körmöci kamaragrófként a bányaüzlet vezetője volt, illetékességébe tartozott a Fuggerekkal való kapcsolattartás is. Feleségéül Fugger Annát adták, ezzel is erősítve a két család közötti üzleti kapcsolatokat. A korábban idézett lengyel történetíró, Ludovicus Decius éppen Thurzó Jánosnak erről a gyermekéről ír a legrészletesebben. Sorából a következők foglalhatók össze: bár György arra született, hogy az atyai örökséget továbbvigye és szaporítsa, a szerencsétlen körülmények miatt nem tudta e tervet teljesíteni; a rossz egészségi állapota vagy feleségének ösztönzése miatt Augsburgba költözött, ahol nem kevéssel ezután, 1521. március 19-én meghalt.⁴⁶⁷

Thurzó Gyögyről – bár ha keveset is, de – beszélnek a humanista szövegek. Ez a mellőzöttség minden bizonnyal összefüggésben van Augsburgba való távozásával. Önálló, neki szentelt költemény nem szerepel a *Pannoniae luctus* című antológiában, amit magyarázhatunk külföldi kötődésével, hiszen életének utolsó időszakát Németországban töltötte, halála nem a mohácsi síkon, hanem Augsburgban érte.⁴⁶⁸ Azokat a körülményeket, amelyek az egészségügyi problémák és családi ösztönzés mellett Thurzó György ama döntésében közrejátszhattak, hogy Magyarországot elhagyva Augsburgba költözzön, jelen sorokban nem vizsgálom részletesen. Csú-

Medius illius arboris ramus progenuit IOHANNEM Cracoviensem, qui de se spargit ramos duos alios, longe lateque diffusos, quorum unus praeter ceteros protulit ALEXIUM illum hujus nominis primum: alter vero IOHANNEM Episcopum Vratislaviensem, B. Luthero et Philippo Melanchtoni probe notum et principem STANISLAUM Episcopum Olomucensem. Postea in eodem hoc Ramo adscendente laudatur GEORGIUS Augustinus et alter GEORGIUS, unde arbor THURZONIA iterum diducta est in alios ramos duos magnos et fertiles ex quorum uno ortus est BERNHARDUS in Groffeneck, qui longius familiam disseminavit, sed praedicti jam in semine masculo defecerunt omnes: Ex altero autem ramo Georiano celebratur CHRISTOPHORUS, proxima stirps hujus adhuc florentis lineae: ab eo enim est STANISLAUS et ALEXIUS II, parens nostri in Domino quiescentis Palatini. URSINUS 1626, 15–16.

⁴⁶⁴ Életéről Gecsényi Lajos írt tanulmányt: GECSÉNYI 2010.

⁴⁶⁵ A barokk családfák képi megformáltságáról lásd GALAVICS 1988, 22–25.

⁴⁶⁶ A képi megjelenítésre példa Abrahamidesnél: domus Thurzonía incredibili latitudine diducens ramos et brachia arbor. ABRAHAMIDES 1617, 14.

⁴⁶⁷ Moriens hos filios insignes duabus uxoris genitos reliquit: primo matrimonio Ioannem, Vratislaviensem, Stanislaum, Olomucensem Episcopos, Georgium comitem camerarium montium Hungariae. Qui vivente patre affinitatem cum Fuggaris iunxerat, patre absumpto totam provinciam et negotiam patris coepta natus, verum adversa validitudine ut plurimum infelix, qui aliquanto postea vel sanitatis gratia vel uxore urgente in Augustam Vindelicorum concessit, nunquam integre convaleuit, ad 19 Martii 1521 diem clausit extremum. Praeter eos Alexium quoque et Ioannem secundo matrimonio genitos reliquit. DECIUS 1901, 26–27.

⁴⁶⁸ A *Pannoniae luctus*-ban való mellőzöttségére magyarázatul szolgálhat, nem tartozik a mohácsi katasztrófa áldozataihoz. Ebből a közelítésből azonban nem kellene szerepelniük az antológiában testvéreinek, a boroszlói és olmützi püspöknek sem, pedig nekik önálló epigrammát szenteltek a kötet készítői.

pán arra utalok vissza, amit korábban röviden érintettem már, hogy az 1510–1520-as években a magyarországi arisztokrácia körében jelentkező idegenellenesség célpontjai elsősorban a Fuggerek és azokkal üzlettársi viszonyban állók voltak. Beszélnek önző üzleteikről, amelyben a magyar törvényeket kijátszva a kitermelt rezes ezüst tartalmával együtt exportálták, hogy azt külföldön szétolvasztva mentesüljenek a kamarának fizetendő hányad alól.⁴⁶⁹

Thurzó György 1511 húsvétján fordul az augsburgi városi tanácshoz abból a célból, hogy felesége, Anna Fuggerin és önmaga számára a városban letelepedési és polgárjogot kérelmezzon. Folyamodványában Augsburgban vásárolt ingatlanának örökös jogon való megtartását kéri s egyúttal kötelezi magát arra, hogy – hasonlóan a város többi lakosához – polgári kötelezettségeinek eleget tesz: adózásban, hadi szolgálatban azokkal egyenlőképpen részt vesz, és az általa tervezett sör- és borkereskedelmi üzletét a tanács törvényei szerint bonyolítja.⁴⁷⁰

György élete végéig Augsburghoz kötődött, viszont fiának, Kristófnak leszármazottai visszatérnek Magyarországra. Szaniszló (1531–1586) nevű gyermeke megörökli Szepes várát, nagybátyjától Thurzó Jánostól (aki azt testvérétől, az első fejezetből ismert, Thurzó Elektől végrendelkezés útján kapja), s mivel a szepesi várral a várispánság tisztje is együtt járt, ezt a tisztséget is Thurzó Szaniszló viselte 1559–1584 között. A kinevezéssel családi kötelezettségek is együtt jártak: 1576-tól gyámja a kiskorú harmadunokaöccsének, a később nádorrá választott Thurzó Györgynek. Bár az Augsburgban született Thurzó Szaniszló szepesi ispánként nem volt különösebben jelentős politikai szereplő, annál fontosabb volt a család történetében: hiszen azzal, hogy gyámkodott az ifjú Thurzó György felett, nemcsak a saját szepesi ágát, hanem a família ún. árvai ágát is támogatta. Efféle kötelezettségeit bevégezve azonban Szaniszló végül úgy döntött, hogy visszatér Augsburgba, és a főispáni méltóságot 1584-től testvéreinek, Eleknek⁴⁷¹ engedte át. Az eljárás során rossz egészségi állapotára hivatkozik és németországi letelepedésekor arra, hogy anyja az Augsburgban honos Fugger familiából származik,⁴⁷² így ő maga is nem idegen helyre, hanem hazájába tér vissza.⁴⁷³

A kitérőt Thurzó Szaniszló személyére azért tettem, hogy érzékeltessem az augsburgi kapcsolatot jelentőségét. Krakói János fiának, Györgynek Fugger Annával kötött házassága nemcsak a gazdasági szempontból volt fontos a családnak: mivel a két püspökön kívül a negyedik

⁴⁶⁹ HORVÁTH 1859 70–71. A Fuggerek és Thurzók közös üzletét csaló, haszonleső vállalkozásnak nevezi Nagy Iván is. NAGY IX, 200–201.

⁴⁷⁰ A folyamodvány átiratát Tózsza Rigó Attila bocsátotta rendelkezésemre az augsburgi Stadtarchiv „Kaufmannschaft und Handel” iratai között végzett saját gyűjtésének anyagából. Köszönöm, hogy a szöveget felhasználhattam a disszertáció elkészítésekor.

⁴⁷¹ A halotti beszédek őt II. Elekként említik.

⁴⁷² Ezt a megjegyzést egy rövid közlés őrizte meg, s mivel több helyen előfordul – Dobai Székely és Wagner Károly iratai között, sőt Wagner még azt is megjegyzi, Fejérvári Károlytól másolta – így nem tudom megállapítani ki a szerzője (Nem igazolt feltevés szerint Bél Mátyás készítette). A közlés E/1-ben számol be Morell György konzulnál tett augsburgi látogatásról és az ott megismert augsburgi epitáfium- emlékekről: *Adversaria. Dum Anno MDCCXIV die XIV July Augustae Vindelicorum fuissem ac apud Dominum Johannem Georgium Morell Consulem Reipublicae praensus[?] fuissem ostendit mihi virile litteratissimus opus suum collectionem nimirum omnium epitaphiorum, ac monumentorum quae in omnibus templis Augustae visuntur, ipseque dominus Morell aeri incidenda vult eum insignibus, ac imitatione characterum colorisque lapidum ac figurarum sepulchralium. Eorum epitaphium Thurzovianum, quo in templo Div[ina]e Auf[gust]ae visetur exscripsi hoc vero ita sonat:[lásd. idézve a következő lábjegyzetben] In extrema parte visuntur hac litterae S. T. D. B. C. S. B. I. B. Dum Thurzo in patriam reversus asseritur eradi potest ob matrem suam ea praediviti familia Fuggeriana ortum etiam Augustam Vindelicorum patriam suam dixisse. Fol. Lat. 217. 115r/v.*

⁴⁷³ Ugyanígy Augsburgot nevezi meg hazájának sírfeliratában is, amelynek emlékművét a városi evangélikus templomban emeltette öccse, Thurzó Elek: *Stanislaus Thurzo de Bethlenfalva, comes Scepusiensis, Baron Bojnitz ob adversam valetudinem, relictis suis Hungaricis Ditionibus huc in patriam reversus pie in Christo obiit die 6 mentis Aprilis Anno MDLXXXVI aetatis suae LV. Alexius Thurzo Fratri cariss[imo] moerens h[oc] m[onumentum] f[i]eri c[uravit]. Fol. Lat. 217. 115r/v., WAGNER IV 1778, 111.*

fiúnak (Eleknek) is csak lányai születtek, így György volt az, akin keresztül a Thurzó-család szepesi ága fennmaradt. Bár fia, Kristóf és annak leszármazottjai Szaniszló és (II.) Elek Augsburgban születtek, ezek gyermekei már Magyarországon élve viselnek hivatalokat a 17. század elején. A Xylander által megverselt Kristóf a szepesi ispánságot, az Ursinus által elbúcsúztatott Szaniszló a nádorságot. Éppen ezért különös az, ami egyedül Ursinus halotti beszédében tapasztalható: miszerint az elhunyt nádor felmenői között nem augsburgi Györgyöt, hanem egy ún. *másik Györgyöt (alter Georgius)* nevez meg a prédikátor.⁴⁷⁴

Eszerint az elgondolás szerint krakkói Jánosnak nem négy, hanem öt fia született: az egyik Augsburgba távozott (*Georgius Augustinus*), míg a második György lenne a *másik György (alter Georgius)*, akitől Kristófon keresztül Szaniszló és Elek származik, és ez utóbbinak gyermeke az elhunyt Thurzó Szaniszló nádor. Nehezen elképzelhető az, hogy az elhunyt Thurzó Szaniszló nádor ne hallott volna nagybátyjáról (akit egyébként szintén úgy hívták, mint őt), s ne lett volna tudomása annak augsburgi távozásáról, egyáltalán a család Augsburghoz való kötődéséről. Az is lehet, hogy Ursinus tudta rosszul: ismeretei egy bizonyos Györgyről szóltak, aki dédnagyapja volt a nádornak, de nem tudta pontosan, hogy ez az augsburgi rokonnal megegyező személy.

Végül arról is szó lehet, hogy mindenki tudott mindent, csak e valóságot, úgy, ahogyan történt, igaz voltában nem akarták közvetíteni. Magyarország kora újkori közvéleményében kevésbé voltak üdvözölve a Fuggerek, hiszen továbbra is élt a hozzájuk kötődő ellenszenv, sőt talán az a vélemény is terjedt már, hogy közvetetten a német kereskedők tevékenysége okozta az ország Mohácsnál elszenvedett pusztulását. Ezen túl a család – emlékezve Esterháznak a Thurzókról mondott véleményére – a korának nemesei között nem ősi, hanem *idegen és jövevény* nemzetség volt, így valószínűleg nem volt szerencsés a Fuggerekkel való rokonság nyilvános ismertetése sem. Ezek a feltevések a következő fejezetbe vezetnek át, amelyben arról írok, miképpen szolgáltatnak a prédikátorok történelmi adatokat a család ősiségére és uralkodóhoz való hűségére vonatkozóan.

7.5. A királyhűség történelmi bizonyítékai

Rhenanus és Brodarics hivatkozások a Thurzó-genealógiákban

A következőkben a korábbi ismert Rhenanus-előszónak és Brodarics István mohácsi csatavesztésről szóló tudósításának utóéletével foglalkozom. A kegyeleti műfajokban felfedezhető egy újszerű filológusi habitus: a történelmi szöveghelyek és történelmi bizonyítékok felhasználása a családi eredetkonstrukciókban. Szerencsés, hogy ebben a fejezetben vizsgált források elemzésekor egyúttal egy már számunkra ismert szöveg recepciójával foglalkozhatom.

A halotti beszédek és Xylander versgyűjteménye ugyanis a korábban ismertetett Rhenanus-szövegre hivatkozik akkor, amikor a család régiségéről szól. Mind a szepesi ágból származó Thurzó Kristóf, mind az árvai ág leszármazottja, Thurzó György nádor kegyeleti szövegei felhasználják Rhenanus szöveghelyét azonban az eredetitől eltérő értelemmel.

⁴⁷⁴ Medius illius arboris ramus progeniuit IOHANNEM Cracoviensem, qui de se spargit ramos duos alios, longe lateque diffusos, quorum unus praeter caeteros protulit ALEXIUM illum hujus nominis *primum*: alter vero IOHANNEM *Episcopum Vratislaviensem*, B. Luthero et Philippo Melanchtoni probe notum et principem STANISLAUM *Episcopum Olomucensem*. Postea in eodem hoc Ramo adscendente laudatur GEORGIUS *Augustinus* et alter GEORGIUS, unde *arbor* THURZONIA iterum diducta est in alios ramos *duos* magnos et fertiles ex quorum uno ortus est BERNHARDUS in Groffeneck, qui longius familiam disseminavit, *sed* praedicti jam in semine masculo defecerunt omnes: Ex *altero* autem ramo Georiano celebratur CHRISTOPHORUS, proxima stirps hujus adhuc florentis lineae: ab eo enim est STANISLAUS et ALEXIUS II, *parens* nostri in Domino quiescentis *Palatini*. URSINUS 1626, 15–16.

Xylandernél a halhatatlanság második módjához tartozik a nemzetségnek emlékezet révén való továbbélése. A 11-es zsoltár felidézése („in memoria aeterna erit justus”) után mondja azt Xylander, hogy a Thurzók igen régtől méltóak arra, hogy nevük az utókor számára fennmaradjon, majd ebben a kontextusban kerül említésre Rhenanus szövege. A szöveget a patrónusi tevékenység szemléltetésére, hanem az uralkodóhoz fűződő családi hűség bizonyítása képpen idézi fel Xylander, illetve a többi szöveg is.

A Thurzók családja már száz éve, Ulászló és Lajos magyar királyok idején kiérdemelte nevének dicséretét, mindenekelőtt György királyi kamarai prefektus⁴⁷⁵ és Szaniszló olmützi herceg/fejedelem és püspök,⁴⁷⁶ amint ezt Zsámboky János Bonfinihez csatolt függeléke és Beatus Rhenanus Tertullianushoz írt bevezetése tanúsítják. Amely királyok, a szerző [Rhenanus] szavaival szólva, éltek a Thurzók kivételes hűségével és régi kipróbált okosságával/előrelátásával, és nem megvetendő jutalmakkal bőkezűen viszonozták, akiknek [ti. Thurzóknak] erényeit Morávia bámulta s Germánia csodálta, sőt Ursinus Velius, Huttenus germán lovag, Joachimus Vadianus és Janus Dubravius költők és igen híres historikusok örök érvényű művek dicséréteivel tették halhatatlanná. Éspedig nemcsak egykor érdemelte ezt ki családokat, hanem következő királyok és császárok alatt is megtartotta, csorbítatlanul megőrizte és megkímélte.⁴⁷⁷

Bár nem ír teljesen valótlan Xylander („verbis authorum utor”), hiszen tényleg Rhenanus szavaival él, mégis az ő felhasználásában egészen más jelentésbe kerülnek a humanista sorai. Xylander több dolgot összemos. Először is kihagyja azt a rész, amely Rhenanusnál a legnagyobb hangsúlyt kapja: Thurzó Szaniszló ama erénye, hogy költőket, tehetséges férfiakat támogatott. Ez teljesen elvész itt sőt, a költők említése csak azért lesz fontos, mert ők is írtak a Thurzókról, megörökítették dicsőségüket. Az eltelt száz év alatt ezek a literátorok már tekintélyekké váltak, nem az számít, hogy a Thurzók támogatását élvezték – sőt egészen mellőzendő tény, hogy a Thurzók patronátusa révén váltak költőkké – hanem az a mértékadó, hogy ők azok akik írtak a familiáról, náluk a van a nyoma a család történetének.

Rhenanusnál az igazi erényesség a tudósok támogatásában és a költészet pártolásában állt. Xylandernél a kiválóság a kivételes hűséget és régtől bizonyított gondoskodó előrelátást jelent, amivel a Thurzók az uralkodóhoz fordultak. A nemzetség sajátjaként kezelt *fides et prudentia* az, amelyet Germániában és Moráviában csodálnak és ez az amit a költők és historikusok a halhatatlanság számára megörökítettek. A következő mondatban megerősítést nyer ez az

⁴⁷⁵ Különös, hogy Xylander Thurzó Györgyöt, Thurzó János Augsburgban (1521-ben) elhunyt fiát említi róla ugyanis Rhenanusnál egyáltalán nem esik szó. Kamarai prefektusként Rhenanus Jánosra gondolt akkor, amikor Thurzó Szaniszló olmützi püspök atyját elismeréssel emlegette. Itt minden bizonnyal Xylander tévedése hozta ezt változást.

⁴⁷⁶ Köszönöm Szekér Barnabásnak, hogy felhívta a figyelmemet arra, hogy a szöveg itt Thurzó Szaniszlót fejedelemként, herceggként említi. A kérdés tisztázása egyelőre nyitva maradt, de magam sem találtam más szövegben ehhez hasonló megszólítást.

⁴⁷⁷ Magnam enim a centum jam annis ab Uladislaio et Lodovico Regibus Hungariae inchoando Thurzonum familia hoc nomine laudem meruit, Georgius praesertim Camerae Regiae Prefectus, et Stanislaus Princeps, et Ep[iscopu]s Olomucensis, testibus Joanne Sambuco in Appendice Bonfinij et Beato Rhenano praefatione in Tertullianum: Qui Reges verbis Authorum utor, egregiam Thurzorum fidem, ac prudentiam jam olim exploratam habuerunt, et beneficys non contemnendis liberaliter exornarunt, quorum virtutes Moravia suscepit, Germania admirata est, imo Ursinus Velius, Huttenus Eques Germanus, Joachimus Vadianus, et Janus Dubravius Poetae, et Historici clarissimi aeternorum monumentorum praeconys im[m]ortalitati consecrarunt. Non vero olim tantum, hoc ipsum familia vestra meruit, verum etiam apud Reges, et Imperatores subsequentes, retinuit, et huiusq[ue] illibate custodivit, et conservavit. XYLANDER 1614, 40v. A függelékben: 66–75 sorok.

állítás: „a Thurzók virtusa elevenen él, hiszen az *apud reges et imperatores subsequentes* megőrződött és csorbíthatatlanul fennmaradt, a dicsőségre tehát, ahogyan régen, úgy ma is méltóak.”

Rhenanus szövegéhez képest a legnagyobb eltérés, hogy Lajos király mellett egy másik uralkodót: Ulászlót is említene a szövegek. Rhenanus soraiba egy másik nevet, a *Vladislaust* is beírják, mintha az az eredeti szövegben is szerepelt volna. A Xylander által megőrzött szöveghagyományban a két király egyszerre kerül említésre: a Thurzók családi nevének dicsérete „ab *Uladislao et Lodovico Regibus Hungariae inchoando*” méltó a dicsőségre. Ulászló király tehát valamikor a 17. században került be a Thurzók családtörténeti hagyományába, bár azt nem lehet tudni, hogy melyik Ulászlóra gondolt Xylander. A király nevének említése arra szolgált, hogy a Thurzók nemcsak *probata* virtusukkal, hanem egyúttal ősiségükkel is büszkélkedhettek, hiszen a család lojalitásának és minél régebbi gyökereinek bizonyítása történik meg egy másik király emlegetése révén is.

Az uralkodóhoz fűződő viszony kontextusában bír szereppel a *Carmina sepulcralia* előszavának másik hivatkozott historikusa – a Bonfini-függelékben található – Brodarics István is. Xylander Brodarics István szövegét is Lajos királlyal összefüggésben említi, hiszen az ifjú király uralkodása alatt tűntek fel először a Thurzók az országos hivatalokban.

Brodarics szövege a mohácsi vereséget követő közvetlen eseményekről szól és Thurzó Eleket Pozsonyban, a menekülő Mária királyné személyes környezetében említi: „Amikor a királyné meghallotta ezt a vereséget, a veszprémi püspökkel, Thurzó Elekkel és a pápai követtel – akkor még nem tudva bizonyosat a király vesztéről – rémülten Pozsonyba futott.”⁴⁷⁸ A szöveg helyi idézése Thurzó Elek megbízhatóságát és hűségét dokumentálja, hiszen megőrökíti azt, hogy a főúr a legnagyobb katasztrófa után sem hagyta el a királynét, személyes környezetében maradván elkísérte őt Pozsonyba.

7.6. Virtus és nobilitas.

A nemességről szóló diszkusszió és a genealógia kapcsolata

A halotti beszédek kegyeleti funkciójuk mellett politikai szövegek is, hiszen a politikát befolyásolni vagy irányítani hivatott személyekhez is szólnak, azoknak üzenetet hordoznak. A beszédek kinyomtatást és terjesztést, illetve a temetési szertartáson jelen voltak a korabeli politikai élet szereplői, irányítói. A szövegek gyakran hangsúlyozzák, hogy az elhunyt személyek – azok ősei, sőt leszármazottai is – nemcsak képesek, de teljes mértékben alkalmasak, rátermettek voltak a hazáért tett szolgálatokra és a politikai feladatokra. Ennek a rátermettségnek az illusztrálásaként is olvashatjuk ezeket a forrásokat, köztük Zabeler Péter prédikációját is. Ebben a szövegben az irat első részében feltett kérdésre („Miféle csapás az, amelyet az Istentől akkor szenvedünk el, amikor ilyen fejedelmi embereket elveszítünk?”) a prédikátor úgy válaszol, hogy a veszteség minőségét Ézsaiás Könyvéből vett, az államéletben és döntéshozásban szerepet vivő tisztségviselők⁴⁷⁹ említésével írja le, majd ehhez bibliai személyeket, illetve a magyarországi élő és elhunyt kortársakat, politikai szereplőket párosít.

Csak néhányuk megemlézésére van itt lehetőség. Az elsőt, a *támasz*, illetve *támogató* szerepét az elhunyt Thurzó Szaniszló nádor töltötte be, a *táplálót* a néhai Thurzó György nádor és Révay Péter. Az *erős* és *hadakozó* személyek jellemzésére írja Zabeler, hogy ők egyaránt *tempore toga et militia* bátrak arra, hogy a háborúban mindig az ellenséggel szembeszálljanak, másrésről a békeidőkben is szerencsésen és okosan helyt álljanak az ország irányításában. Ilyenek Josua, Barak, Gedeon, Jepta, Sámson és Dávid, de a német V. Henrik is, aki ötven csa-

⁴⁷⁸ BRODARICS 1987, 29.

⁴⁷⁹ „A támaszt és a táplálót, az erőt és hadakozót, bírót és prófétát, jóst és öreget; az ötvenedes hadnagyot, a tisztes embert, a tanácsost, az ügyes mestert és a varázsláshoz értőt.” Esa, 3,2–4.

tában saját maga is részt vett, a szász fejedelem, Mauritius, akinek férfias bátorságát Budán, Nagykanizsánál, Keresztesnél és Hatvannál is megtapasztalhattuk. Végül a híres Zrínyi Miklós, aki Szigetvárat 1566-ban lovagiasan (*ritterlich*) tartotta a törökkel szemben. A *hadnagykat* illetően a prédikációban előforduló korabeli névalakokat idézem: Lazarus Schwendy, Ruber, Christoph Teuffebach, Thomas Erdödi horvát bán és kapitány, Franciscus Nadasdy, Adolph von Schwartzenberg, Siegfried Golnitsch, Melchior von Redern, Pograny, Batiany, Basta, Herren Thurzones, Forgaczy. A *jós és öreg* tisztségét Illésházy Istvánhoz társította a prédikátor, aki mint régi dolgok kincseskamrája (*schatzkamer der alten sachen* vagy *penu antiquorum factorum*) nagy tapasztalata révén az igazságtalanság felismerője és annak elutasítója volt.

Az említett példák arra a jelenségre mutatnak, hogy arisztokratává válni, nemesnek lenni külsőségeiben is életformát jelentett és ennek a reprezentáció szempontjából volt jelentősége. Látható az, hogy a 16–17. századi irodalmi szövegekben a nemesi virtus alatt etikai minősítést értettek, de pontosabban a társadalmi helyhez, ranghoz köthető etikai állapotot, amely a nemesi tematikán belül olyan értéket képviselt, amelyet nem lehet feltétlenül csak morálfilozófiai kategóriákkal interpretálni.⁴⁸⁰ Ha belegondolunk abba, hogy a nemességet illető morálfilozófiai tanítások, amelyekben általában a tradicionális etüdök találhatók meg, s amelyek nagyon leegyszerűsítve azt boncolgatják, hogy vajon a leszármazások mentén továbbadható vagy pedig egyéni teljesítmény által elérhető tulajdonság a nemesség, akkor az a tapasztalat látszik igazolhatónak, hogy hiába transzportálják az auktorok a nemesség-teóriák nagy számát, érvelnek a születéssel járó nemesség mellett és ellen, és tesznek hasonlóan a jogászok is, amikor a konvencionális loci-hagyomány zsánereit idézik fel: ezek mindig a funkció szempontjából érdekesek. Ami a tulajdonképpen nemes kétség kívül érvényessé tette az uralmi viszonyok mentén megfogalmazott *societas civilis*ben, az egyedül a politikailag és jogilag megformált, rendi viszonyok által meghatározott *politikai* értelemben vett nemesség, a *nobilitas politica*.

A kora újkori felfogásban a reprezentáció fogalma erőteljesen kibővül s az uralkodó személyén túl már kiterjedt a hatalom más képviselőire is. A reprezentáció nemcsak a szertartások látványában, hanem az udvarok életének eseményeiben, külsőségeiben és tárgyi világában is jelen volt.⁴⁸¹ Sokan hangsúlyozzák azt, hogy a genealógia műfaji alakulása a főnemesség politikai szerepének megváltozásával függ össze.⁴⁸² A XVI. századtól kezdve ugyanis a nemesi reprezentáció összekapcsolódik a törökellenes harcok megszervezésével, az ország védelmi politikájának részbeni irányításával.⁴⁸³ Az arisztokrácia társadalmi súlyának növekedésével párhuzamosan változott a nemesi reprezentáció mértéke is.⁴⁸⁴ Az államelméleti szövegek esetében is megmutatkozik ez a változás: a hatalmi szerepek megoszlását mutatja, hogy az állam mint jól működő organikus egész – amely hasonlóan az emberi test felépítéséhez, fejből és tagokból áll – a 17. századra kiegészül egy államhatárokon átívelő, egész Európát magába foglaló organikus egység gondolatával is. Az egység gondolatát a török háborúk elleni védekezés szükségére hívta életre, amelyben – a Királyi Magyarországot tekintve – alapvető feladat jutott az arisztokráciának. A pamfletirodalom esetében például a Habsburg Birodalom külpolitikai erejét az erdélyi és magyarországi erőviszonyok ismertetése során is felmérték. A politikai erőviszonyokat leíró narrációban, nem a hatalomgyakorlás intézményi hátterét vagy a minisztereket mutatták be, hanem az egyes jelentősebb családok tagjait, klánokat, a rendeket vagy az elit különböző csoportjait.⁴⁸⁵ Az ország védelmének ügye olyan kérdés volt, amelyben a nemesnek szemé-

⁴⁸⁰ BLEECK–GARBER 1982, 63.

⁴⁸¹ LAUTER 1992, 5.

⁴⁸² GALAVICS 1988, 22.

⁴⁸³ PETNEKI 1989, 48.

⁴⁸⁴ A főúri méltóság súlyát bizonyítja Péter Katalin szerint az első portrék megszületése a XVI. században. PÉTER 1988, 19.

⁴⁸⁵ G. ETÉNYI 2002, 20.

lyesen képviselnie kellett magát; nemcsak a királyt tanácsokkal segíteni (mint ahogy ezt a humanizmus korában Thurzó Szaniszló olmtüzi püspök esetén láttuk), hanem a megváltozott politikai helyzetben a hazáért vért áldozni is a nemes kötelességeihez tartozott.

In hac nostra Patria Heroum sanguinis fontem jam exhaustum exsiccatumque iri, neque superesse quemquam, qui vel familiae solatio, vel Patriae ornameto, vel legibus praesidio auxilio, vel Caesareae Regiaeque Majestatis consilio, fide fidelibusque officiis utilis et commodus esse possit.⁴⁸⁶

Abrahamides Thurzó György temetésére írt halotti beszédében Zabeler Péter eljárásához hasonló „párosításra” látunk példát, bár ez esetben a mitológiából: a török ellen egy egységként harcoló arisztokrácia egy-egy elhunyt tagja a trójai háborúban szereplő görög hősök magyarországi párjaként kerül idézésre.

A tekintélye és józan belátása miatt csodált („admiranda auctoritate et iudicio exactissimo”) Illésházy István korának megfontolt Nesztora mellett Zrínyi Miklós és ruszkai Dobó Ferenc állnak, akik mint a háború két villáma („duo belli fulmina”) harcolnak a török ellen. Zrínyi – ahogyan Hektor – falként védelmezte Dobó Ferenc mint Akhilleusz („zeoltes ille pro patriae libertate”) féltve őrizte hazájának szabadságát. Báró Batthyányi Boldizsár Odüsszeusszal, Nádasdi Ferenc – a törökök rettenetéként („Turcarum terror et horror”) – Mars alakjával kerül összehasonlításra. A nádori szolgálat gondját és aggodalmának súlyát a köz javáért („pro publico bono”) hordozó Thurzó György Atlas alakjával áll párhuzamban.⁴⁸⁷

A trójai háború és a magyarországi törökellenes harcok történelmi párhuzama a 16. században kialakult zsidó–magyar sorspárhuzam mellett a 17. századra több helyütt előforduló toposz. A trójai háború, illetve a menekülés motívumainak halotti prédikációkban való előfordulására is több példa rendelkezésre áll.⁴⁸⁸ A kora újkori magyar politikai szereplőket a trójai hősökkel, Magyarországot a kereszténység védőbástyájának („Antemurali totius Christianitatis”) szerepében a trójai városfalakkal való azonosítása gyakori irodalmi jelenség és maguk a Thurzók is élnek vele egyéb halotti beszédekben is.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ URSINUS 1626, 13.

⁴⁸⁷ Quis adeo rerum est imperitus, qui ignoret, Hungariae nostrae res tum etiam laborasse, cum adhuc [...] in fasciis et cunis ageret, vel Illustrissimus ille et admiranda auctoritate et iudicio exactissimo celeberrimus Comes Regnique Palatinus, p. m. STEPHANUS ILLIESHAZI, *de Illieshaza* sui seculi Hungariae consultissimus quidam Nestor? vel nunquam satis laudati illi, immortalisque memoriae Proceres, comes NICOLAUS de Zrínyo et FRANCISCUS DOBO *de Ruzka*, vere duo belli fulmina, ille sui seculi Hungariae quidam HECTOR: hic murus et Achilles vel Zelotes ille pro patriae libertate, BALTASAR BATIANUS baro inclutus, sui seculi Hungariae quidam ULYSSES, vel proles illa Martia, FRANCISCUS NADASDI *de Nadasd*, Turcarum terror et horror. Vel denique hic ipse, cui hodie justa facimus, propter molem solitudinum et curarum Palatinalium, quas pro publico bono unus suis gestabat humeris Hungariae quidam ATLAS. ARBRAHAMIDES 1617, 12–13.

⁴⁸⁸ KECSKEMÉTI 2004a, 113–118.

⁴⁸⁹ *In politico* vero an parum laudis TURZONIAM domum reportare putas, quod *Regno* huic *Hungariae* incluto *Antemurali totius Christianitatis* fortissimo *benedicente DEO Heroas* progenavit laudatissimos *Nestores, Hectores, Atlantes, Astyanactas, Mardocheos?* URSINUS 1626, 16.

A tényleges politikai szerepek és mitológiai személyekkel való azonosulásra ők maguk is törekedtek. Csak a legismertebbet, Zrínyit idézem, aki Szigetvár védőjeként önmagát hektori feladatban verselte meg (*Mint Hector Trojának, / Ugy én Szigetvárnak / Erős őrzője voltam / Mutattam pogánynak / Hogy nagy Jehovának / Kedves szolgálja voltam*). ZRÍNYI 1982, 43.

Thurzó Szaniszló nádor halotti prédikációjában az ország és Jeruzsálem sorsának összekapcsolása is megjelenik.⁴⁹⁰ A nádor tehát nemcsak kiváló ősökkel rendelkezik, hanem a korszak híres politikai szereplői, hősei között is megtalálja a helyét.

Ebben a funkciójában tehát kiegészül a jellemrajz – sőt bizonyos tekintetben a genealógia is –: az országért cselekedni kész, annak sorsáért felelősséget érző személyekként szerepelnek a halotti beszédek nádorai. Német nyelvű prédikációban Zabeler Péter – szintén az országos szolgálatban betöltött pozíció miatt – Jeremiás Siralmainak példájára a „fejünk koronájának” nevezi a nádort („cecidit, cecidit capitis nostris corona / jenige herr die Chron unsers Hauptes”) amely arra utal, hogy a nádor az országos méltóságok rangsorában az első, az uralkodó helyettese, a kormányzat feje. Ugyanígy a korábban említett – s a német prédikáció fő gondolati szálának tekintett – Ézsaiástól származó mesterségek között az első: a *támasz és tápláló* (az ehhez a szerephez párosított szavak: *sustentator, sustentatrix, fulcrum et futura, fundamenta terrae, scuta terrae* stb.) Az országot tartó oszlopként (*Grundfeste, Seule, Pfeiler*) vagy védőfalként is szerepel Thurzó Szaniszló nádor. *Táplálóként* egy fa alakjában jelenik meg, aki az alattvalóknak élelmet, árnyékot és nyugalmat ad.⁴⁹¹ Halála és alakja Jézussal is összehasonlításra kerül.⁴⁹² A genealógia mitológiai párhuzamokkal kiegészített fejezetei így nemcsak a tényleges rokonsági kapcsolatok bizonyítására szolgáltak, hanem példaképeket is bemutatnak, így hozzájárultak egy ház, egy nemzetség reprezentációjához. A genealógiával nemcsak az ősi, nemesi származást ápolták, hanem azt a teljesítményimázst is, amely a „különös rátermettséget” jelentette.

Éppen ennek az imázsnak a megkérdőjelezésére bontakozik ki, majd a 17. században erősödik fel az a kritikai hang, amely szót emel a születéssel járó nemesség, a származásból eredő kiválóság hangsúlyozása ellen. A származás védelmezői a családot vagy nemzetséget a leszármazottakat összetartó, generációkon átnyúló fogalmi konstrukcióként írták le, amelyben az egyén – a nemes maga – saját érdekeit egy nemzetség érdekeinek rendelte alá. A vérséghez kapcsolódó elméletek biztosították egy nemzetség, azon belül egy közös cél kontinuitását. Ezért a származás ápolása egy olyan morális tartást támogatott, amelyben az elődök példája arra sarkallt, hogy ahhoz hasonló tetteket kell véghezvinni. A nemes ebben az esetben nemcsak az ősatyától vérségi leszármazásában érintett, hanem szociális-erkölcsi közösséget is élvez az ősapával, aki a dinasztikus jellem/attitűd megvalósításához szükséges magatartási formákat és tulajdonságokat magáénak bírja.⁴⁹³ A nemes individuuma ebben a kontextusban nem jut szerephez, hanem egységre, közösségre mutató karaktere lesz hangsúlyos. Ez két dimenzióban mutatkozik meg: horizontális irányú kapcsolatai saját házához, udvarához kötik, vertikális irányú viszonyai a múlttal kapcsolják össze a több generációt átfogó, a nemzetséget jellemző kollektív tudat révén.⁴⁹⁴

A nemességet érintő kritikai vélemények viszont épp ez önként vállalt felelősséget, a közért vállalt áldozatokat kérdőjelezték meg sokszor a társadalmi és vagyoni különbségek fájlalásával. A társadalmi rang és különösen az ebből eredő gazdagság az ő interpretációjukban olyan

⁴⁹⁰ Gleich wie nun Jerusalem die hauptstadt im gantzen Lande vnd Juda der vornembste Stam vntter den zwölff Stämmen der Kinder Israel gewesen also ist das liebliche vnd löbliche hungeriand ante murale totius Romani Imperii Vormawer des gantzen Römischen Reichs, welches durch sonderliche vnd wunderliche hülffe Gottes den Türken vnnd andere grausame feinde auffgehalten. ZABELER 1626, 6.

⁴⁹¹ Arbores procerae, hohe Bäume / welche den Vntterthanen gutte Nahrung / schatten vnd Ruhe geben. ZABELER 1626, 7. Vagy egy másik helyen: Decidit, decidit arbor nostrae familiae delictum et laetitia. Der schöne Baum der vns Speiss vnd Schatten schutz und schirm geleistet ist vmbgehawen. ZABELER 1626, 3.

⁴⁹² So ja der Reuter Israel von uns gefallen / so ist verhanden der Allmechtige Reuter Christus Jesus / der will vnns vntterden Myrten seines Schutzes vnd schirms also bewahren / daß vns niemand ohne seinen gnädigen willen ein härlein soll krümmen. / So ja der beste Reuter auß dem Baum des Alten Thursonischden Geschlechts gefallen. ZABELER 1626, 4.

⁴⁹³ SCHRÖCKER 1977, 435.

⁴⁹⁴ SCHRÖCKER 1977, 435.

dolog, amely nem az emberi nagysághoz, kiválósághoz tartozik, mert a birtoklásra irányuló állandó vágyból és a javak elvesztésén aggódó félelemből ered. Klaus Schreiner írja, hogy a nemesség eredetére és lényegére vonatkozó gondolkodás a középkorban sem a stílisis gyakorlatok, sem az akadémiai retorika dolgához nem tartozott. A nemességről folyó vitákat egy olyan publikum előtt folytatták, aki a politikai rendszerek jogfolytonosságával szemben kérdéseket tett fel, de akit ugyanígy meg is kellett győzni arról, hogy a privilégiumokkal rendelkező nemesség hatalomgyakorlásban testet nyerő uralmi igénye a köz javának szolgál.⁴⁹⁵ Klaus Schreiner példái a késő középkori paraszti gravamenekből származtak. A korszakbeli iratok tanulmányozása közben azt tapasztalta, hogy a származás elleni kritika klasszikus – és a korábbi fejzetben röviden érintett – argumentációja mellé keresztény-teológiai ihletettséű elemek is járultak: a kiváltságos társadalmi státuszú nemesek uralmi igényét a kritikusok e világi szerencsétlenségtörténeté fordították át: Káinban, a testvérgyilkosban és Nimródban, az erőszakos vadászban minden nemes ótestamentumi őst látta meg, aki az Isten által neki adott uralmat jogtalan erőszakkal használta fel. Természetesen a nemesség oldaláról is jelentkezik a bibliai textusokra épülő önigazolás igénye, s bár a *nobilis* szó igen kevés helyen fordul elő a Bibliában, a Páltól származó levélrészlet⁴⁹⁶ mégis alkalmat szolgáltat arra, hogy a társadalmi rangtól teljesen független értelemben álló textus nemesi reprezentáció eszközévé váljon. A téma frekvenciáját mutatja, hogy a 17. század elejére a *nobilitas*ról szóló disputációk az akadémia falai között is megjelennek, bár gyakran igen egyszerű – keresztényi egyenlőség gondolatát megfogalmazó – érveléssel.

Annon nos omnes unum creatorem, unum autorem, unum opificem totius hujus universitatis et quicquid in ea aspectabile et tractabile continetur, agnoscimus? nonne omnes aequaliter ex gleba terrae et luto compositi, atque ad imaginem pulchritudinis coelestis formati sumus? nonne omnes liberi unius patris et sic fratris sumus?annon omnes unam animam cum mortali corpore famelicis vermium morsibus tandem confiscando circumferimus? nonne omnes unius orbis seu diversori hospites sumus?⁴⁹⁷

Contra nobilitatem címmel egyetemi szónoklatok készülnek, s a fent idézet kis beszédrészlet azért érdekes még, mert szerzője a korábban ismert Spiegel Jeremiás wittenbergi professzor.⁴⁹⁸ A rendkívül érdekes szónoklat ismertetésére jelenleg nincs mód, csupán jelzem azt, hogy ebben a szövegben számos olyan elem, genealógiai közhely vagy antik történet található (pl. Antigonos király önteltségéről), amelyek a halotti beszédekben is szerepelnek.

Arra a kérdésre, hogy van-e kapcsolat a nemzetség dicséretének mikéntjéről értekező prédikátor szónoklatbeli elvei és a 17. századi genealógiáírás általános elvei között, igennel lehet felelni. A történetírás módszerének változása hat a családtörténeti vizsgálódások módszerére. Szintén nem lehet tagadni az erényről és a nemességről szóló diszkusszió befolyását a genealógiáírásra, így a nemzetség dicséretére vonatkozó formai és tartalmi elvek egy korszak vagy társadalmi csoport genealógiai gondolkodásmódját tükrözik.

Több fogalom és téma előtérbe kerül e teoretikusnak tekintett megállapítások között. Ilyen a *hamis* és *valódi* dicséret kérdése. A hamis dicsérethez a beszédekben mindig ismétlődő tulajdonságok tartoznak. Olyasféle dicséretetek ezek, amelyek idegenek vagy idegenszerűek (*alienus*) a külsőségekre összpontosítanak, éppen ezért felszínesek (*externus*). A hamis dicséret az

⁴⁹⁵ SCHREINER 1997, 388.

⁴⁹⁶ „Mert tekintsétek csak a ti hivatástokat, atyámfiai, hogy nem sokan hívtak bölcsnek test szerint, nem sokan hatalmasnak, nem sokan nemesek” (Kor I, 1,26) Az idézet ebbéli funkciójáról: SCHREINER 1974

⁴⁹⁷ SPIEGEL 1617, 5.

⁴⁹⁸ Oratio academica contra nobilitatem Dn. M. Ieremia Spiegelio ... Wittenbergae in Collegio Philosophorum 5. die April, ex officina Johannis Gormanni Anno 1617. (A továbbiakban: SPIEGEL 1617)

ősökre koncentrálnak, azok füstös viaszmásaiból (*fumosis majorum imaginibus*) a felmenők szóban emlegetett bölcsebb mondásait (*sapienter dicta*) és bátor tetteit (*fortiter facta*) ismételteti, míg a valódi dicséret a saját (*proprius*) és belső (*internus*) ékességekre koncentrálnak, az egyéni tettekből, eseményekből meríti tárgyát. Éppen ezért a valódi dicséret esetén nem áll fenn az a veszély, hogy a dicséretben részesülő egyén érdemtelenül kapja azt. Felmerül a kérdés, hogyan lehet az egyén dicsérete egyúttal a nemzetség és család dicsérete is anélkül, hogy mindez a hamis dicséret vagy a hízelkedés vádját magára vonná.

Harmadik fejezet

A tudományos genealógia kezdetei a 18. században

Benedict. Mag. Janitorum. 1708.
Laur. Ujlak. 1483. Bern. V. Banus Slav. Comes de Chis, & Varasd. ob-
tinet pro Regno Slavoniae Armalium renovationem in Dipl. Palma He-
rald. p. 59. sepultus in Vinitze 1616. Kazi Hist. p. 124. Rattkai p. 170.
Pray Indice Libr. pag. 131. Insigne eorum Lineas refert. Desterreichs
Ehren Spiegel pag. 733.

Turzo de Bettlem-falva in C. Scepus, ex Polonia in Auftriam
venientes, ibi Dominium Gravenek ad Cremlum in Moravia possederunt.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Joan. I. 1355. Mart.	Sigism. Præp. Al- benis.	Alex. I. † 1543. Iudex Curiae Regiae.	Joannes III. Episc. Vratislaviae † 1520.	Stanisl. I. Episc. Olomuczii obiit. 1540.	Stanisl. II. † 1586.	Stanisl. III. (Stanisl. IV.) † 1625.	Adam. Mich. † 1636.
Georg.	Petrus †	Georg. II.	Chriff. † 1594.	Hyer. †	Palat. † 1625.	Nicol. †	Chriff. II.
Barth. de his Vagner Coll. & Gauchii Lex. ge- neal.	Calpar. † 1460.	Georg. I. 1460.	Joan. II. 1508.	Joan. II. † 1521.	Bern. †	Linea Scepusiensis.	
	Theoph. 1490.	Joannes Epiſc.	Claudus & Præs.	Georg. III. Franc. Epiſc. & Præs. Cam.	Georgius Palat.	Emer † 1621. defe- cit in filia, confor- te Steph. Eszter- házi.	Linea Trenchinienſis.

Hi fodinas Neosolientes
a Theſaurario Erneſto
Hampo in 20 fl. auri
exarendant, ibique fodinas cupri excolunt. In gr. 1. Mart. Caſſel-
lanus Comes de Scepus, ſtrenus ad Nicopolim contra Polonos mi-
les, Legatus ad Regem Poloniae.

In gr. 2. Georgius Legatus Viennam ex Scepuſio dictus ibidem
de Pongratz, & Bettlenfalva, cujus merita in Dipl. 1430. apud Vagnei
IV. p. 61. Kat. IX. p. 369. XI. p. 336. & XII. p. 538. recensentur.

In gr. 3. Martinus ſtrenue contra Huſſitas Scepuſium defendit, obtine
Vörösvágas in C. Saros 1465. Vagner Saros p. 120. & anal. IV. p. 61. ejus
filii

8. A 18. századi Thurzó-tanulmányok és a genealógia helye a történelemkutatásban

A Thurzók iránti történeti érdeklődés Magyarországon a 18. században kezdődött. Bél Mátyás és köre hasonlóan egyéb múltbeli forrásokhoz, gyűjti a Thurzókról fennmaradt írásos emlékeket, okleveleket, sírfeliratokat.⁴⁹⁹ Bél Mátyás *Prodromusa* szerint a készülő államismereti munkájában a Thurzóknak Szepes vármegye leírásában (*Historia Comitatus Scepusiensis*)⁵⁰⁰ szánt helyet, egyrésztől annak *Politicum* részében, ahol a szepesi ispánság tisztségviselői között említette volna őket. Másrésztől a Szepesség történetét tárgyaló második földrajzi rész (*Liber Secundus Geographicus*) lapjain először a városok – leginkább Lőcse – történetében, illetve a szepesi várakat összegyűjtő fejezet (*De arcibus et castellis comitatus Scepusiensis*) lapjain foglalkozott volna a családdal.⁵⁰¹

Ebben a században Wagner Károly nyújt a legtöbbet a Thurzókról az *Analecta Scepusii sacri et profani* című művének negyedik kötetében. Kezdeti kutatásaira nagy hatással volt Bél Mátyás Szepes vármegyét feltárni kívánó anyaggyűjtése.⁵⁰² Wagner később eltért ettől, s ha a két tudósi munkát szemügyre vesszük, egészen szembeötlő a két kutató eltérő írói attitűdje. Bél Mátyás a világot megismerni vágyó természettudós érdeklődésével kutatta a térséget, munkásságában a geográfiai inspiráció kiszorítja a történetit. Ezzel szemben Wagnert csak a régmúlt idők érdeklik, a történettudós megszállottságával keresi fel a poros iratokat: minél régebbi egy emlék, az annál értékesebb a számára.

Wagner Thurzó-fejezetének elemzésére kitérek a dolgozat során, egy dologra azonban most felhívom a figyelmet: Wagner Károly munkája alapvető befolyással bírt a további korok Thurzó-kutatóira. A leszármazásokat jogi szempontból tanulmányozó Lehotzky András *Stemmatographia nobilium familiarum* című művében sokban támaszkodik Wagner megállapításaira, sőt önmagát a jezsuita tudós követőjének vallja. Nagy Iván családtörténeti művének fejezete teljes egészében Wagner megállapításaira épül, egyetlen – a család származását tárgyaló – részt kivéve. Ezzel a szakasszal Nagy Iván nem ért egyet, de nem korrigálja, hanem teljes egészében kihagyja azt családtörténeti sorozatából.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Bél Mátyás 1720-ban levelez Bohus Györggyel a Thurzó-genealógia ügyében. Bohus Szepes megye leírását készítette el Bélnek. BÉL 1993, 69. A kéziratokról, az anyaggyűjtés résztvevőiről és Bél segítőiről: TÓTH 2007, 211.

⁵⁰⁰ *Prodromus* 1723, 69–124.

⁵⁰¹ *Prodromus* 1723, 89–90; 99–102.

⁵⁰² TÓTH 2007, 16.

⁵⁰³ Viszont mai történészek közül is vannak akik elfogadják az ausztriai eredetet, így Peter Kalus szlovák történész. KALUS 1999.

Az *Analecta* szerepét a genealógiáírás tudományossá válásának összefüggésében is kiemelik: Gárdonyi Albert írja, hogy „Wagner példát mutatott e tudományok művelésére, mikor Szapolyai, Thurzó, és Thököly-családok történetét okleveles alapon megírta.”⁵⁰⁴ Wagner Károly eredményeit tudói kvalitásai mellett a korszak is meghatározta, amelyben élt és alkotott, hiszen abban a században született, amelyet sokan a tudományos történetírás századának neveznek. Míg Szinnyi József és Horváth János szintézisében a 17. századi termékeny korszaka és a felvilágosodás között hanyatlásnak, hullámvölgynek látta a 18. századot, addig az efféle nézetek mára már meghaladottá váltak és teret nyert az a megállapítás, hogy ebben a században zajló fejlődés fontos, sőt meghatározó a magyar művelődés és a magyar társadalom története szempontjából. Igaz, hogy nem egyforma erővel, de mindenhol megkezdődik a modernizálódás, amelynek elsődleges területe nem a politika vagy a gazdaság, hanem a kultúra, a művelődés volt. Ennek legfőbb okára Tarnai Andor hívta fel a figyelmet, amikor a 18. századi értelmiség társadalmi helyzetéről tett fontos megállapításokat irodalomtörténet-írásunk kezdeteinek társadalmi hátterét vizsgálva.⁵⁰⁵ Véleménye szerint a Rákóczi-szabadságharc bukása után a magyarországi feudális nemességnek lehetősége nyílt volna arra, hogy az immár egyre jelentősebb számú és súlyú polgársággal, valamint az értelmiséggel szövetkezve megkezdje az ország modernizálását, ám ezt a lehetőséget a nemesség akkor elszalasztotta, a század közepétől viszont a bécsi udvar használta ki az értelmiségi réteg buzgó tenni vágyásának erejét. Ezzel az elzárkózással jelentősen csökkentették a társadalom működése szempontjából kiemelkedően fontos két réteg politikai lehetőségeit. Ennek következtében az ezekben a rétegekben sűrűsödő energiák a politikai diskurzus helyett más területeken érvényesültek, s az értelmiségiek a 18. század folyamán egészen az 1780-as évek közepéig nem tudták aktívan támogatni a nemesség különféle politikai kezdeményezéseit. Számukra a művelődés terepe látszott alkalmasnak arra, hogy ott kiemelkedő érdemeket szerezzenek, s ezzel legitimálják saját helyzetüket és helyzetüket a társadalomban. Az egymást követő értelmiségi generációk a történettudomány, a honismeret, a historia litteraria, a természettudományok – fizika, botanika, orvostudomány – területén bontakoztatták ki a tehetségüket. Mivel a nemesség nem ajánlott fel kapcsolódási pontokat, az államhatalom sokszor ügyesen tudta felhasználni saját céljaira ezeknek a tudósoknak az erőfeszítéseit, annak ellenére, hogy az újonnan született munkákat tudósaink igyekeztek a hagyományos nemesi szemlélet számára is elfogadhatóvá tenni.

A század enciklopédikus tudományosságának egyik kulcsfogalma a *historia litteraria*, melynek kialakulása, megszilárdulása és felbomlása alapvető előfeltétele volt az egyes szaktudományok önállósulásának. Ennek a fogalomnak a meghatározása, az általa jelölt program céljának, hasznának és módszerének vizsgálata rendkívül sokféle lehet. A *historia litteraria* körébe sorolt magyarországi szerzők ugyanis nem egységes tudománytörténeti hagyományt képviselnek, számottevők a tartalmi felfogásbeli és módszertani különbségek, eltérők a motivációk és a célkitűzések. A tudományok művelőinek körében egyaránt érezhető az egyes ágak (irodalom- és történettudomány, földrajz és orvostudomány stb.) összeforrottsága és önállósulásra való törekvése. A diszciplináris elkülönülés eseménye műfajukat tekintve heterogén szövegek megszületését vonta maga után.

Ez a folyamat nem hagyta érintetlenül a genealógiát sem, hiszen annak egyre inkább a történetiséghez, a születendő *történelem*hez lesz köze s elkezdik azt halálisan komolyan venni. A nemesi cím igazolásának folyamatában a leszármazási tábla jogi dokumentumként is felhasználásra került, így ebből a szempontból a genealógia kivirágzását tapasztaljuk ebben a században. Hiszen soha még ennyi genealógiai táblát, őspróbát nem láttunk korábban, sem annyi a

⁵⁰⁴ GÁRDONYI 1926, 11.

⁵⁰⁵ TARNAI 1961, 646.

lajstromokat, okleveleket, vármegyei jegyzőkönyveket – kisebb-nagyobb szakértelemmel – fűrésző elszánt leszármazottat, a család szakavatott sarját vagy éppen az erre a feladatra felkért *genealógust*. Kétségtelen, hogy sokkal többen kezdenek el ősökről, családi címerekről, sőt címeres levelekről beszélni és gondolkodni, mint a korábbi századokban. Genealógiát írni, ősöket keresni, címereket, okleveleket másolni – a kiváltság és a társadalmi előny megszerzésének reményében azokat olykor hamisítani – ha nem is mindennapos, de igen elterjedt tevékenység lett, és igen nehéz az efféle – az iratok mutogatásával a nemesi kiváltságokra aspiráló – argumentációban az igazságot és az egyediséget felfedezni. Az efféle fogalmazványok, felterjesztések nagyon hasonlók voltak, és az egyes családok feloldódnak a kor jogi ügymenetében. Kevésbé van jelentősége annak, hogy egy família miféle érdemmel – esetlegesen erénnyel – rendelkezik, s azon még kevésbé gondolkodnak, hogy a család e sajátága miatt valóban nemesnek nevezhető-e, mert csak az számít: tudja-e ezt társadalmilag elfogadott kvalitást jogilag igazolni. Wagner későbbi követője nemesi családok *stemmatographiá*ját összeállító Lehotzky András így foglalja össze a 18. századi genealógus sokszor igen gyötrelmes feladatait:

Et certe, si quis vel in Comitatu Zemplén, qui ordine 5tus nobiles 741 familias continere dicitur, bene meritarum Familiarum numerum confideret, si porro attenta mente recogitaverit, quantae sit molis, tot vetustiarum illustrium Aularum Natales, propaginem, conversiones evolvere, tot Diplomata et alia literaria Instrumenta seligere, tot priscae Antiquitatis Scriptores consulere, tot obsoleta, lapsusque temporis corrupta, inflexa olim vel in solis baptismalibus subsistentia nomina, saepe tantum ex Praedicatis, vel Locorum et Possessionum situ, in defectu antiquioris Regni Geographiae saepe ex sola temporis et rerum gestarum combinatione nobis eruderanda et Familiis aplicanda fuisse; quanta item patientia in correcte efformandis Tabellis Genealogicis, toties apud familias etiam discrepantibus, uni conspectui et ad textum accommodandis et reflexe ad extensionem earum excudendis, vel commode proponendis immorari et luctari oportuerit.⁵⁰⁶

A genealógia nemcsak a praktikus életben, hanem a történettudományban is pozíciót váltott. A pietizmus terjedésével egy időben, s jórészt azzal összefüggésben, valamint támaszkodva az egyház-, iskola- és tudománytörténet eredményeire honosodott meg és bontakozott ki Magyarországon a világi honismereti irodalom, illetve annak tudományosabb változata, a leíró államismereti irányzat.⁵⁰⁷ Az irányzat elterjedésében az ország újjáépítésének igénye munkált, hiszen az ország adottságainak feltárása és leírása időszerű feladatnak bizonyult. A honismereti irodalom művelői között találjuk a jezsuitáktól kezdve a protestáns értelmiségiekig, a legkülönbözőbb orientációjú írókat. Az irányzat az igazi virágzását a pietista mozgalom sodrában, Németországban nevelkedett evangélikus tudósoknak köszönheti, akiknek módjuk volt az államismereti iskola korszerű, tudományos eredményeivel és módszereivel megismerkedniük. Ennek az irányzatnak a gyökerei Németalföldre nyúlnak, de a kidolgozás érdeme a németországi egyetemeké. A német kisállamok ugyanis csak úgy állhattak fenn, ha a fejedelmi abszolútizmus jól képzett hivatalnokréteg támogatásával felülről próbálta megindítani a kapitalista fejlődést, aminek érdekében pontosan ismerni kellett az ország földrajzi, gazdasági stb. viszonyait. Az irányzat alapítója, Hermann Conring (1606–1681) az államok földrajzi, történeti, gazdasági és politikai leírását tartotta fő feladatának, de figyelme kiterjedt a közjogra és államigazgatásra is.⁵⁰⁸ A későbbi fejlemények, a 18. század végi katonai felmérések már nagyrészt politikai célokat

⁵⁰⁶ LEHOTZKY 1798, II, 4.

⁵⁰⁷ TARNAI 1964a, 465.

⁵⁰⁸ TARNAI 1971, 49; SZELESTEI 1987, 163.

szolgáltak. Lehetővé tették a központi adózási rendszer kifejlesztését, sőt az addig átláthatatlan korporatív társadalmi szerveződések is felszámolták. A tulajdonos adatainak, a birtokok területi kiterjedéseinek újszerű regisztrálása, az adatok modern kezelése a hatalomgyakorlás területi információs rendszerének tett szolgálatot, hiszen közvetlen és direkt rálátást jelentett az alattvalók és birtokosok vagyoni állapotára.⁵⁰⁹ Tarnai Andor a régi magyarországi irodalomtörténet-írás európai helyét keresve tehát ezt a két meghatározó aspektust emelte ki; egyrészt utalt annak igen szoros német kapcsolataira, másrészt kiemelte az osztrák állampatriotizmus hazai hatását. Véleménye szerint ez utóbbi döntő jelentőségű a 18. század tudománytörténeti munkásságának elbírálásánál. „Az államszemléletben végbemenő változás csak egyik, bár igen lényeges vetülete az egész országban kimutatható polgári megmozdulásnak, amely döntően meghatározta a kifejlődőben lévő irodalomtörténet-írást.”⁵¹⁰ Míg a 17. században a jezsuita történetírás az egyháztörténet céljai és szempontjai alá rendelődt, addig a 18. századra már komoly eredményt tudott felmutatni. A Kaprinai-Pray-Wagner triászt Kovachich Márton György úgy emlegette, mint akik elvi módszerekkel képesek előmozdítani a magyarországi történelem kutatását.⁵¹¹ Ennek a történeti hozzáállásnak fő erénye a források józan kritikájában, az éles logikában és a kronológiai kérdések módszeres, szabatos tisztázásában állt, de míg szaktudományi módszeressége az utókorra is termékeny hatással volt mélyen feudális, rendi történet szemlélete a nemesség történeti tudatát retrográd irányban befolyásolta.⁵¹²

A *historia litteraria* felbomlásának következménye volt, hogy a történeti jellegű műveknek a későbbiekben nem keletkeztek szépirodalmi, művészi hajtásai. Abban a pillanatban, amikor valódi tétje lett a genealógiának, megszűnt irodalom lenni, viszont praktikus életben való alkalmazása miatt szükséges, hogy módszertani keretei kiforrólódjanak. Ettől függetlenül a genealógia a 18. századtól kizárólag tudománytörténeti összefüggésben kerül említésre.

8.1. A genealógia helye a történettudományban

A história korábban magába foglalta a genealógiát, a helyi krónikákat, különböző természettudományos feljegyzéseket. Ebben a – különböző szövegcsoporthoz tartozó – konglomerátumban a műfajok és témák szerinti világos elhatárolás nem állt rendelkezésre. A 18. századtól jelenik meg a törekvés a Hérodotosz-féle historiográfiai tradíció továbbvezetésére: a történelmet mint hagyományt értelmezni úgy, hogy az a természettudományokkal konkurálni tudjon.⁵¹³ A historiográfia a 18. században nem a források által alátámasztott elbeszélést jelenti, hanem egy olyan tudományos eljárás, amely különböző historiográfiai eszközök együttjátékában megpróbálta rekonstruálni a történelmet. Ehhez eszközül a segédtudományokat használja fel. A 18. században a historiográfia Nyugat-Európában egyértelműsíti a történelmet, az lemért, ellenőrzött és bizonyított ténnyé válik. A történelem tudománnyá alakul.

A 18. századi historiográfia híd egy régi tudományos paradigma és a historizmus között. Ez az ún. régi paradigma egy az antikvitásban gyökerező, geográfiailag kiegészített, kronológiai-lag szinkronizált, vallási alapokon nyugvó gyűjteménye a történelmi eseményeknek, furcsaságoknak. A 18. században a historiográfia „kompiláló konstrukció”, amely annak a lehetőségét teremtette meg, hogy a történelem elbeszéléssé válhasson.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ BEHRISCH 2006, 13.

⁵¹⁰ TARNAI 2004, 19.

⁵¹¹ Kovachich Márton György véleményét idézi: MALOVECKÁ 2006, 116.

⁵¹² TARNAI 1964b, 561.

⁵¹³ GIERL 2012, 3.

⁵¹⁴ GIERL 2012, 4.

A honismereti iskola törekvése volt egy ország történelmét teljes kiterjedésében vizsgálni. Az ország múltja pedig tájegységeinek múltját jelenti: Bél Mátyás és köre a vármegye leírásában minden esetben kutatta az ott élő nemesi családok genealógiáját. A vármegye elhelyezkedése, neve, címere mellett geográfiai és természeti adottságait és lakosságát vette sorra. A tájegység népeinek jellemzésébe, eredetét, szokásait, életmódját és foglalkozását is vizsgálni szándékozott.⁵¹⁵ A főúri és nemesi genealógiákat azonban mindenkor egy település vagy pedig egy intézmény, illetve politikai hivatal összefüggésében kutatta. Wagner maga sem szándékozott külön kutatni a szepességi családokat, sőt sorozatában az utolsó helyre tette a felvidéki családi genealógiákat. A 18. századi értelmiségi számára a régi előkelő családok egy tájegység díszei, ékei voltak, olyasvalami ami már nem élő és nem ható elem, mindenképpen a megismerni, majd leírni tartozó múlt része.

A 18. században nemcsak a nemes akarta tudni a saját származását és felmutatni, kijelölni pozícióját a politikai hatalmat viselő más arisztokrata családok között – így akarván megérteni, majd a külvilág felé kommunikálni saját autoritását – hanem a polgár, illetve a tudós is hasonlóan gondolkodott önmagáról. Ő gyakran az udvar és az arisztokrácia szolgálatában álló, jogtudó személy, aki a nemesi világ viszonyai között mozgott, így ennek adottságai között kellett kiismernie magát. A 18. századi tudós számára a genealógia nem a mai felfogásunk szerinti történeti dolog, hanem egy kiindulási pont, amelyen keresztül megragadható a tágas értelemben vett múlt. A nemesi genealógiai érvelés a múlt és jelen közötti szoros kapcsolatot ápolja, jobban mondva a múlt és jelen közötti választóvonal elmosására törekedik, ezt pedig az örökölhetőség mint alapprincípium hangoztatásával éri el. Az örökölt javak és címek kiváltsága a nemesi társadalmat szolgálta, s ezt az örökölhetőséget kívánta elsősorban megérteni, majd múlttá nyilvánítani a 18. századi értelmiség.

⁵¹⁵ SZELESTEI 1989, 65. Tóth Gergely disszertációjában írja össze Bél korai vármegye-kutatásának szempontjait: Termini, nomen, longitudo, processus, comes, montes, fluvii, civitates et oppida, familiae, acidulae. TÓTH 2007, 65.

9. A jezsuita genealógus

Wagner Károly azon a vidéken született, melynek történeti feltárásában a legmaradandóbbat alkotta: a Magyar Királyság északi vidékén, a sáros megyei Zborón látta meg a napvilágot 1732-ben. A 18. századi tudósok között elsősorban genealógiai kutatásai révén tartják számon, de jelentős forráskiadó tevékenysége is.⁵¹⁶ Az életéről és működéséről megjelent néhány tanulmányt Hölvényi György írta, de történettudományi tevékenysége, műveinek fogadtatástörténete és nem utolsósorban széleskörű tudósi levelezése ez idáig feltáratlan.⁵¹⁷

Wagner a jezsuita történetírói iskola második nemzedékéhez tartozott, bár a jezsuita tudományos eszmény már az ötvenes évek táján, a tekintélyes egyháziak körében is, kritika tárgyává lett. A történetírói iskola a bécsi udvar támogatásával jött létre és a hangyaszorgalmat igénylő adatgyűjtés elsődleges célja vallási volt: az egyházi intézmények birtokjogának messzemenő okleveles bizonyítása. A nemzeti szempont megjelenése Hevenesinél a jellegzetes barokk „vallási propaganda” szolgálatában állt.⁵¹⁸

Ezzel szemben a Kaprinai és Pray névvel fémjelzett forráskritikai igényű második nemzedék már tudatosan a magyar nemzeti múlt feltárásán dolgozott. Katolikus voltuk nem jelentett előítéletet sem a történelmi adatgyűjtés során, sem más hazai vagy külföldi történetírók kutatási eredményeinek megítélésében, bár – ahogyan ezt korábban jeleztem – Wagner történeti módszertani mintáiként jezsuita történetírókat és nagyszabású összefoglalásokat választ. Az anyaggyűjtés esetében azonban megtalálja az utat más felekezetű tudós társaihoz: az evangélikus vallású Dobai Székely Sámuel nyugalmazott százados közreműködését több irat beszerzésében kikéri. Wagner a grammatikai osztályokat Kisszebenben végezte a piarista gimnáziumban, majd Egerben tanult, ahol fiatalon belépett a jezsuita rendbe.⁵¹⁹ Nagyszombatban teológiát hallgat, ebből tesz doktorátust is, és nagyszombati teológus éveire tehető az ismeretsége Kaprinai Istvánnal, Katona Istvánnal és Pray Györggyel.⁵²⁰ 1762-ben Szepeshelyre küldték az ottani káptalani iskola grammatikai osztályainak vezetésére, itt a káptalan levéltárában és könyvtárában szorgalmasan kutatott és gyűjtötte az anyagot Szepes megye történetéhez. 1764-ben Bazinból Besztercebányára küldték a harmadik próbaévre és ez alatt mint hitszónok működött Radványban, Mitsinben és ezek környékén. A rendi feladatok ellátása mellett minden szabad idejét a tudományos munkálkodásra szánta.

Az *Analecta* első kötetének előszavában így ír ezekről az évekről az – akkor még három kötetre tervezett – *Analecta* kiadásának előzményeiről:

⁵¹⁶ Kiadta Sáros vármegye okmánytárát (*Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, Pozsony–Kassa, 1780) és Váradi Péter leveleit (*Epistolae Petri de Warda*, Pozsony–Kassa, 1776).

⁵¹⁷ SZELESTEI 2013, 145.

⁵¹⁸ HÖLVÉNYI 1971, 331.

⁵¹⁹ 1747-ben az egri, 1748–49-ben a trencsényi, 1750-ben a győri, 1751-ben, 1770-ben az eperjesi, 1752–57-ben a kassai, 1758–61-ben, 1765-ben, 1771–73-ban a nagyszombati, 1762-ben a szepeshelyi, 1763-ban a bazini, 1764-ben a besztercebányai, 1766–69-ben a szakolcai rendház tagja volt. UMIL, 2277.

⁵²⁰ HÖLVÉNYI 1971, 331.

Sok éve már, hogy felsőbb akaratból a Szepességben tevékenykedtem, ahol sem az apró, sem az újabb iratok, sem a kódexek kéziratai nem kerültek el. A tudomány ezen ágát, már korábban rendkívül megszerettem, ez alkalommal – amelyet a hely, az idő biztosított – egyből elhatároztam, hogy művelni fogom. Ahogyan az iratokat feltártam, újabb, s újabbakat találva, az a gondolat merült fel bennem – s melyet kiválónak találtam –, hogy kiválogatom és kiadom ezeket. Amikor ez a szándékom eljutott barátaimhoz, nemcsak helyeselték, hanem erősen sürgettek, hogy mindezt meg is tegyem...⁵²¹

1770 elején már munkája első eredményeit a Szepességre vonatkozó anyagból kiadásra rendezi, amikor Mária Terézia a nagyszombati egyetem egyháztörténeti professzorává nevezi ki. A rend feloszlata (1773) után Pozsonyban az országos levéltár igazgatója lett és baráti viszonyban élt az ország történetíróival, Prayval, Katonával és Benczúrral. A nagyszombati egyetem Budára költözését követően a címer- és pecséttan tanára, majd az Egyetemi Könyvtár első őre. 1784-ben Kisszebenbe vonul vissza és él 1790-ben bekövetkezett haláláig. Értékes és máig is alig kutatott kéziratgyűjteményét Jankovich Miklós vásárolta meg, ezeknek az iratoknak nagy része ma az Országos Széchényi Könyvtárban, illetve az Egyetemi Könyvtárban található.⁵²²

9.1. Az *Analecta* módszertani elvei

Wagner Károly történetírói módszerére vonatkozóan az első kötet előszavából, illetve a negyedik kötet Thurzó-fejezetének elemzéséből következtetnek. Természetesen pontosabb és teljesebb rekonstrukció származna teljes négy kötet, illetve a wagneri életmű mélyebb elemzéséből. Egyelőre azonban erre a jelen dolgozat esetében nincs lehetőség.

Véleményem szerint Wagner vállalkozását, az *Analecta Scephusii sacri et profani* I–IV. sorozatot ma sem sikerült felülmúlni. De annak még egyes darabjait sem. Nemcsak azért, mert nem készült még egy olyan gyűjtemény, amely a Szepesség történetének forrásait hasonlóképpen dokumentálná mint az *Analecta* (több irat kizárólag ebben a gyűjteményben található meg), hanem olyan tudós sem akadt még egy, aki Wagnerhez hasonló száraz következetességgel vizsgálta volna a tájegység történetét és forrásait. A Thurzók wagneri történetében szembeötlő írójának pontossága és tudósi felkészültsége, a források kezelésében mutatott magabiztossága. Wagner e kiváló sorozata – ahogyan ezt a címe is mutatja – *válogatás* a Szepesség egyházi és világi történetéből. De vajon mik voltak ennek a válogatásnak a szempontjai? Melyek azok az iratok, amelyeket Wagner fontosnak tart beemelni az *Analecta*-ba és melyeket mellőz? Minden bizonnyal több irat állt rendelkezésére, mint amiket valóban beiktatott a kötetekbe.

A wagneri szelekcióban erőteljes a történetiség hangsúlyozása, az okleveles források mellett határozott elköteleződés. Források kiválasztása igen változatos: a legfontosabb iratnak a diplomát tekinti, de ismeri az ausztriai, lengyel és német gyűjteményeket, azok iratait gyakran kölcsönzi is: Thurzók esetében leginkább ausztriai és sziléziai gyűjteményekhez nyúl szívesen. Történeti értéket az olyan oklevelek képviselnek nála, amelyek a tájegység joggyakorlását mutatják, illetve amelyek révén megérthető a hatalom működése. Az első kötetébe olyan oklevele-

⁵²¹ Anni complures sunt, quod me, quum in Scephusio voluntate Majorum agebam, nec paucae, nec novae, offenderunt Tabulae, Codicesque Manuscripti. Id studii genus uti mirifice jam ante deamaveram, ita occasione, quam locus et tempus aperuit, omnino utendum esse constitui. Ergo dum monumenta evolvo, dum altera atque alterum excerpo, ea cogitatio suavit animum, uti quae praecipua censebam, deligerem, lucique vulgarem. Consilium hoc posteaquam ad Amicos effluxit, non probabant modo, sed urgebant etiam vehementer: uti quod instituissem... WAGNER 1774 I, 1.

⁵²² Az OSzK-ban és az Egyetemi Könyvtárban fellelhető kézíratairól Hölvényi György állított össze katalógust. HÖLVÉNYI 1971, 341–349.

ket gyűjt (összesen 283 darabot), amelyek a magyar és lengyel királyságok közötti szerződés-kötéseket dokumentálják vagy a két állam közötti találkozásokat traktátusok formájában megörökítik. Továbbá olyan állami diplomákat, amelyek az egész Szepesség sorsát, fejlődését befolyásolták (pl. kereskedést szabályozó rendelkezések vagy a prépostok és lelkészek számára kiállított egyházkerületi oklevelek és iratok).

Wagner a negyedik kötet Thurzó-fejezetében is hasonló következetességgel választja ki az iratokat és igyekszik minden családtagnál azonos információkat közölni. Ahol nem áll rendelkezésre oklevél ott ahhoz a forráshoz nyúl, ami adott: elbeszélő műveket, énekeket és sírfeliratokat is bevesz narrációjába, de igen kevés alkalommal hagyatkozik a hagyományra, illetve az illető személyről való szóbeszédre. Wagner célja, hogy a család első feltűnésétől annak fiúági kihalásáig minden leszármazottját bemutassa. Genealógiája teljes, ír a leány gyermekekről, a fiatalon elhunytakról és azokról is, akik a családi nevet nem öröközték tovább. Igyekezetében egy 18. századi tudós motivációi ragadhatók meg, aki örömét leli a bűvárkodásban és minden iratot lelkesen üdvözöl, amely előrébb viheti a letűnt idők megismerésének munkájában.

Mind a négy család esetében fontosnak tartja a hivatalok és javadalmak elnyerését dokumentálni,⁵²³ és minden olyan oklevelet, amely egy-egy birtok, tisztség vagy pozíció birtoklásához segítette hozzá tulajdonosát, teljes terjedelmében közöl. Előkelő és gazdag családokról ír, kik egykor a Szepességen virágoztak, de ezt az előkelőséget definiálni, a gazdagság eredetét is tudni kívánja. A tisztségek és birtokok elnyerésére, illetve bővítésére vonatkozó iratok mellett a személyes „genealógiai adatok” érdeklik. A fontosabb életeseményekről (születés, gyermekek száma, házasságkötések és halálok ideje) mindig igyekszik dokumentálni. Ezekre elbeszélő forrásokból idéz, ahogy például Thurzó Anna és Fugger Raymund esküvőjét, illetve Thurzó Anna házasságkötését illetően.⁵²⁴ A halálozás rögzítésére nemcsak az évet és a helyet, hanem a sírfeliratokat is mellékeli, ezeket történeti bizonyítéknak tekinti.

A források bizonytalanságáról és ellentmondásáról is megemlékezik. II. György esetén utal Ursinus szövegére és megjegyzi, hogy Ursinus ír egy bizonyos Györgyről, aki apát volt, de bárcsak azt is hozzáfűzte volna, hogy melyik rendhez vagy kolostorhoz tartozott.

Elias Ursinus Pastor Necomiensis, seu Igloviensis, qui laudationem funebrem Stanislao Thurzo Palatino confecit, Abbatem eum fuisse scribit. Utinam autem cujus ordinis? aut monasterii fuerit, addidisset!⁵²⁵

A VII. Jánosról, II. Kristófról és VIII. Jánosról szóló 31. számú jegyzetében írja, hogy azok nevei az oklevelekben több változatban feltűnnek és a nevek mellé a tiltakozók és ellenkezők (*protestatorias, inhibitorias*) szavakat írták. Nem biztos viszont az, hogy ezek a személyek Magyarországon kívül működtek, vagy hogy egyáltalán elérték a felnőtt kort. Éppen ezért az ő kutatásukkal nem foglalkozik.⁵²⁶ Távol marad Wagner a vallási értékítéletektől és véleményalkotástól. Sőt úgy tűnik ez a téma egyáltalán nem foglalkoztatja, hiszen Thurzó György személyének leírásakor semmit sem említ annak a vallási életet érintő tevékenységéből.

⁵²³ A tartalomjegyzéket is úgy állítja össze, hogy abban feltünteti, hogy ezek a családok a szepesi ispánság tisztségét is viselték (*Genealogia Familiae de Zapolya, quae titulo Perpetuorum Comitum Scepusiensium usa est* vagy *Genealogia Familiae Thurzo de Bethlenfalva, quae itidem titulo Perpetuorum Comitum Scepusiensium usa est*)

⁵²⁴ Ez utóbbinál Forgách Ferenc históriájára hivatkozik. WAGNER 1778 IV, 90; 96.

⁵²⁵ WAGNER 1778 IV, 68.

⁵²⁶ WAGNER 1778 IV, 105.

9.2. A kihalt családok kutatása

Az előszóból kiderül, hogy Wagner eredetileg három kötetre tervezte a gyűjteményt, melynek első kötetébe a pápai, császári és királyi okleveleket, szerződések és traktátusok szövegét kívánta gyűjteni, amelyek az egész Szepesség történetét befolyásolták. A második kötetébe az elbeszélő forrásokat gyűjtötte, míg a harmadikba az egyházi és világi tisztségviselők prépostok és ispánok listáinak közlését tervezte, amelyet a kiválasztott családok genealógiájával együtt szándékozott kiadni. Az egyetlen ok, amiért végül a családtörténetek külön kötetbe kerültek, az, hogy túl terjedelmes lett a hivatalviselőket megörökítő táblázat és egy kötetben a genealógiákkal együtt nem lehetett megjelentetni.

A honismereti iskola követői, illetve Bél Mátyás maga is nagy súlyt helyezett a genealógiai kutatásokra. „Nem győzte elégszer leírni a *Notitiában*, mennyire fontos a genealógia a történettudomány számára és kárhoztatta azokat, akik ennek ellenére nem voltak hajlandók megosztani vele a családi iratokat, okmányokat.”⁵²⁷ Ezt a genealógiai érzékenységet és elzárkózást fogalmazza meg Wagner Károly Kaprinai Istvánnak írott levelében:

Az a szándékom, hogy Felső Magyarországot, vagy Tiszaninnenit történelmi és földrajzi módszerrel megírjam, amint Bél tette, az ő Dunáninnen Magyarországon, mindazokat elhagyván melyeket ő unos-untig sűrűn ismételt s azokat családok jogaira lehet vonatkoztatni. Énmagam is gyakran halottam, hogy ezért Bélt sok nemes kárhoztatta. Kezdem Sárostól és innen szándékozom tovább haladni, ha a Fentieknek is tetszik, Abaújvárhoz, Zemplénhez és így tovább [...] Szóval Bélt igyekszem folytatni, elhagyván azokat, amint ígértem, melyek sokakat érintve nem tetszettek.⁵²⁸

Wagner tehát kezdetben Bél követőjének vallotta magát. Az *Analecta* negyedik kötetében tehát olyan családokat gyűjtött össze, amelyek egykor a Szepességen virágoztak (*Analecta Scepusii sacri et profani, IV complectens genealogiam illustrium familiarum quae olim in Scepusio floruerunt*), de saját korára már kihaltak. A negyedik kötet előszavában szűkszavú a kérdést illetően:

Állom adott szavam, és bemutatom azokat a szepességi családi genealógiákat, amelyeket máshol megígérttem:⁵²⁹ de nem akarom, hogy mindenkiket, akik eddig itt virágoztak, vagy ma is virágoztak, elvárd, nem másokat akartam összegyűjteni, mint azokat, akik előkelőbbek voltak, és akiknek törzse jó ideje kihalt. S az ok, amiért ezt így cselekedtem? Nem egy van. Leginkább az, hogy így tetszett, s a többit előhozni nem ide tartozik.⁵³⁰

9.2.1. Az oklevelek

⁵²⁷ TÓTH 2007, I, 106; 108.

⁵²⁸ A levélrészletet idézi: HÖLVÉNYI 1971, 331.

⁵²⁹ WAGNER 1778 III, 3.

⁵³⁰ Fidem, quam de me dederam, praesto et Familiarum Scepusii Genealogias, quas alias promiseram, exhibeo: neque tamen omnes, seu que floruerunt illic hactenus, seu hodie florent etiam, exspectes velim; non alias delegi, quam quae magis illustres habitae sunt, quaeque ab stirpe jam dudum interierunt. Causa, cur id fecerim? non una est: potissima, quod ita placuit; caeteras hic adferre nihil attinet. WAGNER, 1778 IV, 3.

Czirbesz Jónás András recenziójában írja, hogy Wagner az *Analecta* első kötetének elkészítésekor főleg Lőcse, Késmárk és Kassa levéltárainak anyagából merített. A kéziratos források mellett három nyomtatott gyűjteményt használt fel: Mathias Dogiel lengyel tudós és pap *Codex Diplomaticus*-át⁵³¹ Friedrich Wilhelm von Sommersberg *Silesiacarum rerum scriptores* (1729), illetve néhány részt kölcsönzött Gottfried Schwarz történeti kommentárjaiból.⁵³² Wagner – kortársaihoz hasonlóan – a történelem legfontosabb forrásaiként az okleveleket jelöli meg. Előszavában céloz Magyarország hátrányára, hiszen míg más nemzetek, a gall, a germán, az angol, a belga és az olasz népek észrevették az oklevelekben rejlő történeti értéket és vaskos köteteket írtak tele efféle iratokkal, addig Magyarországon ezekben hiány mutatkozik. Wagner szerint az oklevelek azért fontos történeti dokumentumok, mert általuk érthető meg a múlt.

Az oklevelek hasznáról egy kortárs szerző, az osztrák jezsuita Franz Xaver Mannhardt⁵³³ gondolatait idézi. Mannhardt a múlt megértését – vagyis értelmi képességeinkkel való – helyes elsajátítását hangsúlyozza, gondolatmenetének egyes állomásain az érteni ige különböző változatait (*cognoscimus, perspicimus discimus, intelligimus*) olvassuk. A Wagner által idézett Mannhardt szöveget három részre osztottam, mert úgy vélem három különböző – ma már történettudományinak nevezett – kérdéscsoportot fogalmaz meg. Az első gondolat így hangzik:

A tőlünk igen távoli időkben élő császárok, királyok, hadvezérek, ispánok, előkelő férfiak, nem kevésbé különböző püspökök, érsekek és egyéb főpapok méltóságát és címét, illetve hatalmát, uralmának kiterjedését megismerhetjük ezekből; és a híres cselekedeteiket, isteneik iránti jámborságukat és jóságukat felebarátaik felé, érdemeiket, a közért érzett csorbítatlan hűségüket, a hajdani századoknak erkölcsait és az arany és ezüst korszakok nemzetségeit akkor, amikor az írásokban nagyszerű jellemükről olvassunk.⁵³⁴

Egy történészi pozíció, a múltra való reflektált viszony megfogalmazása ez: a tőlünk igen távol lévő időről (*a nobis longissimo temporis tractu*) és annak szereplőiről beszél. Az oklevelek feltárásától a méltóságok, a címek, a hatalom természetének és az uralom kiterjedésének megértését várja. Egyúttal az említett személyek jellemét is vizsgálni kívánja, amikor azt mondja, hogy jámborságukról és jóságukról, a közért tett cselekedeteikről is képet kaphatunk az oklevelek megértése révén.

Megértjük a királyságok, fennhatóságok és birtokok határait és hogy meddig terjedtek mindezek: városok, falvak, várak, birtokok, földek és tulajdonok, melyeket zálogbirtoknak neveznek, mely urakhoz tartoztak egykor, [és] hozzájuk vételként, teljes jogon adományként vagy hűbéri átengedés útján jutottak-e. Megértjük a korok rendjét, így az életkor és az

⁵³¹ Maciej Dogiel (1715–1760), *Codex Diplomaticus Regni Poloniae, & M. Ducatus Lithvaniae, in quo Pacta, Foedera, Tractatus pacis, mutuae amicitatae subsidiorum, Induciarum, Commerciorum, nec non Conventiones, Pactiones Concordata*. 1758, I–III.

⁵³² A. Priviligirte Anzeigen IV Jahrgang, XV. Stück den 13. April 1774, 116.

⁵³³ Az innsbrucki jezsuita Franz Xaver Mannhart (1696–1773), 12 kötetes művéből (*Bibliotheca domestica bonarum artium ac eruditionis studiosorum usui instructa et aperta*) Wagner a negyedikre, az oklevéltani munkára hivatkozik: *De re diplomatica, deque philosophia naturali et morali* (1762).

⁵³⁴ Imperatorum, Regum, Ducum, Comitum, Illustrium Virorum, nec minus Pontificum, Archiepiscoporum, caeterorumque Praesulum longissimo temporis tractu a nobis dissitorum dignitatem, titulos, potentiam et regiminis amplitudinem inde cognoscimus: praeclara eorum facta, pietatem in Superos, liberalitem in Amicos et bene meritos, fidei publicae integritatem, aliosque mores Seculis illis priscis, nempe argenteis aureisve congenitos, grandibus veluti characteribus descriptos legimus. WAGNER 1774 I, 2.

uralom évei, az indictiók, s az uralkodók és örököseik folytonos sora is világossá válnak.⁵³⁵

Ez a gondolat az okleveleket mint földrajzi iratokat veszi számba, amelyből azonban jogi következtetésekre lehet jutni: olyan birtokok – s elsősorban zálogbirtokok – kilétét, jogi állását lehet megérteni az oklevelek révén, amelyek uraikhoz vételként, adományként vagy hűbérként kerültek. Az oklevelek tanulmányozásával a korok eljárás módja is érthetővé válik, különösen az uralkodási ciklusok, az indictiók⁵³⁶ megfejtésével, ami pedig az uralomra való jogfolytonosság megértéséhez segít hozzá. Az idézett szövegrész a földbirtokok leírásánál jogi fogalmakat (*forus, fiducaria, iura in re aliena, pleno jure* stb.) használ, amelyek mind világosabbá válnak az oklevelek megértésével.

Régi családok történetének megismeréséhez is eredményesen juthatunk az oklevelek révén, ezeknek négy szempontját említi Mannhardt: a családok eredete, érdemeik, növekedésük és pusztulásuk válik világossá, sőt világosabbá annál, mintha márvány- vagy érc táblákról kellene azt kinyomoznunk.

Azon túl tiszta lesz előttünk a nemes családok eredete, méltóságai, érdemeik, növekedésük, alakulásuk és pusztulásuk: mindezt az oklevelek segítségével könnyen megérthetjük, míg a márványkövekről vagy régi ércokről hiába nyomoznánk.⁵³⁷

A Wagner által idézett utolsó Mannhardt mondat: *Valóban nagy támasza ez a históriának, a geográfiának és a genealógiának*, amely a három korábban kifejtett gondolatokkal csengene össze: tehát az első a históriának, a második a geográfiának, a harmadik a genealógiának nyújtott hasznát fogalmazza meg. Mindezek a területek ha még Mannhardt szövegében nem is teljesen világosan, de már a történettudományon belül külön utakat, vizsgálati módszereket jelölnek, melyeknek önállósulására lassacskán Magyarországon is sor kerül majd.⁵³⁸

Wagner és jezsuita mintaképe Mannhardt a történeti megismerésben az oklevelek megfejtésének feltételét látja, ez az amely egyéb irányú vizsgálódásoknak, a geográfiai, a történelmi és a genealógiainak a hasznára válhat.

De ha röviden az idézett szövegrészlet szóhasználatát nézzük: az oklevelek révén értelmünk válik gazdagabbá, erre utalnak az érteni ige különböző változatai: *cognoscimus, perspicimus, discimus, intelligimus*. Az iratok révén olyasmi válik elérhetővé, ami ezek nélkül téves, homályos úton tartana bennünket. Az oklevelek az ő szóhasználatában *innotescunt* ('ismeretessé lesz, tisztává lesz, kiviláglik'), általa a történelem 'világos lesz, ismeretessé lesz'. Wagner maga is

⁵³⁵ Perspicimus Regnorum, ditionum ac latifundiorum fines, quousque [!] se extenderint: Urbes, pagos, castra, praedia, fundos et possessiones, quas vocant fiduciaras, ad quos Domnios pertinuerint olim, quibusque ista vel vendita, vel pleno jure donata, vel in feudum concessa fuerint: rationem quoque temporum discimus, qua aetatis, ac regiminis anni, indictiones, series continua Dominorum ac haeredum palam fiunt. WAGNER 1774 I, 2.

⁵³⁶ Az indictiók az uralkodási év megjelölésére szolgáltak. Ezt – az egyes vélemények szerint egyiptomi eredetű – évszámítási módot a kora középkortól használták. Lényege, hogy egy bizonyos cikluson belül jelölik meg az év számát tekintet nélkül arra, hogy a ciklus bizonyos időponttól számítva hanyadik. A középkorban az indictió alatt 15 éves ciklust értettek, melynek éveit 1–15-ig terjedő sorszámmal jelölték. SZENTPÉTER 1985, 128.

⁵³⁷ Praeterea innotescunt nobis Nobilium quarumque Familiarum origines, dignitates, munera, incrementa, vicissitudines et interitiones: haec omnia inquam facile intelligimus Diplomatum ope, quae in marmoribus et aere vetusto frustra inquireremus. WAGNER 1774 I, 3.

⁵³⁸ Németországban ebben az időben már jelen van az az elképzelés, hogy a múlt valódi megismerése a történeti vizsgálódást segítő tudományok révén érhető el. A göttingeni történeti iskolában kialakulnak a segédtudományok felosztására vonatkozó elméletek.

többször használja a fényt hoz, megvilágít igéket, amikor saját szerepéről és munkájáról beszél. Egy helyen az *Analecta* vállalkozásáról úgy nyilatkozik, mint ami a Szepességet fedő sötéttség eloszlatásában segít:

Tévednek pedig azok akik azt gondolják, hogy amikor az okleveleket és régi iratokat a ládából előásom, azokkal idegen javakra való jogokat meggondolatlanul közzétenni vagy nyilvánosan védelmezni akartam. Nem másért íratott művem, mint hogy a Szepességből kiűzzem a sötétséget és oda – amennyire lehetséges – fényt áraszak. Továbbá arról gondoskodtam, hogy Hungária históriáját némileg gyarapítsam. Így mindig törekedtem azt annál teljesebbé és tökéletesebbé tenni, minél jobb megvilágításba kerül majd a királyság minden provinciája. Ha mindez már készen állna, miért is fogtam volna e jelen munkába? Miért hoznám e gyűjteményt napvilágra?⁵³⁹

A wagneri történelem megvilágító szerepével a kötetekről recenziót készítő Czirbesz András is összhangba kerül, amikor a Szepesség helyzetét úgy értékeli, hogy az még igen sok sötéttségbe burkolózik (*die noch in so viele Dunkelheiten eingehüllet ist*), amelyben Wagner megvilágító erejű munkája igazi újdonságot hozhat.⁵⁴⁰

9.3. Wagner forráskezelési elvei

Wagner az oklevelek hasznáról szóló elmélkedésében írja, hogy a korábbi időkben gyakori jelenség volt, hogy az efféle iratokat ékítményként használva ártó céllal (elmarasztalás vagy dicséret érdekében) históriákba vagy annalesekbe tették az okleveleket.

És innen van, hogy a magyarok is, akik ma arra vállalkoznak, hogy hazánk dolgait megvilágítsák nem kímélve, sem nem mellőzve a magasztalást, ezzel az ékítménnyel bővítik a históriákat és e támasszal erősítik meg az annaleseket. Kitaposott útja ez a tudósoknak. Igen sokan vannak azok – kiket számba venni is hosszú lenne – kik előttem így jártak. Így, hogy magam ezt a kórust – úgymond – legkevésbé sem vezetem, a gyűlölség tárgyává sem válok majd, ha annyi külföldi mellett hazai írók műveit sem tétovázom kinyomtatni.⁵⁴¹

Látszik, hogy elsősorban a kéziratok, az ismeretlen források vagy az eddig kiadatlan iratok összegyűjtését tartja feladatául, mert a néhány forrás újbóli kiadásának okát hosszan mentegeti:

⁵³⁹ Fallitur autem, quisquis me quum Diplomata, vetustasque literas de scriniis protraho, aut aliena jura temere vulgare, aut foro patrocinari velle opinatur. Non aliud propositum erat, quam ut Scepusio tenebras depellam et lucem, quoad possem, affundam. Illud deinde curavi, ad Hungariae historiam accessiones aliquas faciam. Sic enim semper habui, illam eo plenior, absolutiorque fore, quo singulae Regni Provinciae in meliori lumine collocabuntur. Hic liquido consit, cur ad praesens opus adgressus sim? curve collectanea haec in lucem inferam. WAGNER 1774 I, 3.

⁵⁴⁰ A. Privilegierte Anzeigen, IV. Jahrgang, XV. Stück, den 13. Aprill 1774, 114.

⁵⁴¹ Atque hinc est, quod Hungari quoque, qui res Patriae illustrandas hodie suscipiunt, nec parce, nec sine laude hoc ornamento Historias amplificanti, hoc adminiculo Annales fulciunt. Trita est haec Eruditorum semita. Complures, quos percensere longum esset, prae me iverunt. Itaque cum ipse chorus (quod ajunt) minime ducam, extra invidiam fuero, si tot exterorum juxta, atque domesticorum Scriptorum vestigia premere non dubitem. WAGNER 1774 I, 3.

Szerettem volna az írás régi módszerét követni, amit látom, hogy előttem sokan mások is tettek, de gyakran a sietség, máskor a kéziratok hiánya, a megszapordó, sokszor megszakított utazások ezt az eljárást megakadályozták: mégis a forrásokat, amelyekből merítettem, feltüntetésre érdemesnek gondoltam. Így aztán egyenként felsorolom azokat, amelyeket nyomtatott könyvekből, másfelől amelyeket eredeti vagy másolt kéziratokból kimásoltam.⁵⁴²

A szerkesztés során szükséges volt az iratok egységesítése, nevek titulusok, következetes rövidítése. Ebben Wagner az egyszerűség híve, amelyet szívesebben alkalmaz a tisztségek és rangok leírására, mint az „ócskaságokat és régiségeket”, melyek csak bonyolultabbá teszik a szövegek olvasását.

Rendszerint mind oklevél (Diploma) néven következnek: bár jól tudom, nem igazán illik mindegyikre ez a név. De nem előzmény nélkül teszek így: igen kiváló férfiak példáját követem a jelen és a régebbi korból, akik láttam, hogy ezt az elnevezést különbözőféle leveleknek adták. Ugyanez a megfontolás a nem kevés kifejezés esetében, amelyek ama arany és tiszta latinságtól különböznek: hogy ezeket, éppen ahogy az iratokban felbukkantak, a címek elé helyezzem [=címként használjam], a lelkiismeretem nem hagyta; vajon ki kívánja lomok és ócskaságok között, hogy a szavak a legegységesebbek legyenek? A dolgok és a régiség gondja számomra előbbre való: ezzel nem sérted meg sem a most folyó, sem az előző századok okleveleit. [Ennek] több oka van: ez jobban tanulmányozható, könnyebben olvasható és, amit remélni lehet, hogy a jövő század lelke lesz, könnyebben közölhető. Az emlékezetünktől lehető legtávolabb lévőket igyekeztem összegyűjteni: hogy ez megfelelően sikerült-e, ítéljék meg mások; mindazonáltal a születő Szepes[ség] első oklevelei minden nyomozó igyekezetet kijátszottak. De ez közönséges helyzet: a tatárok dühe, amely Magyarországot teljes súlyával érte, igen kevés kéziratot hagyott meg.⁵⁴³

9.3.1. A genealogia és a tabella genealogica

A mitikus genealógiai gondolkodás jellemzője, hogy a nemzetségnek egyetlen közös őst (*Spitzzenahnt*) feltételezett, és a hozzá fűződő kapcsolat leírásakor nincs szüksége a nemzedékeken átvezető, azok pontos leszármazását visszaadó lineáris rendre. Az első ős fontos számára, nem pedig a hibátlan, „lyukak nélküli” genealógiai sor, amely a múltbéli őstől a jelenbeli élő leszármazottakig vezet. Az első ős mitikus múltbelisége a lineáris származás igényét feleslegessé te-

⁵⁴² Animus erat veterem scribendi rationem, quod plerosque ante me fecisse video, tenere sed saepe festinans calamus Autographorum alias inopia, itinera quandoque accelerata, non raro abrupta institutum hoc interverterunt: fontes tamen, e quibus hausi, adponendos putavi. Itaque singillatim adjicio, quae ex libris typo jam expressis, quae contra de autographis, aut apographis tabulis perscripta sunt. WAGNER 1774 I, 2.

⁵⁴³ Omnia fere Diplomatum nomine veniunt: quamvis probe noverim, non omnibus cum eo nomine reapse convenire. Neque id facio sine duce: sequor exempla clarissimorum nostrae et superioris aetatis virorum, quos vocabulum illud promiscuis quibusque literis indidisse video. Eadem est ratio de nonnullis vocibus, quae ab aurea illa, tersaque latinitate dissident: has pene ut in documenta incurrunt, prae titulis ponere, religioni non habui, ecquis enim inter scruta et veteramenta postulet, uti voces sint quam castigatissimae? rerum et antiquitatis cura mihi potior: hinc nullum offendes seu fluentis, seu superioris seculis diploma. Causa non una est: haec et adservantur melius et leguntur facilius et quem genium venturae aetatis fore spes est, communicantur promptius. Ab nostra memoria quam remotissima colligere studui: quanquam num id satis a Ssecutus sim? alii aestimaverint, primae certe nascentis Scepussii membranae, omnem vestigantis diligentiam luserunt. Sed commune id fatum est: Tartarorum rabies, quae in Hungariam gravissima incubuit, perpauca autographa reliquit. WAGNER 1774 I, 3.

szi, hiszen szükségszerűen „lyukba ütközik” az, aki a régi előd és a jelen elői között vonalat akar konstruálni.⁵⁴⁴ Nem lehet tudni pontosan, hogy mikor váltotta fel a mitikus genealógia gondolkodást a genea-lineáris levezetés. Ennek is két fajtája létezik: az egyik egy múltbéli ős-től a jelenben élő személyig levezetett sor, a másik a jelenbeli személyt középpontba állítva vezet egészen a múltbéli ősökig.

A lineáris levezetés támadhatatlanná tette a genealógiai érvelést. Hasznára volt a közép és késő középkori genealógiáknak, abban az esetben is, amikor a genealógiai levezetéseket különböző jogi igény igazolására használták, de ugyanígy ezt az eljárást kombinálták a nevekből történő grammatikai-etimológiai levezetéseknel is. A középkor „nem vitatott” premisszáinál – amelyek szerint a nevek jelentése az emberek és dolgok esetében nem véletlenszerű – az etimológiai és genealógiai analízisek egybeesnek, a nevekből gyakran származási levezetések következtek.⁵⁴⁵

A korábbi fejezetben szoltam arról hogy a 17. század folyamán a forráskritika hatása immár erőteljesen érvényesül a genealógiáírás esetében is. A genealógiában filológiai következtetések egyre nagyobb szerephez jutnak, s ez lassacskán eltörli az etimológiai alapon működő genealógiai gondolkodást. Az idő múlásával persze a filológiai eljárás is idejétmúlttá válik, a 18. században a történeti episztemológia fejlődése, a 19. században az orvostudományi eredmények hatása érzékelhető a genealógiai diskurzusokban.

Az *Analecta* negyedik kötete négy szepességi családdal (a Szapolyai, a Thurzó, a Thököly és a Warkotsch) foglalkozik, és mindegyikük feltárásában hasonló elveket követ, bár a Warkotsch nemzetség esetében csak töredékek állnak rendelkezésére (*Fragmentum genealogicum Familiae Warkotsch de Nobschücz*). A családtörténeti fejezeteit két alfejezetre osztja: az elsőben a família eredét, előfordulásuk első írásos nyomait gyűjti össze és ezt nevezi genealógiának (*Genealogia Familiae Thurzo de Bethlenfalva*). A következő rész ennek a genealógiának a bizonyításait (*assertiones*) és kifejtéseit (*explanationes*), azaz a *tabella genealogica*, vagyis a leszármazási tábla.

Az első részt Wagner maga is *praevia*-nak nevezi (*Dissertatio praevia ad tabellam genealogicam*), amely igyekszik tudományos magyarázatot adni a család eredetére, kezdeteire. A jóval terjedelmesebb kifejtés a Thurzó leszármazottakról kíván minél részletesebben iratokat és adatokat közölni. Ez a korábbiakhoz – például Ursinus stemmájához – képest annyiban újszerű, hogy nemcsak a családi nevet továbbörökítőkről, hanem a magtalanul elhunytakról, illetve a tisztségviselőkről is megemlékezik, továbbá egy-egy házasság minden leszármazottját sorra veszi (azokat is, akik gyámság útján kerültek a familiába), s a leányokkal együtt azokat a gyermekeket is megemlíti, akik nem élték meg a felnőttkort. Leszármazási táblákat nem közöl Wagner a Thurzókról egyetlen kis stemmát leszámítva, amit Thurzó Judit személyénél mellékel, bár azt is csak lábjegyzetben. Wagner a Thurzó leszármazottak ismertetésére az úgynevezett számozott genealógiát alkalmazza, amely az egyik legegyszerűbb genealógiai felosztás volt. Az ötletet akár Philipp Jakob Spenertől is meríthette, aki több számozott genealógiát használt⁵⁴⁶ és akire a Thurzó-eredet esetében Wagner maga is hivatkozik. Az *Analecta* e fejezetében hatvannyolc Thurzó leszármazott szerepel, az 1-es szám az őst, lőcsei Thurzó Györgyöt jelöli, az utolsó Thurzó Imre Nyáry Krisztinától született Erzsébet nevű leányát.

Wagner a nemzetség származásának kérdésében azon a véleményen van, hogy a család ki-zárólagos eredetét nem lehet tudni.

⁵⁴⁴ HECK – JAHN 2000, 5.

⁵⁴⁵ HECK – JAHN 2000, 6.

⁵⁴⁶ BAUER 2013, 146–149.

Originem et natale solum gentis Thurzonianae, quod una ex vetustissimis est, haud adeo promptum fuerit seu exquirere, seu definire: Scriptores certe ea in re dissentientes video.⁵⁴⁷

Szélsőséges véleményként említi Wagner azokat, akik szerint a Thurzók Tatárországból származnak. Közülük egyet, Spenert⁵⁴⁸ emeli ki és idézi annak a *Historia Insignium Illustrium Seu Operis Heraldici* (1717) című művéből a Thurzó-eredetre vonatkozó részt. Spener szerint a Thurzók Tatárországból Lengyelországba és Magyarországra vándoroltak, ahonnan aztán egy águk a németországi Augsburgban telepedett le, a magyarországi és ausztriai águk pedig a Hardek tartománybeli Gravenec dinasztikaként szolgáltak Kremstől a Dunáig.⁵⁴⁹ Valószínűbb azonban – mondja Wagner –, hogy a Thurzók eredete Ausztriába nyúlik vissza, ugyanis a család hosszú idő óta virágzik és különböző egymástól elkülönülő oldalágakban mutatkozott. Ő maga is különböző névalakokat olvasott róluk az ausztriai oklevelekben és régi krónikákban (*in Austriacis Diplomatis tum veteribus Chronicis*), hiszen ezekben a *de Rauhenek*, a *de Tursenreit*, a *de Tirnstein*, a *de Aspern* és a *de Sonberg* elnevezésekkel szerepelnek a Thurzók.

Legmeggyőzőbb Wagner számára Abrahamides Izsák halotti orációjának azon része, ahol a prédikátor a biccsei kastélyban *pro manibus* kiállított *arbor Thurzoniára* hivatkozik.⁵⁵⁰ Ez azért fontos számára, mert valószínűsíti, hogy Abrahamides prédikátor a régi minorita templom sírköfeliratát (*Otho Thurzo hic jacet sepultus*) a kiállított családfáról olvasta le.⁵⁵¹ Ezt a gondolatot aztán továbbvezetve Wagner eljut odáig, hogy az ausztriai történetíróknál (Duelius, Hueber, Bernardus Linck) olvasott különböző névalakokat (*Ravenec, Tursenreit, Tirnstein stb.*) összefüggésben fogadja el a magyarországi Thurzókkal és azok eredetét, majd később az Alsó-Ausztriában, a zwetteli ciszterci rendbe tartozó megtért szerzetesben Thurzó Hugóban keresse a magyarországi Thurzók ausztriai őst.⁵⁵²

A konfliktust az okozza, hogy Wagner számára is az első bizonyítottan létező Thurzó ugyanúgy a korábban említett Thurzó György, krakkói Thurzó János atyja. Róla beszélnek a halotti beszédek, őt említik az iratok és az oklevelek. Nem kételkedik viszont az ausztriai gyökerekben – és Abrahamides által idézett sírköfeliratban – csupán azt fájjalja, hogy nem tudott kielégítő eredményeket szolgáltatni az bécsi és a lőcsei Thurzók között eltelt időszakra. Az volt a szándéka, hogy azokat kiket genealógiai táblázatba (*in tabellam genealogicam*) gyűjtött, összekapcsolja mindazokkal, akik Magyarországon kívül működtek, és akiknek a legnagyobb igyekezet és fáradságot szentelt. Úgy tűnt azonban, hogy az űr – amely az ausztriai Thurzók és az első ma-

⁵⁴⁷ WAGNER 1778 IV, 46.

⁵⁴⁸ Philip Jacob Spener (1635–1705), német teológus, a pietizmus jelentős alakja, heraldikai mű szerzője.

⁵⁴⁹ *Perillustris Familia Turzonina Baronum et Comitum dicitur ex Tartaria in Poloniam et Hungariam venisse: unde linea una in Germaniam transiit, sede Augustae Vindelicorum sumpta, sed in Hungariam rediere et in Austriam ubi sub Ferdinando I. a Comitibus Hardeccis emere Dynastiam Gravenec infra Crembsium ad Danubium.* SPENER 1717, 372.

⁵⁵⁰ Lásd erre a második fejezet *Arbor Thurzonina* alfejezetét.

⁵⁵¹ A halotti beszédekből ismert idézet Bél Mátyás számára is ismert volt. A későbbi kutatás tisztázta, hogy sem a Bél által közölt évszám, sem pedig a felirat a fent említett formában nem helyes: ugyanis a név közlésénél lemaradt a *de Ravenec* megjelölés. Otto Turso de Ravenec sírja valóban megtalálható a bécsi szent kereszt templomában (ma *Stiftskirche zum heiligen Kreuz*). Mivel személyesen nem volt módomban ellenőrizni az emlékművet, így egy 19. században íródott tanulmányra hivatkozom, amely szerint a sírfelirat szövege a következőképpen szól: ANNO DNI. M.CCC. TRICESIMO PRIMO SEXTO NONAS MAII OBIIT OTTO TVRSO DE RAVHENEKK. HORMAYR 1824, 3.

⁵⁵² *Ex quo satis, nisi fallor, apparet Thurzones, qui in Hungaria subinde inclaruerunt, Austriacis originem suam debere: quod quidem facilius esset commonstrare, si modo Arbor illa Genealogica ad manum foret. Interea cum eam, quandam omni diligentia adhibita, nusquam repererim, Austriacorum Scriptorum fide, tuto eatenus stari poterit. Certe Raymundus Duelius, Philibertus Hueber, ac cumprimis Bernardus Linck locupletissimi testes sunt, clarum quondam in Austria, vetustumque Thurzonum nomen fuisse.* WAGNER 1778 IV, 47.

gyarországiak között fennáll – aligha betölthető. Ezért Wagner, ahogyan mások is előtte, Györgytől és annak apjától készíti el a leszármazási listát, akit először kezdtek el Magyarországon Bethlenfalvinak nevezni.⁵⁵³

9.4. Wagner segítői

Wagner az *Analecta* első kötetének bevezetőjében mond köszönetet mindazoknak, akik munkáját segítették.⁵⁵⁴ Az egyháziak közül elsőként kiskolacsini Zbisko Károly József (1711–1774) tinnini püspök szerepel, akinek Wagner az egész *Analecta* sorozatát ajánlotta. Köszönetét fejezi ki, hogy a püspök könyvének megjelenését segítette, hiszen az ő támogatásán kívül nem kért és nem is kapott senkitől segítséget. Wagner egyházi és világi segítőket egyaránt megemlíti. Az egyháziak: Féja János, Oklitsányi Imre szepesi kanonokok. A jezsuita rendből kiemeli Kendrai Gábort, Wilhelm Jakabot, Kaprinai Istvánt. A világiak közül elsőként Kollár Ádám Ferenc császári tanácsosnak és bécsi könyvtárosnak mond köszönetet, majd az ispánok következnek: Jantsó Ferenc szepesi alispán, Máriássy Ferenc gömöri alispán, Mattyassovszki László, a tíz lándzsások alispánja. Ugyanitt említi a világi tudósokat, polihistorokat: Dobai Székely Sámuel, az Eszterházy-légió nyugalmazott századosát, Berzeviczy Andrást Lomnitzról és Berzeviczy Rikolfot Szepes megye aljegyzőjét, Fejérváry Károlyt Keresztesről és Benczúr József pozsonyi iskolarektort. Wagner külön köszönettel illeti Késmárk, Lőcse és Kassa város szenátusát, akik a köz javáért, Szepesség hírnevéért és unokáink jeles emlékezetére segítették e vállalkozás létrejöttét.

Mivel Wagner nem pontosítja e személyek részvételét a vállalkozásban, annak feltárása, hogy milyen módon járultak hozzá a gyűjtemény megszületéséhez – pl. melyik iratot, illetve információt szolgáltatott Wagner számára, milyen módon segítettek a nyomtatást stb. – a kutatás egy következő lépése lesz. Az *Analecta* létrejöttének folyamatában jelenleg csak egyetlen személy közreműködésére tudok némi adatot szolgáltatni. Wagner Károly az 1760-as évek közepén már kapcsolatban állt Dobai Székely Sámuellel (1704–1779).⁵⁵⁵ Az Eperjesen élő Dobai Székely Bél Mátyás munkatársa volt az 1720-as években, amikor Zemplén és Sáros vármegye leírását kapta feladatául.⁵⁵⁶ Bizalmas hangú levélváltásuk arról tanúskodik, hogy az ifjú Dobai pozsonyi mesterének nemcsak tudósi iránymutatásait, hanem barátságát is magáénak tudhatta.⁵⁵⁷

Dobai Székely hungarika gyűjteménye egyedülálló volt saját korában, különösen a Szepeségi elbeszélő forrásokból volt egy-két ritka darab, illetve másolat a birtokában. Dobai Székelyhez szívesen fordultak a kortársai is, mert csaknem minden kért iratot meg tudott szerezni. 1769-ben Dobai Bucholcz György naplójának bejegyzéseit felhasználva Stephanus Xylander

⁵⁵³ Praeterea lacuna, quae inter extrema Thurzonum Austriacorum et primordia Hungaricorum interest, vix expleri posse videatur, quod caeteri ante nos fecerunt ab Georgio, ejusque patre, qui primus fortasse in Hungaria de Bethlenfalva vocari coepit, Tabellam Genealogicam ordiemur. WAGNER 1778 IV, 48. Illetve később is: Ne longior sim, tum quod lacunam, quae inde porrigitur, quemadmodum supra memoravi, nullius adminiculo explere liceat. WAGNER 1778 IV, 60.

⁵⁵⁴ Gratus animus demum postulat, ut eos, qui isthuc symbolas liberaliter contulerunt, quique de me et meis conatibus quam optime referam. WAGNER 1774 I, 9.

⁵⁵⁵ SZELESTEI, 1989, 87. SZELESTEI 2013; SZŐKE 2008; MACZÁK 2008, 319–324; ILLIK 2007.

⁵⁵⁶ TÓTH 2006, 31–49.

⁵⁵⁷ Erre abból a levélből következtek amit Bél Dobai Székelynek írt 1741-ben, akkor amikor az elhatározta, hogy Szirmay Tamás ezredében katonának áll. Bél nem leplezte erős felindulását, hogy Themisz szolgálja, a múzsák kegyeltje, az irodalomművelés ékessége méltatlanul Marsnak áldozza fel magát. BÉL 1993, 492.

lőcsei krónikájának⁵⁵⁸ másolatát készíti el Wagner Károly számára.⁵⁵⁹ A másolatban igyekezett megtartani az eredeti mű struktúráját, felhasználja annak margináliáit és illusztrációit is (lásd a melléklet fotóit). Annak ellenére, hogy a másolat valószínűleg időben megrendelőjéhez ért, Wagner végül mégsem használta fel azt, hiszen Xylander „lőcsei krónikájának” darabjai nem találhatók az *Analecta* második kötetének elbeszélő forrásai között. De Wagner nemcsak krónikákat illetően számíthatott Dobai Székely segítségére. 1766. szeptember 27-én Szokolcáról keltezett levelében megköszöni az eddigi iratokat, és említi, hogy Szepes és Sáros vármegye történetéhez gyűjt adatokat, így szívesen venné, ha Dobai Székely e témában is segítené.⁵⁶⁰ 1767. november 2-án szintén Szokolcán kelt levelében megköszöni, hogy Dobai Székely Lőcse és Késmárk városához, illetve a 13 szepesi város történetéhez iratokat gyűjtött neki, amelyeket eredményesen tudta használni. Dobai Székely szepesi sírfeliratait is köszönettel vette, érdeklődik, megvan-e Dobainak Sperfogel históriája.⁵⁶¹ A sárosi okleveleket, amelyeket Dobai Székely korábban elküldött neki, most visszaadja. 1768-ban kér először családokra vonatkozó iratokat: 1768. május 16-án írt levelében tájékoztatja Dobait, hogy az egykor a Szepességben virágzó családokról – a Szapolyai, Thurzó, Thököly famíliákról – gyűjt adatokat, és kéri eperjesi tudós-társát, legyen segítségére az iratok beszerzésében.

Ezt követően Wagner nagyon sok adatot kap Dobaitól: az eperjesi tudós jelentősen gyarapítja Wagner kollekcióját szepességi templomok és sírok felirataival, családi emlékművek adataival. Lemásolja neki Sperfogel Konrád naplóját, amit Wagner nagy köszönettel vesz, s ahol tudja, viszonzozza Dobai Székely segítségét. Az 1772. április 22-én kelt levelével például könyveket küld Eperjesre.

9.5. Az *Analecta* fogadtatása

Az *Analecta* első két kötetét egy-egy recenzió mutatta be az *Allergnädigst-privilegirte Anzeigen* című bécsi folyóirat hasábjain.⁵⁶² A recenzió írója önmagát Cz. szignummal nevezte meg, amely minden bizonnyal Czirbesz Jónás András iglói lelkészt takarja. Az első recenzió egy Bacontól származó gondolattal kezdődik: minden ember – ha a vakságot elkerülni vágyóna – két szeméből az egyik a világról szóló ismeret (*Weltweisheit*), másik a történelem (*Geschichte*) legyen. Ha e kettő közül egy is hiányozna, egyszeműként még tájékozódhat, de ha mindkettőnek híjával van, akkor bizony teljes vakként (*stockblind*) elveszett.

E szállóigéből fejt ki Czirbesz azt a gondolatot, hogy bár mindkettő dolog igen fontos, mégis talán a történelem az, amit a kettő közül szükségszerűen birtokolni kellene. Sokan vannak ugyanis azok, akik a világ folyásának dolgait kutatják, fejüket ezerszámra töltik meg kis történetecskékkel, miközben saját szülőföldjükről (*Vaterland*) alig rendelkeznek kevéske tudással. Éppen ezért nagyon dicséretesek azok a fáradozások, amiket Wagner Károly tesz, hiszen saját szülőföldjének – a cipszerek felsőmagyarországi grófságának – történetét igyekszik megvilágítani.

A baconi idézet nyomán látszik, hogy Czirbesz kétféle történelmet különböztet meg: a világ eseményeivel, annak törvényszerűségével foglalkozó világbölcsességet (ma egyetemes történelem), illetve a lokális eseményeket kutató *Geschichtkundet*, amit ma helytörténetnek nevezhet-

⁵⁵⁸ SZÓKE 2013, SZABÓ 2011, SZABÓ 2013.

⁵⁵⁹ Acta fraternitatis XXIV. regalium oppidorum in Scepusio... Az Országos Széchényi Könyvtárban a Fol. Lat. 1306. sz. jelzet alatt.

⁵⁶⁰ Quart. Lat. 784/VI, 134.

⁵⁶¹ Quart. Lat. 784/VI, 136.

⁵⁶² A. *Priviligirte Anzeigen* IV Jahrgang, XV. Stück den 13. April 1774, 113–117. Illetve: IV. Jahrgang, XXXVII. Stück, den 14. September 1774, 289–292, 297–300.

nénk. Ez utóbbi művelését fontosabbnak tekinti, bár ez irányú elfogultság vádja alól néhány sorral lejjebb mentegeti magát.⁵⁶³ Ezt a kis – a helytörténet irányába tett – pironkodó elfogultságot leszámítva Czirbesz írása valóban nem lép túl a kiértékelés és száraz ismertetés recensensi feladatán. Szövege az előszó alapján közli a keletkezés körülményeit, majd szintén az előszó közléseit felhasználva ismerteti a Szepesség forrásadottságait. Ezt követően az első kötet struktúráját mutatja be, osztályozza az ebben közölt okleveleket, majd ezek közlési módjáról mond néhány gondolatot. Wagner a forrásközlési metódusát Czirbesz helyesnek találja: az oklevelek tartalma véleménye szerint mindenhol megfelelően rövidült, a csonkítás ellenére is megőrizte teljességét. A kötet jegyzetei megvilágítják a homályos helyeket, ugyanitt vannak jelezve az ellentmondások is. A kötet egy kettős – kronológiai és fogalmi – indexszel zárul.⁵⁶⁴

Az *Analecta* második kötetét szintén Czirbesz András mutatta be. Ahogy írja, Wagner a kiadás kezdetén önmagával is vitába keveredett („anfangs mit sich selbst gestritten”), hiszen nem annak a lehetősége riasztotta, hogy a régi korok kutatói megítélnék, hanem a tudós publikum éles szeme bizonytalanította el. A jelen kötetben ugyanis egynéhány szöveg szerzője túlságosan új, másokat nem tudott másolatban beszerezni, és néhányuk megjelent már korábban nyomtatásban. Mégis mikor mindennek utánagondolt, mégsem ítélte fáradozásait minden haszon nélkül valónak, mintsem azt „jeder billig denkende Leser und Kunstrichter” hiábavaló ítélete tenné. Hiszen mindenképpen hiány van az olyan munkákból, amelyek régi idők szövegeit tartalmazzák, így semmiképp sem lesz haszontalan Wagner igyekezete.

9.5.1. A Thurzó-anekdoták

Thurzó Ferenc halála

Wagner nagyon kevés alkalommal hagyatkozik a szóbeszédre. Ha mégis idéz egy-egy olyan anekdotát, amely bár több helyen és ugyanabban a formában van elterjedve, akkor is hozzáteszi, hogy ő maga csak fenntartással követi azt. Így van ez a Thurzó Ferenc halálát elbeszélő történettel is. A hagyomány szerint Thurzó Ferenc⁵⁶⁵ litvai várában egy hársfa alatt pihenve álomba merült, amikor egy kígyó odacsúszott hozzá és a feje tetején megcsípte. A méreg olyan gyorsan szétterjedt testében, hogy mire az orvosi segítség megérkezett, Thurzó Ferenc már ki-lehelte a lelkét.

Fama autem est, in arce Léthava sub tilia aplicantem, cum ei somnus paulutum obrepsisset, serpentis morsu eo plane verticis loco, quo Clerici caput in modum coronae attondent, ictum, haud multo post, cum venenum celerius se diffudisset, quam ut medelae locus esset, animam efflavisset. Quam rem nihilominus, etsi vulgi narrationibus passim circumferatur, quia tamen idoneis Authoribus destituitur, in medio relinquo.⁵⁶⁶

⁵⁶³ Doch wir schreiben hier keine Apologie, für die Geschichtskunde, deren Werth der vernünftigeren Theil des Publikums, lange schon kennen, und sie deswegen auch, zur Wegweiserinn gewählt hat. Unsere Absicht ist nur, die Bemühungen des Herrn Karl Wagners, zum Besten der Geschichte seines Vaterlandes, ins besondere aber der Oberungarischen Grafschaft Zips, die noch in so viele Dunkelheiten eingehüllt ist, anzupreisen und bekannt zu machen. *A. Privilegirte Anzeigen* IV Jahrgang, XV. Stück den 13. April 1774, 113.

⁵⁶⁴ Jeder Urkunde, ist der Hauptinhalt derselben, kurz, aber sehr richtig, und vollständig vorgesetzt. In den Anmerkungen, werden dunkle Sachen erläutert, und das Widersprechende verglichen. Endlich wird das ganze Werk, mit einem doppelten Index geschlossen. Der erste ist, wie ihn der H. V. selbst bezeichnet, Index chronologicus, diplomatum hac parte contentorum; der andere Index onomasticus, vocum obscuriorum, quas notae subiectae explanant. *A. Privilegirte Anzeigen* IV Jahrgang, XV. Stück den 13. April 1774, 116.

⁵⁶⁵ Thurzó Ferenc (1510/1520 között – 1576.) nyitrai püspök, majd kamarai elnök, árvai örökös főispán. A Thurzó család továbbvivője és megerősítője. Ő építteti a biccsei kastélyt.

⁵⁶⁶ WAGNER 1778 IV, 104.

A történet Thurzó Ferenc halálának helyét és idejét a jelenlegi történeti állásponttal szemben (1474. március 17, Árva vára),⁵⁶⁷ két évvel később és egy másik helyszínen meséli el. De nem a – valós vagy valótlan – biográfiai adat, hanem a kígyómarás helye miatt érdekes a történet. Thurzó Ferenc ugyanis éppen a feje tetején, „eo plane verticis loco, quo Clerici caput in modum coronae attendent” – pontosan azon a helyen, ahol az egyháziak korona formájúra borotválják a fejet – kapta a halálos mérget. Mint ismeretes, Thurzó Ferenc 1556-ban kérvényezte egyházi hivatala alóli felmentését, hiszen rá – mint egyetlen Thurzó örökösre – szállt a magyarországi Thurzók továbbvitelének feladata. Még ebben az évben vette feleségül Zrínyi Miklós 14 éves Katalin nevű leányát, akitől öt gyermeke született (köztük a korábbi fejezetekben bemutatott Thurzó Szaniszló nádor és Thurzó Kristóf).

A történet egyrésztől Thurzó Ferenc püspöki stallumának letételére, egyházi szolgálata alóli felmentésére utal, másrésztől mutatja a közösségnek a papi hivatal lemondásáról alkotott állásfoglalását is.

A velencei út

Az, hogy Thurzó János Velencében tanulta az ércolvasztást, illetve az ezüst és réz elválasztásának technikáját, már a humanizmus korából ismert. Caspar Ursinus Velius emlékezik meg róla a korábban idézett versrészletben.⁵⁶⁸ Azt az állítást, hogy ez a felfedezés – és természetesen az ezzel járó szorgalom – a család gazdagságához járult hozzá, szintén láttuk megfogalmazódni a humanisták, például Jodocus Ludovicus Decius történetíró tollából. Hogy Thurzó János felfedezése valamiféle homályos vagy titkos dolog lenne, arra Eck is utalt,⁵⁶⁹ de arra, hogy milyen módon tett szert Thurzó János Velencében a réz és ezüst olvasztásának tudományára, a humanistáknál nem találunk utalást.

Wagner Krakkói Thurzó János személyének leírásánál Hanckius művére hivatkozik, majd kiegészíti egy olyan – valószínűleg a szóbeliségben élő – elemmel, ami a sziléziai történetíró művében nem található. A kiegészítés az idézett szövegrész második részében van, ahol Wagner arról ír, hogy Thurzó János magát „in saniam simulasse admissumque” mutatta és bár az életét is kockára tette eközben, végül gúnyt űzve az örökből (*elusis custodibus*) megtanulta az ércolvasztás féltve őrzött titkát. De álljon itt az idézett szövegrész teljes egészében, az elején a Hanckiustól származó idézettel.

„Eques Scepusiensis, fodinarum metallicarum possessor, a cupro argentum aurumque solito et citius et persectius separandi experientissimus artifex” inquit Hanckius. Fertur autem ejus disciplinae combibendae gratia Venetias profectum cum operis metallurgicis, quae et magno delectu et foras nunquam proditurae concludebantur, haud facile se adscribendum videret, in saniam simulasse, admissumque, cum cujus rei causa intrave-

⁵⁶⁷ GECSÉNYI 2010, 31.

⁵⁶⁸ „A Venetis Thurzo didicit confusa metalla / Secernendi artem, qua Regno commoda multa / Attulit Hungariae.” Az, hogy az idézet Caspar Ursinus Velius-tól származna nem tudom bizonyítani, egyelőre kénytelen vagyok elfogadni Reinhardt állítását (REINHARDT 1928, 60) ebben a kérdésben. Ő maga sem közli az idézet származását, mondja meg, hol szerepel a szöveg Veliusnál, hanem Wagner és Sinapius helyeit idézi (WAGNER 1778 IV, 65, SINAPIUS 1728, 260) akik viszont csak egy olyan *Poëtár*-ról beszélnek, aki János dicsőségét énekelte meg. Gondolom végül ebből következtetett Reinhardt arra, hogy ez Caspar Ursinus Velius lehetett.

⁵⁶⁹ Ipse et enim coecis generosa metalla sub artis / Monstravit genti Pannonis ora tuae / Quando ex praeduris argentea frusta latebris / Et fulvi claras eruit aeris opes. / Discrevitq[ue] aurum cupro, purumq[ue] metallum / Faecit quod fuerat lamina crassa prius. / Quae tulit haud paucis res maxima commoda regnis. Eck 1519, 6. A függelékben: 73–78. sorok.

rat, quantum satis foret, didicisset, elusis custodibus, non sine vitae periculo evasisse.⁵⁷⁰

Már Reinhardt említett tanulmányában felhívja rá a figyelmet, hogy Thurzó János – Wagner-nél szereplő – velencei története mesés és mondaszerű benyomást kelt, s meglehetősen gyerekesnek tűnik az a feltételezés, hogy Thurzó János az említett módon – tehát önmagát féleszűnek tette – tanulta meg a rézolvastás titkát. Reinhardt sokkal inkább iparostársának, az összeköttetésért felelős Fugger-ügynöknek, Johann Kolernek tulajdonítja a technika magyarországi elterjedését.⁵⁷¹ Azt nem tagadja Reinhardt, hogy Wagner az első, akinél ez a történet szerepel és a német történeti szakirodalomból vett példáiból úgy tűnik, hogy az anekdota a Fuggerokról szóló történetírásba is kritika nélkül bekerült. De hozzánk közelebbi történeti szövegek is például szolgálhatnak az anekdota pontatlan alkalmazására. Az ausztriai *Taschenbuch für die väterlandische Geschichte* lapjain például János szerepében fiát, Györgyöt látjuk,⁵⁷² s nem egyedül ott szerepel hasonló félreértés.⁵⁷³

Nem állítható, hogy Thurzó János furfangosságát és leleményét Wagner Károly találta volna ki. Az viszont – ahogyan ezt Reinhardt is kijelenti – elképzelhető, hogy az *Analektában* fordul elő először az ércolvastás titkának megismerését megörökítő regényes elem. Mivel a Thurzókról értekezők csaknem minden esetben Wagnert is felhasználták, elképzelhető, hogy tőle kölcsönözték ezt a hagyományt.⁵⁷⁴ Az, hogy az önmagát féleszűnek – egyes szerzőknél süketnek és némának – tettető furfangos bányász e színjátéka révén ismeri meg a féltve őrzött titkot, valószínűleg régi bányászanekdotákból táplálkozó történetelem.

Hogy ezt az anekdotát még a 19. században is a Thurzókkal összekapcsoltan hozták szóba, Myskovszky Viktor művészettörténeti beszámolója mutatja. Az 1867-ben a lőcsei templomban kutató Myskovszky Thurzó Szaniszló nádor síremlékének leírásakor tér vissza ehhez a mondai történethez, és idézi fel azt a Vasárnapi Újság hasábjain. Cikkében először a síremlék elhelyezkedését, a halottat megformáló alakot mutatja be,⁵⁷⁵ majd a szobor melletti egyéb kiegészítő elemekre tér. A leírásához mellékeli a síremlékről készített rajzát is (lásd a mellékletben). Az elhunytat megformáló szoboralak mellett lévő kesztyűket bányászkesztyűnek tekinti, amelyhez – állítása szerint – a következő legenda fűződik:

A síremlék felső sarkaiban levő egyik vánkosan alabastromból faragott, de már igen megcsontított keresztbe tett kesztyűk láthatók, melyekhez a rege azon ismeretes mondát szövi, hogy a dús bányász dőrének tette magát, Angolországban eltanulta volna az arany-választás titkát, de mire a cselre rájöttek megmérgezett kesztyűt küldtek neki ajándékban, s a mint ezt felhuzta, szörnyet halt. A jobb oldalon levő sarokvánkoston tán

⁵⁷⁰ WAGNER 1778 IV, 65.

⁵⁷¹ REINHARDT 1928, 60–64.

⁵⁷² Nachdem es Johannis Sohne Georg mit Aufopferung seiner Persönlichkeit und Hintansetzung der Freiheit und Leben bedrohenden Gefahren gelungen war, das Venedig bis dahin ausschließend eigene mit Drachen- Eifersucht bewahrte Geheimnis der Scheidung edler Metalle zu eingründen. HORMAYR 1824, 6.

⁵⁷³ A *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon* János fiát, Györgyöt nem ismeri s a Fugger Annával összeházasodó Thurzót szintén Jánosként emlegeti. DAL, IX, 222.

⁵⁷⁴ Wenczel Gusztáv, illetve a Magyar bányászat története stb.

⁵⁷⁵ Ez érdekes síremlék, vagy is inkább sírlap, régebben a templom közepén volt elhelyezve, jelenleg az új keresztelőkápolna déli oldalába van beeresztve s ahhoz vaskampókkal megerősítve. A sírlap gróf Thurzó Szaniszló Magyarország nádorának oroszán álló alakját ábrázolja; az alak fedetlen fővel és behúnyt szemmel, egy virágokkal díszített fejevánkoston fekszik. [...] Öltözete egészen vaspánczéll, egyszerű szíjövén lóg a kissé meggömbített széles magyar kard, melynek egyszerű markolatján balkeze nyugszik [...]. MYSKOVSKY 1867, 370.

csak az arányosság kedvéért lehettek valami jelvények, melyek azonban már egészen lekoptak.⁵⁷⁶

Ha el is fogadjuk azt, hogy a síremléken található kesztyűk valóban bányászkesztyűket formálnak meg, akkor is feltűnő a sok idegen elem a wagneri szöveghez képest. A tettető bányász – aki egyébként név szerint sem Thurzó Jánosként van emlegetve – nem Velencében, hanem Angolországban jár, s nem általában az érc- és rézolvasztást, hanem aranycsináláshoz kapcsolódó mesterséget tanulja meg. Teljesen új elem a wagneri szöveghez képest a mérgezett kesztyű története és e bányásznak a mérgezésből következő halála.

Másrészről számolni kell a lehetőséggel is, hogy Myskovszky rosszul tudja: a kesztyűk nem bányászöltözék kellékei a síron, hanem a nádori vagy a főúri hatalom jelképei.⁵⁷⁷ A kesztyűk ugyanis utólag elhelyezett tárgyak – más anyagból, alabástromból vannak faragva – kiegészítő elemként kerültek a jobb oldalra az elhunyt feje melletti párnára. Myskovszky egyébként említi, hogy a bal oldali – mára már – üres helyen is valószínűleg *valami jelvények* lehettek, de ezek most nem láthatóak. Feltételezem, hogy ezen a mára már üres helyen a nádor sisakja (vagy egyéb öltözéke, hatalmi jelképe) lehetett, a másik oldalon pedig valóban kesztyű – de nem mint a bányászöltözék eleme hanem – mint kiváltságosok ruházatának darabja s szimbolikus jelentésénél fogva hatalmi jelkép. A korabeli sírkőábrázolásokon gyakran fedetlen fővel ábrázolják az elhunytat s néha sisakját, hadi öltözékeinek kellékét is megjelenítik az emlékművön.⁵⁷⁸ Talán ez történhetett itt is: a kesztyű és a páncélsisak a világi hatalom és erő kifejezői, amelyekre nincs szüksége egyik halandónak sem akkor, amikor földi hívságait levette egy másik világba költözik át.

⁵⁷⁶ MYSKOVSZKY 1867, 370.

⁵⁷⁷ Ebben az esetben is érdekes viszont az anekdota idézése, amely mutatja, hogy a lőcsei vagy szépeességi hagyományban a Thurzókkal összekapcsoltan idézik azt fel.

⁵⁷⁸ Lásd példaként Thurzó Elek sírkövét ugyanott, a lőcsei Szent Jakab templomban.

10. A Thurzó-vérség

A Thurzó-öntudat a legutolsó Thurzó-fiú halálával sem szűnt meg. Bár a családi hagyomány-ápolás gyakorlata már Thurzó Imre elhunytával megváltozik, mégis úgy tűnik, marad egy hely, ahol a „Thurzó-vérség” jogilag a 20. század közepéig megmarad: Árvában.

Thurzó Imre halála után örökösödési perek kezdődnek, és Czobor Erzsébet úgy dönt, hogy a fia és férje koporsóját és ez utóbbinak márványszobrát Biccseről Árvába viteti. Árva volt az a javadalom, ami ekkor, és várhatóan a jövőben is, elidegeníthetetlenül a Thurzó-családhoz, azok leszármazottaihoz tartozott. Magát a várat 1556-ban adja I. Ferdinánd a még nyitrai püspök Thurzó Ferencek. 1595-ben Rudolf inscribálja Árva várat Thurzó Ferenc fiának, Thurzó Györgynek.⁵⁷⁹ 1606-ban a zsitvatoroki béke megkötésében vitt szerepe miatt a király újra megerősíti Thurzó Györgyöt az árvai uradalomban, de már többletjogokat is ad hozzá: a várat és a hozzá tartozó uradalmat akarata szerint átöröközheti akár leányágon is, továbbá szabadon bérbe adhatja, illetve elidegenítheti. Thurzó György 1615-ben tett végrendeletet II. Mátyás előtt Pozsonyban, és az öröklési rendet úgy határozta meg, hogy a vagyonából kiemelte Árva és Tokaj várat, és ezekre nézve meghatározta, hogy arra olyan öröklési állítsanak fel, amely megfelel annak az eredeti adománylevélnek, amellyel ő Árva várat megszerezte. E szerint tehát Árva és Tokaj vára osztatlanul marad, ezt az elsőszülött fiú (Thurzó Imre) örökli, annak halála után pedig mindig a legidősebb testvér nemtől függetlenül. Az egykori árvai Thurzó-uradalmon a nádor végrendelete szerint közbirtokosság (*compossessoratus*) alakult, s ez egészen a második világháborúig megmaradt. A „Thurzó vérség osztatlan tulajdonát” képező uradalom hat mezővárost és hetvenöt falut tett ki,⁵⁸⁰ mint közbirtokosság kivételesnek számított mérete miatt. A család tagjai saját maguk közül egy jószágigazgatót (*acquisitor*) választottak, akinek esküt kellett tennie az uralkodó, a család és a közbirtokosság tagjai előtt, hogy azok érdekeit mindig szem előtt tartja. Ő gondoskodott a befolyt jövedelmek évenkénti elosztásáról, döntött a beruházásokról, kezelte a családi levéltárat. Thurzó Imre halála után annak özvegyét, Nyáry Krisztinát Esterházy Miklós veszi feleségül, aki miután a Thurzó-gyermekek (Erzsébet és Krisztina) örökségeként megszerzi Árva várának egyes részbirtokát, azonnal elzálogosítja azt a többi tulajdonosnak.⁵⁸¹ A 18. században az Esterházyak viselik a jószágigazgatói tisztséget, majd 1782-ben Esterházy Miklós helyettesének Zichy Ferencet választották meg.⁵⁸² A Zichyek maguk is családtagok voltak, Zichy Pál Thurzó Kata (György nádor leányának) unokáját veszi feleségül.⁵⁸³ A 19. század folyamán a múlt iránt érdeklődő, annak emlékeit megőrizni kívánó Zichyek felkarolják a Thurzó-ügyet: az 1800-as tűzvészt követően Zichy Ferenc építi újjá a vár felső részét és már az ő idejében elkezdődött a környék állatainak és természeti értékeinek gyűjtése.

⁵⁷⁹ Erdélyi 1912 hitbizomány története

⁵⁸⁰ BACZKAMADARASI 1912, 3.

⁵⁸¹ PÉTER 1985, 38.

⁵⁸² PERES 2009, 87.

⁵⁸³ Fol. Hung. 984.8, Tabella 2. Genealógiai tábla másolata Kubinyi Miklós kéziratáról.

Munkáját fia, Zichy Edmund folytatja tovább, aki ásvány- és természeti kiállítást rendez be és – saját fegyvergyűjteményének darabjaival kiegészítve – múzeumot nyit az árvai várban. Zichy Edmund bízta meg a történelem és régészet iránt érdeklődő és az uradalomban 1865-től jogász feladatokat ellátó Kubinyi Miklóst, hogy a levéltári anyagot rendszerezze és árva várának történetét monográfiában megörökítse.⁵⁸⁴ 1873-ban Trefort Ágoston kultuszminiszter levélben kérte Zichy Edmundot, hogy az árvai levéltárban őrzött olyan okmányoknak, amelyek „hazánk közmívelődési, társadalmi és gazdasági állapotaira kiváló fényt vetni képesek” regesztával ellátott kiadásának szükségességéről győzze meg az uradalom közbirtokosait, akiknek a kiadás egymás közötti elosztásáról gondoskodniuk kell, cserébe „mindannyian osztozkodandnak azon dicsőségben, mely ily közhasznú s hazánk múltjának helyesb ismeretére vezető mű létesítését koszorúzza.”⁵⁸⁵ Hogy miért született a *Codex Thurzoianus*-ra vonatkozó miniszteri felkérés helyett egy olyan kétkötetes szövegkiadás, amely Thurzó György nejének címzett leveleit tartalmazza, egyelőre csak sejthetjük.⁵⁸⁶

A kétkötetes szövegkiadás „Thurzó György nádor ivadékaiknak” címezve jelent meg, továbbá a megjelenés költségeit is a *Thurzó-vérség* fizette. Minden valószínűség szerint a leszármazottak olyan könyvet olvastak szívesen, amiből minél többet megtudhatnak ősiükről Thurzó Györgyről mint magánemberről. Nem a nádor, az evangélikus vallásvédő, a török ellen harcoló katona érdekelte őket, hanem az a több száz évvel ezelőtt élő hús-vér ember, akinek vérség szerint a leszármazottai voltak. Ismert volt Thurzó György nádor vallásért tett igyekezete, legalább ennyit beszéltek nagy műveltségéről, szép udvaráról. Keveset tudtak azonban Thurzó Györgyről a magánemberről, a férjről. Úgy tűnik a kiadás korabeli fogadtatása egyáltalán nem fájjalja, hogy a mű történeti értékkel nem rendelkezik.

A háziasságnak ez általános hangjában, színében fekszik az egész gyűjtemény értéke inkább, mint történeti részleteiben. A hatszáz levélben nem sok az, a mi a köztörténetre nézve fontos; itt-ott lelünk nem egy adatot, mely eddigi ismereteinket kiegészíti, de egészben semmi, a mi e kornak főképp Istvánfi és Katona előadásából ismert történeteire nézve jelentékenyebb fontosságú. Mívelődéstörténeti tekintetben is nem annyira részleteiben fekszik érdeme, mint egészében: midőn megismertet az ország legelső főúrnál, a családi életnek egy patriarchalis, bensőségteljes jellemző képével. A főrangúak váraiból utóbb az előkelő nemesi kastélyokba, majd a középrendű falusi lakokba szorult e kép: a magyar nemzeti házi-élet százados képe, mígnem korunkban majd mindenféle lomtárba került. Más hang, más szín lett uralkodóvá s amaz innen-onnan egészen a régmúlt emlékei közé sorakozik.⁵⁸⁷

A kötetekről ismertetést író Beöthy Zsolt szerint bár vannak olyan *súlyedtebb* korok, melyben a *zavaros, áldatlan és állhatatlan* viszonyok a „zaklatott nemzedékben szükségképpen ki-

⁵⁸⁴ *Árva vára* (ismertetés a Századok folyóiratban) 1872, 571–572.

⁵⁸⁵ Zichy személyes befolyásáról a közbirtokosok gyűlésén: „Ismerve gr. Zichy Edmund ő excjának valóban minden nemes és magasztos eszme iránti lángoló lelkesedését, s tudva döntő befolyását az igazgatása alatti Thurzó-vérségre, végre kedvező előjelül véve Árva vára monographiájának (ifj. Kubinyi Miklóstól) általa eszközölt kiadását és e vár fenntartására részéről tett áldozatokat, – mitsem kételkedünk, sőt bátran hiszszük, hogy a nagyműveltségű gróf fölkarolandja a szép eszmét, és egy »Codex Thurzoianus« kiadását a legközelebbi vérségi gyűléssel el fogja határoztatni.” *Thurzo-codex* (Tárcza a Századok folyóiratban) 1874, 64–65.

⁵⁸⁶ *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez*, Közrebo csátva id. gr. Zichy Edmund (árvai urad. teljhatalmú igazgató) megbízásából, Kubinyi Miklós történeti bevezetésével, Athenaeum Társulat, Budapest, 1876.

⁵⁸⁷ BEÖTHY 1876, 139.

csíráztatja az önzést”, de ezekben a korokban is vannak olyan kivételes férfiak mint Thurzó György, akinek jellembeli tisztaság a kortársak felé emelte őt.

Peres Zsuzsa disszertációjában⁵⁸⁸ hivatkozik a Magyar Országos Levéltár Zichy levéltárában fennmaradt közbirtokossági jegyzőkönyvekre, amelyek a közbirtokossági gyűléseken készültek. Arra is van példa, hogy egy családtag egyénileg részesülni kívánt a közös örökségből, de a kérelmét Thurzó György akaratára hivatkozva elutasították. Az is előfordult, hogy egy bizonyos Backamadarasi Kis Bálint *Thurzó György nádor jogtalanul mellőzött örökösei* címmel egy rövid írást adott ki, amelyben Petróczy Kata Szidónia jogos örökségéért emel szót. Az atyát, Petróczy Istvánt a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele miatt megfosztják javaitól és Erdélybe száműzik. Baczkamadarasi szövegéből az derül ki, hogy a származásra vonatkozó adatokat a „mellőzött ág” tagjai szorgosan gyűjtögetik, de ő maga is konzultált már az ügyben más jogászokkal.

Árva osztatlanul maradása a közbirtokosság intézménye szükségszerűen teremtett olyan közeget, amelynek részesei akár önként, akár jogi kötelezettségeiknél fogva – hiszen érdekelték voltak egy közös vagyonban – attól függetlenül, hogy már nem viselték a Thurzó nevet önmagukat Thurzó György ivadékaiknak vallva, a Thurzó-öntudatnak, a genealógiai tudatnak ápolói voltak.

⁵⁸⁸ PERES 2009, 36.

11. Összefoglalás

A dolgozat abból a feltevésből indult ki, hogy egy-egy korszak genealógiai gondolkodásmódjához közelebb kerülünk, ha a különböző funkciójú szövegek genealógiai témájú szövegegységeit vonjuk vizsgálat alá. A disszertáció a genealógia fogalmát nem hagyományos módon – történeti segédtudományi értelemben – hanem ettől eltérően, németországi mintát követve olyan gondolkodásmódként fogta fel, amely heterogén hagyományelemek összekapcsolódásából létrejött diskurzusokban vizsgálható.

A disszertáció célja a genealógiai gondolkodásmódról alkotott elképzeléseink gazdagítása, árnyalása volt. A vizsgálandó szövegek körének kijelölése éppen ezért nem problémamentes. Nem tudjuk bizonyossággal állítani, hogy egyes szövegek alkalmasak egy szemléletmód vizsgálatára, míg mások alkalmatlanok erre. A kiválasztott szövegek – bár nagy részük nem genealógiai célból született – beszélnek a család eredetéről, felhasználnak genealógiai adatokat, sőt ami ennél is fontosabb: a genealógiai tárgyú részeknek fontos szerepe van a szöveg egészének struktúrájában, argumentációjában.

A dolgozat első fejezetében (*A humanizmus korának Thurzó-genealógiája*) egy Thurzó Elekhez címzett dicsőítő költeménnyel foglalkoztam. A verset 1519-ben a Thurzók családjának és ősi nevének eredetéről írta egy német származású humanista, Valentin Eck. A fejezetben hosszabban írtam a vers számomra legfontosabbnak ítélt mozzanatáról: az ifjú Thurzó Eleknek a Gyönyörrel és az Erénnyel való találkozásának jelenetéről. Thurzó Elek Virtus melletti elköteleződése nemcsak azért fontos mert az etikai értelemben vett helyes döntést közvetíti – és ezáltal elsősorban a példamutatás funkcióját látja el –, hanem azért is, mert a *Hercules in bivio* toposznak a morális orientáción túl konkrét politikai aktualitása is van: Thurzó politikai színre lépésének pillanatában a hazáért tett szolgálat elköteleződését támasztja alá.

A korszak genealógiai eljárásáról szólva (*16. századi genealógia*) megállapítottam, hogy a nevekből történő etimológiai következtetés a humanizmus korának jellemző genealógiai elve, amely azonban két különböző tudósi argumentációhoz egyszerre tartozhat: a mitikus alapokon nyugvó bizonyításhoz (Giovanni Nanni) és a humanista szellemiségű filológiai érveléshez (Beatus Rhenanus).

A második fejezetben (*A 17. századi halotti búcsúztatók genealógiai részei*) a Thurzó-temetésekre készült halotti szövegeket elemeztem. A három szónoklat (Isaacus Abrahamides, Elias Ursinus, Jeremias Spiegel beszédei), egy prédikáció (Peter Zabeler) és egy halotti versgyűjtemény (Stephanus Xylander) alkotta a fejezet forráscsoportját. A főúri temetésekre készült világi szónoklatok mindegyike tartalmaz genealógiai fejezeteket, így elsődleges forrásai a korszakra vonatkozó genealógiai kutatásoknak. Bár a tudományos kutatás a halotti beszédek adatainak családtörténeti jelentőségére többször felhívta a figyelmet, ezeket elsősorban mint *personalia*-kat értékelte, és a genealógiai közléseket leginkább biográfiai szempontból látta jelentősnek.⁵⁸⁹ Ezzel szemben a disszertáció közelítési módja újdonságot jelent az eddigi tendenciákhoz képest, hiszen a halotti beszédekből a genealógiairás elveit, kritériumait is kiolvassa (*A nemzet-*

⁵⁸⁹ LENZ 1979, 417; LENZ 1975, 41; BREDEHORN 1979; KÖRNER 1979.

ség dicséretének szabályai). Ezek a halotti szónoklatokban található, és általam módszertaninak tekintett megjegyzések betöltötték azt az igényt, amely a korszak genealógiáírásának formájára és tartalmára vonatkozott. Tárgyalásuk nemcsak azért fontos, mert bennük a Thurzó-genealógiára vonatkozó elvszerű előírás olvasható, hanem azért is, mert ezek a megjegyzések nemcsak a nemzetség dicséretének mikéntjéről értekeznek. A szövegrészek gyakran olyan kritikai attitűd megnyilatkozásai is, amelyek nemcsak egy álláspontot megvédeni kész szónok argumentumai, hanem társadalombírálatok is. Bár a szónok az antik argumentációs készlet elemeit használja, amikor a származásukkal hamisan büszkélkedők csoportja ellen sorakoztat fel érveket, teszi ezt a kora újkori magyarországi viszonyokra aktualizálva úgy, hogy a büszkélkedő hozzáállást a köz, a társadalom egészére is károsnak nyilvánítja. A prédikátor a dicséret formai és tartalmi kritériumainak megfogalmazása mögött azt fejtegeti, miért kiválóbb és rátermettebb az egyik ember a másikánál, hogyan befolyásolják annak egyéni és öröklött kvalitásai a közösség javát, illetve kik vagy mik azok a tényezők, amelyek e kvalitás ellen hatnak.

A *Teológia és genealógia* alfejezet másik fontos következtetése volt, hogy a genealógiai érvelés az apostoli hatalom továbbadásának egyházi tételéhez, az *apostolica successio* érveivel látszik igazodni, azaz a genealógiai narráció során a nemzetség leszármazásának kérdésben az apostoli hivatalkövetés gondolata jelenik meg. Pázmány szövegekből vett példák segítségével röviden kitértem arra, hogy ez az érvelés fordítva (tehát egyházi oldalról világi felé kiindulva is működött): a teológiai tárgyú szövegek az *apostolica successio* közérthetőségének érdekében történelmi, genealógiai frázisokat emlegettek. A *História és genealógia* fejezetben a szövegek történetíráshoz való kapcsolatát vizsgáltam, és két érv az eredet (*origo*) és ősiség (*antiquitas*) a genealógiai elbeszélésben játszott szerepére fordítottam figyelmet. A fejezet végén a halotti szövegek antik és bibliai idézeteinek összehasonlítása, illetve kortárs szerzők szövegeinek (Zrínyi- és Gyöngyösi-előszavak) idézése után arra a következtetésre jutottam, hogy ezek a visszatérő szövegelemek, toposzok az általánosan használt egyezményes, de írásban nem rögzített, genealógiai diskurzus építőelemei.

A harmadik fejezet (*A tudományos genealógia kezdetei a 18. században*) a Thurzók iránti történettudományi érdeklődés kiindulópontjait vizsgálta. A 17. század folyamán a forráskritika hatása immár erőteljesen érvényesül a genealógiáírás esetében. Idejétmúlttá vált az etimológiai alapon működő genealógiai diskurzus, s bár megvan a mitológiai allegóriákat használó reprezentációs nyelv, ennek véglegesen a 18. században a történeti episztemológia fejlődése, illetve később az orvostudomány fejlődésével járó eredmények adják meg a kegyelemdőfést.

A század enciklopédikus tudományosságának kulcsfogalma a *historia litteraria*, melynek kialakulása megszilárdulása és felbomlása alapvető előfeltétele volt az egyes szaktudományok önállósulásának. Míg a *historia* korábban magába foglalta a genealógiát, a helyi krónikákat, különböző természettudományos feljegyzéseket, addig ebben a heterogén szövegcsoporthoz álló konglomerátumban a műfajok és témák szerinti világos elhatárolás nem állt rendelkezésre. A 18. századi fordulat során az alapvetően mitikus jellegű genealógiai gondolkodásmód levetkőzi az antik allegóriákkal dolgozó, majd a 17. század folyamán teologizált és legendásított reprezentációs nyelvi mintázatait, és a 18. századtól kezdve kizárólag tudománytörténeti összefüggésben kerül említésre. A fejezetben tárgyalásra került az első, a családról írott, tudományos genealógia. Szerzője Wagner Károly az *Analecta Scepusii sacri et profani* négykötetes vállalkozás utolsó kötetében foglalkozott az akkorra már több mint egy évszázada kihalt családdal. A fejezet az *Analecta* előszavának megállapításai alapján először Wagner történetírói forráskezelési elveit foglalta össze. Később áttekintette a Thurzó-fejezet struktúráját és bemutatta Wagner felvidéki segítőt. Köztük Dobai Székely Sámuel szerepét emelte ki, aki az *Analecta* forrásainak beszerzésében, másolásában és közvetítésében volt Wagner segítségére. A fejezet a wagneri mű recepciójának értékelésével zárult.

A disszertáció filológiai eredményének tekinthető, hogy a szakirodalom által alig vagy egyáltalán nem ismert forrásokat vizsgált. Külföldi levéltárak (például biccsei és krakkói gyűjtemények) szövegeinek ismertetésével, illetve az irodalmi köztudat számára elveszettnek hitt források (Thurzó Kristóf halotti verseinek) bemutatásával igyekezett gazdagítani a családról szóló ismereteinket. A dolgozat talán legfontosabbnak mondható eredménye mégis vizsgálati szempontjainak újszerűségében áll. Elsősorban abban, hogy elsőként vállalkozott a genealógia műfajainak komplex vizsgálatára. Remélt célja volt, hogy a genealógia modernitás előtti állapotának megfigyelésével a tudományos genealógia kialakulásának folyamatához is közelebb jussunk.

12. Zusammenfassung

Kornélia Szőke: *Genealogia variabilis.*

Studie über die Gattungen der Genealogie am Beispiel der Familie Thurzó

Weder die Literaturgeschichtsschreibung noch die Historiographie haben sich ausführlicher mit der Forschung der Geschichte der genealogischen Arbeiten in Ungarn sowie der literarischen und geschichtswissenschaftlichen Repräsentation der Genealogie befasst. Unsere heutigen Kenntnisse in Bezug auf die Genealogie sind in erster Linie historiographisch basiert, und die Genealogie wird im System der Hilfswissenschaften der Geschichte als eine Wissenschaft aufgefasst, die die Verwandtschaftsbeziehungen untersucht. Die Genealogie bietet aber außer dem geschichtswissenschaftlichen Aspekt zahlreiche Deutungen und Interpretationsmöglichkeiten. Um die Jahrtausendwende gab es in Deutschland in einer größeren Anzahl Forschungen, die den kulturellen Charakter der Gattung Genealogie betont und die Genealogie als eine Denkform aufgefasst haben.

Dieser Ansicht nach ist die genealogische Denkform eine komplexe Betrachtungsweise, deren Wurzeln bis in die Antiquität zurückreichen, und deren „Narrations Instrumentarium“ sich bis zur im 18. Jahrhundert beginnenden Modernität kontinuierlich veränderte, sich bereicherte, beziehungsweise sich reduzierte. Zu diesem Narrations-Instrumentarium gehörten heterogene Texte, Topoi sowie manchmal schriftlich überhaupt nicht festgehaltene – und trotzdem einer Art allgemeiner Konvention entsprechende – Traditionselemente. Die Differenzierung der wissenschaftlichen Kenntnisse im 18. Jahrhundert hat den Status der Genealogie grundlegend verändert. Die universelle Bedeutung des Begriffes wurde in den Hintergrund gedrängt, ja der Begriff wurde sogar aufgespalten: Einige Elemente von ihm gehörten immer mehr zu den Kulturwissenschaften, andere Komponente zu den Naturwissenschaften.

Die Arbeit basiert auf der Auffassung, dass sich an die Genealogie während der ganzen Geschichte ihres Kulturlebens unterschiedliche Traditionselemente geknüpft haben und die genealogischen Diskurse in einzelnen Perioden durch die Dominanz, die zunehmende Priorität von einzelnen Traditionselementen oder Vorstellungen dieser überwiegend versteckt gebliebenen Gedankenkonstellationen gekennzeichnet wird.

Die vorliegende Dissertation richtet sich auf die Natur der Genealogie. Sie untersucht am Beispiel einer einzigen Familie, der Familie Thurzó, die verschiedenen Komponente der genealogischen Denkform sowie deren Repräsentationen in Texten. Aus welchen Traditionselementen setzt sich das Narrations-Instrumentarium dieser Denkform zusammen? Was ist der Grund dafür, dass die genealogischen Diskurse in einzelnen Epochen von der Dominanz einzelner Elemente während in anderen Epochen von dem Verlust anderer gekennzeichnet werden?

Im ersten Kapitel der Arbeit (*Thurzó-Genealogie des Zeitalters des Humanismus*) beschäftige ich mich mit einem lateinischen panegyrischen Gedicht an Elek Thurzó. Das Gedicht wurde 1519 von einem deutschen Humanisten, Valentin Eck geschrieben. Im Kapitel behandle ich einen Moment, der im Gedicht für mich am wichtigsten erscheint: die Szene, in der der junge Elek Thurzó sich mit der Wollust und mit der Tugend trifft. Die Entscheidung von Elek Thurzó für die Tugend ist nicht nur deshalb wichtig, weil das die in ethischer Hinsicht richtige Entscheidung darstellt – und dadurch vor allem eine Vorbildwirkung ausübt – sondern auch deshalb, weil der Topos *Hercules in bivio* über die moralische Orientation hinaus eine politische Aktualität hat. Elek Thurzó weist im Augenblick seines politischen Auftritts die Verpflichtung zum Dienst für das Vaterland auf.

Im zweiten Kapitel (*Genealogische Teile der Abschiedsgedichte des 17. Jahrhunderts*) analysiere ich die Begräbnistexte, die für die Beisetzungen in der Familie Thurzó geschrieben wurden. Die drei Reden (die Reden von Isaacus Abrahamides, Elias Ursinus und Jeremias Spiegel), eine Predigt (Peter Zabeler) und eine Sammlung von Trauergedichten (Stephanus Xylander) bilden die Quellengruppe des Kapitels. Jeder der für die hochadeligen Bestattungen geschriebenen weltlichen Predigten enthält genealogische Kapitel, somit sind sie primäre Quellen für die genealogischen Forschungen bezüglich dieses Zeitalters.

Im Unterkapitel *Theologie und Genealogie* untersuche ich die Argumentation der Trauerpredigt. Ich stelle fest, dass die genealogische Argumentation sich der kirchlichen These der apostolischen Sukzession, den Argumenten der *apostolica successio* anzupassen scheint, d.h. in der genealogischen Narration erscheint in der Frage der Abstammung des Geschlechts der Gedanke des apostolischen Sendungsauftrages.

Im Kapitel *Historie und Genealogie* untersuche ich die Beziehung der Texte zur der Geschichtsschreibung und die Rolle von zwei Argumenten, Herkunft (*origo*) und Alter (*antiquitas*), in der genealogischen Erzählung. Das Kapitel vergleicht die antiken und biblischen Zitate der Trauertexte und die Texte der zeitgenössischen Autoren (Vorworte bei Zrínyi und Gyöngyösi). Festgestellt wird, dass die Textelemente der Trauertexte die Bausteine eines allgemein verwendeten konventionellen aber schriftlich nicht festgesetzten genealogischen Diskurses sind.

Das dritte Kapitel (*Die Anfänge der wissenschaftlichen Genealogie im 18. Jahrhundert*) untersucht den Anfang des geschichtswissenschaftlichen Interesses an den Thurzós. Im Kapitel wird die erste wissenschaftliche Genealogie über die Familie behandelt. Ihr Autor, Károly Wagner beschäftigt sich im letzten Band des vierbändigen Werkes *Analecta Scepusii sacri et profani* mit der damals bereits seit einem Jahrhundert ausgestorbenen Familie. Das Kapitel untersucht zuerst das Vorwort der *Analecta* und fasst Wagners geschichtsschreiberische Prinzipien für die Quellenbehandlung zusammen. Später wird die Struktur des Thurzó-Kapitels überblickt und Wagners Gehilfe aus Oberungarn vorgestellt. Unter diesen Gehilfen wird die Rolle von Sámuel Dobai Székely hervorgehoben, der Wagner bei der Beschaffung der Quellen der *Analecta* behilflich war. Das Kapitel wird mit der Würdigung der Rezeption des Wagnerschen Werkes abgeschlossen.

Rövidítésjegyzék

Kéziratok

- EOL, V. 43. Oratio panegyrica in obitum Georgii Thurzo 1617, ab Isaaco Abrahamide, V. 43, 274-297. Evangélikus Országos Levéltár, Budapest.
- Fol. Hung. 984.8. Magyar családokra vonatkozó genealógiai táblák és iratok betűrendben Nagy Gábor gyűjteményéből (18–19. századi eredeti iratok és másolatok). Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Fol. Lat. 217. *Familiae Thurzó de Bethlenfalva Genealogia Historica*
A kötetes kézirat címe: Genealogicae deductiones familiarum ... Regni Hungariae, Transylvaniae, Croatiae, Dalmatiae collectionis Nicolai ... Jankowich de Wadass. Volumen I., ff. 48–51. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. ff. 47–138. Családtörténeti iratok és feljegyzések.
- Fol. Lat. 1306. Acta fraternitatis XXIV. regalium oppidorum in Scepusio, prout illa Georgius Buchholcz pastor Kakas-Lomniczensis et fraternitatis ejusdem senior excerptis et diario suo inseruit. Dobai Székely Sámuel által Wagner Károly számára készített másolat (1769) a 24. szepesi királyi város testvérületének matrikulájából. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Quart. Lat. 784. Samuelis Székely de Doba commercium epistolicum, I–VI. Dobai Székely Sámuelhez írott levelek. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
- Thurzó Imre
naplója 1616–1617* Diarium Comes Emericus Thurzo de Arwa, Acta varia Thurzoiana 225/6. Štátny archív v Bytči (Biccsei Állami Levéltár, Biccse).
- Thurzovska
korespondencia* Thurzó-levelezés abban elsősorban Horháti Ábrahám Spiegel Jeremiás levelei Thurzó Györgynek. Thurzovska korespondencia 1541–1626. Štátny archív v Bytči (Biccsei Állami Levéltár, Biccse).
- XYLANDER 1614 Carmina sepulchralia super funus Christophori Thurzo ... anno ... 1614. demortui ... Conscripta per Stephanum Xylandrum Leutschowiensem, Leutschoviae typis Jacobi Klöz expressum. Az először Wagner Károly, majd Jankovich Miklós tulajdonát képező vegyes genealógiai feljegyzésekből összeállított kötetes kéziratok között: OSzKK Fol. Lat. 217. Volumen I, ff. 40v–43. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, RMNy II 1076.

Nyomtatványok

- ABRAHAMIDES 1617 Isaacus ABRAHAMIDES HROCHOTIUS, *Oratio Exequialis Illustrimo 1617 Comiti ac Domino D. Georgio Thurzoni de Bethlenfalwa Comiti de Arwa ejusdemq[ue] Comitatus Arwensis perpetuo Comiti Regni Hungario Palatino...*, Lőcse, Daniel Schultz, 1617. RMNy 1141.
- A. Priviligirte Anzeigen *Allergnädigst-privilegirte Anzeigen aus sämtlich- kaiserlich- königlichen Erbländern*, hrsg. von einer Gesellschaft, [Red. von Dániel Tersztyánszky], Wien, Ghelen, 1771–1776.
Digitalizálva megtalálható: <http://www.univie.ac.at/hungdigi/foswiki/bin/view.cgi/DigiHung/PrivilegirteAnzeigen>
- ECK 1519 Valentinus ECK, *De antiquissima nominis et familiae Thurzonum origine et singulari praestantissimi dominii Alexii Thurzonis, camerarii Cremnicensis et liberi domini Plesnensis eminentia panegyris* Impressum Cracoviae per Hieronymum Vietore, 1519.
Biblioteka Jagiellońska, Thurzones / I. d. 5. 4228 . (RMK III 7331.)
- ECK *De mundi* 1519 Valentinus ECK, *De mundi contemptu et virtute amplexenda, dialogus; Suppellectilium Fasciculus carmine elegiaco*, Krakko, Vietor, 1519. Interneten: http://reader.digitalesammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10164785_00046.html
- ECK 1528 Valentinus ECK, *Ad proceres Hvngariae, qvo serenissimum principem & dominum, dominum Ferdinandum, Hungariae & Bohemiae &c. regem, in fantem Hispaniarum & archiducem Austriae & ducem Burgundiae & marchionem Moraviae & comitem Tirolis & dominum suum uerum & naturalem & plausbiliter excipiant, Valentini Ecchij Lendani, Bartphensis. reipublicae praefacti exhortatio*, Krakko, Vietor, 1528 (OSzK, Röpl. 88 / Régi Nyomtatványok Tára)
- GATTERER 1788 Johann Christoph GATTERER, *Abriß der Genealogie*, Bandenhoeck und Ruprechts Verlag, Göttingen, 1788.
- HUNYADI 1583 *Viridarium poetarum tum latino, tum graeco tum vulgari eloquio scribentium. In laudes Serenissimi atque Potentissimi Stephani Regis Poloniae...in duos libros divisum*. Ed. Ippolito ZUCCONELLO, Venetiis, ad signum Hyppogriphi, 1583. (Apponyi H. 500.)
Ebben Hunyadi Ferenc (Franciscus Hunniadinus Transilvanus) verse külön cím nélkül a 72–171 oldalon.
- KLESCH 1670 Daniel KLESCH, *Solennitas Inaugurationis Templi sive sacelli, quod Illustris, Spectabilis et Magnificus Dominus Dn. Sigismundus Toekoely L. B. de Késmark [...] In Castro suo Haereditario Schavnik Tractu Comitatus Scepusiensis Superiore noviter*, Bartphæ, Typis Civit., 1670. RMNy 3627.
- LEHOTZKY 1796 *Stemmatographia nobilium familiarum Regni Hungariae...* collegit Andreas LEHOTZKY, 1796–98, I–II, Petri Weber, Posonii.
- PÁZMÁNY 1626 PÁZMÁNY Péter, *Az Sz. Irasrvl, es az Anyaszentegyházrul, két rövid könyvecskék. Mellyeket irt Pazmany Peter Esztergami Ersek*, Gelbhár Gergely nyomdájában, Bécs, 1626. RMNy 1351
- Prodromus* 1723 BELIUS, Matthias, *Hungariae antiquae et novae Prodromus, cum specimine, quomodo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit, Auctor Matthias Belius Pannonius*, Petri Conradi Monath Bibliopolae, Norimbergae, 1723.

- RHENANUS 1521 Beatus Rhenanus ajánlólevele Thurzó Szaniszlónak. TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *Opera*, Ed. Beatus RHENANUS, Bázel, Iohannes Frobenius, 1521. (App. H. 156.)
- SPEER 1854 Daniel SPEER, *Ungarischer oder dacianischer Simplicissimus: vorstellend seinen wunderlichen Lebens-Lauff und sonderliche Begebenheiten gethaner Reisen, nebenst wahrhafter Beschreibung des vormals im flor gestandenen, und öfters verunruhigten Ungerlands...*, Wigand, Leipzig, 1854.
- SPENER 1717 Philipp Jakob SPENER, *Historia Insignium Illustrium Seu Operis Heraldici Pars Specialis, Continens Delineationem Insignium Plerorumque Regum, Ducum, Principum, Comitum & Baronum In Cultiori Europa...* Ed. 2, Francofurti Ad Moenum, Ex Officina Zunneriana, Apud Johannem Adamum Jungium, Giessae, Typis Johannis Mulleri, 1717.
- SPIEGEL 1617 *Oratio academica contra nobilitatem* D. O. M. A. consensu et adprobatione amplissimae facultatis philosophicae et ita volente viro clarissimo Dn. M. Ieremia Spiegelio Eloqv. Rom. Profess. Publ. publice exercitii gratia habita a Bernhardo Zacharia ab arnimb. Johan. p.m. filio, Wittenbergae in Collegio Philosophorum 5. die April, ex officina Johannis Gormanni Anno 1617.
- SPIEGEL 1618 SPIEGEL Jeremias, *Iusta illustrissimo comiti ac domino Georgio Thurzoni de Bethlemfalva comiti de Arvva... regni Hungariae palatino etc., facta in Academia Wittenbergensi die XIX. February qui ante annum jam ipsum, B. Thurzoni sepulchralis fuit: a Jeremia Spiegelio etc.*, Wittenberg, Johan. Richter, 1618.
- URSINUS 1626 Elias URSINUS, *Laudatio funebris Illustrissimi quondam Comitum ac Domini D. Stanislai Thurzonis de Bethlemfalva, Regni Hungariae Palatini...*Kassa, Daniel Schultz, 1626. RMNy 1364.
- WAGNER 1774 I *Analecta Scephusii sacri et profani pars I. Bullas Pontificum, Caesarum Regumque Diplomata, Illustrium virorum epistolas aliaque monumenta literaria ad notitiam Scephusii facientia.* Collegit et notis illustravit Carolus Wagner, Vienna, Johh. Tomae Trattner, 1774.
- WAGNER 1774 II *Analecta Scephusii sacri et profani pars II. complectens Scriptores Rerum Scephusiacarum, quibus accedunt inscriptiones templorum Scephusiensium.* Collegit & notis illustravit Carolus Wagner, Vienna, Johh. Tomae Trattner, 1774.
- WAGNER 1778 III *Analecta Scephusii sacri et profani pars III. complectens seriem praecipuorum Scephusii magistratuum ecclesiasticorum et politicorum.* Collegit et notis illustravit Carolus Wagner, Posonii et Cassoviae, J. M. Landerer, 1778.
- WAGNER 1778 IV *Analecta Scephusii sacri et profani pars IV. complectens genealogiam illustrium familiarum quae olim in Scephusio floruerunt.* Collegit et notis illustravit Carolus Wagner, Posonii et Cassoviae, J. M. Landerer, 1778.
- ZABELER 1626 Peter ZABELER, *Eine Christliche Leichpredigt bey der fürstlichen Leichbegnüß des Weylandt hoch unnd Wohlgebornen herrn/herrn Stanislai Thurzonis, Palatini und fürsten des Königreichs Hungern...* Kassa, Daniel Schultz, 1626. RMNy 1366.

Forráskiadások

- ARISZTOTELÉSZ ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, ford. SZABÓ Miklós, Gondolat, Bp., 1969.

- BÉL 1993 *Bél Mátyás levelezése*, kiad. bev., jegyz. SZELESTEI N. László, Bp., Balassi, 1993 (Magyarországi tudósok levelezése 3).
- BOCCACCIO 1998 *Genealogie deorum gentilium = Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*, a cura di Vittore BRANCA, Arnoldo Mondadori, Milano, 1998, VII–VIII.
- BRODARICS 1985 Stephanus BRODERICUS, *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*, ed. Petrus KULCSÁR, Akadémiai, Bp., 1985 (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum).
- BRODARICS 1987 BRODARICS István, *Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről*, ford. KULCSÁR Péter = *Mohács emlékezete: A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források*, szerk. KATONA Tamás, Európa Könyvkiadó, Bp., 1987, 10–30.
- DECIUS 1901 Jodocus Ludovicus DECIUS, *De Sigismundi regis temporibus liber* (1521), Wyd. Wiktor CZERMAK, Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków, 1901 (Biblioteka pisarzów polskich 39).
- DIOGENES 2008 DIOGENES Laertios, *Leben und Lehren berühmter Philosophen*, Hrsg. Rolf NÖLLE, Books on Demand, Norderstedt, 2008.
- EUSEBIUS 1981 EUSEBIUS von Caesarea, *Kirchengeschichte*, Übersetzung von Philipp HAEUSER, Kösel, München, 1981⁵.
- GYÖNGYÖSI GYÖNGYÖSI István, *Kemény János emlékezete: Porábúl meg-éledett Phænix*, Akadémiai, Bp., 1921.
- HAIN 1988 HAIN Gáspár, *Szepességi, avagy lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára*, szerk., jegyz., utószó VÉBER Károly, Magvető, Bp., 1988, (Magyar Hírmondó).
- HÉSZIODOSZ 1974 HÉSZIODOSZ, *Istenek születése / Munkák és napok*, ford. TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, Magyar Helikon, Bp., 1974 (Az ókori irodalom kiskönyvtára).
- HOMÉROSZ 1957 HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, ford. DEVECSERI Gábor, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1957 (A világirodalom klasszikusai).
- HORATIUS Quintus HORATIUS Flaccus, *Opera*, cura Benjamin Apthorp GOULD, Hilliard–Gray–Little–Wilkins, Boston, 1828.
- JPÖ 1987 *Janus Pannonius összes munkái*, kiad. V. KOVÁCS Sándor, Tankönyvkiadó, Bp., 1987.
- Lőcsei stipendiánsok *Lőcsei stipendiánsok és literátusok: külföldi tanulmányutak dokumentumai 1550–1699*, sajtó alá rend. KATONA Tünde, LATZKOVITS Miklós, Szegedi Oktatástörténeti Munkaközösség, Szeged, 1990 (Fontes Rerum Scholasticarum II/1).
- MPG *Patrologia cursus completus ... omnium SS. patrum, doctorum scriptorum-que ecclesiasticorum sive Latinorum, sive Graecorum*, ed. Jacques Paul MIGNÉ, I–CLXI, Paris, 1857–.
- OVIDIUS Publius OVIDIUS Naso, *Átváltozások/ Metamorphoses*, ford. DEVECSERI Gábor, Magyar Helikon–Kner Nyomda, Gyoma, 1964.
- PÁZMÁNY *Kalaúz* PÁZMÁNY Péter, *Isteni igazságra vezérlő kalaúz* (1613) = PÁZMÁNY Péter művei, kiad., vál., jegyz. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1983, 259–305 (Magyar Remekírók).
- PÁZMÁNY *Megrostálás* PÁZMÁNY Péter, *Alvinci Péternek sok tétovázó kerengésekkel és cégéres gyalázatokkal felhalmozott feleletinek rövid és keresztyéni szelídséggel való*

- megrostálása* = Pázmány Péter művei, kiad., vál., jegyz. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1983, 223–253 (Magyar Remekírók).
- PETKI 1610 PETKI János, *Az Virtusnak és Voluptasnak egymással való vetekedések, kit az erdélyi nemes ifjaknak tanúságára most fordítottak magyarul Silius Italicusbul*, RMKT XVII, kiad. KLANICZAY Tibor, Akadémiai, Bp., 1959, I, 310–328.
- Pannoniae luctus* 1799 *Pannoniae luctus quo principium aliquot et insignium virorum mortes, alii-que funestri cacus deplorantur*, kiad. WESZPRÉMI István, Pozsony, Simon Petrus Weber Nyomdája, 1799.
- PLINIUS C. PLINIUS Secundus, *Naturalis Historia*
Interneten: <http://www.thelatinlibrary.com/pliny1.html> (2014.04.01).
- PLUTARKHOSZ PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, ford. MÁTHÉ Elek, Osiris, Bp., 2005, II, 43 (Sapientia Humana).
- REUSNER 1761 REUSNER, Nicolaus, *Symbola imperatorum Romanorum qua symbola continentur imperatorum ac caesarum Romanorum Italicorum, a C. Iulio Caesare usque ad Constantinum magnum*, Reprint, Nicolaus Reusner műve alapján kiadja SIGRAY János, Landerer, Buda 1761.
- Thurzó család* 1989 *A Thurzó család és a wittenbergi egyetem: Dokumentumok és a rektor Thurzó Imre írásai 1602–1624*, sajtó alá rend. DOMÁNYHÁZY Edit, FONT Zsuzsa, Szegedi Oktatástörténeti Munkaközösség, Szeged, 1989 (Fontes Rerum Scholasticarum 1).
- Thurzó György* 1597 THURZÓ György, *Feljegyzések velencei útjáról (1597)*, ford. KULCSÁR Péter = *Magyar utazási irodalom 15–18. század*, vál. KOVÁCS Sándor Iván, gond. jegyz. MONOK István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 285–291, 862–863.
- Thurzó Szaniszló* *Thurzó Szaniszló naplója = Bethlen Gábor krónikásai. Krónikák, emlékiratok, naplók a nagy fejedelemtől*, kiad. MAKKAI László, Gondolat, Bp., 1980.
- ZÁVODSZKY 2011 Závodszy György *naplója 1586–1624 (Bél Mátyás kiadásának hasonmásával)*, ford. jegyz. bev. TUSOR Péter, Universitas, Bp., 2011.
- ZRÍNYI 1990 ZRÍNYI Miklós, *Mátyás király életéről való elmélkedések*, kiad., jegyz. KOVÁCS Sándor Iván és KULCSÁR Péter, Bibliofil Társ., Bp., 1990.
- ZRÍNYI 1892 „Mint Hektor Trójának”: [Zrínyi Miklós epigrammái], kiad. KOVÁCS SÁNDOR Iván, Helikon–Európa, Bp., 1982.
- VERGILIUS P. VERGILIUS Maro, *Aeneis*, ford. és jegyz. LAKATOS István, Európa Könyvkiadó, 1962 (A világirodalom klasszikusai).
- VOSSIUS 1641 *De theologia gentili et physiologia Christiana, sive de origine ac progressu idolatriae, ad veterum gesta. ac rerum naturam, reductae, deque naturae mirandis, quibus homo adducitur ad Deum*, I–VI, 1641, Amsterdam, Iohann et Cornelius Blaeuvus, Reprint, Garland, New York–London, 1976, I–III.
- VOSSIUS 1647 Gerardus Joannes VOSSIUS, *Poeticarum institutionum libri tres / Institutes of poetics in three books*, ed. transl. and commentary by Jan BLOEMENDAL, Brill, Leiden–Boston, 2010.

Lexikonok, szótárak

- BBKL *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, Hrsg. Friedrich Wilhelm BAUTZ, Traugott BAUTZ, Herzberg, 1975–2013, I–XXXIV.

- DAL *Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon*, Hrsg. Ernst Heinrich KNESCHKE, Friedrich Voigt's Buchhandlung, 1859–1870, I–IX.
- DH *Deutsches Humanismus 1480–1520: Verfasserlexikon*, Hrsg. WORSTBROCK, Franz Josef, de Gruyter, Berlin, 2005–2013,
- EMSzT *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* szerk. SZABÓ T. Attila, Kriterion Könyvkiadó–Akadémiai, Bp.–Bukarest, 1976–, I–XII.
- HEDERICH Benjamin HEDERICH, *Gründliches mythologisches Lexicon [...] Geschichte der alten römischen, griechischen und ägyptischen Götter und Göttinnen [...] und mit einem Anhang dazu dienlicher genealogischer Tabellen versehen worden*, Gleditsch, Leipzig 1770.
- HWPh *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Hrsg. Joachim RITTER, Basel, Schwabe, 1971–2007, I–XII.
- Inventarium* KULCSÁR Péter, *Inventarium de Operibus Litterariis Ad Res Hungaricas Pertinentiis Ab Initiis Usque Ad Annum 1700 / A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig*, Balassi, Bp., 2003.
- ISIDORUS Sevillai IZIDOR, *Etymologiarum sive originum libri, XX*. Interneten elérhető változata: <http://www.thelatinlibrary.com/isidore.html>
- JANOCKI 1776 JANOCKI, Jan Daniel, *Ianociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae*, 1776–1819, I–III, Apud Michaellem Groellium Varsaviae–Lipsiae.
- PÁPAI PÁRIZ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, BOD Péter, *Dictionarium Latino–Hungaricum et Hungarico–Latino–Germanicum*, Szeben, 1767. Hasonmás kiadása: PÁPAI PÁRIZ Ferenc, i. m., kiad. HARGITTAY Emil, KECSKEMÉTI Gábor, THIMÁR Attila, Bp., Universitas Könyvkiadó, 1995.
- RAC *Reallexikon für Antike und Christentum: Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt*, Anton Hiersemann, Stuttgart, 1976, IX.
- Szenci-Dictionarium SZENCI MOLNÁR Albert, *Dictionarium Latino ungaricum, Dictionarium Ugaricolatinum*, Nürnberg, 1604 (RMNy 919); hasonmás kiadása: Uő., kiad. KÖSZEGHY Péter, tan. IMRE Mihály, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete–Akadémiai Kiadó, 1990.
- SYLVESTER 2006 Ioannes SYLVESTER, *Grammatica Hungarolatina*, ed. intr. Stephanus BARTÓK, Akadémiai–Argumentum, Bp., 2006.
- UMIL *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994, I–III.
- ZEDLER Johann Heinrich ZEDLERS, *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*, Halle–Leipzig, 1732–1754.

Irodalomjegyzék

- ÁCS 2004 ÁCS Pál, *A szentek aluvása: Dévai Mátyás és a Patrona Hungariae-eszme protestáns bírálata = Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*, szerk. BITSKEY István, OLÁH Szabolcs, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004 (*Bibliotheca Studiorum Litterarium*, 31), 99–112.
- ALTHOFF 1988 ALTHOFF, Gerd, *Fiktionen im mittelalterlicher Historiographie= Fälschungen im Mittelalter (Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae*

- Historica München*, 16–19. September 1986), Hannover, Hahn, 1988, I, 417–443 (*Monumenta Germaniae Historica Schriften* 33/1).
- ARIES 1982 Philippe ARIES, *Geschichte des Todes*, Deutsche Taschenbuch Verlag, München, 1982.
- Árva vára 1872 Árva vára és monographiája, Száz, 6(1872), 571–572.
- BAÁN 1932 Magyar genealógiai és heraldikai forrásmunkák 1561–1932, kiad. BAÁN Kálmán, Robur, Bp., 1932.
- BACZKAMADARASI 1912 BACZKAMADARASI KISS Bálint, *Thurzó György nádor jogtalanul mellőzött örökösei*, Stief Nyomda, Kolozsvár, 1912.
- BAL 1914 BAL Jeromos, *Szepesvára története*, Szepesmegyei Történelmi Társulat, Lőcse, 1914 (*Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 13).
- BÁN 1970 BÁN Imre, *A magyar manierista irodalom*, ItK, 74(1970), 451–465.
- BARABÁS 1884 BARABÁS Samu, *Genealógiai följegyzések*, TT, 7(1884), 777–782.
- BARTA 1970 BARTA Gábor, *Illúziók esztendeje: Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez*, TSz, 1(1977), 1–30.
- BATHELT 1957 BATHELT, Kurt, *Der Bergwerkspionier im Karpathenraum: Johann Thurzó (1437–1508) = Deutsch-Polnische Nachbarschaft. Lebensbilder deutscher Helfer in Polen*, Hrsg. Viktor KAUDER, Würzburg, Holzner, 1957³, 60–70.
- BAUCH 1984 BAUCH, Gustav, *Valentin Eck und Georg Werner. Zwei Lebensbilder aus der Zeit der Besitzergreifung Ungarns durch die Habsburger*, Ungarische Revue 14(1984), 40–57.
- BAUER 2013 Wurzel, Stamm, Krone: Fürstliche Genealogie in frühneuzeitlichen Druckwerken (*Ausstellung der Herzog-August-Bibliothek Wolfenbüttel*), Hrsg. Volker BAUER, Harrassowitz, Wiesbaden, 2013 (*Herzog August Bibliothek: Ausstellungskataloge der Herzog-August-Bibliothek*, 97).
- BEHRISCH 2006 BEHRISCH Lars, *Vermessen, Zählen, Berechnen des Raums im 18. Jahrhunderts = Vermessen, Zählen, Berechnen: Die politische Ordnung des Raums im 18. Jahrhunderts*, Hrsg. BEHRISCH Lars, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 2006 (*Historische Politikforschung* 6), 7–27.
- BENE 2003 BENE Sándor, *Őskeresők (A Zrínyi-családtörténet és műfaji háttere)*, 107(2003), 3–42.
- BESSENYEI 2003 BESSENYEI József, *Ferdinánd király és a magyarországi arisztokrácia, különös tekintettel Ferdinánd pártjának kialakulására (1526–1540)*, Történelmi szemle, 45(2003), 93–107.
- BEÖTHY 1876 BEÖTHY Zsolt, *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szt-mihályi Czobor Erzsébethhez*, Száz, 10(1876), 135–140.
- BERÉNYI 1995 BERÉNYI, László, *Domini de Salamon-Watha dicti Zyrrház de Genere Salamon. Der Ursprung der Familie Esterházy und ihre frühzeitliche Geschichte = Die Fürsten Esterházy: Magnaten, Diplomaten & Mäzene (Katalog der Ausstellung „Die Fürsten Esterházy“ Eisenstadt, 28.4–31.10.95)*, Rötzer-Druck, Eisenstadt, 1995, 19–47.
- BIBZA 2010 Gábor BIBZA, *Die deutschsprachige Leichenpredigt der frühen Neuzeit in Ungarn (1571–1711)*, Lit, Berlin, 2010 (*Arbeiten zur Historischen und Systematischen Theologie* 15).
- BITSKEY 2000 BITSKEY István, *Ekleziológia és retorika Pázmány Péter műveiben*, ItK, 104(2000), 294–310.

- BITSKEY 2007 BITSKEY István, „Nem úgy bátya!” *Marginálisok Pázmány Kalauzában* = „Nem sülyed az emberiség!” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 475–479. [Elektronikus dokumentum]
- BLEECK–GARBER 1982 BLEECK, Klaus – GARBER, Jörn, *Nobilitas: Standes- und Privilegienlegitimation in deutschen Adelstheorien des 16. und 17. Jahrhunderts* = Elger BLÜHM (Hrsg.), *Hof, Staat und Gesellschaft in der Literatur des 17. Jahrhunderts*, Amsterdam, Rodopi, 1982, 49–115 (Daphnis 11).
- BÓKAY 1995 BÓKAY Antal, *Nietzsche és Freud*, Replika 6(1995), 55–67.
- BRANDT 2008 *Familie–Generation–Institution, Generationkonzepte in der Vormoderne*, Hrsg. Hartwin BRANDT, Bamberg, University of Bamberg, 2008, II (Bamberger Historische Studien).
- BREDEHORN 1979 Uwe BREDEHORN, *Leichenpredigten als lexikographische Quelle = Leichenpredigten als Quelle historischen Wissenschaft*, Hrsg. Rudolf LENZ, Schwarz, Marburg, 1979, II, 291–313.
- BRINKMANN 2001 Brigitte BRINKMANN, *Varietas und Veritas, Normen und Normativität in der Zeit der Renaissance: Castigliones Libro del Cortegiano*, München, Fink, 2001 (Theorie und Geschichte der Literatur und der schönen Künste, 103).
- BRUCKNER 1914 BRUCKNER Győző, *A szepesváraljai zsinat*, Nyíregyháza, k. n., 1914.
- BRUCKNER 1922 BRUCKNER Győző, *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen 1520–1745-ig*, Bp., 1922, I.
- BUDIK 1828 *Leben und Wirken der vorzüglichsten lateinischen Dichter des XV–XVIII. Jahrhunderts*, Hrsg., Peter Aleant BUDIK, Wien, 1828, III.
- CURTIUS 1993 CURTIUS, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Francke, Tübingen, 1993¹¹.
- DÓCZY 2008 DÓCZY Örs, *Koncz József: A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollegium története című mű latin nyelvű részleteinek fordításáról = Értékek és ideológiák az irodalomban*, szerk. T. SZABÓ Levente, KORONDI Ágnes, Idea és Gloria, Kolozsvár, 2008, 151–175.
- EFFE 1994 EFFE, Bernd, *Heroische Größe: Der Funktionswandel des Herakles-Mythos in der griechisch-römischen Literatur* = KRAY, Ralph – OETTERMANN, Stephan (Hrsg.), *Herakles/Herkules. Metamorphosen des Heros in ihrer medialen Vielfalt*, Stroemfeld–Roter Stern, Basel–Frankfurt am Main, 1994, 15–25.
- EGERER 2013 EGERER Lilla, *A mocskolódás alakzatai Pázmány Péter Alvinczi Péterhez szóló vitáiraiban* = Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2012. november 8, Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa, szerk. NAGY Ágoston, Miskolc, ME Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2013, 20–26.
- Fugger-Ehrenbuch* Gregor ROHMANN, *Das Ehrenbuch der Fugger: Darstellung – Transkription – Kommentar*, Wißner, Augsburg, 2004, I–II Studien zur Fuggergeschichte, 39/1–2).
- ERDÉLYI 1998 ERDÉLYI Gabriella, *Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek* = R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére, szerk. TUSOR Péter, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Bp., 1998, 118–132.

- ERDÉLYI 2000 ERDÉLYI Gabriella, *Vita a helytartóságról: Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához*, Száz, 134(2000), 341–371.
- G. ETÉNYI 2002 G. ETÉNYI Nóra, *Államelmélet politika és pamfletek a 17. századi Európában*, Aetas, 17(2002), 15–36.
- FATA 2004 FATA Márta, *Humanistische Einflüsse oberdeutscher und melanchtho-nischer Provenienz im ungarischen Bartfeld = Humanismus in Ungarn und Siebenbürgen: Politik, Religion und Kunst im 16. Jahrhundert*, Hrsg. Ulrich A. WIEN, Krista ZACH, Böhlau, Köln–Weimar–Wien (Siebenbürgisches Archiv 37) 155–173.
- FOUCAULT 1991 FOUCAULT, Michel, *Nietzsche, a genealógia és a történelem*, ford. TÖRÖK Gábor, Új Írás, 10(1991) 61–72.
- FRIEDERICH 1977 FRIEDERICH, Heinz, *Johann Christop Gatterer und seine Bedeutung für die wissenschaftliche Genealogie*, Genealogisches Jahrbuch, 16/17(1977), 41–47.
- FÜRSTENWALD 1967 Maria FÜRSTENWALD, *Andreas Gryphius, dissertationes funebres: Studien zur Didaktik der Trauerreden*, Bonn, H. Bouvier, 1967 (Abhandlungen zur Kunst-, Musik- und Literaturwissenschaft, 46).
- FÜRSTENWALD 1972 Maria FÜRSTENWALD, „*Memoria est laudatio*”: *Literarische Barockgattungen als Ergränzung genealogischer Quellen*, Genealogisches Jahrbuch, 12(1972), 5–16.
- GALAVICS 1988 GALAVICS Géza, *Barokk családfák és genealógiák (A Magyar Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria kiállítása) = Főúri ősgalériák, családi arcképek a magyar történelmi képcsarnokból*, Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1988, 22–25.
- GARADNAI 2011 GARADNAI Erika, *Hitvita, avagy ki is a csalárd lélek?* Iskolakultúra, 21(2011), 34–41.
- GÁRDONYI 1926 GÁRDONYI Albert, *A történelmi segédtudományok története*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1926 (A Magyar Történettudomány Kézikönyve II).
- GECSÉNYI 2010 GECSÉNYI Lajos, *A rejtélyes Thurzó: Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke, 1549–1563*, LK, 81(2010), 3–31.
- GEHRING 2007 Petra GEHRING, *Sigrid Weigel: Genea-Logik (Buchbesprechung)*, Zeitschrift für deutsche Philologie, 127(2007), 634–367.
- GIERL 2012 GIERL, Martin, *Geschichte als präzierte Wissenschaft: Johann Christoph Gatterer und die Historiographie des 18. Jahrhunderts im ganzen Umfang*, Stuttgart–Bad Cannstatt, fromann–holzboog, 2012 (Fundamenta Historica 4).
- GLOMSKI 2007 GLOMSKI, Jacqueline, *Patronage and Humanist Literature in the Age of Jagiellons. Court and Career in the Writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox*, University of Toronto Press, Toronto–London, 2007.
- GLOMSKI 2009 GLOMSKI, Jacqueline, *Patronage, Poetry, and the Furnishing of a Nobleman's House: Valentin Eck's Supellectilium fasciculus (1519)* = Dirk SACRÉ – Jan PAPY (eds.), *Syntagmatia: Essays on Neo-Latin Literature in Honour of Monique Mund-Dopchie and Gilbert Tournoy*. Leuven University Press, 2009, 261–269.

- GOEZ 1974 Werner GOEZ, *Die Anfänge der historischen Methoden-Reflexion in der italienischen Renaissance und ihre Aufnahme in der Geschichtsschreibung des deutschen Humanismus*, Archiv für Kulturgeschichte, 56(1974), 25–48.
- GUITMAN 2009 GUITMAN Barnabás, *A bártfai reformáció első évtizedei és kapcsolattrendszere*, doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2009. Interneten: http://phd.btk.ppke.hu/tortenelemtudomany/guitman_barnabas/disszertacio.pdf (2014.06.04)
- GUITMAN 2011 GUITMAN Barnabás, *Adalékok Eck Bálint életéhez*, Száz, 145(2011), 1245–1252.
- GYÖRFFY 1988 GYÖRFFY György, *Erfundene Stammesgründer = Fälschungen im Mittelalter (Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica München, 16–19. September 1986)*, Hannover, Hahn, 1988, I, 443–450 (Monumenta Germaniae Historica Schriften 33/1).
- GYULAI 1997 GYULAI Éva, *Négyesi Szepessy János (†1746) és Zsigmond (†1768) halotti zászlaja a Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteményében*, Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 1997, XXXV–XXXVI, 193–224.
- HANS– LÜCKE 2005 HANS-K.–LÜCKE, Susanna, *Antike Mythologie. Ein Handbuch der Mythos und seine Überlieferung in Literatur und bildender Kunst*, Maxverlag, Wiesbaden, 2005, 418.
- HARGITTAY 2005 HARGITTAY Emil, *Pázmány Péter a Szentírásról és az Anyaszentegyházról = „Tenger az igaz hitről való egyenetlenségek vitatásának előradott özöne...” Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról*, HELTAI János, TASI Réka, Miskolci Egyetem BTK, Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Miskolc, 2005, 79–84.
- HARMS 1970 HARMS, Wolfgang, *Homo viator in bivio: Studien zur Bildlichkeit des Weges*, Wilhelm Fink, München, 1970 (Medium Aevum Philologische Studien 21).
- HARSÁNYI 1913 HARSÁNYI István, *Magyar könyvesház: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának második kötetéhez*, MKSz, 23(1913), 241–246.
- HORVÁTH 1859 HORVÁTH Mihály, *Rajzok a magyar történelemből*, Lauter & Stelp, Pest, 1859.
- HAVRAN 1913a HAVRAN Dániel, *A zsolnai zsinat előzményei*, ProtSz, 1913, 548–559.
- HAVRAN 1913b HAVRAN Dániel, *A zsolnai zsinat*, ProtSz, 1913, 289–298.
- HECK – JAHN 2000 *Genealogie im Mittelalter und Frühen Neuzeit. Leistungen und Aporien einer Denkform (Einleitung) = Genealogie als Denkform in Mittelalter und früher Neuzeit*, Hrsg. Kilian HECK, Bernhard JAHN, Tübingen, Niemeyer, 2000, 1–9 (Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur, 80).
- HECK 2002a *Genealogie und Genetik: Schnittstellen zwischen Biologie und Kulturgeschichte*, Hrsg. Sigrid WEIGEL, Akademie, Berlin, 2002.
- HECK 2002 Kilian HECK, *Genealogie als Monument und Argument: der Beitrag dynastischer Wappen zur politischen Raumbildung der Neuzeit*, München–Berlin, Deutsche Kunstverlag, 2002 (Kunstwissenschaftliche Studien 98).
- HECK 2004 Kilian HECK, *Der Ahne als Denkform = Wozu Geschichte(n)?: Geschichtswissenschaft und Geschichtsphilosophie im Widerstreit*, Hrsg. Volker DEPKAT, Franz Steiner Verlag, 2004, 155–171.
- HEINRICH 1982 Klaus HEINRICH, *Die Funktion der Genealogie im Mythos = K. H., Parmenides und Jona: Vier Studien über das Verhältnis von Philosophie und*

- Mythologie*, 1982, Basel–Frankfurt am Main, Stroemfeld–Roter Stern, 11–28.
- HORMAYR 1824 *Der Palatin Georg Thurzo*, Taschenbuch für die vaterländische Geschichte, Hrsg. Joseph von HORMAYR, 5(1824), 1–39.
- HORN 1998 HORN Ildikó, *Ismeretlen temetési rendtartások a 16–17. századból*, ItK, 102(1998), 760–772.
- HÖLVÉNYI 1971 HÖLVÉNYI György, *Wagner Károly és a Bél-iskola*, Egyetemi Könyvtár Évkönyvei V, 1971, 329 – 349.
- HÖLVÉNYI 1974 HÖLVÉNYI György, *A magyar jezsuita történetírók és a jezsuita rend*, MKSz, 1974, 232–248.
- ILA 1932 ILA Bálint, *A Thurzó család levéltára*, LK, 10(1932), 12–66.
- ILA 1934 ILA Bálint, *A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai*, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Bp., 1934 (Magyar Protestáns irodalmi Társaság Kiadványai, 34).
- ILLIK 2007 ILLIK Péter, *Tudóslevezés, történetírás és forráskutatás a 18. századi Magyarországon = Summa: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, PPKE, 2007, 124–127.
- JÁNOS 1980 JÁNOS István, *Neoplatonista motívumok Janus Pannonius itáliai költeményeiben*, ItK, 84(1980), 1–14.
- JÁNOS 2001 JÁNOS István, *A bor és a víz vetélkedése (Iskoladráma-variáns a Tokaji Múzeumban)*, Néprajzi látóhatár, 10(2001), 87–94.
- JAHN 2000 Bernhard JAHN, *Genealogie und Kritik. Theologie und Philologie als Korrektive genealogischen Denkens in Cyriacus Spangenberg's historiographischen Werken = Genealogie als Denkform in Mittelalter und früher Neuzeit*, Hrsg. Kilian HECK, Tübingen, Niemeyer, 2000, 69–85 (Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur 80).
- JORDE 1995 JORDE, Tilman, *Cristoforo Landinos De vera nobilitate: ein Beitrag zur Nobilitas-Debatte im Quattrocento*, Teubner, Stuttgart–Leipzig, 1995 (Beiträge zur Altertumskunde, 66).
- JOST 1935 JOST Karl, *Das Beispiel und Vorbild der Vorfahren bei den attischen Rednern und Geschichtschreibern bis Demosthenes*, Kallmünz: Laßleben, Regensburg, 1935.
- KALUS 1999 KALUS, Peter, *Die Fugger in der Slowakei*, Wißner, Augsburg, 1999 (Materialien zur Geschichte der Fugger 2).
- KARDOS 1932 KARDOS Tibor, *Zrínyi a XVII. század világában (Első közlemény)*, ItK, 42(1932), 153–163.
- KATONA 2001 Tünde KATONA, „Bücher oder leütt machenn keinen gelehrtt, wann er nicht selbst de kopff daran strechett” *Mosaiksteine aud dem Leben des Zipsers Stephanus Xylander = Millionen Welten: Festschrift für Árpád Bernáth zum 60. Geburtstag*, Osiris, Bp., 2001, 157 – 167
- KATONA 2002 KATONA Tünde, *Leutschau – eine Zipser Stadt in der Frühen Neuzeit = Die deutsche Sprache im vielsprachigen Europa des 21. Jahrhunderts*, szerk. Erzsébet FORGÁCS, Szeged, Grimm, 2002, 237–245.
- KATONA 2011 KATONA Tünde, *Caritas und Memoria: Eine Leutschauer Stiftung im Dienste der Bildungsförderung in der Zips des 16. Jahrhunderts*, Oldenburg Verlag, München, 2011 (Buchreihe der Kommission für Geschichte und Kultur der Deutschen in Südosteuropa 41).

- KAUDER 1957 KAUDER, Viktor, *Veit Stoß. Meister des Krakauer Marienaltars (1438–1533) = Deutsch–Polnische Nachbarschaft. Lebensbilder deutscher Helfer in Polen*, Hrsg. Viktor KAUDER, Würzburg, Holzner, 1957³, 82–85.
- KECSKEMÉTI 1988 *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*, kiad., jegyz. KECSKEMÉTI Gábor, bev. KECSKEMÉTI Gábor, NOVÁKY Hajnalka, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988.
- KECSKEMÉTI 1992 KECSKEMÉTI Gábor, *Domini sumus: Vallási tanítás és nemesi reprezentáció a 17. századi halotti beszédek inventiójában*, ItK, 96(1992), 381–399.
- KECSKEMÉTI 1998 KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Universitas, Bp., 1998 (Historia Litteraria 5).
- KECSKEMÉTI 2004a KECSKEMÉTI Gábor, *Alapítók: A trójai menekülés motívumainak hazai ismeretéhez*, Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica, 2004, 101–118.
- KECSKEMÉTI 2004b KECSKEMÉTI Gábor, *A németországi egyetemek retorikai kultúrája és magyarországi hatása a XVI–XVII. század fordulóján (Egy 1587. évi adat) = Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*, szerk. BITSKEY István, OLÁH Szabolcs, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004 (Csokonai Universitas Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 31), 166–197.
- KECSKEMÉTI 2007 „A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllás, írás”: *A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján*, Bp., Universitas, 2007 (Irodalomtudomány és Kritika Tanulmányok),
- KECSKEMÉTI 2012 KECSKEMÉTI Gábor, *A humanista filológiai hagyomány és Magyarország = Filológia és textológia a régi magyar irodalomban: Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28.*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2012, 13–51.
- KIRÁLY 1917 KIRÁLY György, *A Trójai háború régi irodalmunkban*, ItK, 27(1917), 1–23, 129–150.
- KISS 2010 KISS Farkas Gábor, *Humanist ethics and urban patriotism in Upper Hungary at the turn of 15th-16th centuries (Valentine Eck's De reipublicae administratione) = Whose love of which country? The Intellectual History of Patriotism and the Legacy of Composite States in East-Central Europe*, ed. Balázs TRENCSENYI, Márton ZÁSZKALICZKY, Brill, Leiden, 2010, 131–148.
- KLANICZAY 1964 *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Akadémiai, Bp., 1964 (*A magyar irodalom története*, szerk. SÖTÉR István, 2).
- KLANICZAY 1985 KLANICZAY Tibor, *Pallas magyar ivadéka*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1985.
- KLEIN I Johann Samuel KLEIN, *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn*, Leipzig–Ofen, Lindauer–Diepold, 1789, I.
- KLENNER 1939 KLENNER Aladár, *Eck Bálint. Thurzó Elek humanista pártfogoltja*, Pest-szenterzsébet, k. n., 1939.
- KÖBLÖS 1909 KÖBLÖS Zoltán, *A magyar családtörténeti könyvészet 1472–1905*, Gámán J. Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1909.
- KOCSIS 2013 KOCSIS Viktóra, *Honnan gyűjtögetnek a méhek? Adalékok a hagyomány felderítésére Gróf Balassa Bálintná I = Mikro & Makro: Fiatal kutatók kon-*

- ferenciája (*Tanulmánykötet*), szerk. LOVAS Borbála, NÁDOR Zsófia, ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszéke, Bp., 2013, (Arianna könyvek 6) 165–171 (online kiadás).
- KOMLOVSZKI 1960 KOMLOVSZKI Tibor, *Rimay adatok a bicsei levéltárból*, ItK, 1960, 483–486.
- KONDAI 2006 KONDAI Róbert, *Az országokban való sok romlásnak (egyik) okáról: Magyari István és prédikátortársai szerepe Báthory Erzsébet perének előzményeiben, 1602*, Gesta, 6(2006), 23–28.
- KÖRNER 1979 Hans KÖRNER, *Leichenpredigten als lexikographische Quelle. Allgemeine Deutsche Bibliographie und Neue Deutsche Biographie = Leichenpredigten als Quelle historischen Wissenschaft*, Hrsg. Rudolf LENZ, Schwarz, Marburg, 1979, II, 313–316.
- KRESSIN 2013 Urban KRESSIN, *Geistliches Erbe: Theologie von Abstammung und Besitz im Frühmittelalter = Erbe: Übertrabungskonzepte zwischen Natur und Kultur*, Hrsg. Stefan WILLER, Suhrkamp, Berlin, 2013.
- KRUPPA 2012 KRUPPA Tamás, *Thurzó Kristóf és az ellenreformáció : egy lutheránus arisztokrata katolizálása, majd hitehagyása a 17. század elején*, LK, 83(2012), 295–318.
- KUBINYI 1888 KUBINYI Miklós, *Bethlenfalvi Gróf Thurzó Imre 1598–1621*, Franklin Társulat, Bp., 1888 (Magyar történeti életrajzok).
- KUBINYI 1970 KUBINYI András, *A magyar genealógiai kutatás*, LK, 41(1970), 213–221.
- KUBINYI 2006 KUBINYI András, *A királyi titkárok II. Lajos uralkodása idején*, Gesta: Fiatal miskolci történészek folyóirata, 6(2006), 3–22.
- KULCSÁR 2006 KULCSÁR Péter, *A németiség a középkori Magyarországon*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica, 11(2006), 75–11.
- LAKATOS 2008 LAKATOS Bálint, *Pannoniae luctus: Egy humanista antológia és a törökellenes Habsburg-lengyel összefogás kísérlete 1544*, ItK, 112(2008), 259–287.
- LAMBRECHT 1998 Karen LAMBRECHT, *Aufstiegschancen und Handlungsräume in ostmitteleuropäischen Zentren um 1500: Das Beispiel der Unternehmerfamilie Thurzó*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, 47(1998), 319–345.
- LAUTER 1992 S. LAUTER Éva, *Nádori reprezentáció a XVII. században*, Aetas, 1992/3, 5–18.
- LAYER 1996 LAYER, Karl, *Israel – Ein Lehrbuch für Christen: was wir am Feigenbaum lernen können*, Franz, Metzingen, 1996.
- LENGYEL 2005 LENGYEL Tünde, *Thurzó György nádor bicsei udvara = Idővel paloták...: A magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. G. ETÉNYI Nóra, HORN Ildikó, Balassi, Bp., 2005, 127–143.
- LENZ 1975 Rudolf LENZ, *Gedruckte Leichenpredigten (1550–1750) I Historischer Abriß II Quellenwert, Forschungsstand III Grenzen der Quelle = Leichenpredigten als Quelle historischen Wissenschaft*, Hrsg. Rudolf LENZ, Böhlau, Köln–Wien, 1975, 36–51.
- LENZ 1979 Rudolf LENZ, *Arbeitsbericht. Zum Stand der Auswertungen in der Marburger Forschungsstelle für Personalschriften = Leichenpredigten als Quelle historischen Wissenschaft*, Hrsg. Rudolf LENZ, Schwarz, Marburg, 1979, II, 413–421.
- LEVI-STRAUSS 1981 Claude LEVI-STRAUSS, *Die elementaren Strukturen der Verwandtschaft*, Schurkamp, Frankfurt am Main, 1981.

- LUDÁNYI 1990 LUDÁNYI Mária, *Könyvtárrendezés Thurzó György nádor udvarában 1611-ben = Collectanea Tiburtiana: Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. GALAVICS Géza, József Attila Tudományegyetem, Szeged, (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10), 271–279 .
- LUDIKOVA 2006 LUDIKOVA, Zuzana – MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza, *A lőcsei Szent Jakab templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiumai és halotti címerei (1530–1700)*, Művészettörténeti értesítő, 55(2006), 327–410.
- MACZÁK 2008 MACZÁK Ibolya, *Adalékok Dobai Székely Sámuel forrásgyűjtő tevékenységéhez*, MKSz, 124(2008), 319–324.
- MAISURADZE 2012 Giorgi MAISURADZE, *Genese und Genealogie: Zur Bedeutung und Funktion des Ursprungs in der Ordnung der Genealogie*, Kulturverlag Kadmos, Berlin, 2012.
- MALOVECKÀ 2006 Milota MALOVECKÁ, *Karol Wagner: Egy történész patriotizmusa*, ford. DEMMEL József, Sic Itur ad Astra, 2006/3–4, 113–124.
- MERÉNYI 1895 MERÉNYI Lajos, *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*, Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1895 (Magyar történeti életrajzok).
- MONOK 2014 MONOK István, *A Thurzó család semptei és augsburgi könyvtárai = Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II. (fragmenty - pramene - sídla)*. Ed. Marcela DOMENOVÁ, Prešovská univerzita, Prešov, 2014, 49–57.
- MOMMSEN 1953 MOMMSEN, Theodor E., *Petrarch and the Story of the Choice of Hercules*, Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 17(1953), 178–192.
- MYSKOVSKY 1867 MYSKOVSKY Viktor, *Thurzó Szaniszló síremléke*, Vasárnapi Újság, 1867. július 28, 369–370.
- NAGY IX NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Friebeisz–Ráth, Pest, 1857–1868, I–XIII.
- OGGER 1999 Günter OGGER, *A Fuggerek: Császári és királyi bankárok*, ford. TIHANYI FÖLDEÁK Vera, Európa, Bp., 1999.
- PANDULA 2003 PANDULA Attila, *Genealógia = A történelem segédtudományai*, szerk. BERTÉNYI Iván, Osiris, Bp., 2003, 11–27.
- PANOFKY 1997 PANOFKY, Erwin, *Hercules am Scheidewege. Und andere antike Bildstoffe in der neueren Kunst*, Mann–Teubner, Berlin–Leipzig, 1997 [Reprint der Ausgabe von 1930].
- PAPP 2012 PAPP Ingrid, *Ismeretlen adatok a lélekaluvás magyarországi történetéhez = Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2011. november 8.: Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa*, szerk. GARADNAI Erika, PODLOVICS Éva Lívia, Miskolc, ME Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2012, 7–12.
- PARNES–VEDDER 2008 *Das Konzept der Generation: Eine Wissenschafts- und Kulturgeschichte*, Hrsg. Ohad PARNES, Ulrike VEDDER, Stefan WILLER, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2008.
- PATAKI é. n. PATAKI Jenő, *Erdélyi fejedelmi orvosok = Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből (előadások)*, a szöveget és a digitalizálást ellenőrizte GAZDA István (A szerző szóbeli előadásai összegyűjtve a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján érhetőek el).
- PAULINYI 1931 PAULINYI, Oszkár, *Johann V. Thurzo, Bischof von Breslau*, Piebatsch, Breslau, 1931.

- PEIL 1983 Peil DIETMAR, *Untersuchungen zur Staats- und Herrschaftsmetaphorik in literarischen Zeugnissen von der Antike bis zur Gegenwart*, Wilhelm Fink, München, 1983 (Münstersche Mittelalter Schriften 50).
- PERES 2009 PERES Zsuzsanna, *A magyar „hitbizományi” jog kezdetei* (doktori értekezés), Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, 2009.
- PETNEKI 1989 PETNEKI Áron, *Identificatio, exemplum, stimulus. Mode und Rolle der Ahnengalerie in Ostmitteleuropa = Geschichtsbewusstsein und Geschichtsschreibung in der Renaissance*, Hrsg. August Buck, Akadémiai, 1989 (Studia humanitatis 7).
- PÉTER 1985 PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, Gondolat, Bp., 1985 (Magyar História, Életrajzok).
- POGÁNYNÉ RÓZSA 2007 POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella, *Lehotzky András Magyar Könyvtára és kapcsolatai a korai magyar könyvészetekkel*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 16(2007), 52–57.
- POSTL 1970 Brigitte POSTL, *Die Bedeutung des Nil in der römischen Literatur (Mit besonderer Berücksichtigung der wichtigsten griechischen Autoren)*, Wien, Verlag Notring, 1970 (Dissertationen der Universität Wien 40).
- RATKOŠ 1971 Peter RATKOŠ, *Das Kupferwesen in der Slowakei vor der Entstehung der Thurzo-Fuggerschen Handelsgesellschaft = Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650*, Hrsg., BOG Ingomar, Böhlau, Köln–Wien, 1971, 584–599.
- REIN 1966 Kurt REIN, *Der Münchner Thurzo-Kodex*, Südostdeutsches Archiv, 1966, VI, 145–178.
- REINHARDT 1928 Emil REINHARDT, *Johann Thurzo von Bethlemlfalva: Bürger und Konsul von Krakau in Goslar 1478–1496*, Goslar, Goslara, 1928 (Beiträge zur Geschichte der Stadt Goslar, 5).
- SEEL 1969 Arno SEEL, *Laus Pisonis. Text, Übersetzung, Kommentar*, Erlangen, 1969.
- SCHMAL 1863 II. Andreas SCHMAL, *Monumenta evangelicorum augustanae confessionis in Hungaria historica*, Pest, Osterlamm Károly nyomdájában, 1863, II.
- SCHMID 1961 Karl SCHMID, *Geblüt, Herrschaft, Geschlechterbewusstsein: Grundfragen zum Verständnis des Adels im Mittelalter*, Univ., Habil.-Schr., Freiburg, 1961.
- SCHMIDT 2008 SCHMIDT, Jochen, *Herakles als Ideal stoischer Virtus. Antike Tradition und neuzeitliche Inszenierung von der Renaissance bis 1800* = Barbara NEYMEYR – Jochen SCHMIDT (Hrsg.), *Stoizismus in der europäische Philosophie, Literatur Kunst und Politik. Eine Kulturgeschichte von der Antike bis zur Moderne*. Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2008, I, 295–341.
- SCHREINER 1974 Klaus SCHREINER, *Zur biblische Legitimation des Adels: Auslegungsgeschichtliche Studien zu 1. Kor. 1, 26–29*, Zeitschrift für Kirchengeschichte, 85(1974), 317–356.
- SCHREINER 1997 Klaus SCHREINER, *Religiöse, historische und rechtliche Legitimation spätmittelalterlicher Adels herrschaft = Nobilitas: Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*, Hrsg. Otto Gerhardt Oexle, Werner Paravicini, Wandenhoek & Ruprecht, Göttingen, 1997, 376–430.

- SCHRÖCKER 1977 Alfred SCHRÖCKER, *Die deutsche Genealogie im 17. Jahrhundert zwischen Herrscherlob und Wissenschaft: Unter besondere Berücksichtigung von G. W. Leibnitz*, Archiv für Kulturgeschichte, 59(1977), 426–444.
- ŠKOVIERA 2012 Daniel ŠKOVIERA, *De contemptu mundi von Valentinus Ecchius und seine Quellen*, Graecolatina et Orientalia, 2012/33–34, 111–128.
- SÓFI 2013 SÓFI Bolgárka, *A betűmágiától a képversig = Mikro & Makro: Fiatal kutatók konferenciája. Tanulmánykötet.* szerk. LOVAS Borbála, Bp., 2013 (Ariana könyvek 6), 215–223.
- SPEYER 1976 Wolfgang SPEYER, *Genealogia*, RAC, Anton Hiersemann, Stuttgart, 1976, IX, 1145–1267.
- STACKELBERG 1956 Jürgen von STACKELBERG, *Das Bienengleichnis: Ein Beitrag zur Gesichte der literarischen Imitatio*, Romanische Forschungen, 68(1956), 271–293.
- SURÁNYI 2006 SURÁNYI Dezső, *A Biblia növényei*, Ponticulus Hungaricus, 10(2006) [Elektronikus folyóirat, letöltés ideje: 2014.04.30] http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/suranyi_biblia.html.
- SZABÓ 2011 SZABÓ András – SZABÓ András Péter, *Joachim és Israel Leibitzer történeti feljegyzései*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 2011, 427–436.
- SZABÓ 2013 SZABÓ András Péter, *A Bocskai-felkelés képe a lőcsei krónikákban* A szerző előadása Benda Kálmán születésének 100. évfordulójára rendezett emlékkonferencián 2013. november 27-én. (A kézirat közlésre elfogadva és megjelenés alatt)
- SZABÓ 1989 SZABÓ Péter, *A végtisztesség: A főúri gyászszertartás mint látvány*, Magvető, Bp., 1989 (Mikrotörténelem).
- SZABÓ 1998 SZABÓ Péter, *Temetési kultúránk újabban felfedezett forrásai elé*, ItK, 102(1998), 744–759.
- SZELESTEI 1979 SZELESTEI N. László, *A 18. századi tudós világ II.: Weszprémi István és orvostörténeti műve*, Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1979, 519–562.
- SZELESTEI 1989 SZELESTEI N. László, *Irodalom és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon 1690–1790*, OSzK, Bp., 1989.
- SZELESTEI 1987 SZELESTEI N. László, *A jezsuiták történeti forrásgyűjtésének kezdetei Magyarországon*, MKSz, 1987, 161–172.
- SZELESTEI 2013 SZELESTEI N. László, *A 18. századi magyarországi respublica litteraria (tudóslevelezések tükrében) = Ünnepi kötet Maróth Miklós hetvenedik születésnapja tiszteletére*, szerk. FODOR György, Szent István Társulat, Bp., 2013, 145–152.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ 2010 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Parthenope veszedelme. Újdonságok a Janus Pannonius-filológia köréből*, Napkút Kiadó, Bp., 2010 (Értekezők – Etűdök 2).
- SZENTPÉTERY 1940 SZENTPÉTERY Imre, *A kronológia kézikönyve: A Chronologia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása*, jav. ÉRSZEGI Géza, kiad. GAZDA István, Könyvért Kultúra, Bp., 1985.
- SZERÉMI 1876 SZERÉMI (ODELSALCKI Artúr), *Thurzó György nádor temetése*, Száz, 10(1876), 425–428.

- SZIKLAY 1971 SZIKLAY László, *Thurzó György udvara mint késő-reneszánsz irodalmi és tudományos központ*, Helikon, 17(1971), 393–401.
- SZILÁGYI 1888 SZILÁGYI Sándor, *Az Esterházyak családi naplója*, TT, 11(1888), 209–228.
- SZILÁGYI 1887 SZILÁGYI Sándor, *Borsáti Ferencz ismeretlen alkalmi költeménye 1656-ból*, MKSz, 12(1887), 93–99.
- SZŐKE 2009 SZŐKE Kornélia, *Egy 18. századi tudós barátság történetéhez: Dobai Székely Sámuel és Johann Balthasar Bernhold = Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2008. november 13.: Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa*, szerk. SZŐKE Kornélia, Miskolc, ME Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2009, 29–33.
- SZŐKE 2010 SZŐKE Kornélia, *A 18. századi családtörténet-írás elméleti kérdései = Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2009. november 5.: Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa*, szerk. SZŐKE Kornélia, Miskolc, ME Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2010. 41–46.
- SZŐKE 2013 SZŐKE Kornélia, *Prodigiumok Stephanus Xylander lőcsei krónikájában = Mikro & Makro: Fiatal kutatók konferenciája (Tanulmánykötet)*, szerk. LOVAS Borbála, ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszéke, Bp., 2013 (Arianna könyvek 6) 257–269.
- SZŐKE 2014 SZŐKE Kornélia, *Kliens és patrónus – Ősök és hősök a mitikus időből: Valentin Eck Thurzó Elekhez írt dicsőítő költeménye = Úr és szolga a történettudomány egységében – Társadalomtudományi tanulmányok. In Memoriam Vári András (1953–2011)*, szerk. GYULAI Éva, ME BTK TTI, Miskolc, 2014, 68–77.
- SZŐKE 2015 SZŐKE Kornélia, *Thurzó Kristóf halotti versei (1614)*, MKSz, 3(131), 326–334.
- TARNAI 1961 TARNAI Andor, *A magyar irodalomtörténeti hagyomány kialakulása*, ItK, 65(1961), 637–658.
- TARNAI 1964a TARNAI Andor, *Hon- és államismereti irodalom = A magyar irodalom története 1600–1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Akadémiai, Bp., 1964, II, 465–471.
- TARNAI 1964b TARNAI Andor, *A jezsuita történész iskola = A magyar irodalom története 1600–1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Akadémiai, Bp., 1964, II, 559–561.
- TARNAI 1969 TARNAI Andor, *Extra Hungariam non est vita... (Egy szállóige történetéhez)*, Akadémiai, Bp., 1969 (Modern Filológiai Füzetek 6).
- TARNAI 1971 TARNAI Andor, *A magyarországi irodalomtörténetírás megindulása*, ItK, 75(1971), 35–77. *ua.* = TARNAI Andor, *Tanulmányok a magyarországi historia litteraria történetéről*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, Bp., Universitas, 2004, (Historia Litteraria 16), 5–21. (TARNAI 2004)
- TARNAI 1984 TARNAI Andor, *Bél Mátyás és a magyar nyelv és irodalomtudomány*, It, 817–831.
- Thurzó-codex* 1874 *Thurzó-codex (Tárca)*, Száz, 6(1874), 64–65.
- TÓTH 2006 TÓTH Gergely, *Bél Mátyás sáros vármegyéről*, Gesta, 2006/4, 31–49.
- TÓTH 2007 TÓTH Gergely, *Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae...” című művének keletkezéstörténete és kéziratainak ismertetése*, 2007 (doktori disszertáció) Interneten: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/tothgergely/diss.pdf> (2014.06.05).
- TÓTH 2001 TÓTH István, *A gyulafehérvári latin nyelvű humanista költészet alapvonalairól (Első közlemény)*, ItK, 2001/1–2, 3–28.

- TÖRÖK 1990 TÖRÖK László, *Szövegproblémák Janus Pannonius epigrammáiban*, ItK, 94(1990), 499–505.
- VARJAS 1982 VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Bp., Akadémiai, 1982.
- VOLLKOMMER 1987 VOLLKOMMER, Rainer, *Herakles: Die Geburt eines Vorbildes und sein Fortbestehen bis in die Neuzeit*, Idea 6(1987), 2–29.
- WEIGEL 2002 WEIGEL, Sigrid, *Inkorporation der Genealogie durch die Genetik: Vererbung und Erbschaft an Schnittstellen zwischen Bio- und Kulturwissenschaften = Genealogie und Genetik: Schnittstellen zwischen Biologie und Kulturgeschichte*, Hrsg. Sigrid WEIGEL, Akademie, Berlin, 2002.
- WEIGEL 2006 WEIGEL, Sigrid, *Genea-Logik: Generation, Tradition und Evolution zwischen Kultur- und Naturwissenschaften*, Fink, Paderborn–München, 2006.
- WELLMANN 1979 WELLMANN Imre, *Bél Mátyás 1684–1749*, Történelmi Szemle, 22(1979), 381–391.
- WENCZEL 1882 WENCZEL Gusztáv, *A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében*, Bp., Akadémiai, 1882.
- WERTNER 1905 WERTNER Mór, *A genealógia közép- és újkori fejlődése*, Turul, 1905/2, o.
- WESZPRÉMI 1968 WESZPRÉMI István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza (Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia)* II, ford. bev. KÖVÁRI Aladár, Bp., Franklin, 1968.
- WILLER-WEIGEL 2013 *Erbe: Übertragungskonzepte zwischen Natur und Kultur*, Hrsg. Stefan WILLER, Sigrid WEIGEL, Suhrkamp, Berlin, 2013.
- WILLIAMS 2005 WILLIAMS, Robert Lee, *Bishop Lists: Formation of Apostolic Succession of Bishops in Ecclesiastical Crises*, Gorgias, Hardback, 2005 (Gorgias Dissertations 3).
- W. KOVÁCS 2004 W. KOVÁCS András, *Studies of Hungarian Genealogical Research, Colloquia: Journal of Central European History*, 10–11(2004), 240–249.
- WIND 1981 WIND, Edgar, *Heidnische Mysterien in der Renaissance*, Übersetzt von Christa MÜNSTERMANN, Schurkamp, Frankfurt am Main, 1981.
- WÖRSTER 1994 WÖRSTER, Peter, *Humanismus in Olmütz. Landesbeschreibung, Stadtlob und Geschichtsschreibung in der ersten Hälfte des 16. Jahrhundert*, N. G. Verlag, Marburg, 1994 (Kultur- und Geistesgeschichtliche Ostmitteleuropa-Studien 5).
- ZOVÁNYI 2004 ZOVÁNYI Jenő, *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig*, Attraktor, Gödöllő, 2004, I–II (Historia Incognita).

Függelék

**DE ANTIQUISSIMA NOMINIS ET FAMILIE THURZONU[M] ORIGINE
ET SINGULARI PRAESTANTISSIMI D[OMI]NI ALEXII THURZONIS
CAMERARII CREMNICEN[IS] ET LIBERI DOMINI PLESNENSIS
EMINENTIA PANEGYRIS, VALENTINO ECKIO AUTORE**

In Eckii sui commendationem Carbo.

Non adeo omniparens natura exhausta vigore est,
Nec tam effoeta suis viribus usq[ue] iacet.
Optima quin valeat solers producere vatum
Ingenia, et Clario nec renuenda deo.
Si fidei cuiq[ue] videar non consona fatus,
Tempore tu nostro Lindaviane probas.

Lodovicus Bovillus Schaffhusanus Lectori

Turzonum magnae q[uam] sint illustria stirpis
Principia, et tantae quae sit origo domus.
Quam uetus et foelix ac multa laude perennis,
Eckius hoc terso carmine noster habet.

Ad Generosum et Magnificum dominum Alexium Thurzonem prestantissimi viri
domini Valentini Carbonis Grammatei Cassoviensis
p[rae] Eckii sui com[m]e[n]datione Carmen

Thurzo decus procerum, studioru[m] fautor, et alter
Moecaenas, patrii stemmatis una salus.
Qui nostra solus lapsam instaurare poesim,
Tempestate tui muneris esse putas.
Perlege deposita rugae gravitate libellum,
Leta ubi tranquillis ocia rebus agas.
Quem nunc excudit musis operatus abunde,
Eckius ille tuae buccina clara domus.
Hic tua nobilitas, et auum generosa propago,
Concinitur, titulis et domus aucta sacris.
Sed fine patrono q[uo] se putat esse tuo.

Generoso et magnifico Domino Alexio Thurzoni
Camerario Cremnice[n]si etc. Rudolphus Agricola
Poeta et Orator a Caesare laureatus, lector ordinarius Cracoviensis
se commendat.

Magnam esse soelicitate[m] mortalium Magnifice domine Alexi, nec minorem laude[m] iure arbitror, si ut eoru[m] virtus, quae suapte carere p[rae]mio nunq[uam] debet, claraq[ue] facinora apud posteros enitescant, no[n] defuerint q[uam] patris ingenii monume[n]tis haec ipsa illustre[n]t nec intermori patiantur. Hinc post miseranda[m] Thebanoru[m] direptione[m], quum
5 Alexa[n]der ille Macedo Troade[m] versus profectus sepulchraq[ue] Heroum, Achillis, Aiakis, alioru[m]q[ue] inferiis, caeterisq[ue] honoribus veneratus esset. Foelice[m] Ahillem dixit, q[uam] suae virtutis illustriumq[ue] factorum praecone[m] Homerum habuerit, siquando igitur aeternis ignorantiae tenebris omni voto expetenda rerum noscendarum cognitio inculcetur, nisi fidelibus scriptoru[m] lucubrationibus nullo unq[uam] aevo interituris commendetur. Dionysius
10 olim Siracusanus lateri eius adesse doctos voluit, ut admiratione per illos com[m]endationeq[ue] dignus fieret. Nonne fortuna tum te generose Alexi merito dixerim? No[n]ne nobilissima[m] illam Thurzonum propagine[m] foelicissimam esse censea[m]? Quae q[uam] plurimos habet clarissimos viros, atq[ue] omni laudum genere ornatissimos, ex qua Reverenissimi tres Antistites processerunt, q[uo]rum Stanislaus Olomuncensis benignissimus Me-
15 coenas litterarum, Ioa[n]nem Dubravum viru[m] doctissimnm.[!] Ioannes Vratislaviensis patronus meus faventissimus Caspare[m] Ursinum meum graecae latinaeq[ue] lingvarum peritissimu[m], penes se fovet. Sigismu[n]dus olim Varadie[n]sis Aldum illum Romanum suae laudis buccinatorem habere meruit, quid de te loquar et celeberrimis viris Georgio et Ioanne Thurzonibus, et universa familia, quae multis iam temporibus per omnem Europam quasi sol quida[m]
20 illuxit. Habetq[ue] Valentinum Eckium viru[m] p[er]celebrem, et de melioribus litteris optime meritum, conterraneum meum, qui noctes atq[ue] dies huius celebritati siudet, qua[n]do te sibi exoptatissimum Mecoenate[m] foeliciter adeptus sit. Utinam multos Alexios, studiorum patronos nostra aetas fortita esset, melius latinae rei, literatisq[ue] consuleretur, p[ro]inde apud te planu[m] esset, velim, quam dari mihi aliquam occasionem celebrandi nominis tui concupiscam, in cuius virtutibus p[ro]mulgandis virgalias, industria[m], laboresq[ue] om[n]es, studiosi
25 certatim ponere debea[n]t. Interim Valentini nostri, q[ue] tuae dominationi offeruntur monumenta, sereno vultu perlegas, et tibi persuade multo illum meliora editurum ubi aura tuae benignitatis, ut ia[m] pridem coepit, sibi adfulserit, et anni, otiu[m]q[ue] supperent. Vale, et Agricolam tibi commendatum habe[t]. Cracoviae pridie nonas Octobris Anno salutis humanae
30 1519.

De antiquissima nominis et familiae Thurzonum origine
et singulari praestantissimi d[omi]ni Alexii Thurzonis Camierarii
Cremnicensis et liberi domini Plesnensis eminentia Panegyriis,
Valentino Eckio autore.

5	Saturno genitore satus, translatus ad Idam, Gnosiacas coluit Iupiter ipse domos. Claudus et aethero Vulcanus culmine iactus, Stridula Lemniacis molliit aera iugis. Iunonis ⁵⁹⁰ proles, Thracum Cyllenius arua	Mercurius
10	Intrat, et horrisona concutit arma manu. Scimus et haec veterum prima incunabula ⁵⁹¹ diuum Vix est qui toto nesciat orbe puer. Sed generose tuae Thurzo quae stirpis origo Sit video multos addubitare senes.	
15	Nec mirum, quia longevis mortalia saeculis Languet ⁵⁹² aeternum durat ⁵⁹³ in orbe nihil. Hanc igitur dubio tollam de pectore nubem Et referam generis quae sit origo tui. Huc modo paulisper mentem converte, tuiq[ue]	
20	Eckiolii modicum cerne clientis opus. Narrabo humanis quae dudum tarda vetustas, Mentibus amovit rusticitate sua. Qua plerumq[ue] solet nitidissima reddere furva, Volvere Lethaeos et bene nota lacus.	
25	Nil est tam firmum, nil tam durable, quod non In nihilum tandem tempora longa ferant. Sola putrescentis virtus ignara ruinae Perpetuae nomen nobilitatis habet. Quo tuus ipse pater, tritavisq[ue] et longa propago	Tempus omnia consumit
30	Insignes rutilum com[m]eruere polum. Atq[ue] coronantur Thurzonum nomine claro, Quod tu divina nunc quoq[ue] stirpe trahis. Nanq[ue] es caerulei generosa propago parentis, Qui triplici tumidas cuspide frenat aquas.	Thurzo un de origine Neptunus
35	Qui tenet Oceani imperium, qui cerula passim Aequora regali sub gravitate premit. Unde tot eximii procures, et tanta virorum Copia, ⁵⁹⁴ quam nemo dinumerare valet.	Neptuni p[ro]pago. Dorus Amycus

⁵⁹⁰ Átsatírozott alak. A *Iunonis* fölé írt szó nehezen kivehető, *Ara_onis*-nak olvastam.

⁵⁹¹ Javítva ez: in cunabula

⁵⁹² Javítva ez: Languet

⁵⁹³ Javítva ez: aeternumdurat

⁵⁹⁴ Javítva ez: Capia

40	Maximus hinc Dorus Graii instaurator honoris, Hinc Amycus sub quo Bebrica sylvā fuit. Et rex Sardiniae Phorcus, Polyphemus et ingens Qui tot Trinacria valle tenebat oves. Telemus hinc vates, quem nulla fefellerat unq[uam] (E tot terrae machina claudit) avis.	Phorcus. Polyphem[us] Telemus
45	Albion cum fratre simul, quibus aethere ab alto Venit Herculeam saxea turba manum. Naüsithousq[ue] ⁵⁹⁵ , Aon, Mesappus, vulnere et igne Liber, quo vates Ennius ortus erat. Busyris, Nictus, rapidis quoq[ue] Pegasus alis, 50 Et Cygnus Danaum fax metuenda ducum, Hinc Pelias, Neleus, Otho, Naupli[us], atq[ue] Pelasg[us] Aegeus, cum Siculo, Sicanus, atq[ue] Thara. Et clari artifices Brontes, Steropesq[ue], Pyragmon Conflantes ⁵⁹⁶ summo tela trisulca Iovi. 55 Dephinus ⁵⁹⁷ , Cethe, et Neptuni caetera proles, Inter quam primum Thursio nomen habes. Thursio caerulei soboles clarissima regis. Qua melior liquidum per mare nulla natat. Unde per annos tritavos Georgius ipse 60 Thurzo tulit generis nomina clara sui. Vir pietate Titus, Numa relligione, sed armis Pelides, miro Tullius eloquio. Diviciis pollens ceu Cresus sive Metellus, Natorumq[ue] potens nobilitate trium. 65 Inter quos solers magis, et virtute coruscus, Fulsit Ioannes prima propago patris. Unica nobilium Gepidarum gloria, summus Hunnorum splendor, totius orbis honor. Quem virtus, quem cana fides, industria solers, 70 Terrenis longe praeposuerunt viris. Atq[ue] (ut vera loquar priscum referentia morem) Foecerunt merita relligione deum. Maiorem Bromio, maiorem Marte, fabroq[ue] Qui per Trinacrias contudit aera domos. 75 Ipse et enim ⁵⁹⁸ coecis generosa metalla sub artis Monstravit genti Pannonis ora tuae Quando ex praeduris argentea frusta latebris Et fulvi claras eruit aeris opes. Discrevitq[ue] aurum cupro, purumq[ue] metallum	Albion Borgion Nansithous Mesappus. Ennius. Busyris Nictus, Pegasus Cygnus, Pelias Neleus, Otho Nauplius Aegeus Siculus, Sicanus Thara, Brontes, Steropes, Pyragmon Dephinus, Cethe, Thurzio. Unde Thurzoni nomen Georgius Thurzo Ihan[n]es, Theolphilus, Georgius Thurzo. Laus Ioannis Thurzonis Ab industria et solartia laus.

⁵⁹⁵ Javítva ez: Nansithousq[ue]

⁵⁹⁶ Javítva ez: Conslantes

⁵⁹⁷ Javítva ez: Delphinus

⁵⁹⁸ Javítva a fordítva betett *im* ligatúra.

80	Faecit ⁵⁹⁹ quod fuerat lamina crassa prius. Quae tulit haud paucis res maxima commoda regnis Dum toto merces miscuit orbe novas. Fecit enim Huniacis praeclara emporia regnis Allophylis late concelebrata viris.	
85	Ad quae Germanus, Venetus, Gallusq[ue], Polonus Merce sua illustri saepe venire solet. Atq[ue] per alternos contractus commoda utrinq[ue] Venari, merces divariando suas. Ungarus unde capit magna incrementa colonus,	
90	Diviciis multum crescit et ipse suis. Usq[ue] ⁶⁰⁰ adeo nulla ut, q[uo]vis ditissima, tellus Hiis tantis opibus se oppusuisse queat. Dummodo concordii maneat respublica nodo, Deserat et mentes dira libido truces.	
95	Coeca cupido ducum sibi subdita corpora truncat, Imperiumq[ue] suum praecipitare solet. Verum quicquid id est divini muneris, omne Thurzoni debet Pannonis ora suo. Unde potest ipsum iure exornare perenni	
100	Nomine, et aethereo connumerare choro. Accedit simul hoc, quo maxima gloria surgit, Et quod divinae nomina laudis habet.	Laus sobole
	Scilicet eximiae sobolis numerosa propago, Qua non quadrifido clarior orbe fuit.	
105	Sive Metellinam numeres ab origine stirpem, Vel cui praecellens Curio nomen erat. Ipsa quidem sacris praecinctos tempora mitris Pontifices coeli tollit ad astra duos.	Ioan[n]es Thurzo ep[isco]pus Vratislavie[n]sis.
110	Heroas magnos, ⁶⁰¹ mundi duo sydera, virtus In quorum divo pectore tota sedet. Praeterea procures magno tres nomine claros, Quartum immatura fata tulere nece.	Stanislaus Thurzo ep[iscopu]s Olomuncen[sis]
	Nobile quos omnes tollit super aethera nomen, Famaq[ue] per longos non moritura dies.	Georgius Alexius Ioannes
115	Te tamen in primis clarus virtutis avitae Splendor ad Empyreum sublevat usq[ue] polum. Atq[ue] in te patriam penitus vim colligit omnem. Namq[ue] tuos ⁶⁰² longe praeradiaris avos.	D. Alexii Thur[zo] laus
120	Nil prodest quemq[ue] praeclaro stemmate natum, Ni decoret mentem fama paterna suam. Clarorum celsa genus ortum stirpe parentum Sanguinis ostendat quae sit origo sui. Nec cygnus coruum gignit, nec dama leonem, Auritus concham nec lepus ipse pigram.	

⁵⁹⁹ Javítva ez: Fecit

⁶⁰⁰ Javítva ez: Visq[ue]

⁶⁰¹ Javítva ez: magnas

⁶⁰² Valószínűleg javítva ez: eos

125	Naturam sequitur natus plerumque paternam, Nec proprio longe stipite mala cadunt. Tantum laudis habet nomen superare paternum, Quam vicii proavis degenerare suis. Illustri q[uam]vis sit quisq[uam] stemmate cretus.	
130	Et careant donis pectora stulta suis. Hic tamen haud pluris reputatur Thestylis illi Quam si sit mater, Tityrus atq[ue] pater. Nobilitas duplici completur munere vera, Virtute eximia, sanguine et egregio.	Duplex nobilitas
135	Pro voto postq[uam] quisq[uam] fortitur utrumq[ue] Tum merita titulum nobilitatis habet. Thurzo utrumq[ue] tuum est, fauste decoraris utroq[ue] Ast dubium quo nam clarior eniteas. Si genus aspicimus, divino es germine cretus	
140	Neptunno aequoreo nobile stemma trahens, Sin mentem excutimus, miro splendore redundas, Quippe tua virtus mente reposta iacet. Quae te primaevae comitata fideliter armis, Haeret adhuc animo firma tenaxq[ue] tuo.	
145	Inpiciens vitam viciis, adolescit eisdem Utq[ue] puerascit ⁶⁰³ , sic iuvenescit homo. Quod teneri imbibimus, sapimus iuvenesq[ue] senesq[ue] Te virtus puerum fovit, amatq[ue] virum. Aeditus in lucem ut primum Iunone secunda es	
150	Turzoni magno stirps adamanda patri. Daphneam Driades tibi mox nevere corollam, Quam capiti imposuit Calliopea tuo. Continuo infantem Pallas suscepit alendum Prebens Aonii pocula grata lacus.	
155	Illa bibis cupidis labris noctuq[ue] dieq[ue] Difflectens Cyrrhae per iuga celsa pedem. Dumq[ue] viam incautus properas tyrunculus altam Delibans artes sedulitate novas.	Du[a]e nymph[a]e
160	Accessere duae ⁶⁰⁴ gressu properante puellae Verbaq[ue] disparibus proposuere modis. Prima gradu, sed sorde sua postrema, libido Hos applaudenti rettulit ore sonos.	Voluptas ad D. Alexium
165	Huc puer, huc gressus insane reflecte tenellos, Tutius hac lato calle tenebris iter. Quam calcas dura et multo subiecta labori Est via, deliciis et caret arcta suis. Huc ades, extra animi curas hic ⁶⁰⁵ vivitur, omnis Hic pulsus Stygio fudat in amne[!] labor. Arripe praesentis blandissima praemia vitae,	

⁶⁰³ Javítva ez: puerescit

⁶⁰⁴ Javítva ez: duo

⁶⁰⁵ Javítva ez: tu[n]c

170	Te reple illecebris blande puelle tuis. Utere temporibus, nescis an crastina faustum Adducat cursum forte volante dies. Divitias tantas tibi tantaq[ue] pondere rerum Sufficiat vigilem concumulasse patrem.	
175	Tu fruire hiis, quoniam nil, si non noveris uti Prosunt, haec tua sunt quae bibis atq[ue] voras, Delitiis avidam mentem faciare memento. Ocia sint curae vina, soporq[ue] Venus. Te quibus hoc vixisse probes frugaliter aevum,	
180	Post mortem astabunt, gaudia nulla tibi. Hactenus haec, contra progressa est aurea virtus ⁶⁰⁶ Praeciens omni tempore dura sequi. Fidere clare puer noli pereuntibus, inquit, Ammittas haec ut non moritura, bonis.	Virtus ad D. Alexium.
185	Est incerta, brevis, fugitiva, caduca, voluptas, Et medio cursu precipitata ruit. Dulcia fert secum bona, tristia quaeq[ue] relinquit Mel capit, ast aloes pocula abitura refert. Tu potius conscende viam qua semita callem	
190	Sub dextram Samii surgit acuta senis. Hoc virtutis iter, durum licet et peramarum Dulcia sublimi vertice mella gerit. Quod sudore gravi quondam Tyrinthus heros ⁶⁰⁷ Conscendens, toto sustulit orbe feras.	
195	Testis Erix, Erimanthus aper, leo, thaurus et orci ⁶⁰⁸ Custos, Stymphalides, aurea mala, draco. Rex Pharius terraeq[ue] satus, corpusq[ue] trimembre ⁶⁰⁹ Et Paricholiaco ⁶¹⁰ cornua mersa lacu. Multaq[ue] sudanti passim trucidata labore	Herculis labores
200	Monstra, ob quae rutili possidet alta poli. Nulla carent duro sublimia facta labore. Nulla ignava manus praemia sancta capit. Ergo ad praeruptum deinceps conscendere monte[m] ⁶¹¹ Incipe Pegaseo blande puelle gradu.	
205	Turpe sit hanc teneram male co[n]sumpsisse iuventa[m] ⁶¹² Stereendoq[ue] citos praeterisse dies. Fac tibi sint curae venientis tempora vitae Quae nil q[uam] luctus, moesticiamq[ue] ferunt. Tristius annosa nihil est aetate, dolores	
210	Quae fert innumeros damnaq[ue] mille fovet. Grana cavernosis conde[n]s formica latebris.	Formica

⁶⁰⁶ Javítva ez: virtu

⁶⁰⁷ Javítva ez: hero

⁶⁰⁸ Javítva ez: or

⁶⁰⁹ Javítva ez: trimemb

⁶¹⁰ Javítva ez: Parichaliaco

⁶¹¹ Javítva ez: mon

⁶¹² Javítva ez: iuven

Exemplum magnae sedulitatis habet.
 Ipsa monet virtus teneris quaeratur in annis,
 Eius ut auxilio tutus alumnus agat.
 215 Nam virtus lydo multo praestantior aere
 Vivit perpetuo non moritura die.
 Quae generet semper licet, impolluta virescit,⁶¹³
 Atq[ue] senectutis tempora nulla timet.
 Ipsa sed ignavo non est quaerenda sopore,
 220 Nulla gravi quoniam clara labore carent.
 Viribus ast totis opus est, nisq[ue] frequenti,
 Sudanti multum proderit ipse labor.
 Qui licet imprimis vultu oppugnarit amaro.
 Attamen accinta⁶¹⁴ vincitur ille manu.
 225 Parvula namq[ue] levem faciunt praeludia cursum
 Ad graviora, labor primus abhorret opus.
 Sed postq[uam] sueto durarint corpore vires.
 Nil grave nil durum robur adesse putat.
 Quapropter duos tandem perferre labores
 230 Incipe, dum tenero corpore membra rigent.
 Sic crescent vires membris crescentibus ipsae⁶¹⁵
 Difficilisq[ue] tibi nec labor ullus erit.
 Pubescens vitulum, mox crescens robore et annis,
 Quo voluit thaurum sustulit ipse Milo.
 235 Cervix assiduo quae trita est pondere, notum
 Sudoris gaudet saepe subire iugum.
 Qualescunq[ue] igitur, capias ut magna, labores
 Imponas humeris belle puellae tuis.
 Praesentis vitae bona si contempseris, ampla
 240 Praemia conspicias post tua fata sequi.
 Languenti hoc quantum discedas⁶¹⁶ corpore, tantu[m]
 Accedas animo, perpetuisq[ue] bonis.
 Haec virtus, subito illius tu captus amore
 Pervigil aerium carpis alumnus iter.
 245 Ingredierisq[ue] viam non quae spaciola sinistro
 Sed quae sub dextro prominet arcta iugo.
 Vnde venus, toporq[ue] nocens, et asocia mollis,
 Longe habitant, nec non ocia, somnus iners.
 Hic primo studiis animum committis, et artes
 250 Imbibis accinta sedulitate novas.
 Nunc⁶¹⁷ vatum libros, nunc libros historicorum
 Lustras, nunc Sophiae dogma perhenne gravis.
 Omnia perquiris veterum monumenta parentum,
 Et nullum vacuum tempus abire finis.
 255 Moribus ingenuis, et claris artibus omnem

Milo

⁶¹³ Javítva ez: virescii,⁶¹⁴ Javítva ez: accintu⁶¹⁵ Javítva ez: ipse⁶¹⁶ Javítva ez: discedar⁶¹⁷ Javítva ez: Tunc

	Exornas mentem strennuitate tuam.	
	Non aliter sapidi q[uam] mellis sedula nutrix,	Similitudo
	Vere novo tacitum quum subit ipsa nemus.	
	Singula purpurei depraedans germina floris,	
260	Nunc has nunc illas advolat ore dapes.	
	Dum liquido castas succo compleverit alas	
	Quo posset dulcem parca replere domum.	
	Sic tu diversis studiorum floribus omnem	
	Accumulas mentem nocte dieq[ue] tuam.	
265	Nec quicq[am] sancto pateris sub corde prophanum,	
	Crescere, flagitiis nec locus ullus adest.	
	Inclita sed clarae ⁶¹⁸ virtutis semina iactas	
	Unde suos fructus nunc tua dextra metit.	
	Arva tepescenti sua plantans vere colonus,	
270	Quas brumali epulas tempore carpat, habet.	
	Sic puer in primis virtus cui quaeritur annis	
	Quos relegat fructus, vita futura, tenet.	
	O Thurzo foelix, o terq[ue] quaterq[ue] beate	
	Qui tam multiplici nobilitate micas.	
275	Quippe in te virtus, solertia, gloria fama,	
	Tam ⁶¹⁹ precellenti iuncta nitore latent.	Fortitudo
	Ut dubitem quo nam possim describere versu	Tempera[n]tia
	Ordine et ignorem quo recitare queam.	Comitas
	Si fortem aggredior mentem, subit illico parcus	Mansuetudo
280	Gustus, mox placido qui fluit ore lepor.	Magnificentia
	Hinc mansuetudo, post magnificentia, ⁶²⁰ verum,	Veritas Iustitia
	Ascrea, et largae dulcis alumna manus.	Liberalitas
	Deinde amor, et cunctis servata modestia rebus,	Amicitia Modestia
	Et quae magnanimae nomina mentis habet.	Magnanimitas
285	E quibus eximiis virtutibus auguror ⁶²¹ ipse	
	Quae sit decrepiti vita futura senis.	
	Ipse tuos primo tritavos iam flore iuventae ⁶²²	
	Es praetergressus nobilitate tua.	
	Qua[n]ta parabis adhuc dum perges tramite coepto	
290	Murranos certe Thurzo praeibis avos.	
	Aegyptiq[ue] patres, Ptolemeos, ⁶²³ Arsacidasq[ue],	
	Albanos linques post tua terga duces.	
	O mundi procures, vestram componite vitam,	Ad huius
	Huius ad exemplum, quam terit, ite viam.	te[m]pestatis
295	Turpe sit ignavo vitam traducere somno,	procures
	Atq[ue] inter Cyprias sic iacuisse dapes.	
	Non veri procures, statuae, non corpora viva,	
	Trunci, non homines, effera, brutta, ferae.	

⁶¹⁸ Javítva ez: clare

⁶¹⁹ Javítva ez: Nam

⁶²⁰ Javítva ez: magnificentia

⁶²¹ Javítva ez: auguror

⁶²² Javítva ez: iuvente

⁶²³ Javítva ez: Ptolomeos

A vobis habitant procul omnia foedera iuris,
 300 A vobis pulsum fas procul omne iacet.
 Vis scelerata premit,⁶²⁴ dii poenas sumite, leges
 Sumite dii poenas ingemit omnis homo.
 Aeger, inops, vidvae, pupilli, vir mulierq[ue],
 Lugent indigno colla repressa iugo.
 305 Quod nocturna manus miseri, quod dextra diurna
 Congerit, ingluvies vestra nephanda vorat.
 Sumite proch tandem lucem rationis et aequi
 Nec finite hiis furiis pectora vestra premi.
 Ante oculos vestros, virtutum regula Thurzo
 310 Versetur, tali vita petenda duce.
 Quo nemo melius vitae moderamina servat,
 Quo nemo maior relligione micat.
 Qui solus virtute sua est, quod tempore prisco
 Fabricii, Curii, tum⁶²⁵ Catho uterq[ue] fuit.
 315 Vos igitur divi vates, quibus integer haustus
 Contigit Aoniis suppeditatus aquis.
 Hunc tantum nostri studii com[m]unis et artis
 Fautorem, vestris concelebrate modis.
 Divitis ingenii vobis mellita facultas
 320 Est data, grandiloquis et resonare tubis.
 Nostra nimis gracilis sub tantis musula rebus
 Deficit, atq[ue] illo pondere pressa gemit.
 Quippe illos tenui versus modulamur avena,
 Et vix hoc modicum promimus ore melos.
 325 Attamen hos fragiles dum spiritus incolat⁶²⁶ artus,
 Et calor in membris palpitet ipse suis.
 Thurzonis laudes versu quocunq[ue] tonabo,
 Et referam meritis carmina digna suis.
 Audiat hoc Phebo tellus sub utroq[ue]⁶²⁷ reposta,
 330 Audiat et tectis axis uterq[ue] suis.
 Nunc satis est, subitis haec qualiacunq[ue] camenis
 Dictasse, et votum persoluisse rude.
 Quod petimus leto capias Thurzo inclyte vultu,
 Quo fumes tandem meliora magis.
 335 Parvula qui placide susceptat, magna meretur.
 Regia res, comi sumere parva manu.

Singularis laus
 Domini Alexii
 Thurzonis

Generoso domino Alexio Thurzoni Nicolaus Salomon se offert.

Ecce domos, stirpisq[ue] tuae incunabula, quae tot
 Heroas genuit, magnanimosq[ue] viros.
 340 Italia quam tellus, Germania fortis et arctos,
 Et panno observet, Francigenaeq[ue] colunt.

⁶²⁴ A szó fölött lévő félkör alakú jelölést nem tudtam értelmezni

⁶²⁵ Javítva ez: tumq[ue]

⁶²⁶ Javítva ez: incolar

⁶²⁷ Javítva ez: utraq[ue]

Haec tota illustris merito gestisq[ue] refulget
Europa, et lepido carmine clara micat.
Ista Valentinus scribendi pondera, onusq[ue]
345 Qui Mecoenatem te colit, unus obit.
12 carmine langue[n]t pro languet. 71 carmine etenim
pro eteniui.

Impressum Graccoviae per Hieronymum Vietore[m]
anno Christi Millesimo quinge[n]tesimo decimo nono

Részlet Beatus Rhenanus Tertullianus-kiadásának bevezetőjéből⁶²⁸

Reverendissimo in Christo Patri, Principi, ac Domino D. Stanislao Turzo Episcopo Olomutzensi et Dignissimo, Beatus Rhenanus seletstadiensis S. D.

Cum in hoc uere aureo renascentiu[m] literarum seculo Stanislae praesul eximie, quo no[n]
 5 modo tres illustres linguae passim dicuntur, sed et quanto quaeq[ue] scripta sunt meliora, tanto pluris fiunt, ab omnibus operam dari videam, ut optimis studiis quisque pro virili sua consulat Et alius quidem incognita adhuc Latinis auribus é Graeco uertit, alius indocte uel perperam uersa castigat aut elimat, Alius Latinos autores iniuria temporu[m] deprauatos veterum collatione exemplarium restituit, aut obscuros explicat, Ego sané ne prorsus sim
 10 asymbolus, operaepraecium putavi, si Tertulliani locubrationes in publicum emitterem auctoris non minus vetusti quam insignis, quibus iam per tot secula studiosi sacraru[m] literarum caruerunt. Atque cum dispicerem cui nam tam praeclara monimenta consecrari deberent, in primis tu dignus mihi visus es, cui scriptor antiquissimus tanquam optimo patrono dicaretur. Nam ea es eruditione et opimaru[m] disciplinaru[m] peritia praeditus, et ys perspicacissimi
 15 ingeny dotibus polles, eaque vitae sanctimonia com[m]endaris, ut auctor eruditissimus, acutissimus, feruensque Christianae pietatis affertor, libenter in finum tuum convolet, nimirum ut ipsum adversus morosos quosda[m] qui perinde veteribus ac novis offenduntur, tuo patrocinio defendas. Nec vero patitur epistolaris angustia, ut virtutes tuas hic depraedicem, quas non solum Moravia suspicit, sed et tota Germania admiratur, neque enim latere potest
 20 virtus. Volumen illae non exiguu[m] desiderent.

Quamquam has C. Ursinus Velius vir cum ob morum gravitatem, tum ob insignem literaturam non immerito tibi charus, quem utriusque linguae exornat peritia, felicissimum in pangendis carminibus, in oratione soluta admirabile, et Huttenus equestris ordinis apud Germanos ingens ornamentu[m], ac Joachimus Vadianus, et clarissimus vir Ianus Dubravius quo tu nunc a
 25 consily uteris, iam pridem dignissimis aeternorum monumentorum praeconys immortalitati consecraverunt. Meretur id eximia liberalitas tua, quam sic in viros doctos exerces, ut veteris illius Mecoenatis laudem omnium calculis proxime tibi vendicaris. Suffecerit aut vel hoc unum inco[m]parabilis prudentiae probitatisq[ue], tuae evidentissimu[m] argumentu[m], quod inclytus Hungariae rex Ludovicus in maximis regni negocys tuum plerumque exquirat
 30 consilium, et in aulam suam huius rei gratia saepe te evocat. Quid ni aute[m] id faceter filius, cuius pater egregiam Turzonum fidem ac prudentiam iam olim exploratam habuit, et beneficys non contemnendis liberaliter exornavit, sed cupis fortassis audire quo nam pacto Tertulliani lucubrationes ad me pervenerint.

Audi, rem paucis explicabo. Prosequeremur anno superiori exemium illum civilis prudentiae,
 35 et optimarum literarum antistitem Vdalricum Zasium, cum sodalitatis literariae salutandae gratia Selecstadium venisset, Colmariam usque quo cum venissemus, insignem illum bonoru[m] studioru[m] fautorem Dn. Jacobu[m] Zimmermannu[m] illic Decanum adivimus. In cuius bibliotheca libris exquisitissimis instructa, forte vetustum quendam codicem arripui, nonnulla Tertulliani continentem opuscula, quem is ex Paterniaco Transiurano coenobio
 40 com[m]odu[m] attulerat.

⁶²⁸ A közlés az App. H. 156. számú nyomtatványról készült. (TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *Opera*, Ed. Beatus RHENANUS, Bázél, Iohannes Frobenius, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.)

A Thurzó család tagjairól szóló epigrammák a *Pannoniae luctus* (1544) című antológiából.⁶²⁹

Alexio Tursoni eiusque familiae

Jo[h]an[nes] Langus

Hoc tibi Tursonum posuit commune sepulchrum⁶³⁰
 Gens vetus et terris incluta Pannoniis.
 Hic comes est Janus, Soliensi providus arcis
 Qui Cremnicensi praefuit et Camerae.
 Divitiis foelix, regumque favore suorum,
 Natorum foelix sed mage quinque pater.
 Munera post illum gessit quoque tanta Georgius,
 Et sobolem genti pignora multa dedit.
 Janum praefecit vicina Silesia sacris,
 Quae talem vellet nunc quoque Pontificem.
 Porro Stanislaus Moravus Episcopus aedes
 Divorum rexit lustra novena sacras.
 Pontifices laetus sacris operarier istos
 Ante aras una vidit in aede pater.
 Jano sed minimo Barone Silesia gaudet,
 Qua piscosa suo limite Plesna iacet.
 At Comes Hungaricam servavit Alexius oram,
 In Patriam mira dexteritate suam.
 Atque suae genti decus immortale paravit,
 Quod tenuit Summo regis honore locum.
 Hei mihi (posteritas iacturam sentiet istam)
 Praesidii quantum perdidit Hungaria.
 Ut Iacob imponi proprio Josephque sepulchro⁶³¹
 Mandavit Cineres Patris ad Ossa suos:
 Sic se crudeli fatorum Lege peremptum,
 In tumulum chari iussit humare patris.
 Hic sita cum genitore simul primaeva puella,
 Ursula, quam Parcae mox rapuere malae.
 Ex Magdalena dilecta Coniuge Zekel,
 Filiolas liquit post sua fata duas.
 Matri persimiles forma, virtute, pudore,
 Quae simul antiqua stirpe creata foret.
 Vel pater hanc potuit satis illustrare Jacobus,
 Corvini qui Dux regis ad arma fuit.

⁶²⁹ A szövegközlés a Wespzprémi István kiadása alapján készült: *Pannoniae luctus quo principium aliquot et insignium virorum mortes, alique funestri cacus deplorantur*, kiad. WESPZPRÉMI István, Pozsony, Simon Petrus Weber Nyomdája, 1799.

⁶³⁰ Thurzó Elek leszármazottjainak és a későbbi Thurzóknak is temetkezési helyéül szolgált a lőcsei Szent Jakab templom. Művészettörténeti szempontból is kiemelkedik Thurzó Elek fehér márványból készült sírköve, amelyet özvegye Ormosdi Székely Magdolna készíttetett. A legújabb kutatások szerint a Krisztus feszületénél térdelő Thurzó Eleket feleségével és lányaival ábrázoló sírkő Augsburgból származik, a délnémet Loy Hering reneszánsz szobrászművész alkotása.

⁶³¹ Móz I, 37,35. „Sírva megyek fiamhoz a sírba.”

Illa viro, Gentique suae haec monumenta locavit,
Et functo summum praestitit officium.+

Eidem

Valent[ius] Ecchius

Ne pars ulla mali, qua torqueremur, abesset,
En rapit in luctus nos quoque Thurso novos.
Intempestive hunc fati inclementia nobis
Eripuit clarum dexteritate virum.
Quem tristes merito cuncti lugemus ademptum,
Namque amissa in eo sunt bona multa viro.
Consilio illius stetit haec respublica nostra
Hactenus aegra licet, sed stetit ipsa tamen.
Nunc sublato illo respectant cuncta ruinam,
Heu quantum nobis imminet exitium.
Hinc civile odium, rabies hinc Turcica turbant
Omnia, sic misere patria chara perit.
At Thurso vita dignus meliore, solutus
Jam curis patria vivit in aetherea.

Idem

Hic sua Thurso potens patriae pater ossa reliquit,
Cum peteret superi patria tecta poli.

Joanni Thursoni Patri

Geor[gius] Logus

Dives opum, dives sobole, et virtute beatus,
Natorum Senior Thurso superstes erat.
Post obitum at longe ditissimus est, quod in alto
Hospitio coeli divitis ipse habitat.

Eidem

Geor[gius] Log[us]

Thurso opibus senior sobole et virtute beatus,
Hoc volui, ne sis nescius, hic situs est.

Joanni Thursoni, Episcopo Vratislaviensi

Geor[gius] Log[us]

Thursonis cineres magni, et mortalia membra
Iste habet, et sacri principis ossa, locus.
Pro meritis superum sedes, coelumque beatum
Mens habet, immenso vivit in orbe decus.

Eidem

Geor[gius] Log[us]

Hic situs est Thurzo magnus, quis coetera nescit?
Hunc volui, ut scires, et venerere locum.

Eidem

Jo[h]an[nes] Lang[us]

Tun' hic Jane situs niveo sub marmore Thurso?
Hic ne tenet cineres urna beata tuos?
Nempe iacent tecum pietas insignis, et ipse
Sincerae sanctus relligionis honos.
Hunc una tecum roseus candorque pudorque,
Et subiit sacrum cana fides tumulum,
An potius sedes tecum petiere deorum?
Amplius hic illis cum loca nulla forent.
Sic est ossa modo tua sunt hic Jane relictas,
Claraque virtuti debita fama tuae.

Stanislao Thursoni, Episcopo Olomuncensi

Jo[h]an[nes] Lang[us]

Thurso Stanislaus non isto marmore solus,
Ipsa sed et virtus contumulata iacet.
Dotibus usque adeo divinitus omnibus ille
Atque bonis animi praeditus unus erat.
Nemo magis fovit doctos doctissimus ipse,
Non illis quisquam munera plura dedit.
Justitiam moderans aequoque bonoque colebat,
Recta Christigenam relligione fidem.
Ergo Deo charus, charus mortalibus idem,
Exegit vitae tempora iusta suae.

Dignus Moravae qui fidus Episcopus orae,
 Sacro praefuerit munere lustra novem.
 Et quem carminibus memorent sacra turba, poëtae,
 Et cuius laudes fama perennet anus,
 Tum qui coelesti cum Christo vivat in aula,
 Ut sint tam sancto proemia digna viro.

Eidem

Geor[gius] Log[us]

Pastorem si armenta suum custode perempto
 Fleverunt teneras imbre rigante genas.
 Ulla unquam abstactos moerens deflevit in umbra
 Populea foetus si Philomela suos.
 Heu pietas, heu cana fides, et conscia recti
 Pectora, et heu veri conscia corda sibi.
 Thursonem deflete pium, deflete gementes,
 Quos Albis, Moravi quos gelida unda rigat,
 Vere hic Pastor erat vester, custosque, paterque,
 Relligione pia, pectore, amore, fide.
 Rursus si quem unquam deflevit Aonius grex,
 Et Musae, et Charites, et studiosa cohors.
 Nunc opus est lachrymis, Augusti hic tempora vobis,
 Hetruscique equitis Aurea Secla dabat.
 Sed satis indultum est lachrymis, affectibus atque
 Humanis, fletus ponite quaeso pios.
 Moribus his coelum patuit, sacer aethere in alto
 Cum superis Nectar nam modo Turso bibit.
 Aspicite in solio positum stellantis olympi,
 Ut pia et hunc vestri nunc quoque cura tenet.

CARMINA SEPULCHRALIA⁶³²

super funus

spectabilis et magnifici comitis ac Domino Domino Christophori Thurzo de Betlenfalva Co[mi]t[a]tus Scepusiensis perpetui, ejusdemque et Sarosiensis Comitatum supremi comitis, liberi baronis arcium Szepes, Baymocz, Sempthe, Galgocz et Themetwin d[omi]ni in Richno, equitis aurati ac Sacrat[issi]mae Caesareae Regiae[ue] Ma[ies]t[is] cubicularii Anno a Christo nato 1614 die 7. Aprilis aetatis 31⁶³³ demortui et die 26. Maii Leutschoviae metropoli gepidarum in magna frequentia magnatum baronum et nobilium honorifice sepulti.

Conscripta et consecrata ejusdem memoriae et virtutibus per M[agistrum] Stephanum Xylandrum Leutschowiensem Ecclesiae Varaliensis pastorem et 24. Regalium seniore.

Leutschoviae

Typis Jacobi Klőz expressum.

Spectabili et Magnifico Domino Domino Stanislao Thurzo de Bethlenfalva Terrae Scepusiensis Perpetuo Comiti, Libero Baroni Arcium Szepes, Baymotz, Sempthe, Galgocz et Themetwin Domino in Richno. S[acrae] C[aesarea] R[egiae]q[ue] Ma[ies]t[is] Consiliario et Cubiculario D[omi]no et Mecaenati suspiciendo gratiam et pacem a Domino precatur.

Spectabilis et Magnifice Comes ac Domine Domine et Mecaenas mihi suspicende. Pelopidae Thebanorum duci clarissimo socii pro quibus ceciderat Marco vero Marcello⁶³⁴ Consuli Romano non minus progenie, quam rebus pro libertate patriae gestis celeberrimo hostes, a quibus interfectus fuerat funus fecisse Plutarchus in Marco Marcello com[m]emorat.⁶³⁵

Circumventus enim ad Venusiam ab Annibalis Militibus in insidiis collocatis et occisus Marcellus obstupuit Annibal, atq[ue] annulo ejus ablato corpus eximie ornatum et cultum honorifice cremavit. Reliquias in argenteam conditas urnam injecta aurea corona remisit ad Marcelli filium, qui parentem, ut refert Livius, magnifico funere efferri curavit.⁶³⁶ Fortunatu[m] autem illud esse, si a sociis et amicis, ideoq[ue] optandum at excellentius praestantiusq[ue], si ab hoste quis sepeliatur, idem author est Plutarchus. Illic enim inquit

⁶³² A forrásközlés megjelent :SZŐKE 2015, 326–334.

⁶³³ Sárospataki kéziratban ezen a helyen még: „Scepusii”

⁶³⁴ Margón: „Diversitas sepulcrarum apud gentiles”

⁶³⁵ PLUTARKHOSZ 2005, 43.

⁶³⁶ Titus LIVIUS, *Ab urbe condita libri*, XXVII, 28.

com[m]odum potius et fructus, quam virtus diligitur, hic vero inimicitia virtutem infestam honorat, eidemque gratiam debitam rependit.

Ego vero Sp[ectabilis] et Mag[ni]f[i]ce Comes fortunatum esse judico illum, qui rerum⁶³⁷ praeclare gestarum laude, suisque virtutibus clarior factus in pace et inter amicorum preces atq[ue] suspiria moritur fortunatiorem, imo fortunatissimum, qui in vera agnitione [Chris]ti actum vitae suae ultim[u]m claudit, ejusdem verbo et merito sese consolatur, fidem capiti et cordi supponit. Longe enim beator hic ipso Platone, qui cum moreretur Sophronis Sententiarum Scriptoris libros capiti supponi mandavit.⁶³⁸ Nam teste Lactantio Firmiano libr[o] 3. Divina[rum] Institutionum: si vita in Dei religione transacta malum non est, quia translatio⁶³⁹ est ad im[m]ortalitatem, si aliter malum sit, necesse est quoniam ad aeterna supplicia transmittit.⁶⁴⁰ Et S[ancti] Joannis Apocal[ypsis] 14. beatos praedicat istos, qui in D[omi]no moriuntur.⁶⁴¹ Eamq[ue] ob causam ita demortuos merito honesta prosequimur sepultura, ut laudabilibus eorum virtutibus debitam gratiam reponamus.

Horum in numero cum iure optimo censendus sit sp[ectab]i[li]s et m[a]g[ni]f[i]cus comes ac Dominus Dominus [Christo]phorus Thurzo Sp[ectab]i[li]s M[agnifici] V[estri] frater carissimus beatae recordationis, qui nuper iter suum, quod ut caeterorum quoq[ue] hominum nunquam sine exitu teste Seneca in Ep[isto]lis, et in ipso aetatis flore annos tantum natus triginta et unum absolvit de cuius obitu illud poetae recte usurpare possumus:

Si numeres annos, juvenis discessit, at aetas
Non numerosa facit, sed benefacta senem.⁶⁴²

Ego equidem pro mea parte cum viderem Sp[ectab]i[li]em M[agnificum] V[estrum] in honorificia, imo in magnificia sepultura facienda occupatissimam, eandem quoq[ue] condecorare volui ea ratione, qua talentum mihi divinitus concessum patiebatur, nempe carmine sepulchrali. In quo praeter illa, quae fuerit consolatio d[omi]ni comitis desperate decumbentis, quaeq[ue] e[ss]e debeat omnium christianorum aliquando feliciter mori cupientium, de morte ipsius beata aliquid agitur, deinde de virtutibus et rebus praeclare gestis brevissima narratio instituitur, quae nullo unquam tempore sunt inter moritura.

Pro fragili enim et ficulnea hac vita vitam sibi triplicem comparavit: aeviternam unam, ubi cum Deo, angelis, caeterisq[ue] coelitibus nunc laetatur, im[m]unis laborum, curarum, morborum, ubi extra teli jactum omnia tutus videt, nec universum⁶⁴³ terrarum orbem cum

⁶³⁷ Margón: „Apud Christianos”

⁶³⁸ Xylander által idézett anekdota előfordul még többek között Valerius Maximusnál (*Facta et dicta memorabilia* 8,7.3) és Quintilianusnál (*Institutio oratoria* 1,10,17). Újkori felhasználói között például Vossiusnál: „Nec aetate his Platonis erga Sophronem ardor deferbuit. Nam semper iis indormiebat, imo etiam cum moreretur capiti suppositos habuisse traditum est” (*Poeticarum Institutionum Libri Tres*, II, 33,4).

⁶³⁹ A sárospataki kéziratban: „transactio”

⁶⁴⁰ Lucius Caecilius Firmianus LACTANTIUS, *Divinae institutiones*, III, 18,1.

⁶⁴¹ Jel, 14,13.

⁶⁴² Az ókori toposz egyik újkori felhasználója volt Franciscus Thorius / François De Thoor (1525–1601). Költőtársának, Petrus Lotchiusnak / Peter Lotznak (1528–1560) búcsúversében megtalálható a Xylander által idézet verssor. BUDIK 1828, 223.

⁶⁴³ Margón: „Dominus Comes mortuus triplicite vivit”, alatta: „1. In coelis”

vitae illius coelestis punctulo minimo permutare desiderat. Alteram qua vivit in orbe virtutibus suis, ut dixi et beneficiis in ecclesiam quae fama nunquam obliterabit illustris factus. Nam ut psalmus 112 promittit:⁶⁴⁴ in memoria aeterna erit justus.⁶⁴⁵ Magnam enim a centum jam annis ab Uladislao et Lodovico Regibus Hungariae inchoando Thurzonum familia hoc nomine laudem meruit, Georgius⁶⁴⁶ praesertim Camerae Regiae praefectus et Stanislaus princeps et ep[iscop]us Olomucensis testibus Joanne Sambuco in appendice Bonfinj et Beato Rhenano praefatione in Tertullianum: Qui reges, verbis authorum utor, egregiam Thurzorum fidem ac prudentiam jam olim exploratam habuerunt, et beneficys non contemnendis liberaliter exornarunt, quorum virtutes Moravia suspexit, Germania admirata est, imo Ursinus Velius, Huttenus Eques Germanus, Joachimus Vadianus et Janus Dubravius poetae et historici clarissimi aeternorum monumentorum praeconiis im[m]ortalitati consecrarunt.

Non vero olim tantum hoc ipsum familia vestra meruit, verum etiam apud reges et imperatores subsequentes retinuit et huiusq[ue] illibate custodivit et conservavit. Tertia deniq[ue] vita vivit in Sp[ectab]l[i]lis M[agnifice] V[estre] utpote fratris sui clarissimi vita, vivit in illustri familia et cognomento Thurzoniano. Vitam hanc triplicem inquam vivit,⁶⁴⁷ ab omnibus me hercule exoptandam, ipsi nequitam invidendam.

Hunc autem meum qualemcunq[ue] laborem poeticum Sp[ectab]l[i]li M[agnifico] V[est]ro] dedicare volui, ut tanquam sub Herculis clypeo tutus esse possit. In quo Homerus Iliados⁶⁴⁸ libr[o] 18 musas depictas fuisse scribit, indicare volens musas protectione principum et magnatum opus habere.

Deinde propter beneficia et ab illustri familia vestra et a demortuo d[omi]no comite in me collata, quae si tacerem, ingratitude mihi notam inurerem. Accedit et hoc, quia ex ejusdem demortui d[omi]ni comitis ore et relatione pleraq[ue] habeo accepta, quae de rebus gestis alio fateor praecone dignis conscripsi, tandem quia eidem decumbenti adfui et tanquam alter medicus animae ex verbo Dei consolationes suggessi, imo in absentia r[eve]re[n]di viri d[omi]ni Joannis Mihalyko⁶⁴⁹ concionatoris aulici sacramentum caenae d[omi]nicae viaticum ad aeternam vitam saluberrimum, pharmacum et cibum im[m]ortalitatis, ut patres loquuntur, eidem porrexī εὐδανακίας hujus magnatis inter caeteros spectator et testis oculatus existens.⁶⁵⁰

Quem ut S[pectab]l[i]lis M[agnifice] V[estre] benevolo excipiat vultu meq[ue] favore prosequi porro non desistat, submisce rogo. Clementissimus Deus V[estre] S[pectabili]

⁶⁴⁴ Helyesen ez a 111-es zsoltár. „Dicsőség és méltóság az ő cselekedete és igazsága megmarad mindvégig.” Zsolt, 111,3.

⁶⁴⁵ Margón: „2. In virtutibus”

⁶⁴⁶ Margón: „Thurzonum familia”

⁶⁴⁷ Margón: „3. In familia”

⁶⁴⁸ Margón: „Causae dedicationis”

⁶⁴⁹ Mihálykó János evangélikus lelkész Eperjesen született. 1593-ban rövid ideig a wittenbergi egyetemre is beiratkozott. 1613-tól Szepes várában a Thurzó-család, később Murányban a Széchy-család lelkésze volt. Az örök életről evangélikus elmélkedést fordított németből, illetve imádságos könyvecskét adott ki ez utóbbit a Thurzók támogatásával.

⁶⁵⁰ Margón: „Conclusio”

M[agnifice] suo saruto spiritu una cum vidua maestissima Susanna Erdődyana consoletur et residuum familiae vestrae conservet, atq[ue] in mille generationes multiplicet cui S[pectabili] V[estre] M[agnifice] com[m]itto. Datae Warallii die 20. Maii Anno 1614. Quo ipso anno circa medium Aprilis⁶⁵¹ prope pagos Andrejova et Czarna dimidio milliari a libera regia[ue] ci[vi]t[a]te Bartphensi situs, magna pars montis cuiusdam terrae motu et horribili hiatu absorpta perruptis petris durissimis, arboribusq[ue] altissimis inversis, ut apices tantum et radices arborum in profundo non sine capitis vertigine conspiciant[ur]. Pars montis collapsa rivulum pagos alluentem obstruxit congestis aquis, sed post dies aliquot incolis metu inundationis fugientibus disrupta, ut Ossa et Olympus in Thessalia.⁶⁵² Scissura ista et hiatus quemadmodum ex fide dignis accepi, qui die Philippi et Jacobi Bartpha ad contemplan- dum locum egressi a plaga septentrionali ad orientalem ad mille in longitudine in latitudine ad 200 passus geometricos circiter sese extendit. Aliqui rupturam istam prodigiosam ex imprecationibus ruthenorum de monte altercantium factam arbitrantur: Deus enim non irridetur.

Ego vero omen sube[ss]e auguror permotus exemplorum ante actorum observatione imprimis Anni 1443 de quo Funecius⁶⁵³ in Chronol[ogia] et Com[m]entariis⁶⁵⁴ consulatur. Plinius quoq[ue] libro 2 cap. 84. scribit:⁶⁵⁵ nunquam urbem Romam septicollem tremuisse, ut non futuri eventus alicuius id praenuncium esset.

S[pectabilis] V[estri] M[agnifici]

humilis servitor M[agister] Stephanus Xylander.

⁶⁵¹ Margón: „Ingrata novitas”

⁶⁵² Az Ossa és Olympus csúcsáig értő áradat antikvitásból eredő leírása Janus Pannonius *Árvíz* című versében is olvasható („Azt sem látni, hol is volt egyszer domb, falu, fák, csak / tengert látni, a víz jeltelen arculatát / Peneus is nyilván így tört rá Emathiára, / hogy csak az Ossa s Olymp orma maradt szabadon.”)

⁶⁵³ Johann Funck (1518–1566), lutheránus teológus.

⁶⁵⁴ *Chronologia ab orbe condito* I–III. (Nürnberg–Königsberg–Wittenberg, 1545–1578).

⁶⁵⁵ „Sed Pythagoras interdum et musica ratione appellat quantum absit a terra luna, ab ea ad Mercurium dimidium spatii et ab eo ad Veneris, a quo ad solem sescuplum, a sole ad Martem tonum [id est quantum ad lunam a terra], ab eo ad Iovem dimidium et ab eo ad Saturni, et inde sescuplum ad signiferum; ita septem tonis effici quam *dia paswn armonian* hoc est universitatem concentus, in ea Saturnum Dorio moveri phthongo, Iovem Phrygio et in reliquis similia, iucunda magis quam necessaria subtilitate.” PLINIUS, *Historia naturalis*, II, 84.

Carmina Sepulchralia
in obitum
illustris et mag[ni]fi[ci] c[omit]is ac
D[omini] D[omini] Christophori Thurzo de Bethlenfalva

I. Mors beata

Ille meus quondam studiorum heu fata patronus⁶⁵⁶
 Regulus in Saaros, Scepusiiq[ue] comes
 Ille baro, recti custos, imitator honesti
 Quales prisca viros, famaq[ue] novit anus
 Ille auratus eques et magnae robore mentis
 Olim subiuxus Marte etiam arte potens
 Destituit primos virides Christiferus⁶⁵⁷ annos
 Unica sex lustris addita messis erat
 Namq[ue] omnes, qui mortales has carpimus⁶⁵⁸ auras,⁶⁵⁹
 Semper ad interitum turba parata sumus
 Nil aurum, nil pompa valet, nil sanguis avorum
 Excipe virtutem, caetera mortis erunt
 Nil artes herbaeq[ue] valent, succiq[ue] potentes
 Vivimus, exacto tempore fata vocant
 Cumq[ue] manu assiduae rapiamur mortis avarae⁶⁶⁰
 Mox alii subeunt, qui loca nostra petunt
 Sed licet occubuit, t[amen] haud jacet inclyta Virtus
 Quam Mars in vita vivere morte facit
 Ad stygias autem Thurzo hic ne pergeret umbras
 Parcarum premeret cum scelerata manus
 Mox Christum arripiens clypei vice, spicula mortis
 Et superat Stygii tela cruenta ducis
 Per mare qui Christum tulerint, hos per mare mortis
 Ipse feret, ferri si cupis, ergo feras
 Non meritis fretus propriis pater optime dixit
 Hasce preces vultus fundimus ante tuos
 Sed tibi quod patriam clementia plurrima mentem
 Tangit, in hanc solam stat mea iuxta fides
 Per te, per Dominum casta de virgine natum
 Excipe submissas molliter aure preces
 Omne adeo crimen tua lex condemnat et ipsam
 Naturam, quae nos non sinit esse bonos
 Omne etiam in crimen justa succenderis ira
 Nec citra poenam est ulla remissa lues
 Iustitiam rigidam tamen indulgentia mitis
 Vincat et hic ira mixtus abundet amor
 Et poena a nobis in natum versa recedat

⁶⁵⁶ Margón: „Fragilitas nostra”

⁶⁵⁷ Xylander nyelvi játéka: Christiferus – Christophorus

⁶⁵⁸ A sárospataki kéziratban: „Capimus”

⁶⁵⁹ Margón: „Ratio”

⁶⁶⁰ Margón: „Consolatio nostra”

Nam caro nato carior hostis eram
 Dixit et obtinuit veniam, caeliq[ue] monarcha
 Mox ipsum aeternas iussit adire domos
 Nulla ubi praecipiti voluuntur secula cursu,
 Nec rapit occiduum nox tenebrosa diem.
 Nullum ubi morborum genus est, ubi nulla fatigat
 Cura animos, sancti nil ubi triste timent
 Sed pax alma tenet regnum, dulcisq[ue] voluptas
 Laetitia et dempto fine perennis adest.
 His tu sum[m]e parens, qui mortis jura gubernas
 Fac nos perpetuo tempore posse frui.

II. Res gestae et sepultura

Quas tua adiit Thurzo Illustrissime terras
 Gloria? Christophorum quae tacitura dies?
 Laeta novum mundo natura faventibus astris
 Addidit in lucem te veniente decus
 Pegasidum ductu iuvenili strenuus aevo
 Tinxisti studys pectora prompta tuis
 Slesiacis fama jacet urbs celeberrima terris
 Vratslavii illa ducis nobile fertur opus
 Altera sed caput Alsaciae est argentea dicta
 Hospitium musis, quae tribuere tuis
 His ita gustatis, rerumq[ue] potitus haberis
 In patriam pietas te trahit inq[ue] Deum
 Nec frustra, nam rursus amat te caesar et ipsa
 Patria moxq[ue] dedit praemia digna Deus
 Pannona te venerata ferox gens, norat et Ister
 Quid tibi virtutis justitiaeque foret
 Mollisti in nata leges bonitate severas,
 Sontibus infestus supplicibusq[ue] bonus
 Ingenio celeri rexisti instantia fata
 Et mox consilium resq[ue] locusq[ue] dabant
 Hinc tibi cum dignus, cumq[ue] acceptissimus esses
 Erdódy natam junxit amore suam
 Et licet exstiteris⁶⁶¹ fidei desertor et hostis
 Humana fingens pro ratione Deos
 Attamen inspiciens tenebras te poenitet acti
 Christi ideo amplexus lucida verba, redis
 Hostibus haud tergo, sed forti pectore notus
 Agminaq[ue] educens agminis instar eras
 Invidiae stimulis, regniq[ue] cupidine coecus
 Cum D[uce] Lippaio rusticus arma capit
 Scepusiumq[ue] petens numeroso milite castrum
 Conseruit saeva proelia dura manu
 Isthic adversi fractus certamine Martis
 Reflexit profugum mox sine laude pedem

⁶⁶¹ A sárospataki kéziratban: „extiteris”

Bohemicus quantum nostro sit milite miles
 Inferior sensit Praga subacta manu
 Tunc ubi Mathiae sceptrum et tradenda corona
 Pars fuerat belli credita magna tibi
 Cum patriam incessit belli discordia nutrix
 Dissuades rabida sum[m]ere tela manu
 Sincere peragi curasti iura sacrorum
 Indixti leges cum pietate bonas
 Praecipue Christi servos complexus honore
 Plantasti augustae relligionis opus
 Te fateor poterant revocare Machaonis artes
 Foedere qui sacro tunc tibi iunctus erat,
 Tantus at affluxit morbi lethalis acervus
 Vincere quem medicae non potuere manus
 Scilicet haud voluit producere tempora numen
 Nec licuit fixum transiliisse diem
 Amisso tristes conventus praeside lugent
 Moesta suum deflet subdita turba patrem
 Stanislai Leutschoviam cura translata, dolentes
 Hoc tua sub tumulo clarissimus ossa, Vale

Patrono incomparabili amari
 doloris plenus conscripsit et apposuit
 M[agister] Steph[anus] Xylander Eccl[esiae] Waral[iensis] Pastor.

III. Epigram[m]a ex altera parte vexilli,
 ubi D[omi]ni comitis imago⁶⁶² [Chris]tum crucifixum
 adorantis conspicitur.

Mors scelerum poena est, eademq[ue] est maxima merces
 Namq[ue] mali finis principiumq[e] boni est.
 Gratia Christe tibi, quod mortem morte tulisti
 Quodq[ue] tua vita est reddita vita mihi
 Quod miseram hanc vitam mutasti morte beata
 Vita fuit funus, mors mihi foenus erit.

Translatum in vernaculum sermonem
 eodem authore

Der Todt die Sündt des Menschen strafft
 Der Todt ein grossen nutzen schafft
 Denn er des bösen macht ein endt
 Und alles guts in uns anfengt
 Herr Christe dir ich dancken kan
 Dass due den Todt hast abgethan
 Und durch das kreftig leben dein
 Mir widerbracht das Leben mein

⁶⁶² A szó Wagner Károly másolatában utólagos beírás.

Auch dises Lebens bitterkeit
 Verwandelt hast in ewige freudt
 Ob gleich ein leich ich worden bin
 So ist doch sterben mein gewin.

ISAACUS ABRAHAMIDES VERSE THURZÓ GYÖRGYHÖZ (1608. JANUÁR 3.)⁶⁶³

5 Cresce, vire, flore, luce claresce, refulge,
 Sole (nec invideo) clarior esse velis,
 At virtute tua: quod enim fecere Parentes
 Majoresque prius, vix ea nostra puto
 HEROUM MATER VIRTUS heroica gignit,
 pectora et heroas dat generosa viros.
 10 Cui propria virtute igitur (me iudice) crevit
 Ampliis et illustris soliis is esse potest.
 Fallitur e contra, titulos qui clade SUORUM
 Creavit et indigno Marte vel arte decus:
 Flagitis simile est, civili sanguine quisquis
 15 Nomina perjuriis Principe digna rapit⁶⁶⁴
 Qui volet, his crescat (per me licet) artibus: arma
 THURSONUM NON EST FLAGITIOSA SEGNI.

PONIKÉNUSZ JÁNOS VERSE THURZÓ GYÖRGYHÖZ (1613)

Bytscha palatino, Matthia rege Vienna,
 Haec domino gaudet, gaudet et illa suo.
 Hungarus est alter, princeps dux Austriacus alter,
 Hungariae bonus et fidus uterque parens.
 Dii tantos servate duces, maneatque per avum
 Florens Austriadum, Thurzonidumque domus,
 Hungaria ut laetos celebret pacata triumphos,
 Aonios Marti jungat et ipsa choros.
 Iam coniuratas sternat Deus ipse catervas,
 Regalesque regant prospera tela manus.
 Rex, Prorex, quovis referant ex hoste tropheae,
 DESINAT AERA. GENS AUREA REGNET. AMEN.⁶⁶⁵

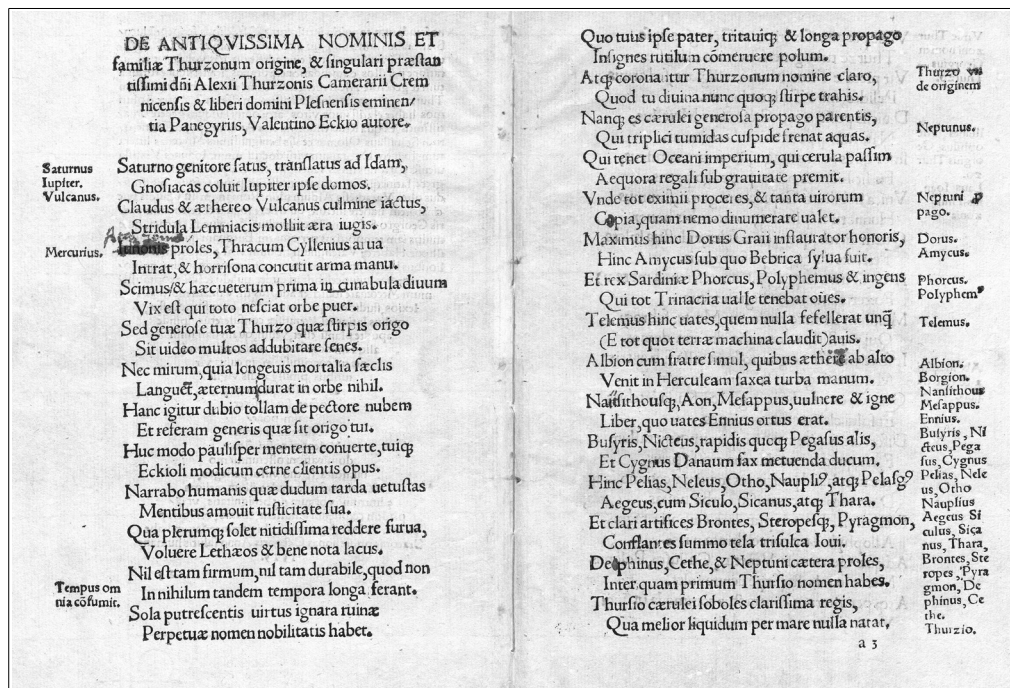
⁶⁶³ Abrahamides Izsák levelei Thurzó Györgyhöz, Thurzovska korespondencia 1541–1626, Štátny archív v Bytči (Biccsei Állami Levéltár, Biccse).

⁶⁶⁴ Abrahamides e helyhez fűzött megjegyzése: „vel loco hujus: scepra illegitimus seditiosus adit. vel seditiosa.”

⁶⁶⁵ A verset az árvai levéltár anyagából közli Ila Bálint. ILA 1934. 109–110.

Mellékletek

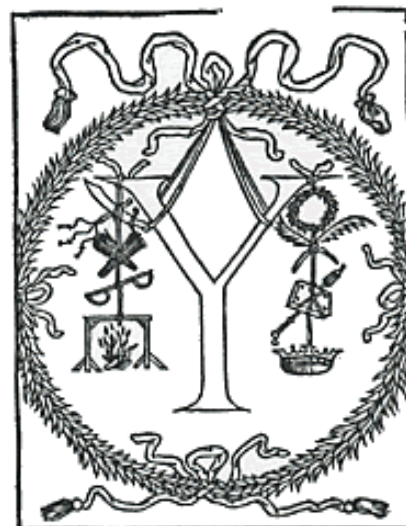

Valentin Eck: De antiquissima nominis et familia Thurzonum origine (1519, Krakko)
Krakkói példány

Geofroy Tory: Champ Fleury
(Párizs, 1529): Y-ábrázolás az Isteni színjátékból
származó dantei attribútumokkal

Inuidia,
Superbia,
Libido,

Geofroy Tory: Champ Fleury
(Párizs, 1529): Y-ábrázolás
az érdem és a büntetés attribútumaival

„Augsburgi” Thurzó György és felesége Fugger Anna családi címereikkel
a Fugger-Ehrenbuch lapjain (Ehrenbuch, II, 63)

Der Edel vnd Vest Herr Georg Turtzo von Betlahemsdorf Königlicher wirdin zu Hungern kamerg-
raf / auf der Cremnitz in dem Konigreich Hungern,
welcher nach Augspurg gewonet / vnd mit Herren
Vlrichen fuggers eeliche tochter Anno 1497 hochzeit
gehabt / mit welcher Er funf kinder Eeliche ertze-
uget hat. Stirbt Anno 1521.

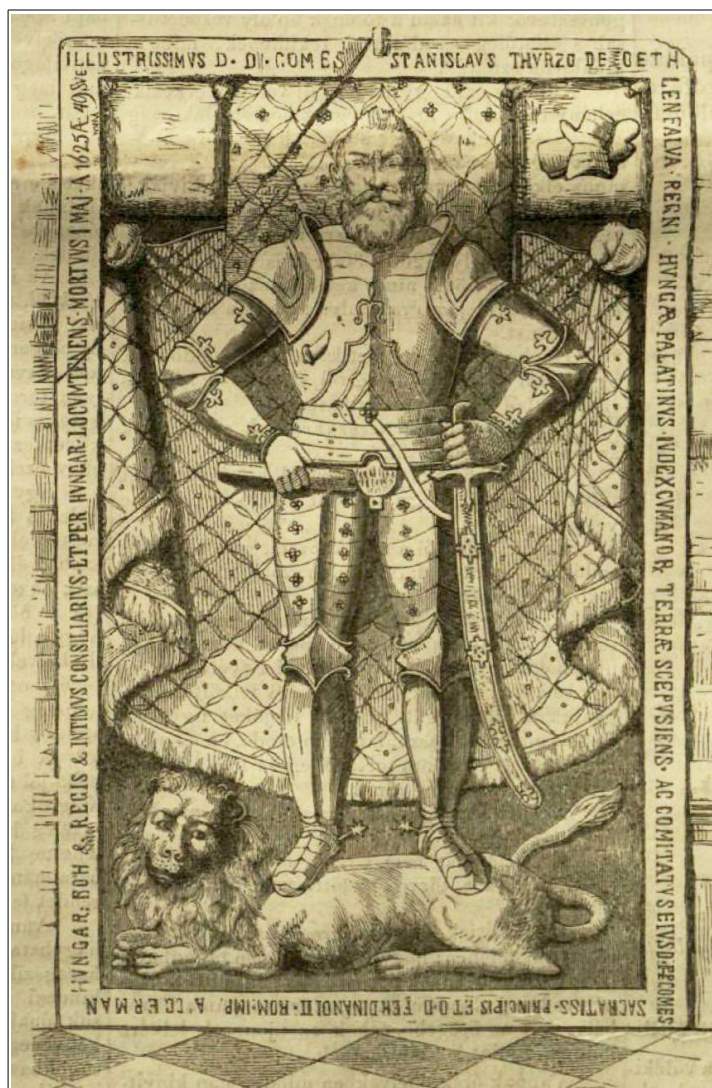
Fraw Anna fuggerin, Herren Vlrichen fuggers ee-
liche tochter / vnd des Edlen vnd Vesten herren /
Georgen Turtzo Eelicher gemahel Stirbt / A[nn]o.
1535.

*Fugger Raymund és felesége Thurzó Katalin családi címereikkel
a Fugger-Ehrenbuch lapjain (Ehrenbuch, II, 80)*

Der Wolgeboren herr Raymundus fugger / herren
Georgen fuggers anderes Eelicher Sone / welcher
13. kinder eelichen ertzeuget hat, / wie sie dann an
seinem ort in disem Buch / gesehenn werdenn.

fraw Katherina Turtzinin, Herren Hansen / Turtzo
von Betlahemdsdorf eeliche Tochter / herren Raimun-
den fuggers eelicher gemahel.

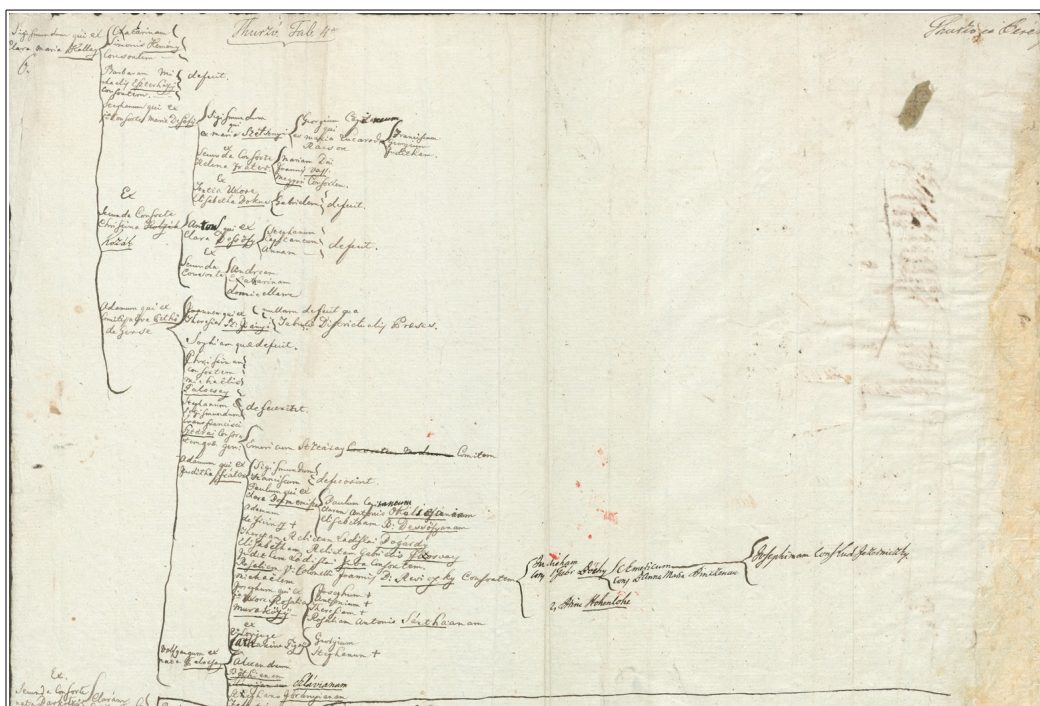
Myskovszky Viktor: Thurzó Szaniszló síremléke a lőcsei Szent Jakab templomban
(Vasárnapi Újság, 1867. július 28)

A saját készítésű rajz jobb felső sarkában a bányászkesztyűk láthatóak.

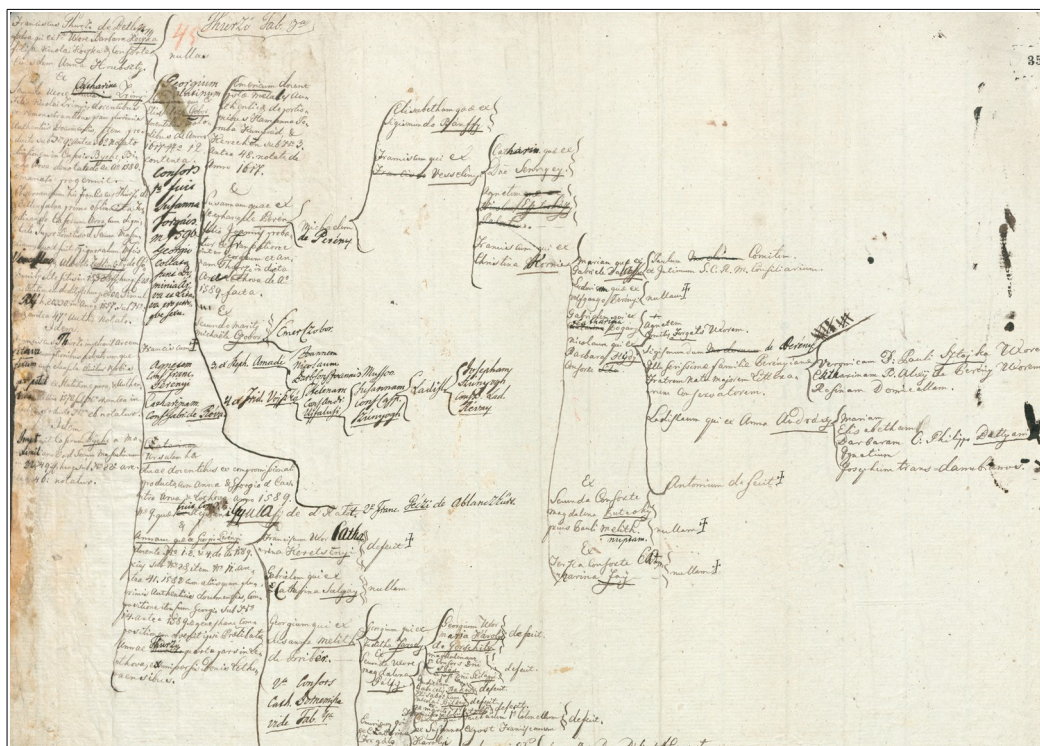
1608. 5. 22.
 Splendens ac Magna Simb. munda ante
 Iphigeniam aliquot tenent me. Imaginē
 Illū dū Conitō. Cuius ego (Catholici)
 ad illū quod ex Colone deservitū est
 pro dextro dextro. Sic ad dextorem mūdo,
 dūco legentem
 Comes Georgius Thurzo ad dextorem.
 Cresce, vire, flore, succo, claresce, refulge,
 Sole (nec irideo) clarior eme vohis.
 At virtute tuā: quod enim fecerē laudentes
 Majoresve prius, vix ea nostra puto.
 HEORUM MATER VIRTUS, HEROICA gignit
 perora, et foras dat generosa viros.
 Cui propria virtute igitur (me iudice) crevit.
 Amplius et illustrius solus is esse potest.
 Fallitur e contra, titulos qui clade SUORUM
 Quam et iniqua morte vel arte decus.
 Flagitio simile est. Civili sanguine quisquis
 Nomina perjuris Principe digna rapit
 Qui vobis, his crescat (per me licet) antibus: ANIMA
 Thurzonum non est flagitiosa segni
 vel loco legens: scripta
 inimi dextro dextro
 + vel
 dextro dextro
 J. A. H. offerendo vgo. f.

Részlet Abrahamides Izsák Thurzó Györgyhöz írott leveléből
 (Biccsei Állami Levéltár gyűjteményéből)

A külfeten feladóként Orbovai Jakusith András szerepel, feltehetőleg
 az ő környezetében írta Abrahamides 1608. január 3-án a levelet.

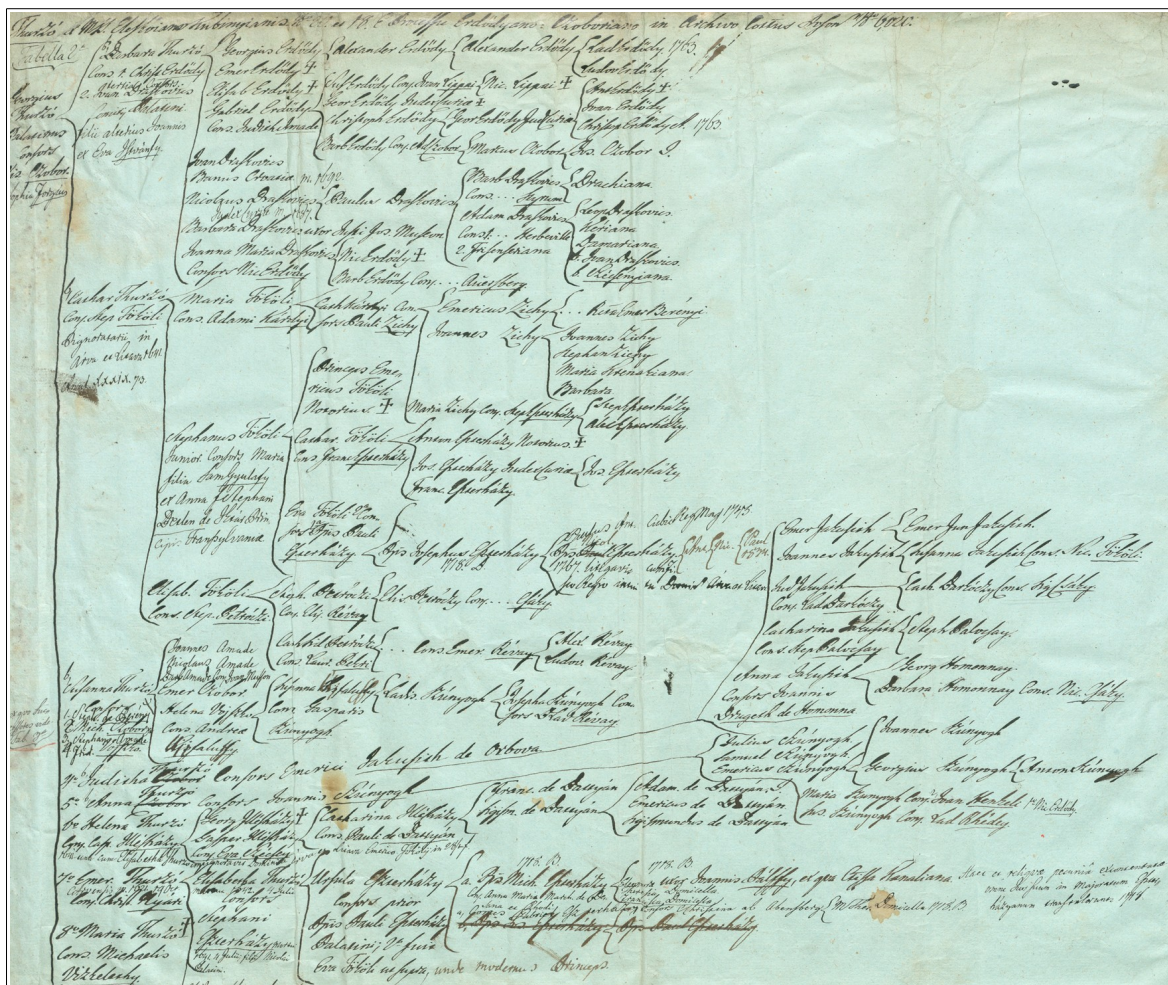

Wagner Károly 4. számú genealógiai táblája
(OSzKK, Fol. Hung. 0984.5.)

Részlet Wagner Károly Thurzó Ferencről készített genealógiai táblájából
(OSzKK, Fol. Hung. 0984.5.)

A beírások és kiegészítések valószínűleg Kubinyi Miklóstól származnak.

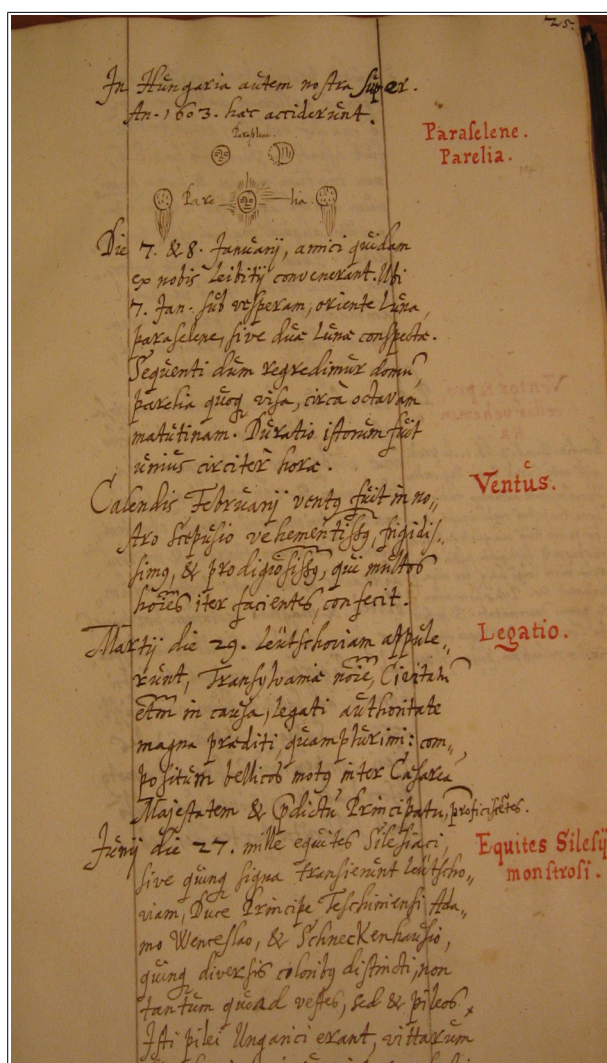
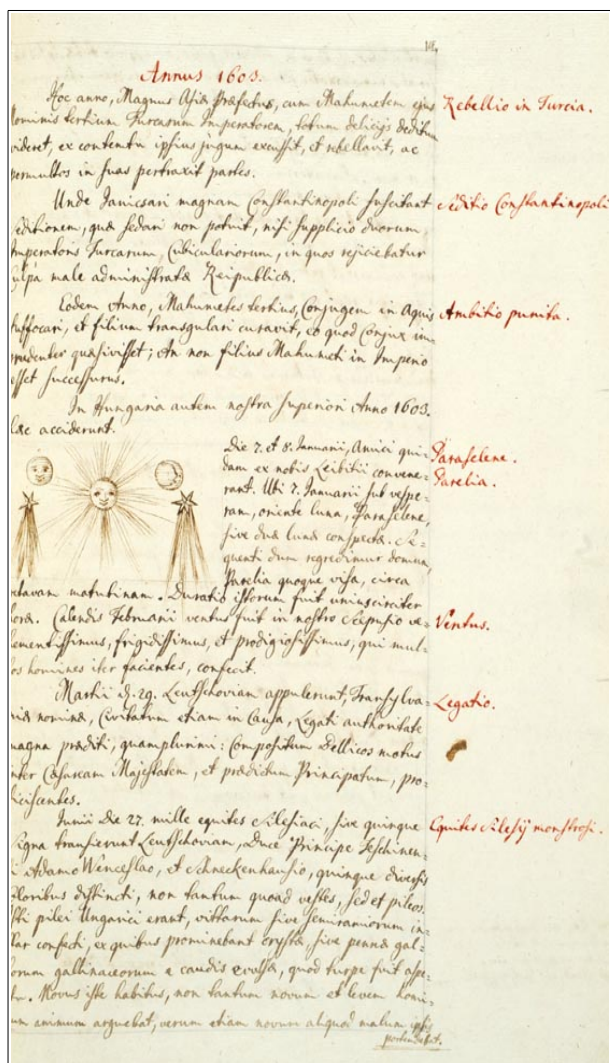

Thurzó-őstábla, amelyet Wagner Analectája alapján készített Kubinyi Miklós a 19. század végén.

A levezetés Thurzó György nádor leányaitól indul és leányágon vezet

a 18. századig a Szunyogh, Jakusits, Zichy családokig.

(OSzKK, Fol. Hung. 0984.5.)

*Dobai Székely Sámuel által Wagner Károly
számára készített másolat 1769-ből
(OSzKK 1306.)*

*Stephanus Xylander „lőcsei krónikájának” (1612–13)
autográf kézírata a Lőcsei Egyházközség Levéltárá-
ban*

*A forrást Szabó András Péter találta meg.
Ő bocsátotta rendelkezésemre az arról készült
fotómásolatait.*